

PATRIARHIA ROMÂNĂ

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

Despre Sfântul Duh
Omilii la Hexaemeron
Omilii despre facerea omului

COLECȚIA
PĂRINȚI ȘI SCRITORI BISERICEȘTI
INIȚIATĂ ÎN ANUL 1977 DE PATRIARHUL
IUSTIN († 1986)
ȘI RELUATĂ, ÎN SERIE NOUĂ, ÎN ANUL 2007
CU BINECUVÂNTAREA PRAEFERICITULUI PĂRINTE
DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA PATRISTICĂ

Președinte: DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române;
Vicepreședinte: VARLAAM, Episcop Vicar Patriarhal;
Membri: Conf. univ. dr. Claudiu-Teodor ARIEȘAN; Prof.
univ. dr. Florica BECHET; Prof. univ. dr. Ioana COSTA; Ierom.
lect. univ. dr. Agapie CORBU; Prof. univ. dr. Ana-Cristina
HALICHIAS; Conf. dr. Maria-Luiza OANCEA; Pr. prof. univ. dr.
Vasile RĂDUCĂ; Pr. prof. univ. dr. Bogdan TĂTARU-CAZABAN;
Prof. univ. dr. Tudor TEOTEOI.

PĂRINȚI ȘI SCRITORI
BISERICEȘTI

SERIE NOUĂ

6

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

Despre Sfântul Duh

✦

Omilii la Hexaemeron

✦

Omilii despre facerea omului

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PRAAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traduceri din limba greacă veche, introduceri și note
de Pr. Dumitru FECIORU și Dionisie - Constantin PÎRVULOIU

BASILICA

BUCUREȘTI - 2025

Ediție îngrijită de către *Departamentul „Carte patristică”* al Editurilor Patriarhiei Române

Redactori: Dionisie - Constantin PÎRVULOIU, Mircea - Adrian BĂICULESCU,
Alin - Bogdan MIHĂILESCU, Petru MOLODEȚ,
Mihai GRIGORAȘ, Isabela GRIGORAȘ
Tehnoredactare: Laura - Raluca CRISTEA
Viziune grafică: Maria COMAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VASILE CEL MARE, sfânt

Despre Sfântul Duh ; Omilii la Hexaemeron ; Omilii despre facerea omului / Sfântul Vasile cel Mare ; carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române ; trad. din lb. greacă veche, introd. și note de pr. Dumitru Fecioru și Dionisie-Constantin Pîrvuloiu. - București : Basilica, 2025

Index

ISBN 978-606-29-0574-3

I. Fecioru, Dumitru (trad. ; pref. ; note)

II. Pîrvuloiu, Dionisie-Constantin (trad. ; pref. ; note)

CUVÂNT ÎNAINTE

„Dar cu ce oare vom asemăna starea de acum a Bisericilor? Ea e ca un război naval, în care se înfruntă luptători cu multă experiență, angajați în gălcevi străvechi, plini de ură unii împotriva altora. [...] Închipuie-ți, dacă vrei, că o furtună foarte puternică risipește mai apoi flotele, iar o negură deasă de nori negri copleșește totul, încât nu mai poți deosebi care este prieten și care este vrăjmaș [...]. Nu se mai aude glasul căpitanului, nici vocea cârmaciului, ci se iscă o neorânduială și o tulburare cumplite. Revărsarea nenorocirilor, nesiguranța vieții și panica stârnită îi fac să săvârșească fără-delegi. Să mai adăugăm la acestea un alt soi de boală irezistibilă: pofta după glorie. Astfel că o corabie, cu toate că deja se scufundă în adânc, nu renunță la lupta pentru întâietate. Dar să trecem acum de la acest tablou la răul care îi servește drept pildă. Oare schisma ariană, care s-a rânduit de multă vreme ca o oștire în linie de bătaie în fața Bisericii lui Dumnezeu, nu seamănă cu cele zugrăvite mai sus?” (*Despre Sfântul Duh*, XXX, 76-77).

Astfel zugrăvea Sfântul Vasile cel Mare tabloul Bisericii creștine din a doua jumătate a veacului al IV-lea, când creștinătatea era zguduită de polemicile dintre ortodocșii niceeni și feluritele facțiuni ariene, dar și de nenumărate schisme și controverse interne. Arianismul (concepție care a supraviețuit până în ziua de astăzi, în forme mai mult sau mai puțin subtile) reprezintă o tentativă a gândirii filozofice antice de a „adapta” creștinismul la conceptele și perspectiva propriei, în care Dumnezeu este o monadă indivizibilă, total transcendentă, care nu poate intra în legătură directă cu materia, Fiul și Duhul Sfânt fiind simple creaturi intermediare.

Părinții capadocieni, în frunte cu Sfântul Vasile cel Mare, vor combate vehement această erezie, care, de fapt, nimicea cu totul creștinismul, de vreme ce tăgăduia existența Sfintei Treimi (pe Care o vedea ca pe o simplă unire a lui Dumnezeu cu două creaturi, Fiul și Duhul, plăsmuite special pentru crearea și mântuirea lumii,

ființe care au primit însușiri dumnezeiești, dar, în esență, rămânând simple creaturi). Opera marelui capadocian, teolog profund și păstor plin de grijă pentru turma sa duhovnicească, este marcată de această polemică, scrierile sale fiind toate pledoarii pentru dogma Sfintei Treimi, fundamentul credinței creștine.

Tratatele cuprinse în acest volum ne dau măsura geniului teologic și exegetic al Sfântului Vasile cel Mare. *Despre Sfântul Duh* este cel mai profund și mai însemnat tratat patristic care demonstrează dumnezeirea Duhului Sfânt, „un adevărat arc de boltă al distincției dintre ființă și ipostasuri în Sfânta Treime”, după cum a fost numit. Duhul Sfânt este Duhul creator, desăvârșitor și sfințitor. A luat parte activă la crearea lumii, alături de Tatăl și de Fiul, i-a inspirat pe prorocii Vechiului Testament, iar în Noul Testament este „ctitorul” Bisericii, Cel care dăruiește sfințirea prin cultul liturgic și sfințenia în urma efortului personal. El Se bucură de o cinste egală cu a Tatălui și a Fiului, iar o asemenea Persoană nu poate fi nicidecum o creatură, „Duhul fiind Cel ce are sfințenia în deplinătatea naturii Sale. Așadar, El nu este sfințit de altcineva, ci Cel care sfințește” (*Despre Sfântul Duh*, XIX, 48); El este și „Izvor al sfințirii, lumină inteligibilă, putere în întregime rațională, El dăruiește prin Sine fiecărei puteri raționale un fel de limpezime pentru descoperirea adevărului. El este inaccesibil în privința firii, însă Îl putem înțelege grație bunătății Sale. Deși le umple pe toate cu puterea Sa, El nu Se împărtășește decât celor care sunt vrednici, nu urmând o măsură unică, ci dăruind lucrarea Sa fiecăruia, proporțional cu credința lui. Este simplu în privința ființei, dar felurit în privința lucrărilor Sale minunate. El este prezent întreg pentru fiecare și este întreg prezent pretutindeni. El Se împarte fără să sufere [pierdere] și Se împărtășește întreg” (*Despre Sfântul Duh*, IX, 22).

Omiliile la Hexaemeron, rostite de Sfântul Vasile pe când era preot, ne invită într-o călătorie fascinantă în tainicul proces de creare a lumii, la care a luat parte întreaga Sfântă Treime, lumea devenind astfel „plină de Treime”, cum spunea Origen, și fiind menită, prin natură, a fi un spațiu al iubirii, al comuniunii și al cunoașterii lui Dumnezeu: „Ai învățat [deci că sunt] două persoane: cel care vorbește și cel către care este [adresat] cuvântul. Pentru ce nu a rostit «Să facem om»? Ca să iei cunoștință de autoritatea Sa și ca nu cumva, recunoscându-L pe Tatăl, să-L

treci cu vederea pe Fiul. Și ca să cunoști că Tatăl a creat prin Fiul, iar Fiul a zidit [toate] prin voința Tatălui. Și așa să slăvești pe Tatăl în Fiul și pe Fiul în Duhul Sfânt. Așadar, tu ai fost creat ca o lucrare comună, pentru a fi un închinător comun al Amândurora, neîmpărțind prin închinare dumnezeirea, ci păstrându-i unitatea” (*Despre facerea omului*, I, 4). Prin intermediul unei exegeze pătrunzătoare și echilibrate, care evită excesele alegorismului, împletită cu cunoștințe vaste din filozofia și științele Antichității, Sfântul Vasile nu doar comentează versetele din *Facere*, ci ne oferă o meditație teologică profundă asupra puterii creatoare a lui Dumnezeu, a frumuseții și armoniei universului și a locului omului în această creație.

Imediat după *Omiliile la Hexaemeron* au fost așezate și cele două omilii *Despre facerea omului*, care au fost multă vreme puse pe seama fratelui Sfântului Vasile, celălalt mare capadocian, Sfântul Grigorie de Nyssa. Însă patrologii moderni au dovedit cu certitudine că acestea aparțin chiar Sfântului Vasile, iar locul lor firesc este aici, acestea completând ciclul de omilii exegetice la referatul biblic al creației lumii și a omului. Cele două omilii vor sublinia demnitatea bărbatului și a femeii, amândoi având pe deplin chipul lui Dumnezeu, omul fiind o „făptură rațională, creată după chipul Ziditorului său, răsadul cel ceresc, cu capul înălțat înspre cele de sus, pentru a privi către înălțimea cu care este înrudit” (*Omilii despre facerea omului*, I, 11; II, 15; *Omilii la Hexaemeron*, IX, 2).

Volumul ne față oferă multe învățături și îndemnuri omului contemporan, dar cea mai însemnată pildă venită de la acest genial „latin printre greci”, cum a fost numit Sfântul Vasile cel Mare, este dreapta socotință, discernământul și echilibrul, conlucrarea pașnică: între Dumnezeu și om, între credință și știință, între teologie și filozofie, între limbajul teologic și limbajul omenesc în general, între bărbat și femeie, între dogmă și cult, între dogmă și spiritualitate, între om și univers.

DESPRE SFÂNTUL DUH

INTRODUCERE¹

Preliminarii

Dramatica și îndelungata dezbatere trinitară a zguduit din temelii întreaga lume creștină pe parcursul veacului al IV-lea d.Hr. S-au înfruntat două mari forțe redutabile, ortodoxia niceeană și diversele facțiuni ariene, care, deși polemizau adeseori și între ele, făceau front comun când trebuia să fie combătută poziția niceeană. Situația Bisericii de atunci era foarte dificilă și primejdioasă pentru curăția credinței celei adevărate. Biserica se afla între Scila arianismului și Caribda sabelianismului, cele două extreme la fel de periculoase. Iată cum descrie situația Sfântul Vasile cel Mare, accentuând primejdia deosebit de gravă a arianismului și a sabelianismului, care, deși aparent antagonice, de fapt reduceau divinitatea la o singură Persoană, nediferențiată de ființa Sa: „De o parte ne sfășie aderenții lui Eunomie, de cealaltă ucenicii

¹ Pentru realizarea traducerii și a notelor, am folosit ediția lui Benoît PRUCHE din *Sources Chrétiennes*, nr. 17 bis, BASILE DE CÉSARÉE, *Sur le Saint-Esprit*, Cerf, Paris, 1968; BASILIO DI CESAREEA, *Lo Spirito Santo*, Città Nuova, Roma, 1993, alături de alte ediții în limbi moderne, dicționare patristice, enciclopedii și diverse studii, precum: Claudio MORESCHINI, *Introduzione a Basilio il Grande*, Morcelliana, Brescia, 2005; Jean BERNARDI, *La prédication des Pères cappadociens. Le prédicateur et son auditoire*, Presses Universitaires de France, Paris, 1968; Philip ROUSSEAU, *Basil of Caesarea*, University of California Press, Berkeley, 1994; Anthony MEREDITH, *Capadocienii*, traducere de Constantin Jinga, Sofia, București, 2008; Claudio MORESCHINI, *I Padri cappadoci: storia, letteratura, teologia*, Città Nuova, Roma, 2008; Stilianou G. PAPADOPOULOU, *Teologie și limbă. Teologie experimentală. Limbă convențională*, traducere de Pr. Conf. Dr. Constantin Băjău, Editura Mitropoliei Moldovei, Craiova, 2007; H.A. WOLFSON, *The philosophy of Church Fathers: faith, trinity, incarnation*, vol. 1, Harvard University Press, 1976; David G. ROBERTSON, „Basil of Caesarea on the Meaning of Prepositions and Conjunctions”, în: *The Classical Quarterly*, New Series, vol. 53, no. 1 (may 2003), pp. 167-174; Nicolae CHIFĂR, „Contribuția Sfântului Vasile cel Mare la combaterea pnevmatomahismului eunomian”, în: *Studia Basiliana*, vol. 1, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 251-264; G.J.M. BARTELINK, „Observations de Saint Basile sur la langue biblique et théo-logique”, în: *Vigiliae Christianae*, nr. 17 (1963), pp. 85-104.

lui Sabelie”². La finele tratatului de față, ne oferă un tablou cutremurător al mijlocului veacului al IV-lea, când hidra arianismului ridicase ultimul ei cap, cel al pnevmatomahilor, tulburând cumplit Biserica lui Hristos: „Iar această zguduire a Bisericilor oare nu e mai cumplită decât o furtună de pe mare? În acest chip, au fost strămutate toate hotarele rânduite de Părinți, iar toate temeliile și toate meterezele dogmelor s-au cutremurat. Tot ce se înălța statornic pe fundații solide s-a clătinat la cea mai mică atingere. Am căzut unii peste alții, ne-am răsturnat unii peste alții. Dacă vrăjmașul nu a izbutit să vă lovească cel dintâi, atunci întâistătătorul vostru a făcut-o. Dacă vreunul a fost rănit și este prăvălit la pământ, chiar camaradul său de luptă este cel care se aruncă asupra lui. Ceea ce ne unește este tocmai ura comună a vrăjmașilor noștri. Au trecut de noi vrăjmașii? Atunci noi ne vom vedea unii pe alții ca vrăjmași. Și cine va izbuti să socotească marea număr al naufragiilor? Unele au avut drept pricină asaltul potrivnicilor, trădarea tainică a aliaților, lipsa de experiență a comandanților. Așa s-a petrecut cu Biserici întregi, până la ultimul om, care au căzut în cursele ereticilor ca în adâncurile mării și au pierit cu totul. Iar alții, printre vrăjmașii Pătimirii celei mântuitoare, au apucat cârma și au făcut credința să naufragieze. Dar oare tulburările zămislite de cârmuitorii acestei lumi nu-i răvășesc pe oameni mai mult decât orice vijelie sau taifun? O noapte mohorâtă, plină de negură și de întristare, s-a pogorât peste Biserici, pentru că luminătorii cei rânduți de Dumnezeu pentru a aduce lumină în sufletele oamenilor au fost surghiuniți. Căci aceste dușmării lipsite de măsură între cei mari îi fac să nu mai aibă niciun pic de simțire, în vreme ce spaima de pieirea generală se răspândește peste tot. Pentru aceștia, ura privată este mai însemnată decât dușmănia unui întreg popor, căci gloria de a-i fi înfrânt pe propriii vrăjmași este mai folositoare pentru ei decât folosul obștesc, pentru că ei preferă desfătarea cinstirilor de acum răsplătirilor puse deoparte pentru mai târziu. Astfel că toți, pe măsura puterii fiecăruia, își ridică mâinile ucigașe unii împotriva altora. Acest strigăt sălbatic al unor oameni care discută mereu în contradictoriu, un zbieret

² *Epistola* 210, în: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri*, partea a treia, col. PSB 12, serie veche, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 432.

lipsit de noimă, un sunet fără noimă, iscat de un tumult neobosit, a umplut deja aproape întreaga Biserică și a falsificat prin exces sau prin lipsă dogmele cele drepte ale evlaviei. Unii ajung iar la iudaism din pricina amestecului Persoanelor, iar alții la elenism opunând firile, fără ca Scriptura cea de Dumnezeu insuflată să le dăruiască o cale de mijloc și fără ca tradițiile apostolice să le fie arbitru în gălcevile lor. [...] În acest chip, rânduielile evanghelice au fost cu totul răsturnate din pricina acestui haos, îmbulzeala către primele locuri este cu neputință de zugrăvit, fiecare dintre ei străduindu-se să ajungă în frunte chiar prin violență. Iubirea de a fi printre primii a dat naștere unei cumplite anarhii, punând stăpânire pe popoare, încât poruncile și îndemnurile conducătorilor sunt cu totul deșarte și fără niciun rost. Fiecare socotește că nu trebuie să mai asculte de nimeni și, purtat de trufia propriei ignoranțe, crede că el trebuie să stăpânească peste alții”³.

Înceștarea teologică care a antrenat nu doar personalități de prim rang ale Bisericii⁴, ci, din nefericire, a determinat și amestecul puterii imperiale în chestiunile teologice⁵, era, în realitate, poate ultima mare polemică dintre rațiunea elenică și credința creștină revelată, sau, altfel spus, la cel dintre filozofie și teologie, dintre cugetarea omenească și Revelație. Prin urmare, Părinții Bisericii implicați în polemica antiariană luptau nu doar împotriva ereziei, ci, în primul rând, împotriva tentativei de a subordona teologia filozofiei, sau, mai exact, de a transforma creștinismul într-o filozofie ca oricare alta din puzderia de școli filozofice ale Antichității. Tertulian a fost cel care a observat acest lucru, definind erezia ca încercarea de a preface și a reduce teologia creștină la una dintre variatele filozofii ale epocii, care constituiau „perla și blazonul culturii greco-latine”⁶, filozofii fiind „patriarhii ereticilor”⁷. Asta nu înseamnă că teologii creștini au respins și condamnat filozofia, ci doar au avertizat asupra faptului că erezia este o tentativă de a reduce misterul divin la capacitatea rațională de înțelegere a minții omenești. Cu alte cuvinte, folosirea terminologiei filozofice

³ *Despre Sfântul Duh*, XXX, 77.

⁴ Precum Sfântul Atanasie cel Mare, Didim cel Orb, Părinții capadocieni, Sfântul Ambrozio de Mediolanum, Sfântul Ioan Gură de Aur etc.

⁵ Care a sprijinit adesea în mod direct arianismul (cf. împărații Constantius, Valens).

⁶ Pr. Prof. Ioan G. COMAN, *Probleme de literatură și filozofie patristică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 103.

⁷ *Despre suflet*, 3, 1.

În teologie nu înseamnă nicădecum că acei termeni au semnificația originară în sistemul filozofic de unde au fost preluați, ci e necesar ca teologul să îi definească foarte bine și exact, pentru a nu reduce teologia la filozofia respectivă. Multe erezii din istoria Bisericii au apărut tocmai din această pricină, iar Sfântul Vasile cel Mare a scris mult pe această temă⁸, afirmând că Biserica poate folosi orice termen, luat fie din filozofie, fie chiar de la eretici, dar numai după ce îl va defini foarte bine, pentru a elimina primejdia oricărei înțelegeri greșite a lui.

La fel va proceda chiar marele capadocian în tratatul de față, unde va face apel la feluriți termeni, luați din filozofie, din cultul Bisericii, din graiul de zi cu zi, dar îi va defini cât se poate de ortodox, avertizând și asupra faptului că niciun cuvânt sau concept (cum ar fi cel de număr, de pildă) nu poate fi aplicat lui Dumnezeu, și că acestea sunt simple analogii, cu rol didactic, spre a ne ajuta să ne apropiem de Taina Treimii.

Discursul teologic al Sfântului Vasile, un adevărat „roman printre greci”⁹, reflectă un echilibru, „o maturitate și o claritate a gândirii menite să îl facă unul dintre arcurile de boltă ale doctrinei ce caracterizează teologia capadocienilor, aceea a distincției între o esență și trei ipostasuri”¹⁰.

Pnevmatomahii

Simbolul de credință de la Niceea, din 325, se încheia brusc prin cuvintele: „Credem și într-un singur” Duh Sfânt”. Doctrina

⁸ Vezi, pe larg, despre acest subiect, introducerea la volumul SFÂNTULI VASILE CEL MARE, *Scriseri dogmatice și exegetice*, col. PSB 4, serie nouă, traducere de Policarp Pîrvuloiu și Dumitru Fecioru, studii introductive de Policarp Pîrvuloiu, adnotări de Policarp Pîrvuloiu, Dumitru Fecioru și Adrian Muraru, revizuirii de Policarp Pîrvuloiu și Adrian Muraru, Editura Basilica, 2011, pp. 3-57.

⁹ Cum a fost deseori supranumit datorită seninătății, discernământului și echilibrului său specific latin. Cf. Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU, Preot Prof. Univ. Dr. Nicu DUMITRAȘCU, *Patrologie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 157.

¹⁰ Claudio MORESCHINI, Enrico NORELLI, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine*, traducere de Hanibal Stănculescu și Gabriela Sauciu, vol. 2, t. 1, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 103.

¹¹ În limba greacă nu este folosit aici pronumele nehotărât, cum ar părea din tălmăcirea românească, ci numeralul cardinal unu.

Sfântului Duh nu a fost abordată în mod special în literatura patristică, excepție făcând tratatul pierdut al lui Didim cel Orb, *Despre Sfântul Duh*. Didim Îl numește pe Duhul Darul lui Dumnezeu, afirmând caracterul Său necreat, dumnezeirea Sa și participarea Sa la Sfânta Treime, între Persoanele Căreia nu există diferență de substanță, cum precizează el. Mai mult, Didim Îl va numi pe Duhul consubstanțial (ὁμοούσιος) cu Tatăl și cu Fiul. Influența acestui tratat asupra celui basilian, despre care vorbim aici, a fost deja demonstrată¹².

Teologii primelor veacuri au fost interesați, în primul rând, de relația dintre Tatăl și Fiul. Abia la Sfântul Irineu de Lyon găsim mai multe pagini despre Duhul Sfânt. Origen este inițiatorul doctrinei celor trei Ipostasuri în Sfânta Treime, Duhul fiind, așadar, unul dintre Ipostasurile dumnezeiești, deci Dumnezeu adevărat. Tertulian va vorbi și el în *Adversus Praxean* despre *tres Personae* în sânul Treimii (*Trinitas*). Nimeni nu a contestat dumnezeirea Duhului, dar, când acest lucru s-a petrecut, Biserica a reacționat prin mării ei teologi. În legătură cu problema purcederii Duhului, numai Marius Victorinus și-a pus această problemă înaintea de Sfântul Vasile, dar doctrina sa nu a avut efect, el fiind perceput ca străin mediilor ecleziastice, fiind considerat mai mult un filozof.

Erezia pnevmatomahă, a celor care tăgăduiau dumnezeirea Duhului Sfânt, se face cunoscută la jumătatea veacului al IV-lea, fiind un apendice oarecum firesc al arianismului.

Dar abia prin anii 359-360 se cristalizează această nouă și, în același timp, veche erezie. Este vorba de așa-numiții „tropici”¹³, care, în Egipt, tăgăduiau dumnezeirea Sfântului Duh. Purtau numele de *tropici*, pentru că interpretau textele biblice care afirmă dumnezeirea Duhului ca pe niște metafore, tropi (τρόποι). Îl socoteau pe Duhul drept o creatură și un înger, separat de dumnezeire. Ei vor fi condamnați de Sfântul Atanasie cel Mare, în *Epistola către Serapion*, precum și într-un sinod, despre care vom vorbi mai jos. Marele teolog alexandrin a observat un fel de „lege lingvistică”

¹² Vezi L. AYRES, „The Holy Spirit as the ‘Undiminished Giver’: Didymus the Blind’s De spiritu sancto and the development of Nicene pneumatology”, în: D. VINCENT TWOMEY, JANET E. RUTHERFORD, ed., *The Holy Spirit in the Fathers of the Church*, The Proceedings of the Seventh International Patristic Conference, Maynooth, 2008, Four Courts Press, Dublin, 2010, pp. 57-72.

¹³ Ei se întemeiau pe textul din *Amos* 4, 13, unde se spune că Dumnezeu este Cel care crează duhul (πνεῦμα) sau vântul, termenul având ambele înțelesuri.

a Scripturii. Acolo unde πνεῦμα este fără articol hotărât, are sensul de „vânt”; iar acolo unde e însoțit de articol hotărât, Îl desemnează pe Duhul Sfânt. Trebuie observat că, de regulă, cei care contestau dumnezeirea Duhului Sfânt Îi contestau și caracterul personal.

Erezia pnevmatomahă a fost reprezentată de episcopi și teologi ca Eustațiu de Sebasta, Macedonie de Constantinopol¹⁴ și Maratonius de Nicomedia. Aceștia trei sunt corifeii ereziei care nega divinitatea celei de-a treia Persoane a Sfintei Treimi. Maratonius, la îndemnul lui Eustațiu de Sebasta, a inițiat o mișcare ascetică de mare succes în provincia Pontului, însă forma sa de monahism a fost condamnată de un sinod reunit la Ganfra, în Paflagonia, în jurul anului 340¹⁵. În acest fel au fost condamnați de Biserică și în morală, și în doctrină. Eustațiu de Antiohia este considerat de Sfântul Vasile, în *Epistola* 263, căpetenia ereziei pnevmatomahe.

Biserica a fost profund tulburată de erezia ariană și pnevmatomahă. Un alt episod esențial în acest conflict dintre ortodoxie și erezie este *Tomosul către antiohieni* al Sfântului Atanasie cel Mare. Acesta, abia revenit din exil, în urma edictului dat de Iulian Apostatul, în 361, va convoca un sinod la Alexandria, în 362, unde va rândui norme mai relaxate pentru reprimirea ereticilor la ortodoxie. Pe lângă condamnarea apolinarismului, sinodul acesta este primul din istoria Bisericii care se ocupă de problematica teologiei Sfântului Duh. *Tomosul către Antiohieni*, un document teologic de mare importanță pentru dogma Sfintei Treimi, mărturisește trei Ipostasuri divine, dar precizează că acestea nu sunt trei principii, nici trei zei, ci un singur Dumnezeu, Fiul fiind ὁμοούσιος cu Tatăl, iar Duhul Sfânt nu este creatură (se subliniază limpede acest aspect), nici străin (ξενόν) de Tatăl și Fiul, fiind nedespărțit de ființa Acestora (ἴδιον καὶ ἀναίρετον τῆς οὐσίας).

¹⁴ De unde va deriva un alt nume dat ereziei, „macedonianism”. Sinodul al II-lea Ecumenic îi va condamna fără drept de apel, alături de arieni – vezi canonul I: „Sfinții Părinți cei adunați în Constantinopol au hotărât să nu fie respinsă credința celor trei sute optsprezece Sfinți Părinți adunați la Niceea Bitiniei, ci să-și păstreze autoritatea, și orice erezie să fie anatematizată, mai ales cea a eunomienilor, sau a anomeilor, a arienilor, așadar a eudoxienilor, cea a semiarienilor, așadar a pnevmatomahilor, a sabelienilor, a mercelienilor, a fotinienilor și a apolinaristilor” (trad. n., realizată după ediția *Syntagma dumnezeieștilor și sfintelor canoane ale Sfinților și întru totul laudaților Apostoli, precum și ale Sfintelor și a toată lumea Sinoade, alături de cele ale Sinoadelor locale și multe ale Sfinților Părinți*, însoțite de multe alte rânduieli, comentarii și tâlcuiri canonice ale vechilor canoniști și autori, alcătuită de G.A. Ralli și M. Potali, cu binecuvântarea Sfintei și Marii Biserici a lui Hristos, Atena, 1853).

¹⁵ Vezi SOZOMEN, *Istoria bisericească*, 4, 27.

Epistola 52, scrisă la începutul episcopatului său, ne dă mărturie despre disputele vremii cu privire la dumnezeirea Duhului Sfânt, Care ajunsese să fie considerat fie o ipostază a dumnezeirii unice (sabelianism), fie o simplă creatură¹⁶. Aceeași problematică este tratată și de *Epistolele* basiliene 125 și 129. În cea din urmă, teologul capadocian Îl numește pe Duhul Sfânt Dumnezeu: „Pentru că, după cum spune Scriptura [...] Duhul este Dumnezeu”¹⁷.

Pnevmatomahii erau un derivat firesc al arienilor. Eunomie, liderul arienilor radicali, afirma în *Apologia* sa că Duhul Sfânt este un simplu slujitor al Fiului, fiind și o creatură. Tot Eunomie susținea că Duhul Sfânt este al treilea în ordine și prin natură în Treime, neavând putere creatoare, ci doar cea de a sfinți și a învăța. Teza capacității creatoare a Duhului fusese însă susținută de Didim cel Orb în tratatul său *Despre Sfântul Duh*, unde, după cum am văzut, folosește și termenul ὁμοούσιος¹⁸. Duhul Sfânt a participat nu doar la crearea lumii, potrivit exegezei patristice la *Luca* 1, 35, ci și la crearea trupului Logosului întrupat¹⁹.

Între timp, Macedonie și doctrina sa pnevmatomahă sunt condamnați de un sinod la Roma, în 374, aceasta fiind prima condamnare oficială a ereziei pnevmatomahe. Papa Damasus l-a condamnat atunci și pe Apolinarie, alături de Eustațiu de Sebasta și de Macedonie. Condamnarea definitivă a pnevmatomahilor va avea loc la Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol din 381.

Vom reveni însă la Eustațiu de Sebasta, deoarece el este adevărata „eminență cenușie” din spatele ereziei pnevmatomahe și tot el a creat prilejul alcătuirii tratatului de față. Adepții lui Eustațiu de Sebasta nu considerau că Fiul este o creatură, deosebindu-se aici de Arie, ci o „ființă superioară cu o natură asemănătoare celei a Tatălui, iar despre Sfântul Duh afirmău, împreună cu anomeii, că este o creatură, un duh slujitor asemenea îngerilor. Momentul crucial pentru izbucnirea noii erezii a fost ruperea comuniunii dintre Sfântul Vasile și Eustațiu. Până în momentul ruperii comuniunii, între

¹⁶ Vezi ediția: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri*, partea a III-a, *Despre Sfântul Duh, Corespondență (Epistole)*, col. PSB 12, serie veche, trad., introd., note și indici de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, Pr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, pp. 216-219.

¹⁷ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola* 129, 1, în: col. PSB 12, serie veche, p. 311.

¹⁸ PG 39, 564B.

¹⁹ Vezi *Dialogurile pseudo-atanasiene*, I, *Împotriva macedonienilor* (PG 28, 1312A), și III, *Despre Treime* (PG 28, 1242A).

fățiș arianismul și persecuta Biserica, suflând asupra ei „o suflare a morții pentru a o nimici”, așa cum plastic se va exprima Sfântul Grigorie de Nazianz în *Cuvântarea* 43.

Lucrarea de față ne dezvăluie un Sfânt Vasile senin, dar ferm, rezervat, purificat prin îndelungă asceză, profund și capabil de cele mai înalte speculații dogmatice, dar scrise într-un stil foarte limpede și ușor de înțeles.

Controversa ariană a însemnat nu doar dispute teologice, scolastice, ci și lupte efective, persecuții și vărsare de sânge. Unii împărați, precum Constantius sau Valens, au fost arieni, sprijinind și promovând în mod deschis arianismul, prigonind pe ortodocșii niceeni. Biserica a ieșit însă cu bine din această mare tulburare, dar nu fără să plătească un preț de sânge.

Pretextul scrierii acestui opuscul este rugăminta adresată de prietenul său, Amfilohie de Iconium²², și dorința Sfântului Vasile de a-și legitima noua formulă doxologică de a da slavă Tatălui, prin Fiul, în Sfântul Duh. În realitate, se intenționa stabilirea unei baze argumentative solide pentru doctrina Sfântului Duh, ale cărei temelii fuseseră deja stabilite de Atanasie cel Mare în epistolele sale către Serapion de Thmuis.

Un aspect demn de semnalat este faptul că, deși Grigorie de Nazianz, în aceeași *Cuvântare* 43, ne asigură că marele său prieten a cunoscut și mărturisit public divinitatea Sfântului Duh, în tratatul *Despre Sfântul Duh*, celei de a treia Persoane a Treimii nu îi este atribuit numele de „Dumnezeu”. Această atitudine a fost explicată prin bine-cunoscuta atitudine de prudență și scrupul politic a marelui capadocian, atent ca întotdeauna să nu lezeze sensibilitatea adversarilor.

Controversa privind relațiile dintre Persoanele sau Ipostasurile Sfintei Treimi este extrem de lungă și complexă și nu poate fi rezumată aici decât în linii foarte mari. După Niceea, arienii erau departe de a se fi liniștit. Niceenii de strictă observanță insistau pe termenul ὁμοούσιος drept criteriu *sine qua non* al dreptei credințe²³, ajungând chiar să-l idolatrizeze. Teologia însă nu se putea bloca într-un termen, care, ca orice termen omenesc, este o simplă analogie, care nu epuizează și nici nu definește taina Sfintei Treimi. Insuficiența

²² Un prieten apropiat al Sfântului Vasile, cu care a întreținut o corespondență variată.

²³ Cea mai bună lucrare pe această temă este cea a lui Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma, 1975.

și caracterul lui problematic au fost subliniate chiar de arieni, dar și de teologii ortodocși, de vreme ce termenul putea duce către monarhianism, și chiar a dus în cazul unui teolog precum Marcel de Ancyra, prieten al Sfântului Atanasie cel Mare. Marcel de Ancyra, dorind să sublinieze consubstanțialitatea deplină a Fiului cu Tatăl, a ajuns să afirme o unitate a dumnezeirii care primejduia existența distinctă a celor trei Ipostasuri divine. A spune că Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt de aceeași ființă ne duce ușor cu gândul la un Dumnezeu unic, o monadă, o singură Persoană, care se manifestă în trei feluri diferite, așadar, monarhianism antitrinitar, cele trei Persoane confundându-se cu totul. Pentru a întâmpina această problemă și a arăta că Fiul și Duhul Sfânt au aceeași ființă ca Tatăl, dar o primesc în chip diferit, potrivit caracteristicilor specifice ipostasului (Fiul prin naștere, iar Duhul prin purcedere²⁴), Părinții capadocieni vor folosi termenul $\delta\mu\omicron\iota\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ – „asemănător după ființă”. Neoniceenii, cum au fost numiți, mărturiseau deplina dumnezeire a Fiului, nu foloseau vechiul $\delta\mu\omicron\omicron\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ tocmai pentru a evita sabelianismul sau monarhianismul, care vedeau în Tatăl o singură ființă divină și o singură Persoană. Dacă arienii radicali foloseau termenul $\acute{\alpha}\nu\omicron\mu\omicron\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ („cu totul diferit”) în relația dintre Tatăl și Fiul, omeusienii foloseau $\delta\mu\omicron\iota\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$, afirmând că Fiul este într-unu totul asemănător Tatălui după ființă, cu alte cuvinte de aceeași ființă, dar evitau astfel opinia că Fiul și Tatăl ar avea aceeași ființă și persoană. Diferența era tocmai în modul în care Fiul primește de la Tatăl aceeași ființă divină.

Însă, când s-a pus problema relației dintre Duhul Sfânt și celelalte două Persoane ale Sfintei Treimi, s-a descoperit cu stupeoare că teologii vremii aveau opinii foarte diverse despre Sfântul Duh, de la a-L socoti Dumnezeu până la a-L considera un înger, o ființă creată, un spirit creat, slujitor al Fiului și al Tatălui.

În tratatul său *Împotriva lui Eunomie*, Sfântul Vasile remarcă că există termeni care desemnează natura semnificată, precum „om”, „cal”, „bou”, dar și alți termeni generali, care nu ne spun ceva despre ființa desemnată, precum „fiu”, „sclav” sau „prieten”. De aceea, și termenii folosiți de Scriptură cu privire la Dumnezeu nu ne spun nimic despre esența, despre ființa lui Dumnezeu. Tot ce are Tatăl au și Fiul și Duhul Sfânt. Ceea ce îi distinge este doar

²⁴ Și despre acești termeni, Sfântul Vasile va preciza că sunt simple analogii omenești, neizbitund să surprindă realitatea izvorării ființei Fiului și Duhului.

originea Lor. În cartea a treia a tratatului *Împotriva lui Eunomie*, Sfântul Vasile vorbește despre Sfântul Duh. Aici lucrurile stau însă diferit, de vreme ce termenul „duh”, „spirit” (πνεῦμα) nu trimite la nimic cunoscut. Duhul, spune Sfântul Vasile, nu este nici „creat” (așa cum sunt toate făpturile din univers), nici „născut”, așa cum e Fiul, Logosul. Sfântul Vasile recunoaște ignoranța teologiei în această privință, afirmând însă ferm divinitatea Duhului și tăgăduind caracterul Său creat²⁵. Originea Sa este misterioasă și incognoscibilă. Termenul ἐκπώρευσις - *processio*, „purcedere” - nu ne spune nimic mai mult. Argumentația de aici va fi dezvoltată pe larg în *Despre Sfântul Duh*.

Sfântul Vasile cel Mare, un intelectual rafinat, plin de tact și de înțelepciune, dar și un teolog desăvârșit, va susține și va demonstra că tradiția dintotdeauna a Bisericii creștine este afirmarea Sfintei Treimi, un singur Dumnezeu, dar în trei Persoane, fiecare fiind Dumnezeu adevărat. Sfântul Vasile argumentează dumnezeirea Duhului în mod indirect. Mai întâi, afirmă că numele pe care le primește sunt specifice unei ființe divine: Domn, Sfânt, Duh, Paraclet (nume dat mai întâi Fiului, apoi Duhului). Tot așa, activitățile sau lucrările Sale (sfînțirea, distribuirea harismelor și darurilor, învățătura etc.) sunt la fel posibile doar în cazul unei Persoane dumnezeiești. Însă argumentul central al tratatului este cel cu privire la *homotimie*, egala cinstire dată Tatălui, Fiului și Duhului, care demonstrează irevocabil dumnezeirea Duhului Sfânt. Dacă Duhul este cinstit în același chip ca Tatăl și ca Fiul (ὁμότιμος), atunci este și deoființă cu Ei (ὁμοούσιος).

O altă direcție de argumentare este cea gramaticală, în care prepozițiile care desemnează relațiile dintre cele trei Persoane divine din Treime (în cadrul formulelor liturgice ale vremii) dovedesc și ele, foarte limpede, că Duhul este Persoană dumnezeiască. Argumentația de aici se întemeiază pe *Categoriile* lui Aristotel. Sfântul Vasile cel Mare va combate și subordinaționismul, doctrina care vedea pe Fiul subordonat Tatălui, iar pe Duhul subordonat Fiului, așadar o ierarhie a autorității și a puterii în Treime.

În cazul Duhului Sfânt însă, nu va afirma direct că Duhul este Dumnezeu, așa cum o făcuse Didim cel Orb, tocmai pentru a nu

²⁵ Arienii și pnevmatomahii afirmau că, de vreme ce Duhul nu e nici nenăscut ca Tatăl, nici născut ca Fiul, atunci înseamnă că este creat.

leza sensibilitățile pnevmatomahilor, în special, și pe cele ale arienilor cu care se afla în discuții²⁶. Nici Crezul niceeo-constantinopolitan nu-L va numi direct „Dumnezeu” pe Duhul, ci va urma linia argumentării basiliene, indirecte. Scopul era, în ambele cazuri, pastoral, cel de a-i aduce pe toți ereticii înapoi, în sânul Bisericii. De aceea, Sfântul Vasile va dovedi dumnezeirea Duhului Sfânt indirect, arătând că toată activitatea Sa (creatoare, sfințitoare, mântuitoare, luminătoare, harismatică, din cultul Bisericii, săvârșirea minunilor, cunoașterea tainelor etc.) nu poate fi decât a unui Dumnezeu adevărat, nicidecum a unei creaturi îndumnezeite sau care a primit o putere harismatică prin procură. Sfântul Vasile se întrebă retoric în ce chip poate o creatură să confere sfințenie altor creaturi? În ce chip poate o creatură să-i inspire pe proroci și pe evangheliști? Cum poate o creatură să ne dăruiască harul și viața cea nouă în Hristos prin Taina Botezului? Aici este unul dintre argumentele forte ale tratatului. Dacă Taina fundamentală a creștinismului, sacramentul mântuirii, Botezul, este săvârșit în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, atunci toate cele trei Persoane sunt egale și Fiecare este Dumnezeu adevărat, deși există un singur Dumnezeu. Cultul Bisericii este o concretizare a dogmei, fiind izvorât firesc din dogmă, pe care o exprimă și o transmite mai departe: „«Căci toți am fost botezați într-un singur trup, într-un singur Duh». La fel spune tot în același loc: «Voi veți fi botezați în Duhul» și: «El vă va boteza în Duhul cel Sfânt». Dar nu am putea spune că un botez este desăvârșit dacă este chemat doar numele Duhului Sfânt. Căci trebuie să păstrăm mereu neștirbită tradiția primită prin harul cel dătător de viață. Cel care a răscumpărat viața noastră din stricăciune ne-a dăruit o putere de reînnoire care are o cauză negrăită, tănuită în adânc mister, dar care aduce sufletelor o mântuire măreață. Dar a adăuga sau a înlătura ceva din acestea înseamnă a cădea din viața cea veșnică. Așadar, dacă la Botez Îl despărțim pe Duhul de Tatăl și de Fiul, acest lucru este foarte primejdios pentru cine săvârșește Botezul, dar și pentru cel care îl primește; atunci cum să fie ceva lipsit de primejdie pentru noi să Îl smulgem pe Duhul de lângă Tatăl și Fiul? Căci credința și Botezul, cele două moduri de

²⁶ Aceasta este opinia cea mai răspândită printre cercetători. Vezi Timothy P. MCCONNELL, *Illumination in Basil of Caesarea's Doctrine of the Holy Spirit*, Fortress Press, Minneapolis, 2014, p. 230.

mântuire, sunt legate în chip inseparabil una de alta. Dacă credința își primește desăvârșirea prin Botez, Botezul este întemeiat pe credință, iar desăvârșirea credinței și a Botezului vine tocmai de la nume. După cum credem în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt, tot așa botezăm în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt. Dar mai înainte de Botez vine mărturisirea noastră cea spre mântuire. Iar Botezul urmează apoi, ca pecete a încuviințării noastre²⁷.

Astfel, *lex orandi este lex credendi*. Tot în această perspectivă, Sfântul Vasile aduce ca argument al cinstirii egale datorate celor trei Persoane divine și vechi doxologii liturgice, de felul celei cunoscute de toți ca: „Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh”. Vechimea acestor doxologii utilizate în cult este un argument foarte puternic pentru existența dogmei Sfintei Treimi încă de la începutul Bisericii creștine. În *Împotriva lui Eunomie*, III, 2, teologul capadocian chiar afirmase că Sfântul Duh este numărat în Sfânta și Fericita Treime, iar în *Despre credință* susținuse că Treimea este „deoființă” (ὁμοούσιον). Duhul Sfânt, va spune chiar în acest tratat, a preexistat veacurilor, alături de Tatăl și de Fiul (XIX, 49).

Transcriem aici importantul pasaj din *Împotriva lui Eunomie*, III, 2, care este o adevărată anticipare și o sinteză a tratatului *Despre Sfântul Duh*: „Dacă cineva este al doilea sau al treilea în rang sau în demnitate, aceasta nu înseamnă cătuși de puțin că este și de o altă fire. Căci, la îngeri, unul este conducătorul, unul cel care ascultă, și totuși cu toții sunt prin fire îngeri. Există o diferență în privința demnității, nu și una în privința comuniunii firii, pentru că și «stea de stea se deosebește în slavă»²⁸. Însă firea stelelor este una, iar la Tatăl sunt multe locașuri²⁹, adică în ceea ce privește demnitatea [fiecăruia] sunt deosebiri, însă firea celor proslăviți este una. Este evident că și privitor la Duhul Sfânt este la fel, chiar dacă este așezat mai prejos în demnitate și în rang, precum spun [aceștia]. Fiindcă, spune [Eunomie], noi am primit [învățătură] că [Duhul] este numărat în al treilea rând după Tatăl și după Fiul. Firește, Domnul Însuși, în tradiția botezului mântuirii, a hotărât această ordine, spunând: «Mergând, botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh»³⁰. Dar fie lepădată departe de Tatăl

²⁷ *Despre Sfântul Duh*, XII, 28.

²⁸ *1 Corinteni* 15, 41.

²⁹ *Ioan* 14, 2.

³⁰ *Matei* 28, 19.

și de Fiul [învățătura] pe care nu am învățat-o de nicăieri despre o a treia fire! Fiindcă spunem că sunt două lucruri: dumnezeirea și creația, stăpânirea și slujirea, puterea sfințitoare și ceea ce este sfințit, ceea ce are virtutea prin fire și ceea ce se îndreaptă prin liberă alegere către ea. În care parte Îl vom rândui pe Duhul? Printre cei care sunt sfințiți? Însă El este sfințirea. Printre cei care dobândesc virtutea prin săvârșirea faptelor bune? Însă El este bun prin fire. Printre cei însărcinați cu slujiri? Însă altele sunt duhurile însărcinate cu misiuni și trimise către slujire³¹. Nu ne este îngăduit să-L numim [pe Duhul] împreună-slujitor, fiindcă are prin fire puterea de stăpânire, nici să-L numărăm împreună cu creaturile pe Cel care este numărat în dumnezeiasca și fericita Treime; căci Stăpânirile și Puterile și toate creaturile asemănătoare au sfințenia ca urmare a străduinței și a exercitării [în virtute] și nu ar fi just să spunem că au sfințenia prin fire. Tinzând către bine, primesc măsura sfințeniei potrivit cu dragostea lor pentru Dumnezeu. Și, precum fierul așezat în mijlocul focului nu încetează să fie fier, ci, învăpăiat prin atingerea sa foarte strânsă cu focul, primește în sine întregă natura focului, încât prin culoare și lucrare se schimbă cu totul în foc, la fel și sfințele Puteri, datorită comuniunii cu Cel care este sfânt prin fire, au primit o sfințenie care le-a pătruns întreaga ființă și le-a devenit firească. Însă diferența dintre ele și Duhul Sfânt este aceasta: la Acesta, sfințenia este prin fire, iar a [creaturilor] provine din participarea la sfințenia [dumnezeiască]. Cele în care binele a fost reînnoit și în care binele este primit din afara lor au o fire schimbătoare. Luceafărul³², cel care răsare dimineața, nu ar fi căzut, nici nu ar fi fost prăvălit pe pământ³³, dacă ar fi avut o fire care nu putea primi ceea ce este mai rău. Așadar, cum va fi un lucru evlavios așezarea [Duhului] în rând cu creatura, când este despărțit de creatură printr-o atât de mare distanță? Deoarece, firește, creatura are sfințenia ca răsplată pentru propășirea sa [în virtute] și ca urmare a bunăvoinței lui Dumnezeu. De aceea, [creatura] are prin fire liber arbitru și puterea de a se îndrepta într-o parte sau în alta, spre alegerea bine-lui sau a răului. Însă Duhul Sfânt este izvorul sfințeniei. Și, precum Tatăl este sfânt prin fire și Fiul sfânt prin fire, la fel și Duhul

³¹ *Evrei* 1, 14.

³² Altfel spus, Lucifer, Satana.

³³ *Isaia* 14, 12.

adevărului³⁴ este sfânt prin fire. De aceea a și fost considerat demn de numirea proprie de «Sfânt»³⁵.

Duhul Sfânt este Duhul creației, Cel care a creat alături de Tatăl și de Fiul și a desăvârșit creația, și, totodată, Duhul cunoașterii, Cel prin care Îl cunoaștem cu adevărat pe Dumnezeu.

Un aspect demn de semnalat este recursul la Sfânta Tradiție. Sfântul Vasile cel Mare vorbește foarte limpede despre existența acestui izvor al Revelației și despre autoritatea sa egală cu a Scripturii. Căci, în cele din urmă, Scriptura a fost creată de Biserică, nu Biserica de Scriptură. Scriptura apare treptat, pe măsura edificării Bisericii, iar canonul Scripturii e definitivat abia în veacul al IV-lea. Cu alte cuvinte, Scriptura este consemnarea în scris a unei părți a Sfintei Tradiții, făcută de apostoli și de ucenicii lor direcți, apostolici. De aceea, învățătura Bisericii are două teme: „Căci dogmele și propovăduirea Bisericii sunt cuprinse în învățătura cea scrisă, iar pe altele le-am primit din tradiția apostolilor, care au ajuns la noi în chip tainic. Amândouă izvoarele au aceeași putere cu privire la dreapta credință, iar nimeni nu le va respinge dacă are o cât de mărunță cunoaștere a rânduielilor bisericești. Căci, dacă cineva ar încerca să înlăture rânduielile cele neașternute în scris, ca și cum nu ar avea vreo mare însemnătate, să ia aminte că prin aceasta va nimici tocmai învățăturile de temelie ale Evangheliei, iar propovăduirea va deveni un nume lipsit de înțeles. Dar să amintim ceva foarte însemnat și folosit în viața de zi cu zi: cei care nădăjduim în Iisus Hristos ne însemnăm cu semnul Crucii în numele Domnului nostru Iisus Hristos. Dar cine ne-a învățat asta prin scris? Faptul că ne întoarcem către răsărit când ne închinăm, ni l-a lăsat cineva în scris? Unde? Cuvintele de la epicleză, din clipa ridicării pâinii de la Euharistie și a potirului binecuvântării, de la care sfânt le avem în scris? Noi nu ne mulțumim doar cu acele cuvinte adunate de Apostol în Evanghelie. Mai înainte și după această clipă noi rostim și alte cuvinte, care au o mare însemnătate pentru Taină, dar și ele vin din învățătura nescrisă. Noi mai binecuvântăm și apa de la Botez, uleiul ungerii și chiar pe cel care se botează. Pe temeiul căror scrieri? Oare nu din tradiția păstrată în taină și ascunsă? Și ce să mai zic? Ungerea cu ulei în

³⁴ Ioan 14, 7.

³⁵ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri dogmatice și exegetice*, col. PSB 4, serie nouă, pp. 168-169.

ce scriere este predată? Afundarea de trei ori în apă a omului de unde vine? Dar și toate cele ce țin de Botez: lepădarea de Satana și de îngerii lui din care Scriptură este luată? Oare nu din această învățătură care nu a fost făcută publică, ci păstrată în taină, pe care Părinții au trecut-o sub tăcere, păzind-o de tulburare și de curiozitate, știind bine că sfințenia Tainei se păstrează în tăcere? Iar dacă celor neinițiați nu le este îngăduit să le vadă, cum este cu puțință să le facem publice prin așternerea lor în scris?”³⁶

Există – după cum s-a remarcat – numeroase influențe din filozofia stoică și neoplatonică în tratatul de față. Și aici ajungem la ultima chestiune pe care o vom trata în această introducere, dedicându-i mai multe rânduri, vechea și actuala problemă a limbajului teologic, care împrumută numeroși termeni din vocabularul filozofilor sau al ereticilor, schimbând și precizând bine noile sensuri atribuite acestora.

Sfântul Vasile cel Mare și problema limbajului teologic

Încă din Antichitatea greacă, s-a ridicat problema relației dintre limbaj și realitate. Cuvintele sunt simple mărci, simpli semnificanți arbitrari care trimit la anumite realități, sau chiar exprimă ceva (parțial sau total) din ființa, din esența lucrului pe care îl desemnează³⁷? Este vechea dispută sintetizată în dialogul platonice *Cratylus*.

Dacă transpunem pe tărâmul limbajului teologic această polemică (cuvântul reflectă sau nu realitatea), ajungem într-o aporie destul de primejdioasă. Asta dacă ne blocăm într-una dintre extreme. Pe scurt, problema a fost observată încă de autorii creștini mai vechi, precum Tertulian³⁸.

Astfel, dacă limbajul omenească exprimă natura realității (în cazul nostru, natura divină, ființa dumnezeiască), atunci suntem capabili să pătrundem cu instrumentele lingvisticii, cu rațiunea omenească, în însăși esența lui Dumnezeu. Este tocmai concepția

³⁶ *Despre Sfântul Duh*, XXVII, 66.

³⁷ Pentru înțelegerea problematicii acestui volum, recomandăm parcurgerea introducerii volumului SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri dogmatice și exegetice*, col. PSB 4, serie nouă, citat mai sus. Aici doar vom creiona câteva principii generale.

³⁸ Care o abordează în tratatul *Împotriva lui Praxeas*.

lui Eunomie, combătută vehement de Sfântul Vasile în tratatul *Împotriva lui Eunomie*³⁹: „Să lăsăm deoparte, aşadar, această căutare indiscretă [a ființei divine] ca fiind imposibil de atins și să ne supunem sfatului simplu al Apostolului, care ne spune: «Trebuie să credem mai întâi că Dumnezeu există și că Se face răsplătitor celor care Îl caută cu sârguință»⁴⁰. Căci nu trebuie să iscodim ceea ce este [Dumnezeu], ci să [aducem] mărturie că El este și că ne pregătește mântuirea. Aşadar, a fost dovedit că ființa lui Dumnezeu este în întregime de necuprins pentru mintea omenească și cu totul inefabilă”⁴¹.

Pe de altă parte, dacă limbajul omenesc nu este capabil să răsfrângă nimic din esența realității, în general, și mai ales a lui Dumnezeu, dacă nu poate să ne spună ceva viabil și valid despre El, atunci teologia devine o simplă sporovăială, arbitrară și zădărnice. Problema este însă una falsă. Ca în cazul oricărei dogme sau învățături de credință care depășește mintea omenească, a ne bloca într-un anumit punct dintre cele două extreme sau chiar într-o extremă⁴² echivalează cu erezia, tentativa umană de a surprinde fotografic, matematic, misterul divin dinamic, proteic, dar imuabil, cu neputință de încadrat între hotarele termenilor limbajului sau între bornele conceptelor filozofice. Pentru a înțelege neînțelegând (în chip apofatic, o cunoaștere mai presus de cunoașterea rațională), mintea omenească trebuie să se afle în continuă mișcare în interiorul tainei divine, oprirea ei însemnând tocmai încetarea progresului infinit în cunoaștere (epectaza) și blocarea într-o înțelegere limitată, defectuoasă, aşadar, erezie. De aceea, conceptele filozofice și logice folosite de Sfântul Vasile, după cum va preciza adeseori, sunt simple instrumente, analogii, neputizând ființa misterului.

Cu toate acestea, ce ne transmit cuvântul teologiei, slova Scripturii, graiul Filocaliei? Părinții capadocieni, alături de alți Părinți, au susținut un fapt evident: limbajul, limba sunt caracteristici ale omului, ale sferei create. În zona necreată, divină, nu există limbă și limbaj. Acolo, comunicarea se face intuitiv, *mutatis mutandis*, am putea vorbi de o transmitere directă, instantanee

³⁹ Erezia rihul socotea că termenul „nenăscut” exprimă cu adevărat esența divină.

⁴⁰ *Evrei* 11, 6.

⁴¹ *Împotriva lui Eunomie*, 1, 14, în: col. PSB 4, serie nouă, p. 93.

⁴² În cazul de față, o extremă este limbajul ca reflectând fidel realitatea, iar cealaltă este lipsa oricărei legături dintre limbaj și realitate.

a informației, o cunoaștere deplină, nu „în oglindă și ghicitură”⁴³ așa cum este cunoașterea umană și, implicit, limbajul uman care o conține și o reflectă. Cuvântul omenesc abia poate să exprime realitățile create, cu atât mai puțin va izbuti să le reflecte pe cele necreate, care transcend totul. Limba ne-a fost dăruită nu pentru a cunoaște universul și pe Dumnezeu în ființa lor, ci pentru a dispune de un mijloc eficient de comunicare între noi și pentru facila transmitere a cunoștințelor și dorințelor umane, aici intrând, firește, și experiența religioasă.

Dar, privind și cealaltă față a monedei, există Revelația. Dumnezeu ne-a grăit „în multe rânduri și în multe feluri”, prin proroci și prin oamenii inspirați, iar în „zilele din urmă ne-a grăit”⁴⁴ direct, El Însuși, întrupându-Se, ne-a vorbit în grai omenesc. Iar cuvintele Sale au fost consemnate și transmise de apostolii Săi, pe lângă cele transmise de proroci și de cei de dinainte, cuvinte inspirate de Duhul Său, așadar, tot cuvinte dumnezeiești. Prin urmare, teologia este posibilă, dar pornind de sus în jos. Însă aceste cuvinte sfinte ale Scripturii nu Îl conțin în mod magic pe Dumnezeu, nu ni-L „inoculează” pe Dumnezeu în mod automat. De aceea, mulți citesc Scriptura și nu se schimbă nimic în viața lor. Relația cu Dumnezeu este personală, liberă și vie, nu e constrângătoare, magică. Scriptura nu e un talisman. Ce consemnează Scriptura și scrierile sfinților este experiența omenească a divinului, modul în care Dumnezeu S-a făcut cunoscut și a lucrat în viața oamenilor. Generația următoare ia contact tocmai cu această experiență și este îndemnată să repete aceste experiențe, nu în mod mecanic și identic, ci urmându-și fiecare propriul drum, pentru a ajunge la aceeași comuniune și unire cu Dumnezeu.

Abia după Întrupare putem vorbi cu adevărat de posibilitatea teologiei. Dumnezeu, Logosul, devine logos omenesc, cuvânt omenesc, trup, carne, materie. De aceea putem vorbi și de o sfințire și o sfințenie a cuvintelor folosite în aceste scrieri inspirate. Nu trebuie să uităm însă că aici este vorba despre ceea ce ne va lămuri mai târziu un Sfânt Grigorie Palama (pe temeiul celor spuse de Părinții anteriori, mai ales capadocienii), cu alte cuvinte, despre legătura omului cu energiile necreate ale lui Dumnezeu, nu cu ființa sau esența Sa, care este incognoscibilă. Îl cunoaștem pe Dumnezeu

⁴³ 1 Corinteni 13, 12.

⁴⁴ Evrei 11, 1-2.

atât cât El voiește să ni Se dezvăluie și atât cât suntem capabili fiecare în parte să Îl cunoaștem. Iar limbajul omenesc devine vehiculul acestei experiențe, dar nicidecum în sensul unei cărți de magie, prin care oricine citește corect respectiva incantație obține același rezultat. Nu există rețete standard. Duhul Domnului este libertate, nu necesitate.

Cunoașterea lui Dumnezeu este apofatică, depășind orice noțiune și termen omenesc, însă omul este „chipul lui Dumnezeu”, iar limbajul omenesc și cugetarea omului sunt în stare să cuprindă o parte din experiența cunoașterii divine, atât cât este posibil și îngăduie Dumnezeu, prin intermediul energiilor Sale necreate, care inspiră pe aghiograf, dar și pe teolog, iar astfel cuvântul omenesc poate purta nu doar o simplă informație, ci și harul lui Dumnezeu. Acest aspect este mult mai limpede și mai tangibil în limbajul liturgic, unde cuvântul omenesc devine rugăciune. Însă trebuie să precizăm din nou că nu este vorba de un efect magic al cuvântului, ci de o relație personală între om și Dumnezeu, iar Dumnezeu Se poate împărtăși omului prin intermediul limbajului omenesc, dar nu în chip automat, ci numai dacă Dumnezeu voiește, iar omul este pregătit și dorește cu adevărat să se împărtășească și prin acest mijloc cu Dumnezeu.

Termenii teologici, deși convenționali și relativi ca orice termen omenesc, sunt totuși inspirați de către Duhul Sfânt, călăuzind și îndemnând către experiențe religioase similare celor al căror conținut îl reflectă. Aghiografii biblici și Părinții Bisericii au dezbătut și ales cu mare atenție cuvintele folosite cu privire la adevărurile revelate. Terminologia teologică are și rolul de a legitima și verifica autenticitatea și ortodoxia unor astfel de experiențe, discernând între cele adevărate și cele false, cu ingerințe demonice. Definițiile dogmatice „încadrează experiența personală în experiența și viața comună a Bisericii”⁴⁵. Claritatea și proprietatea formulărilor dogmatice ale marelui arhiepiscop al Cezareei rămân proverbiale, mai ales pentru că sunt însoțite și de modestia sinceră a creștinului autentic: „Dacă s-ar simți nevoia să-mi spun și eu pe scurt părerea despre această temă, aș zice cam așa: raportul dintre ceea ce-i comun și particular e același ca și cel dintre ființă și ipostas, pentru că fiecare din noi participăm la «ființă» prin ceea ce

⁴⁵ Christos YANNARAS, *Adevărul și unitatea Bisericii*, traducere de Ierom. Ignatie (Ilie) și Uliniuc Ionuț Dumitru, Ed. Sofia, București, 2009, p. 59.

avem în comun, în schimb însușirile individuale sunt specifice fiecăruia în parte. De aceea și aici termenul «ființă» este comun tuturor Persoanelor treimice, cum e cazul cu sfințenia, cu dumnezeirea și cu orice s-ar mai putea înțelege, pe când însușirile specifice le are fiecare separat: cea de Părinte, de Fiu sau de Putere sfințitoare. De aceea, dacă s-ar spune că Persoanele sunt fără ipostas, o astfel de afirmație e ceva absurd, iar dacă am accepta ca adevărate toate trei Ipostasele, atunci atâtea mărturisim câte și numărăm. În chipul acesta, prin învățătura despre «deoființime», se asigură și unitatea dumnezeirii, dar și recunoașterea Treimii, adică existența concomitentă a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt”⁴⁶. Iar dumnezeirea Duhului Sfânt a fost demonstrată în chip de necombătut de marele teolog capadocian prin acest tratat. Fără Duhul Sfânt nu există mântuire, la fel cum nu există mântuire fără Tatăl și fără Fiul. Fără Duhul Sfânt nu poate exista Biserica, nici Tainele, nici Scriptura, nici viața în Hristos. Viața creștină și Biserica sunt tocmai viața în harul trimis de Duhul cel Sfânt, Cel pe care nu-L putem cunoaște, dar Care ni-L face cunoscut pe Dumnezeu atât cât ne stă în putință să ne împărtășim de El.

O dezbatere remarcabilă despre caracterul natural, convențional și instrumental al limbilor omenești se află chiar în tratatul de față. Se vorbește despre doxologiile creștine cu caracter treimic în care erau enumerate cele trei Persoane ale Sfintei Treimi în vremurile vechi și în alte limbi decât greaca. Mesopotamienii⁴⁷ și locuitorii Capadociei au fiecare un cuvânt echivalent pentru a desemna adăugarea și participarea Sfântului Duh în doxologie, o dovadă în plus pentru exactitatea formulei. Sfântul Duh a prevăzut această posibilitate de traducere interlingvistică atunci când, la Turnul Babel, a amestecat limbile, dar nu într-atât încât acestea să nu mai poată comunica deloc între ele: „Dar de ce să vorbesc doar despre cei vechi? Căci și acum, în Răsărit, singurul mijloc de recunoaștere a oamenilor evlavioși oare nu este tocmai folosirea acestei expresii ca un semn deosebitor? După cum am auzit de la cineva din Mesopotamia, foarte iscusit în limba lui și om cu o cugutare dreaptă, nu este cu putință să vorbești altfel în limba ținutului său, ci trebuie folosită acea prepoziție în exprimarea doxologiei, cu alte cuvinte, termenul echivalent lui «și» din limba sa părintească.

⁴⁶ *Epistola* 214, 4, col. PSB 12, serie veche, p. 441.

⁴⁷ Este vorba de traduceri din greacă în această limbă „străină”.

Dar și noi, capadocienii, vorbim la fel în graiul ținutului nostru, căci Duhul a prevăzut, în vremea împărțirii limbilor, folosul aceluia cuvânt. Iar în privința Apusului, oare nu preferă și ei acest termen, din Iliria până la marginile pământului?⁴⁸

În aceeași operă, se reliefează faptul că teologul, în formularea dogmelor creștine, va trebui să acorde o mare importanță și cuvintelor aparent neînsemnate ale propoziției, cum sunt prepozițiile și conjuncțiile⁴⁹, mai mult, nici sensul unei silabe sau chiar al unei simple litere⁵⁰ nu poate fi neglijat în discursul teologic: „Căci a nu asculta expresiile teologice în mod superficial, ci a te strădui să cercetezi înțelesul ascuns în fiecare termen și în fiecare silabă nu ține de oamenii trândavi spre evlavie, ci de aceia care înțeleg scopul chemării noastre, fiindcă ne este propusă asemănarea cu Dumnezeu, atât cât este cu putință naturii umane. Nu există asemănare fără cunoaștere, iar cunoașterea [se naște] din învățatură. Iar vorbirea este începutul oricărei învățături; părțile vorbirii sunt însă silabele și termenii. De aceea, examinarea silabelor nu este în afara scopului nostru. Aceste chestiuni îți pot părea mărunte și, de aceea, demne de a fi trecute cu vederea. Dar, de vreme ce adevărul este anevoie de prins, de aceea trebuie să îl urmărim din toate părțile. Fiindcă dobândirea evlaviei este asemenea însușirii artelor, care sporește prin mici adăugiri, și nu trebuie trecut cu vederea nimic de către cei care sunt inițiați în cunoaștere, iar acela care ar trece cu vederea vreunul dintre cele elementare nu va atinge vreodată culmile înțelepciunii. [...] Cineva a dat deja mărturie pentru Hristos printr-o simplă clătinare a capului și a fost socotit ca împlinitor al întregii evlavii. Și, dacă este așa, care dintre termenii teologici, oricât de mic ar fi, nu are un înțeles foarte limpede, fie pozitiv, fie negativ? Și, dacă o *iota* sau un punct din Lege nu vor trece, cum vom rămâne nevătămați dacă vom trece peste cele mai neînsemnate [elemente]? Așadar, aceste [particule] despre care ai cerut deplină lămurire de la noi sunt fie scurte, fie lungi; concizia unora provine din scurtimea pronunțării lor, și de aceea, poate, sunt ușor de disprețuit, altele sunt însă importante prin forța înțelesului lor,

⁴⁸ Despre Sfântul Duh, XXIX, 74.

⁴⁹ Cf. pe larg despre această problemă: David G. ROBERTSON, „Basil of Caesarea on the Meaning of Prepositions and Conjunctions”, în: *The Classical Quarterly*, New Series, vol. 53, no. 1 (may 2003), pp. 167-174.

⁵⁰ Sunt deja celebre confuzia și problemele generate de distincția *ἁμοούσιος* („deoființă”) și *ὁμοιούσιος* („asemănător după ființă”).

potrivit imaginii muștarului, care este cel mai mic dintre semințele arbuștilor, dar care, îngrijit cum se cuvine, crește singur în înălțime, dezvoltându-și puterea concentrată înăuntrul său. Dar, dacă cineva va lua în răs «pălăvrăgeala» noastră despre silabe, pentru a vorbi asemenea psalmistului, [vom spune] că acesta va culege rodul nefolositor al râsului său; noi însă nu ne vom lăsa înduplecați de muștrările oamenilor, nici nu ne vom abate de la drum din pricina defăimărilor și nici nu vom renunța la cercetarea noastră. Dar departe de mine să mă rușinez de acești [termeni] neînsemnați! Dimpotrivă, dacă aș izbuti să ajung la un crâmpei din sensul lor, m-aș bucura nespuse de o asemenea mare onoare, iar folosul dobândit de fratele care cercetează împreună cu noi nu ar fi neînsemnat. Așadar, de vreme ce văd că se iscă o mare polemică pentru niște expresii mărunte, nu refuz truda în nădejdea răsplătirii. În ceea ce mă privește, sunt încredințat că acest tratat va fi roditor, iar celor care ascultă le va aduce un folos statornic. De aceea, chiar cu ajutorul Sfântului Duh, voi începe să lămuresc lucrurile. Și, dacă voiești să pornesc pe această cale a dezbaterii, mă voi întoarce la începutul chestiunii”⁵¹.

O altă cauză a necesității cercetării lingvistice în teologie este distorsionarea textului sacru, biblic sau patristic, de către eretici, pentru a-l armoniza cu doctrinele lor false: „«Da» și «nu» sunt două silabe, dar în aceste mici cuvinte sunt conținute atât cel mai însemnat dintre bunuri, adevărul, cât și ultimul hotar al răutății, minciuna”⁵². Marii ereziarhi au încercat prin diverse artificii sofistice și, mai ales, lingvistice să-și camufleze învățăturile eretice sub masca unor termeni aparent ortodocși, pentru a-i induce în eroare pe cei simpli. Iată cum această strategie utilizată și de Eunomie este deconspirată de Sfântul Vasile: „Mai întâi, ne înfățișează o [mărturisire] de credință alcătuită din cuvinte simple și insuficient definite care au fost folosite de către [Sfinții] Părinți, fără însă [ca aceștia] să întindă cercetarea și înspre problemele care țin de acestea, ci teologhisind în chip firesc și în simplitatea inimii. Ba chiar Arie, precum spun aceștia, pentru două motive a prezentat această [mărturisire de credință] lui Alexandru, înșelându-l – căci aceasta o spun ei înșiși – ca și cum [mărturisirea] s-ar fi potrivit cu părerea [patriarhului]. Primul, pentru a evita bănuiala de inovație, de

⁵¹ Despre Sfântul Duh, I, 2.

⁵² Despre Sfântul Duh, I, 2.

vreme ce primește credința Părinților ca dreaptă, celălalt, pentru ca toți cei care, lipsiți de prevedere, vor da crezare simplității acestor cuvinte să fie învăluți în mrejele sofismelor sale. Totodată, a înțeles și aceasta: este cu puțință să-și introducă prin înșelăciune părerea dacă [o va așeza alături] de prezentarea [credinței] Părinților. În acest fel, gravele sale blasfemii vor fi tănuite. Dacă s-ar întâmpla să fie prins asupra faptului, va părea că este nevinovat, deoarece nu a grăit nimic de la sine însuși, ci a fost numai un simplu tălmăcitor al cugetării altora”⁵³.

După aceste precizări absolut necesare pentru înțelegerea problematicii din această operă, prezentăm pe scurt conținutul și structura tratatului *Despre Sfântul Duh*, cel care pune capăt controverselor cu privire la dumnezeirea Fiului și a Duhului Sfânt, controversa care au zguduit veacul al IV-lea.

Precum am amintit deja, scopul operei de față este demonstrarea dumnezeirii Duhului Sfânt. Contemporanii Sfântului Vasile cel Mare au rămas uimiți pentru că în întreg tratatul nu este menționat niciodată direct că Duhul Sfânt este Dumnezeu. Însă Sfântul Vasile Îl numește pe Duhul Sfânt Dumnezeu în alte locuri, precum am văzut, dar în acest tratat evită aceasta din cel puțin două motive: mai întâi, Scriptura nu-L numește nicăieri Dumnezeu pe Duhul Sfânt în mod direct, iar Sfântul Vasile mai urmărește și un scop pastoral aici, reconcilierea cu macedonienii, dorind astfel să nu le lezeze susceptibilitățile. În schimb, teologul capadocian alcătuiește o sinteză foarte convingătoare de argumente extrase din Scriptură și din tradiția dogmatică și, mai ales, liturgică a Bisericii, care dovedesc fără puțință de tăgadă că Duhul Sfânt este dumnezeiesc. Totuși (vezi paragraful 46) Sfântul Vasile va spune că Duhul Se împărtășește de „plinătatea” dumnezeirii.

Tactul său pastoral – care l-a caracterizat mereu – atinge aici apogeul. Ne înfățișează o avalanșă de mărturii (scripturistice, patristice – apel la Părinții mai vechi ai Bisericii –, liturgice, raționale etc.), care ne fac să mărturisim de îndată dumnezeirea Duhului, dar evită reaprinderea polemicilor și dezbaterilor furtoase din partea celor care nu acceptau să-L numească direct Dumnezeu pe Duhul.

⁵³ *Împotriva lui Eunomie*, I, 4, din volumul: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri dogmatice și exegetice*, col. PSB 4, p. 66.

Structura tratatului este următoarea. Prima parte (capitolele II-V) dezbate identitatea de cinstire a Tatălui cu Fiul și cu Duhul Sfânt, întemeiată pe analiza prepozițiilor folosite în doxologiile trinitare. După ce prezintă situația nefericită a Bisericii lui Hristos, răvășită de luptele cu ereticii arieni, Sfântul Vasile combate nominalismul⁵⁴ anomeilor ca fiind cu totul potrivit Scripturii. A doua parte (capitolele VI-VIII) stabilește identitatea de cinstire (ὁμοτιμία) Fiului cu Tatăl, precum și sinonimia, în acest context trinitar, a lui ὁμότιμος cu ὁμοούσιος. Argumentul va fi aplicat de îndată și Duhului, alături de o serie de alte dovezi de felurite origini (biblice, de la Părinții și teologii anteriori, filozofice, logice etc.) pentru dovedirea dumnezeirii Duhului. Oferim câteva exemple. Duhul Sfânt nu ar putea sfinți creatura dacă nu ar poseda El Însuși sfințenia prin natură. Duhul este Cel care dăruiește sfințenia în Biserică, deci este divin. Și alte însușiri ale Duhului (cunoașterea, darurile Sale, îndumnezeirea etc.) sunt calități specifice numai lui Dumnezeu. A-L respinge pe Duhul înseamnă a respinge întreaga Sa lucrare sfințitoare, cu alte cuvinte, a respinge mântuirea în Hristos.

Cea de a treia parte (capitolele IX-XVI) abordează problema relației dintre Duhul Sfânt și sfințirea credincioșilor (capitolul al IX-lea), de vreme ce Duhul este temelia contemplației divine și fundamentul vieții duhovnicești creștine, dar și cel al lucrării sfințitoare a cultului liturgic. Duhul este nedespărțit de Tatăl (capitolul al IX-lea). Duhul Sfânt a lucrat, lucrează și va lucra și în istoria lumii și a omenirii (capitolele XV-XVI).

A patra parte a tratatului abordează spinoasa și ușor arida problemă (o polemică a vremii cu pnevmatomahii) a subnumărării și a conumărării Persoanelor Sfintei Treimi, alături de unicitatea Duhului și problema genezei Sale, purcederea veșnică din Tatăl (capitolele XVII-XVIII).

Partea a cincea tratează calitatea Duhului Sfânt de „Domn”. El este egal cu Tatăl și cu Fiul (ὁμοτιμία), iar față de noi este expresia bunătății lui Dumnezeu (capitolele XIX-XXIV).

A șasea parte abordează chestiunea prepozițiilor în cadrul formulării dogmei treimice și, mai ales, în cadrul doxologiilor din cultul Bisericii. Duhul este mereu prezent în Biserică și în sufletele credincioșilor, dăruindu-le sfințenia. Duhul este unit cu Hristos.

⁵⁴ Pretenția că termenii omenești pot exprima exact ființa lui Dumnezeu.

Remarcabil este aici excursul patristic făcut de Sfântul Vasile, care citează numeroase mărturii de la Părinții și teologii anteriori, sprijinindu-și astfel argumentarea nu doar pe temeuri biblice și raționale, ci – fapt fundamental pentru teologia ortodoxă – pe Sfânta Tradiție, așadar pe operele Părinților Bisericii (capitolele XXV-XXIX): „Precum se întâmplă și la tribunal, când nu există dovezi scrise, noi vă aducem o mulțime de mărturii prin viu grai, iar voi de ce nu ne dați astfel sentința de achitare? Însă eu cred că «totul trebuie întemeiat pe mărturia rostită a doi sau trei martori». Iar dacă vă dovedim că noi aveam această tradiție de foarte multă vreme, nu vă pare firesc să spunem că acest lucru nu poate fi pus pe seama noastră? Vechile învățături ne însuflă sfială față de ele, fiindcă au caracterul respectabil al antichității celei mai venerabile. Vă voi înșira acum pe cei care au apărat această expresie și, totodată, vom lua în considerare vremea în care au trăit. Nu noi am născocit-o. Cum am fi putut-o face? Noi nu suntem decât de ieri, pentru a grăi ca Iov, dacă ne uităm la lunga perioadă de timp de când este această datină. Iar dacă ar trebui să aduc și eu propria mărturie, eu păstrez acea expresie ca pe o moștenire părintească, pe care am primit-o de la un om deosebit, care a trăit multă vreme slujindu-L pe Dumnezeu, prin care am și fost botezat și rânduit în această demnitate bisericească. Iar dacă voi începe să caut dacă printre vechii și fericiții bărbați sunt mulți care au folosit aceste expresii controversate acum, vom vedea că aceștia sunt vrednici de crezare datorită vechimii lor, iar în privința acribiei cunoașterii lor nu sunt deloc aidoma celor de acum”⁵⁵.

Capitolul final (al XXX-lea) prezintă situația Bisericii din a doua jumătate a veacului al IV-lea: „Dragostea s-a răcit peste tot, înțelegerea frățească nu se mai găsește, iar în privința armoniei, i-am uitat până și numele. Muștrările cele pline de dragoste nu se mai pomenesc deloc. Nicăieri nu mai găsim milostivire creștină, nicăieri lacrimi pline de compasiune. Cel slab în credință nu mai este întărit de alții, iar ura se aprinde între cei ce fac parte din același neam atât de mult, încât toți se bucură mai curând de căderile aproapelui decât de faptele sale cele bune. La fel ca în timpul unei molime, cei ce își duc viața ferindu-se cu cea mai mare grijă de activitățile obișnuite ca să nu se molipsească, intrând în legătură cu

⁵⁵ *Despre Sfântul Duh*, XXIX, 71.

cei deja bolnavi, se îmbolnăvesc totuși în cele din urmă. La fel și noi suntem asemănători acelor prin râvna noastră după răutate și prin gelozia care ne umple sufletele. Cei care îi judecă pe cei rătăciți sunt neînduplecați și acri, în vreme ce aceia care îi judecă pe cei drepti sunt nedrepti și dușmănoși. Răul s-a înrădăcinat în noi cu atâta putere, încât am ajuns mai lipsiți de rațiune decât ființele cele cu totul lipsite de minte, căci și acelea măcar se însoțesc cu cele din aceeași specie, însă noi ducem cel mai îngrozitor război împotriva rudenii noastre⁵⁶.

Dar poate că argumentul cel mai însemnat pentru dumnezeirea Duhului este cel extras din viața liturgică a Bisericii. Cultul este cel ce asimilează, filtrează și validează ortodoxia oricărei doctrine, cultul însuși nefiind altceva decât dogmă încarnată, concretizată, transpusă în faptă⁵⁷. Ne botezăm așa cum credem și credem așa cum ne botezăm, va spune Sfântul Vasile cel Mare, iar Botezul făcut în numele Sfintei Treimi, cu menționarea celor trei Persoane treimice, nu face decât să dovedească egalitatea și consubstanțialitatea Acestora. *Lex orandi lex credendi est*. Iată cum exprimă Sfântul Vasile în chip admirabil relația esențială dintre dogmă și cult, cultul nefiind altceva decât o transpunere în viața eclezială a învățaturii de credință ortodoxă. În această perspectivă, cultul este un filtru și un garant și un instrument de verificare a ortodoxiei unei dogme. Dacă o dogmă nu a fost receptată, asimilată și transfigurată de cult, ea nu poate fi ortodoxă: „Dar nimeni să nu răstălmăcească spusesele Apostolului, care adeseori lasă deoparte numele Tatălui și al Sfântului Duh atunci când amintește de Botez! Să nu creadă cineva că putem să nu ținem seama de chemarea acestor nume. Căci spune: «Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat». Și iarăși: «Au nu știți că toți câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat?» Pentru că a-L numi pe Hristos înseamnă a mărturisii totul: a arăta că Dumnezeu este Cel ce unge, că Fiul este Cel Uns, iar că Duhul este Ungerea, după cum Petru ne învață în *Faptele Apostolilor*: «Iisus din Nazaret, pe Care Dumnezeu L-a uns cu Duhul Sfânt». Iar la Isaia găsim: «Duhul Domnului este peste Mine, pentru că M-a uns». Și psalmistul zice: «De aceea Dumnezeu, Dumnezeul Tău, Te-a uns pe Tine cu untdelemnul bucuriei». Dar

⁵⁶ *Despre Sfântul Duh*, XXX, 78.

⁵⁷ La fel și morala, și spiritualitatea creștine au ca temelie dogma.

Îl putem găsi numai pe Sfântul Duh singur în locurile unde se amintește despre Botez: «Căci toți am fost botezați într-un singur trup, într-un singur Duh». La fel spune tot în același loc: «Voi veți fi botezați în Duhul» și: «El vă va boteza în Duhul cel Sfânt». Dar nu am putea spune că un Botez este desăvârșit dacă este chemat doar numele Duhului Sfânt. Căci trebuie să păstrăm mereu neștirbită tradiția primită prin harul cel dătător de viață. Cel care a răscum-părat viața noastră din stricăciune ne-a dăruit o putere de reînnoire care are o cauză negrăită, tăinuită în adânc mister, dar care aduce sufletelor o mântuire măreață. Dar a adăuga sau a înlătura ceva din acestea înseamnă a cădea din viața cea veșnică. Așadar, dacă la Botez Îl despărțim pe Duhul de Tatăl și de Fiul, acest lucru este foarte primejdios pentru cine săvârșește Botezul, dar și pentru cel care îl primește; atunci cum să fie ceva lipsit de primejdie pentru noi să Îl smulgem pe Duhul de lângă Tatăl și Fiul? Căci credința și Botezul, cele două moduri de mântuire, sunt legate în chip inseparabil una de alta. Dacă credința își primește desăvârșirea prin Botez, Botezul este întemeiat pe credință, iar desăvârșirea credinței și a Botezului vine tocmai de la nume. După cum credem în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt, tot așa botezăm în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt. Dar, mai înainte de Botez, vine mărturisirea noastră cea spre mântuire. Iar Botezul urmează apoi, ca pecete a încuviințării noastre”⁵⁸.

Concluzii

Scrierea de față este ultima operă a Sfântului Vasile cel Mare, un adevărat testament spiritual al marelui capadocian, alcătuită într-un climat furtunos, de polemici și înfruntări între ortodocșii niceeni și arienii de diverse orientări, polemici care luau uneori chiar forma unor prigoane sau conflicte sângeroase, în care se implicau și autoritățile imperiale. Pe lângă valoarea sa dogmatică evidentă, tratatul este foarte important pentru că ne oferă o perspectivă istorică asupra dezbatărilor privind Persoana Sfântului Duh, de la Sinodul I Ecumenic (Niceea, 325), până la al doilea Sinod Ecumenic (Constantinopol, 381), când dogma Sfintei Treimi,

⁵⁸ *Despre Sfântul Duh*, XII, 28.

definită corect și ortodox, va triumfa împotriva tuturor contestațiilor ei. Iar contribuția Sfântului Vasile, alături de cea a celorlalți capadocieni, a Sfântului Atanasie și a altora, este esențială, el rezumând principalele puncte aflate în dispută cu privire la dumnezeirea Duhului Sfânt și oferind, totodată, soluții bine argumentate acestor chestiuni.

Despre Sfântul Duh este un tratat fundamental, original, o adevărată sinteză a învățăturii biblice și patristice anterioare despre a treia Persoană a Sfintei Treimi, demonstrându-I incontestabil dumnezeirea și deoființimea cu Tatăl și cu Fiul. Totodată, Sfântul Vasile recurge și la numeroase argumente preluate din filozofie, logică și matematică, dar definind foarte clar conceptele și subliniind că acestea sunt simple analogii, Dumnezeu fiind mai presus de orice termen, concept sau număr. Duhul Sfânt porcede din veșnicie din Tatăl, bucurându-Se de aceeași slavă și cinste.

Următoarele tratate patristice dedicate subiectului (SFÂNTUL AMBROZIE DE MEDIOLANUM, *Despre Sfântul Duh*; FERICITUL AUGUSTIN, *Despre Treime*) vor fi simple dezvoltări și dezbateri pe marginea temelor tratate de Sfântul Vasile cel Mare în opera de față, care este temelia definiției dogmatice din Crezul niceo-constantinopolitan despre Duhul Sfânt: „Credem și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Care de la Tatăl porcede, Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, Care a grăit prin proroci”.

Dionisie-Constantin PÎRVULOIU

Al celui între sfinți Părintele nostru,
Vasile, arhiepiscopul Cezareei Capadociei,
Despre Sfântul Duh
Către cel între sfinți, Amfilohie, episcop de Iconium

Capitolul I

Prolog

*În care [se vorbește] despre faptul că este necesară
cercetarea celor mai mici părți ale [limbajului] teologic²*

1. Frate Amfilohie, cel drag și preaiubit³, am lăudat dragostea ta de cunoaștere și înclinația ta firească spre iubirea de osteneală; m-am desfătat în chip minunat de a ta atentă și sobră cugetare, grație căreia socotești că nu trebuie să lăsăm necercetați atent niciunul dintre termenii pe care îi folosim în discursul despre Dumnezeu. Fiindcă ai înțeles prea bine îndemnul Domnului potrivit căruia „acela care cere primește, iar cel care caută găsește”⁴, mi se pare că, prin sânguința ta în a cere, ai fi în stare să provoci și răspunsul celui mai șovăitor. Însă ce admir mai mult la tine este faptul că nu pui întrebări ca să mă ispitești, precum cei mai mulți din vremea de acum, ci pentru a descoperi adevărul. Sunt mulți care ne ascultă și ne întrebă neconținut despre acestea⁵, însă anevoie mai găsești un suflet iubitor de învățătură și care caută adevărul pentru a se tămădui de neștiință. Întrebările celor mai mulți au în ele o capcană tăinuită, aidoma cursei vânătorilor și ambuscadei războinicilor. Argumentele înfățișate de ei nu urmăresc dobândirea unui folos din acele [întrebări], ci sunt ticluite astfel ca, în cazul în care

¹ Așa cum vom vedea, se va vorbi în special despre prepoziții și conjuncții.

² În veacul al IV-lea, prin „teologie” (θεολογία), se înțelegea doctrina trinitară, teologia prin excelență, în vreme ce prin „iconomie” se desemna doctrina privind Întruparea.

³ Literal: „Iubitul meu cap”.

⁴ Luca 2, 10.

⁵ Chestiunile privind Sfânta Treime și, mai ales, Duhul Sfânt.

răspunsurile primite nu se potrivesc dorinței lor, să aibă un pretext îndreptățit pentru polemică.

2. Dacă prostul care pune întrebări trece drept înțelept⁶, cât de mult îl vom mai aprecia pe ucenicul ager la aminte, care este pus de către proroc alături de sfetnicul cel minunat⁷? Este drept să îl învrednicim de toată bunăvoința noastră pe cel ce se străduiește să înainteze⁸, alăturându-ne zelului său și oricărei trude prin care se sârguiește către desăvârșire. Căci a nu asculta expresiile teologice în mod superficial, ci a te strădui să cercetezi înțelesul ascuns în fiecare termen și în fiecare silabă nu ține de oamenii trândavi spre evlavie⁹, ci de aceia care înțeleg scopul chemării noastre, fiindcă ne este propusă asemănarea cu Dumnezeu, atât cât este cu putință naturii umane¹⁰. Nu există asemănare fără cunoaștere, iar cunoașterea [se naște] din învățatură. Iar vorbirea este începutul oricărei învățături; părțile vorbirii sunt însă silabele și termenii. De aceea, examinarea silabelor¹¹ nu este în afara scopului nostru. Aceste chestiuni îți pot părea mărunte și, de aceea, demne de a fi trecute cu vederea. Dar, de vreme ce adevărul este anevoie de prins¹², de aceea trebuie să îl urmărim din toate părțile. Fiindcă dobândirea evlaviei este asemenea însușirii artelor, care sporește prin mici adăugiri, și nu trebuie trecut cu vederea nimic de către cei care sunt inițiați¹³

⁶ Pasajul este o referință aproximativă la *Pildele* 17, 28, citat însă după *Septuaginta* (în actualele ediții biblice ortodoxe românești versetul este tradus după *Textul masoretic*). În *Septuaginta*, pasajul sună astfel: „Prostului care caută înțelepciunea, aceasta i se va socoti drept înțelepciune”.

⁷ *Isaia* 3, 3 (după *Septuaginta*).

⁸ În cunoașterea teologică.

⁹ Εὐσεβεία desemnează, de regulă, la Părinții greci „dreapta credință”, „ortodoxia”, opusă „ereziei” – ἁσέβεια.

¹⁰ Bine-cunoscuta formulă platonice (*Republica*, 613b), preluată de autorii creștini. Pentru Părinții greci, îndumnezeirea omului (θεόσις) reprezintă scopul ultim al vieții creștine (cf. J. GROSS, *La divinisation du chrétien d'après les Pères grecs*, Paris, 1938, p. 239). Se constată ezitarea Sfântului Vasile în a utiliza mai frecvent termenul tehnic ὁμοούσιος – termen foarte disputat în epocă, deoarece avea origine nescripturistică (fiind preluat din gnoza valentiană, unde desemna identitatea de substanță dintre elementul divin din om și Pleroma divină), totodată putându-se preta foarte ușor unei interpretări monarhiene.

¹¹ Sfântul Vasile înțelege prin silabe mai ales particulele gramaticale, conjuncțiile și prepozițiile.

¹² Cf. PLATON, *Phaidon*, 66.

¹³ Verbul grecesc εἰσογορεῖω este utilizat de Părinții greci cu referire la catehumeni.

în cunoaștere¹⁴, iar acela care ar trece cu vederea vreunul dintre cele elementare¹⁵ nu va atinge vreodată culmile înțelepciunii. „Da” și „nu” sunt două silabe, dar în aceste mici cuvinte sunt conținute atât cel mai însemnat dintre bunuri, adevărul, cât și ultimul hotar al răutății, minciuna. Cineva a dat deja mărturie pentru Hristos printr-o simplă clătinare a capului și a fost socotit ca împlinitor al întregii evlavii¹⁶. Și, dacă este așa, care dintre termenii teologici, oricât de mic ar fi, nu are un înțeles foarte limpede, fie pozitiv, fie negativ? Și, dacă o *iota* sau un punct din Lege nu vor trece¹⁷, cum vom rămâne nevătămați dacă vom trece peste cele mai neînsemnate [elemente]? Așadar, aceste [particule] despre care ai cerut deplină lămurire de la noi sunt fie scurte, fie lungi; concizia unora provine din scurtimea pronunțării lor, și de aceea, poate, sunt ușor de disprețuit, altele sunt însă importante prin forța înțelesului lor, potrivit imaginii muștarului, care este cel mai mic dintre semințele arbuștilor, dar care, îngrijit cum se cuvinte, crește singur în înălțime, dezvoltându-și puterea concentrată înăuntrul său. Dar, dacă cineva va lua în râs „pălăvrăgeala” noastră despre silabe, pentru a vorbi asemenea psalmistului¹⁸, [vom spune] că acesta va culege rodul nefolositor al râsului său¹⁹; noi însă nu ne vom lăsa înduplecați de muștrările oamenilor, nici nu ne vom abate de la drum din pricina defăimărilor și nici nu vom renunța la cercetarea noastră. Dar departe de mine să mă rușinez de acești [termeni] neînsemnați! Dimpotrivă, dacă aș izbuti să ajung la un crâmpoi²⁰ din sensul lor, m-aș bucura nespus de o asemenea mare onoare, iar folosul dobândit de fratele care cercetează împreună cu noi nu ar fi neînsemnat. Așadar, de vreme ce văd că se iscă o mare polemică pentru niște expresii mărunte, nu refuz truda în nădejdea răsplătirii. În ceea ce mă privește, sunt încredințat că acest tratat va fi roditor, iar celor ce ascultă le va aduce un folos statornic. De aceea, chiar cu ajutorul Sfântului Duh, voi începe să lămuresc

¹⁴ Mai exact gnoză (γνῶσις).

¹⁵ Probabil se face aluzie la însușirea literelor alfabetului.

¹⁶ Referință la un mucenic contemporan, necunoscut din alte surse.

¹⁷ *Matei* 5, 18. Este vorba despre accente și alte semne grafice fonetice de mici dimensiuni.

¹⁸ *Psalmul* 118, 85 (după *Septuaginta*).

¹⁹ Vezi PLATON, *Republica*, 457b.

²⁰ Literal: πολλοσταίος – „fracție”.

lucrurile. Și, dacă vrei să pornesc pe această cale a dezbaterii, mă voi întoarce la începutul chestiunii.

3. Rugându-mă de curând împreună cu poporul și folosind amândouă doxologiile²¹ pentru Tatăl și Fiul, când *cu*²² Fiul, când *împreună cu*²³ Duhul Sfânt, când *prin*²⁴ Fiul *în*²⁵ Duhul Sfânt, unii dintre cei de față au considerat că grăim cuvinte străine și, în același timp, contradictorii. Tu, mai ales pentru folosul acelora – iar dacă ei sunt cu adevărat de netămăduit, să fim în stare [a-i păzi] nevătămați pe cei cu care se întâlnesc –, ai cerut să fie formulată o învățătură limpede despre înțelesul acestor particule. Vom grăi așadar, pe scurt, ca unii care [am stabilit] care este originea acestei controversă.

Capitolul al II-lea

*Care este originea atenției deosebite
pe care ereticii o acordă silabelor*

4. Meticulozitatea acestor oameni cu privire la silabe nu este simplă, precum s-ar putea crede, nici nu aduce un rău neînsemnat, ci adânci și tenebroase urzeli împotriva evlaviei. Ei se străduiesc să demonstreze că enumerarea Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh folosește expresii diferite și din această cauză ajung la concluzia că [între Ei] există o diferență de natură. Acești oameni se folosesc de un vechi sofism, descoperit de Aetius²⁶, întâistătorul acestei erezii, care scrie undeva în

²¹ S-a discutat despre momentul introducerii acestei noi doxologii. FILOSTORGIUS (*Istoria ecleziastică*, 3, 13; *PG* 65, 501b) nu o menționează. S-a avansat ipoteza că Flavian al Antiohiei ar fi introdus această nouă formulă liturgică. Însă asemenea doxologii menționate de Sfântul Vasile sunt întâlnite încă din *Epistolele SFÂNTULUI IGNAȚIE DE ANTIOHIA, Către magnezieni*, 13, 1, și din *Constituțiile apostolice*. SOZOMEN, *Istoria ecleziastică*, 3, 20, ne informează că arienii preferau varianta: „Slavă Tatălui *prin* Fiul în Sfântul Duh” pentru a accentua diferența de natură între Tatăl și Fiul.

²² Μετά.

²³ Σύν.

²⁴ Διὰ.

²⁵ Ἐν.

²⁶ Aetius (TEODORET DE CYR, *Istoria bisericăscă*, 2, 27) a fost conducătorul anomeilor (arieni extremiști care considerau că între Tatăl și Fiul nu există nici cea mai mică

epistolele sale: „Despre cele diferite în privința naturii se vorbește în chip diferit” și invers, „cele despre care se vorbește în chip diferit sunt diferite și în privința naturii”. El aduce ca mărturie cuvântul Apostolului care spune: „Un singur Dumnezeu și Tată, din Care sunt toate; și un singur Domn Iisus Hristos, prin Care sunt toate”²⁷. Așadar, în ce fel de raport se află expresiile una față de alta, în același raport se vor afla și cele semnificate de către ele. Dar, întrucât expresia *din care*²⁸ este diferită de *prin care*²⁹, atunci Tatăl și Fiul sunt diferiți. O astfel de boală dă naștere la flecăreala bărbaților ale căror cuvinte au fost înfățișate mai înainte. De aici ei Îi atribuie lui Dumnezeu și Tatăl, ca un privilegiu aparte, expresia *din care*, Fiului Îi rezervă expresia *prin care*, iar Sfântului Duh – în *care*³⁰. Și mai afirmă că modul de întrebuintare a silabelor nu trebuie modificat vreodată, pentru că, așa cum am spus, [pentru ei] diferența expresiilor dovedește și diferența naturilor³¹. Dar, cu toată ingenioasa lor vorbărie, nu sunt deloc în stare să-și tăinuiască toată forța învățaturii lor lipsite de evlavie³². Căci, prin [expresia] *din care*, ei doresc să-l arate pe făuritor³³; *prin care*, pe slujitor sau instrumentul³⁴; iar prin [expresia] *în care*, ei spun că este arătat timpul sau spațiul. Și aceasta, pentru ca Făuritorul universului³⁵ să nu fie considerat cu nimic mai cinstit decât un simplu instrument și ca să demonstreze că Duhul Sfânt nu Și-a adus o altă contribuție la cele ce există, în afară de cea privitoare la spațiu și timp.

asemănare de natură – ἀνόμοιος – „neasemănător, diferit”). Împotriva acestora, Sfântul Vasile cel Mare a scris cele trei cărți ale tratatului *Împotriva lui Eunomie*.

²⁷ 1 Corinteni 8, 6.

²⁸ Ἐξ οὗ.

²⁹ Δι' οὗ.

³⁰ Ἐν ᾧ.

³¹ Expresie tipică lui Eunomie, *Apologia*, 18.

³² Ἄσεβος λόγος desemna, în limbajul patristic al veacului al IV-lea, „erezia”. Aici, termenul se referă la impietatea ereziei ariene.

³³ Literal: τὸν δημιουργὸν – „demiurgul, artizanul, meșterul”.

³⁴ Eunomie Îl numea pe Fiul lui Dumnezeu „instrumentul cel mai desăvârșit” (ὄργανον τελειότατον) al Tatălui (*Apologia*, 27). Și FILON DE ALEXANDRIA, *Despre heruvimi*, 35, numea Logosul divin „instrument al organizării universului”.

³⁵ Fiul lui Dumnezeu. Sfântul Vasile va accentua adeseori că activitatea creatoare este o notă caracteristică (ἰδιόζων) a Fiului, în vreme ce arienii o rezervau exclusiv lui Dumnezeu-Tatăl.

Capitolul al III-lea

*Despre faptul că „tehnologia”³⁶ silabelor provine
din înțelepciunea cea din afară³⁷*

5. Așadar, ceea ce i-a condus la această rătăcire este observația celor din afară³⁸, care folosesc [expresiile] *din care* și *prin care* pentru a desemna lucruri distincte potrivit naturii. Aceia consideră că [expresia] *din care* arată materia, iar expresia *prin care* reprezintă instrumentul, sau, în general, pe cel care stă la dispoziție³⁹. Dar ce ne împiedică, după ce am luat în considerare întreaga lor argumentație, să dovedim pe scurt incoerența lor față de adevăr și dezacordul acestor oameni chiar cu ei înșiși (ca unii care s-au dedicat studiului zadarnicei filozofii, ei explică în multe feluri natura cauzei și îi disting semnificațiile proprii)? Astfel, cauzele sunt principale, auxiliare sau accesorii, iar altele necesare⁴⁰. Fiecăreia dintre acestea îi este atribuită o expresie proprie, astfel încât făuritorul este numit într-un fel, iar instrumentul în alt fel. Căci – după aceștia – făuritorului i se potrivește [expresia] *de către*⁴¹, iar a zice că un scaun este făcut *de către* un tâmplar este corect, spun ei. Așadar, instrumentului [i se potrivește expresia] *prin care*⁴², fiindcă [a fost făcut] *prin mijlocirea securii sau prin mijlocirea burghiului*, precum și cu ajutorul celorlalte [instrumente]. În același chip, aceștia atribuie

³⁶ Τεχνολογία – expresie ironică pentru a denumi teologia eretică a lui Eunomie (cf. *Epistola* 40 a Sfântului Vasile cel Mare). Are sensul de „subtilitate a limbajului, măiestrie a exprimării, exprimare dialectică”. Noi am ales să îl traducem în funcție de context, accentuând nuanța sarcastică a originalului.

³⁷ Σοφία ἐκ ἔξωθεν – expresie patristică deja consacrată în gândirea capadocienilor și a Sfântului Ioan Gură de Aur pentru a desemna filozofia profană (cf. *Coloseni* 2, 8 și *Efeseni* 5, 6). Înțelepciunea divină este, prin opoziție, adevărată filozofie, filozofia prin excelență.

³⁸ Οἱ ἔξωθεν – expresie deja încetățenită în vocabularul patristic, desemnând-i pe filozofii și oamenii de cultură necreștini, greci, latini sau de alte origini.

³⁹ Se face referire la teoria aristotelică a celor patru cauze: materială, formală, eficientă și finală.

⁴⁰ Literal: „Care au rațiunea că fără ele nu se poate”, *sine qua non*. Această clasificare a cauzelor este de origine stoică: vezi ALEXANDRU DE AFRODISIA, *Despre destin*, 22; SEXTUS EMPIRICUS, *Întrebări privitoare la pyrrhonianism*, 8, 15.

⁴¹ Ὑφ' οὗ.

⁴² Δι' οὗ.

materiei [expresia] *din care*⁴³, pentru că lucrul care este făurit este alcătuit din lemn. [Expresia] *prin care*⁴⁴ arată ceea ce este conceput în minte sau modelul⁴⁵ care se află în fața meșterului. Pentru că fie își zugrăvește mai întâi în cugetare lucrul, apoi transpune în faptă acea închipuire, fie, privind un model al aceluia așezat în fața lui, își orânduiește activitatea potrivit acelei asemănări. [Expresia] *prin care*⁴⁶ ei vor să o raporteze la scop; pentru că scaunul a fost făcut *pentru* folosul oamenilor. Iar [expresia] *în care*⁴⁷ reprezintă timpul sau spațiul. Așadar, când s-a petrecut? În acest timp. Și unde? În acest loc. Și, cu toate că acestea [din urmă]⁴⁸ nu contribuie cu nimic la ceea ce a avut loc, totuși, în lipsa acestora, nu se poate petrece nimic. Căci trebuie un spațiu și un timp pentru cine își desfășoară activitatea. Iată lucrurile de care se minunează și pe care și le-au însușit acești eretici din cea mai zadarnică, vană și înșelătoare observație [filozofică]⁴⁹, pe care vor să o introducă și în învățătura cea simplă și nesofisticată⁵⁰ a Duhului, pentru a-L micșora pe Dumnezeu Cuvântul și pentru a-L înlătura pe Sfântul Duh. Aceștia nu au șovăit nicio clipă să Îi atribuie Stăpânului universului expresia prin care [înțelepții] cei din afară definesc instrumentele neînsușite sau slujirea supusă⁵¹ și umilă, vorbesc despre [expresia] *prin care*⁵²; și nu se rușinează să Îi atribuie Făuritorului⁵³ făpturii o expresie potrivită fierăstrăului sau ciocanului.

⁴³ 'Εξ οὗ. ARISTOTEL însuși (*Fizica*, B, 3, 194b, 23) aplica această prepoziție materiei, cauzei materiale.

⁴⁴ Καθ' οὗ.

⁴⁵ Proiectul.

⁴⁶ Δι' οὗ.

⁴⁷ 'Εν ᾧ.

⁴⁸ Categoriile timpului și spațiului.

⁴⁹ 'Εκ τῆς ματαιότητος καὶ κενῆς ἀπάτης παρατήρησις. Se face aluzie la *Ecclesiastul* 1, 2: ματαιότης ματαιότητων – „zădărnicia zădărniciilor”. ARISTOTEL, în *Etica nicomahică*, I, 2, numește κενὴ καὶ ματαία o dorință care nu își află vreodată obiectul (totul fiind dorit pentru un alt și un alt lucru), vană și lipsită de simț practic. Sfântul Vasile înfiează nu atât filozofia în sine, cât răstălmăcirea dialecticii și raționamentelor sale în vederea fundamentării ereziilor. Mai sus afirmase că arienii nu doar că se contrazic pe ei înșiși, dar se află în dezacord chiar cu filozofia pe care pretind a o utiliza în argumentare. Nefiind buni creștini, nici măcar buni filozofi nu sunt.

⁵⁰ 'Ατεχνολόγητον – „lipsită de *dialectică*, nemeșteșugită, fără artificiu”.

⁵¹ Ὑποχείριον – literal: „care poate fi manipulată, controlată direct”.

⁵² Δι' οὗ.

⁵³ Termenul δημιουργός este aplicat aici Fiului lui Dumnezeu.

Capitolul al IV-lea

*Scriptura utilizează aceste silabe
într-un mod care nu presupune distincții*

6. Mărturisim că și Cuvântul adevărului⁵⁴ folosește adeseori aceste expresii. Dar, fără îndoială, nici nu afirmăm că libertatea Duhului este sclava îngustimii de minte a celor din afară⁵⁵, ci că mai curând ea folosește aceste expresii după necesitatea împrejurărilor. De pildă, [expresia] *din care* semnifică „materia”, după cum consideră aceia; dar Scriptura obișnuiește să atribuie această expresie Cauzei Supreme. De pildă, în [aceste locuri]: „Un singur Dumnezeu, *din Care* [sunt] toate”⁵⁶ și din nou: „Toate [sunt] *din* Dumnezeu”⁵⁷. Totuși Cuvântul adevărului utilizează adeseori această expresie pentru materie, ca atunci când spune: „Vei face arca *din* lemn care nu putrezește”⁵⁸ și „vei face candelabrul *din* aur curat”⁵⁹ și „primul om, pământesc, făcut *din* lut”⁶⁰ și „*din* tină ai fost plăsmuit și tu, asemenea mie”⁶¹.

Însă aceștia⁶², precum am afirmat, pentru a stabili deosebirea de natură⁶³, au legiferat că această expresie este potrivită numai pentru Tatăl. Ei au preluat principiile investigației lor de la cei din afară, dar nu s-au slujit de acestea cu consecvență. Ci, potrivit normei⁶⁴ acelora, au atribuit Fiului denumirea de instrument, iar Duhului, cea de loc⁶⁵, fiindcă spun „*în* Duhul” și „*prin* Fiul”. Ei afirmă că nu [l-au mai aplicat expresia] *din care* lui Dumnezeu, imitând astfel pe cei străini⁶⁶, ci urmând întru totul înțeleșurile

⁵⁴ Sfânta Scriptură.

⁵⁵ Realitățile divine nu sunt epuizate și nici nu pot fi definite prin intermediul terminologiei filozofice.

⁵⁶ 1 Corinteni 8, 6.

⁵⁷ 1 Corinteni 11, 12.

⁵⁸ Facerea 6, 14.

⁵⁹ Ieșirea 25, 31.

⁶⁰ 1 Corinteni 15, 47.

⁶¹ Iov 33, 6.

⁶² Adversarii Sfântului Vasile sunt pnevmatomahii, care sunt asimilați, în mod subtil, filozofilor (patriarhii ereticilor, cum îi numea TERTULIAN în *Adversus Hermogenem*, 8, 3). Capitolul de față are drept scop demonstrarea contradicțiilor interne ale teoriei pnevmatomahe privind expresiile în discuție.

⁶³ Între Persoanele Treimii.

⁶⁴ Νομοθεσία – „cod de legi, principiu logic, regulă de gândire, criteriu logic”.

⁶⁵ Cu sensul conceptului filozofic de spațiu.

⁶⁶ Pe filozofii păgâni, „străini” de creștinism.

[expresiilor] așa cum sunt folosite în cuvântările apostolice, precum s-a spus: „Voi sunteți de la El, în Hristos Iisus”⁶⁷ și „toate sunt de la Dumnezeu”⁶⁸.

Care este, așadar, concluzia care [derivă] din această „virtuozitate verbală”⁶⁹? Anume că alta este natura cauzei, și alta a instrumentului, și alta a locului: străină este natura Fiului de a Tatălui, precum [natura] instrumentului de cea a făurarului; străină și [natura] Duhului, după cum locul sau timpul sunt distincte de natura instrumentelor sau de [natura] celor pe care le întrebuițează.

Capitolul al V-lea

[Expresia] „prin care” este rostită și cu privire la Tatăl, iar pentru Fiul, „din care”; la fel și pentru Duhul

7. Iată care sunt [ideile] aceloră; noi însă vom dovedi ceea ce am stabilit mai înainte: că Tatăl, păstrând doar pentru Sine [expresia] *din care*, nu a rezervat⁷⁰ Fiului [expresia] *prin care*, nici că Fiul, la rândul Său, potrivit argumentării acestora, nu acceptă că Duhului Sfânt să I se atribuie [expresiile] *din care* sau *prin care*. Cam aceasta ar fi noua distribuire⁷¹ a acestor [atribute Treimice].

„Un singur Dumnezeu și Tată, din Care [sunt] toate; și un Domn Iisus Hristos, prin Care [sunt] toate.”⁷² Acestea nu sunt vorbele cuiva care stabilește norme stricte, ci ale unuia care distinge limpede Ipostasurile⁷³. Apostolul a procedat astfel nu pentru a introduce o deosebire de natură, ci pentru a întemeia conceptele de „Tată” și de „Fiu” într-un mod lipsit de confuzie⁷⁴.

⁶⁷ 1 Corinteni 1, 30.

⁶⁸ 1 Corinteni 11, 12.

⁶⁹ Τεχνολογία.

⁷⁰ Literal: „a azvârlit, a aruncat”.

⁷¹ Repartizare a proprietăților Persoanelor Treimice și a relațiilor dintre Acestea.

⁷² 1 Corinteni 8, 6.

⁷³ Sensurile termenului ὑπόστασις fluctuează în opera Sfântului Vasile: „substanță” (*Împotriva lui Eunomie*, I, 7); „față, chip” (*Împotriva lui Eunomie*, III, 7); „personaj dramatic” (*Împotriva lui Eunomie*, I, 2); „persoană propriu-zisă” (*Împotriva lui Eunomie*, II, 20), „proprietate personală” (*Epistola* 38), „mod de existență” – τρόπος τοῦ ὑπάρχουσ (*Omilia* 24). În cazul de față, ὑπόστασις are sensul de „persoană”.

⁷⁴ Ἀσύγχυτος – „neamestecat, în mod lipsit de confuzie”, termen care va reveni în *horosul* de la Calcedon, aplicat unirii ipostatice a naturilor divine și umane în Iisus Hristos.

De aici reiese limpede că aceste expresii nu se află în opoziție una cu alta, nici că sunt așezate în linie de luptă pentru a pune în antiteză naturile la care se referă. Fericitul Pavel le-a așezat pe amândouă în relație cu unul și același subiect⁷⁵, spunând: „Toate [sunt] de la El și prin El și întru El”⁷⁶. Oricine ar arăta o cât de mică atenție înțelesului frazei ar afirma că acest [text] se referă în chip limpede la Domnul. Pentru că, după ce a așezat mai întâi [textul] din profetia lui Isaia: „Cine a cunoscut gândirea lui Dumnezeu și cine i-a fost sfătuitor?”⁷⁷, Apostolul adaugă: „Pentru că de la El și prin El și întru El [sunt] toate”⁷⁸. Așadar, din cele ce urmează ai putea învăța că prorocul vorbește despre Dumnezeu Cuvântul, Făuritorul întregii creații: „Cine a măsurat apa cu mâna și cerul cu palma, iar întreg pământul cu căușul palmei? Cine a așezat munții în balanță și vâlcelele în cumpănă? Cine a cunoscut gândirea Domnului și cine l-a fost sfătuitor?”⁷⁹ Căci acest [pronume], „cine”, de aici nu arată în niciun chip imposibilitatea, ci raritatea, ca în această împrejurare: „Cine se va ridica împreună cu mine împotriva răufăcătorilor”⁸⁰ și: „Cine este omul care voiește viața?”⁸¹ și: „Cine va urca în muntele Domnului?”⁸² În același fel și aici: „Cine este cel care cunoaște gândirea Domnului și este părtaș sfatului Său?”⁸³; căci „Tatăl Îl iubește pe Fiul și Îi arată totul”⁸⁴. Acesta⁸⁵ este Cel care susține pământul și Cel care îl ține strâns în pumn; Cel care menține toate lucrurile în ordine⁸⁶ și în armonie⁸⁷; Cel care [a dăruit] echilibru munților, măsură apelor; și a dus la desăvârșire ordinea proprie fiecărui lucru care se află în lume; Cel

⁷⁵ Τὸ ὑποκείμενον – „materia care constituie conținutul formei, potrivit teoriei aristotelice; substanța care se află sub accidente, subiectul logic căruia i se atribuie ceva, existență, realitate”.

⁷⁶ *Romani* 14, 36.

⁷⁷ *Isaia* 40, 13; *Romani* 11, 34.

⁷⁸ *Romani* 11, 36.

⁷⁹ *Isaia* 40, 12-13.

⁸⁰ *Psalmul* 93, 16.

⁸¹ *Psalmul* 33, 13.

⁸² *Psalmul* 23, 3.

⁸³ *Isaia* 40, 13.

⁸⁴ *Ioan* 5, 20.

⁸⁵ Dumnezeu-Fiul.

⁸⁶ Τάξις are aici sensul de „ordine cosmică, armonie a creației”.

⁸⁷ Διακόσμησις desemna, în limbajul pitagoreicilor, structura și ordinea armonioasă a universului (cf. ARISTOTEL, *Metafizica*, A, 5, 986a, 5).

care ține în mână întreg cerul prin mijlocirea unei mici părți a puterii Sale, pe care cuvântul profetului o numește, în mod figurat, „palmă”⁸⁸. De aici, Apostolul conchide în chip îndreptățit că „de la El și prin El și întru El [sunt] toate”⁸⁹. *De la El*, deoarece [El] este cauza existenței tuturor ființelor, potrivit voinței lui Dumnezeu și Tatăl. *Prin El* toate au dăinuirea și statornicia [în ființă]⁹⁰, El Care le-a zidit pe toate și măsoară cele necesare conservării fiecărui lucru care există. *Întru El*, deoarece toate se îndreaptă către El cu un dor nestăvilit și cu o dragoste negrăită, către Stăpânul⁹¹ vieții și Dăruitorul⁹², după cum este scris: „Ochii tuturor către Tine nădăjduiesc”⁹³. Și iarăși: „Toți privesc cu nădejde către Tine”⁹⁴. Și: „Deschizi mâna Ta și umpli toate vietățile de bunăvoință”⁹⁵.

8. Dacă se ridică împotriva interpretării noastre, ce argument îi va salva de la a se contrazice în chip vădit cu ei înșiși? Dacă nu vor să accepte faptul că aceste trei expresii: *de la El*, *prin El* și *întru El* sunt afirmate cu privire la Domnul [Hristos], este necesar să le atribuie și lui Dumnezeu-Tatăl. Și, din această cauză, este foarte clar că teoria lor se va prăbuși. Căci vedem atribuită lui [Dumnezeu]-Tatăl nu doar [expresia] *din care*, ci și *prin care*. Dacă aceste [expresii] nu desemnează nimic umilitor, cu ce drept le mai atribuie Fiului, ca și cum ar [indica] o calitate inferioară? Iar dacă această [expresie] arată mai presus de orice îndoială calitatea de slujitor, să ne răspundă: Dumnezeuul slavei⁹⁶ și Tatăl lui Hristos cărui arhonte⁹⁷ îi este slujitor? Așadar, în acest fel ei se nimicesc singuri, în vreme ce noi ne păstrăm forța în privința ambelor [probleme]. Dacă va precumpăni [ideea] că acest cuvânt este spus cu privire la Fiul, se va descoperi că [expresia] *din care* se potrivește Fiului. Dacă se străduiesc să atribuie lui Dumnezeu

⁸⁸ Σπιθαμή – „distanța dintre degetul mare și cel mic ale palmei întinse”.

⁸⁹ *Romani* 11, 38.

⁹⁰ Σύστασις – „compoziție, structură, coerență, consistență, fermitate, mod de existență”. Cf. *Coloseni* 1, 16, 17.

⁹¹ Ἀρχηγός poate fi tradus și prin „autor, fondator”. Cf. *Faptele Apostolilor* 3, 15.

⁹² Literal: χορηγός – „conducătorul unui cor, cel care suportă cheltuielile întreținerii unui cor, furnizor, sponsor”.

⁹³ *Psalmul* 144, 15.

⁹⁴ *Psalmul* 103, 27.

⁹⁵ *Psalmul* 144, 16.

⁹⁶ *Faptele Apostolilor* 8, 2.

⁹⁷ Acest termen desemna diverșii eoni sau divinități inferioare din sistemele teologice gnostice.

vorbirea profetului, din nou vor trebui să accepte faptul că expresia *prin care* se cuvine [atribuită] lui Dumnezeu⁹⁸ și că cele două expresii au demnitate egală, pentru că au aceeași valoare când sunt raportate la Dumnezeu. Astfel, și în această împrejurare este limpede că amândouă expresiile au o demnitate egală⁹⁹, fiindcă sunt raportate la Una și Aceeași Persoană¹⁰⁰. Dar să ne reîntoarcem la ceea ce ne-am propus.

9. Apostolul, scriind către efeseni, spune: „Mărturisind adevărul în dragoste, să creștem în toate privințele către Cel ce este Capul, Hristos, din Care tot trupul, strâns unit împreună și înche-gat prin toate încheieturile care îl slujesc, potrivit lucrării măsurate fiecăruia în parte, săvârșește creșterea trupului...”¹⁰¹. Și iarăși, în [*Epistola*] către coloseni, se spune către cei care nu au cunoașterea Unuia-Născut: „Cel care se ține strâns de Capul Care este Hristos, din Care tot trupul crește cu creșterea pe care i-o dă Dumnezeu, prin încheieturile și legăturile care îl slujesc și îl încheagă”¹⁰². Iar faptul că Hristos este Capul Bisericii îl aflăm din altă parte, de la apostolul care spune: „Iar pe El L-a dat mai presus de toate Cap al Bisericii”¹⁰³. Și „din plinătatea Lui am primit cu toții”¹⁰⁴. Și Însuși Domnul: „Din al Meu va lua și vă va vesti”¹⁰⁵. Și, pe scurt, pentru cititorul iubitor de cercetare atentă, utilizările [expresiei] *din care* îi vor apărea drept multiple¹⁰⁶. Pentru că și Domnul spune: „Am cunoscut că o putere a ieșit din mine”¹⁰⁷. În același fel, am observat că în multe locuri *din care* este folosit pentru Duhul: „Cel care seamănă în Duhul” – spune [Scriptura] – „*din* Duhul va și culege viață veșnică”¹⁰⁸. Iar [Evanghelistul] Ioan [spune]: „*Din* aceasta cunoaștem că este în noi, din Duhul pe Care ni L-a dat”¹⁰⁹. Și

⁹⁸ Prin termenul Θεός, Părinții greci îl desemnau în special pe Dumnezeu-Tatăl.

⁹⁹ Ὁμότιμοι. Adjectivul („de aceeași cinste”) este o strategie iscusită de a ajunge indirect la niceeanul „deofință”.

¹⁰⁰ Este utilizat substantivul πρόσωπον – „persoană”, deși înțelesul nu reiese foarte limpede din context.

¹⁰¹ Efeseni 4, 15-16.

¹⁰² Coloseni 2, 19.

¹⁰³ Efeseni 1, 22.

¹⁰⁴ Ioan 1, 16.

¹⁰⁵ Ioan 16, 14.

¹⁰⁶ Cf. Evrei 1, 1 unde este utilizat un adverb din aceeași familie lexicală: πολύτροπος.

¹⁰⁷ Luca 8, 46.

¹⁰⁸ Galateni 6, 8.

¹⁰⁹ I Ioan 3, 24.

îngerul: „Ceea ce a fost zămislit într-însa este *din* Duhul Sfânt”¹¹⁰. Iar Domnul spune: „Cel care a fost născut *din* Duhul este Duh”¹¹¹. Cam așa stau lucrurile.

10. Acum este necesar să demonstrăm că Scriptura acceptă expresia *prin care* în egală măsură pentru Tatăl și Fiul și Sfântul Duh. Ar fi de prisos să aducem mărturii cu privire la Fiul, deoarece acest lucru este bine-cunoscut și folosit și de către cei ce sunt împotriva noastră. Noi însă vom dovedi că [expresia] *prin care* este aplicată și Tatălui: „Credincios”¹¹² este Dumnezeu” – spune [Scriptura] – „*prin* Care ați fost chemați la părtășia”¹¹³ cu Fiul Său”¹¹⁴; și: „Pavel, apostol al lui Iisus Hristos *prin* voința lui Dumnezeu”. Și iarăși: „Astfel încât nu mai ești sclav, ci fiu; iar dacă ești fiu, ești și moștenitor *prin* Dumnezeu”¹¹⁵. Și aceasta: „Precum Hristos a fost ridicat din morți *prin* slava Tatălui”¹¹⁶. Iar Isaia spune: „Vai de cei care fac sfaturi în taină, și nu *prin* Domnul!”¹¹⁷ Dar este cu putință să adăugăm și alte multe mărturii despre această expresie cu privire la Duhul: „Nouă însă Dumnezeu ne-a descoperit *prin* Duhul”¹¹⁸. Și în alt loc: „Păstrează lucrul cel bun încredințat”¹¹⁹ *prin* Duhul Sfânt”¹²⁰. Și iarăși: „Unuia îi este dat, *prin* Duhul, cuvântul înțelepciunii”¹²¹.

11. Cât despre expresia *în*, avem de spus cam aceleași lucruri. Scriptura ne arată un uz al acesteia cu referire la Dumnezeu-Tatăl, precum în Vechiul [Testament]: „*În* Dumnezeu vom dobândi

¹¹⁰ Matei 1, 20.

¹¹¹ Ioan 3, 6.

¹¹² Πιστός are aici sensul de „fidel, devotat unei cauze, statornic în făgăduință, cel care își respectă promisiunea”.

¹¹³ Κοινωνία – „comuniunea”.

¹¹⁴ 1 Corinteni 1, 9.

¹¹⁵ Galateni 4, 7.

¹¹⁶ Romani 6, 4.

¹¹⁷ Isaia 29, 15 (după *Septuaginta*). Cu mici excepții (Origen, Fericitul Ieronim ș.a.), Sfinții Părinți și scriitorii bisericești au utilizat textul *Septuagintei* pentru citatele din Vechiul Testament.

¹¹⁸ 1 Corinteni 2, 10.

¹¹⁹ Παράθηκη are sensul de „sumă de bani încredințată cuiva pentru păstrare, depozit financiar”.

¹²⁰ 2 Timotei 1, 14.

¹²¹ 1 Corinteni 12, 8.

putere¹²²; „Întru El cântarea mea de-a pururi¹²³; și iar: „În numele Tău voi tresălta de bucurie¹²⁴.

Iar la Pavel spune: „În Dumnezeu, Care a zidit toate¹²⁵; „Pavel și Silvan și Timotei, Bisericii din Tesalonic, în Dumnezeu-Tatăl¹²⁶. Și: „Poate voi afla bun prilej, în voia lui Dumnezeu, să vin la voi¹²⁷. Și mai spune: „Află-ți mărirea întru Domnul!” Și altele de acest fel, care nu sunt lesne de numărat.

Nu am urmărit să prezentăm o mulțime de mărturii, ci să combatem observațiile celor care nu cugetă în chip sănătos. După cum este evident, nu mă voi mărgini să demonstrez că acest uz [al expresiei] se extinde atât la Domnul, cât și la Duhul Sfânt. Trebuie să spunem că unui ascultător inteligent îi vor fi suficiente [concluziile] extrase din argumentația pornind de la cele contrare. Căci, dacă o deosebire de expresie indică o schimbare a naturii, potrivit cuvântului lor, atunci, pentru că expresiile sunt identice, vor fi constrânși cu rușine să recunoască identitatea de ființă [dintre Tatăl și Fiul]¹²⁸.

12. Aceste cuvinte pot fi utilizate unul în locul celuilalt nu doar când e vorba despre teologie¹²⁹. La fel și în privința realităților semnificate de ele, aceste [expresii] se pot substitui reciproc atunci când una preia sensul celeilalte. De pildă: „Am dobândit om prin Dumnezeu¹³⁰, spune Adam, ceea ce este același lucru cu „de la Dumnezeu¹³¹. Iar în alt loc: „Toate cele pe care Moise le-a rânduit lui Israel, prin Domnul, Care le poruncește¹³²; și iarăși: „Oare nu prin mijlocirea lui Dumnezeu vine deslușirea acestora?¹³³ Iosif, discutând cu cei aflați în temniță cu privire la vise, spune limpede: „Prin Dumnezeu” în loc de expresia: „De la Dumnezeu”. Invers, Pavel

¹²² Psalmul 107, 14. Varianta din *Textul masoretic* este sensibil diferită: „Prin mijlocirea lui Dumnezeu vom săvârși fapte minunate”.

¹²³ Psalmul 70, 7.

¹²⁴ Psalmul 88, 17.

¹²⁵ *Efeseni* 3, 9.

¹²⁶ 2 *Tesaloniceni* 1, 1.

¹²⁷ *Romani* 1, 10.

¹²⁸ Este vorba despre argumentația *a contrario*, prin care se demonstrează absurditatea tezei contrare unei afirmații, ceea ce duce la dovedirea afirmației.

¹²⁹ Termenul *θεολογία* începe deja să semnifice doctrina despre Dumnezeu, mai exact despre Sfânta Treime.

¹³⁰ *Facerea* 4, 1.

¹³¹ Prepozițiile *δίᾳ* și *ἐκ* sunt, în acest caz, intersanjabile.

¹³² *Leviticul* 8, 21.

¹³³ *Facerea* 40, 8.

folosește expresia *din care* în loc de *prin care*¹³⁴ când spune: „Născut din femeie” în loc de: „Prin femeie”¹³⁵. Aici, [Apostolul] arată limpede diferența de folosire [a expresiilor] și, totodată, aduce pe calea cea bună sminteala celor care consideră că trupul Domnului ar fi fost spiritual¹³⁶.

[Apostolul mai folosește expresiile] și pentru a arăta că aceea carne purtătoare de Dumnezeu provine din frământătura omenească și de aceea a preferat termenul mai sugestiv; căci, [dacă ar fi folosit expresia] „*prin femeie*”, s-ar fi putut întrezări ideea unei nașteri sub forma trecerii¹³⁷. Cât despre expresia „*din femeie*”, aceasta arată în chip îndestulător comuniunea de ființă dintre cel născut și cea care l-a născut. Nu există nicio contradicție, ci [Apostolul] arată cât de lesne își schimbă locul între ele expresiile.

Așadar, dacă în privința termenilor înaintea cărora se așază, de regulă, [prepoziția] *din*, aceasta este înlocuită cu [prepoziția] *prin*, ce motiv mai au aceștia să calomnieze dreapta credință, separând complet expresiile?

Capitolul al VI-lea

*Combaterea celor care afirmă că Fiul nu este cu Tatăl, ci după*¹³⁸ *Tatăl. Despre formula doxologică „de aceeași cinștire”*

13. Într-adevăr, nu se pot pune la adăpost sub pretextul ignoranței, de vreme ce își susțin discursul cu atâta măiestrie și răutate. De asemenea, se arată și indignați pe față împotriva noastră fiindcă încheiem doxologia adusă Unuia-Născut împreună cu Tatăl, fără a-L separa pe Duhul Sfânt de Fiul. Astfel, ei ne stigmatizează ca revoluționari, inovatori, născocitori de cuvinte și în multe alte feluri dezonorante. Sunt departe de a fi dezgustat de asemenea

¹³⁴ Nu am reușit să menținem constantă traducerea prepozițiilor grecești aflate în discuție, datorită polisemiei acestora.

¹³⁵ *Galateni* 4, 4.

¹³⁶ Aluzie la concepțiile dochetiste, care considerau că Iisus Hristos Mântuitorul ar fi avut fie un trup aparent, fantomatic, fie unul alcătuit dintr-o materie celestă, angelică, spirituală.

¹³⁷ Din nou se face referire la mariologia unor curente gnostice care, susținând dochetismul, afirmă că Logosul a trecut prin Fecioara Maria ca raza de soare prin sticlă.

¹³⁸ Prepoziția μετά.

injurii dacă nu ar fi întristarea și neîncetata durere pe care mi-o iscă vătămarea pe care și-o fac singuri; puțin lipsește să le aduc mulțumire pentru calomniile rostite, ca unor pricinuitoari de ferire: „Fericiți veți fi” – spune [Domnul] – „când vă vor ocări din pricina Mea”¹³⁹.

Iată și lucrurile care îi umplu de indignare: „Fiul” – spun ei – „nu este *cu* Tatăl, ci *după* Tatăl”¹⁴⁰; prin urmare, aducem slavă Tatălui *prin* El¹⁴¹, nu împreună *cu* El. Căci [expresia] «*împreună* cu El» arată egalitatea de cinstire, în vreme ce «*prin* El» exprimă ideea de slujire. Nici nu trebuie – spun aceștia – să Îl așezăm pe Duhul Sfânt pe aceeași treaptă cu Tatăl și cu Fiul, ci sub Tatăl și sub Fiul, nu aflat pe aceeași treaptă, ci subordonat¹⁴², nu co-numărat, ci sub-numărat¹⁴³. Căci, prin tertipuri retorice¹⁴⁴ asemănătoare, ei denaturează simplitatea și lipsa de artificiu a credinței. Dar cum se vor folosi de pretextul ignoranței, ei care, prin exces de zel, nu îngăduie deloc altora să fie ignoranți?

14. Dar, mai întâi, să le punem întrebarea: „În ce fel spun că Fiul este *după* Tatăl? Ca mai tânăr în ceea ce privește timpul, în privința rangului ori a demnității?”

În privința timpului? Însă nu e nimeni atât de lipsit de minte încât să afirme despre Creatorul veacurilor că ar fi posterior, nici că ar exista un interval¹⁴⁵ care să despartă continuitatea firească¹⁴⁶ dintre Tatăl și Fiul. Dimpotrivă, nici potrivit conceptelor omenești nu se poate afirma că Fiul este posterior Tatălui, nu doar pentru că sunt

¹³⁹ Matei 5, 11.

¹⁴⁰ Eudoxiu de Milan ne informează că eusebieni făceau această afirmație (*Macrostihuri*, 9).

¹⁴¹ Prin Fiul.

¹⁴² Termenul folosit aici (ὀποτεταγμένον) este preluat din *1 Corinteni* 15, 27-28. În formula doctrinară a Sinodului de la Sirmium (prima formulă) din 351 va fi folosit cu privire la Fiul. Dacă arienii Îl aplicau Fiului, semiarienii îl foloseau numai pentru Duhul Sfânt. Însă se pare că ar fi fost folosit și de macedonieni (PSEUDO-ATANASIE, *Împotriva macedonienilor*, 1).

¹⁴³ Primul termen (συναριθμούμεν – „co-numărat, împreună-numărat”) se întâlnește și la PLATON, *Philebos*, 23D, și la ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, A, 1097. Cel de-al doilea nu se regăsește nici în dicționarele grecești tradiționale, fiind întâlnit la Eunomie și la Părinții capadocieni, precum și la Sfântul Ioan Gură de Aur.

¹⁴⁴ Τεχνολογία.

¹⁴⁵ Termenii muzicali utilizați aici sunt preluați probabil din teoria ritmică a celebrului matematician Archytas din Tarent (sec. V-IV î.Hr.). Este vorba despre ruptura introdusă de un interval temporal într-o structură continuă.

¹⁴⁶ Este vorba despre „unirea firească” (φυσική συνάφεια) dintre Tată și Fiul.

cugetați împreună potrivit relației¹⁴⁷ Lor, ci și pentru că „posterior în timp” înseamnă ceea ce este mai puțin îndepărtat de prezent, iar „anterior”, ceea ce este mai îndepărtat de prezent. Cele istorisite despre Noe, de pildă, sunt anterioare celor despre Sodoma, deoarece această [istorie a lui Noe] este mai îndepărtată de prezent, iar cea următoare este posterioară, deoarece pare să se apropie mai mult de prezent.

Dar să măsurăm cât este de îndepărtată de prezent acea viață care depășește toate veacurile, asta nu este doar o lipsă de evlavie, ci, mai mult, culmea nesăbuiței. Mai ales dacă socotim că există între Tatăl și Fiul (Cei care ființează mai înainte de veci) același raport de anterioritate ca între lucrurile supuse nașterii și stricăciunii. Căci, în general, preeminența Tatălui în veșnicie nu poate fi contemplată și niciun concept sau vreo cugetare nu se poate înălța până la nașterea Domnului¹⁴⁸. De aceea, Sfântul Ioan a împrejmuit cugetarea între hotarele a două cuvinte, spunând: „La început era Cuvântul”¹⁴⁹. Acest „era” este cu neputință de depășit pentru cugetare, iar „la început” este cu totul de netrecut de către închipuire. Căci, oricât de mult vei merge înapoi prin cugetare, nu vei putea să treci dincolo de acel „început”. Și oricât te-ai strădui să le vezi pe cele ce se află dincolo de Fiul, tu nu vei putea trece dincolo de „început”! Așadar, este o dovadă de evlavie să cugeți, în orice chip, că Fiul există în același timp cu Tatăl.

15. Dar, dacă ei născocesc un soi de pogorâre a Fiului într-un loc mai prejos față de Tatăl, astfel încât Tatăl șade mai presus, iar Fiul, deși este aproape, e mai prejos decât Tatăl, după cum mărturisesc ei, atunci nici noi nu vom păstra tăcerea în fața unei atât de evidente absurdități. Însă argumentația lor nici nu își păstrează șirul logic, de vreme ce nu socotesc că Dumnezeu-Tatăl Se află peste tot, căci, după cugetarea cea credincioasă a oamenilor sănătoși la minte, Dumnezeu umple totul¹⁵⁰. Ei au uitat spusa profetului care zice: „Dacă mă voi sui la cer, Tu ești acolo. Dacă mă voi pogori în iad, ești de față”¹⁵¹.

¹⁴⁷ ΣΧΕΣΙΣ desemnează relația, raportul dintre două lucruri, ființe sau obiecte, relația întemeiată pe substanță sau pe accident.

¹⁴⁸ Fiul izvorăște din veșnicie din Tatăl, deci nu există un moment când Fiul nu era. În plus, timpul ține de sfera creată, Dumnezeu aflându-Se cu totul în afara lui, El fiind un prezent pur și continuu.

¹⁴⁹ Ioan 1, 1.

¹⁵⁰ Doctrină tipică stoicilor, pentru care divinitatea pătrunde totul, aidoma mierii prin făguri.

¹⁵¹ Psalmul 138, 8.

Ei împart astfel cele de sus, rezervându-le pentru Tatăl, iar cele de jos le lasă Fiului. Dar, ca să păstrăm tăcerea cu privire la lipsa lor de învățătură, pentru că atribuie locuri ființelor necorporale, să vedem în ce chip putem să ne împotrivim războiului purtat de ei împotriva Scripturilor, atunci când aduc citate ca acestea în sprijin: „Șezi de-a dreapta mea”¹⁵² și „a șezut de-a dreapta măreției lui Dumnezeu”¹⁵³. Dar aici „dreapta” nu arată locul de jos, ci un raport de egalitate. Nu trebuie să înțelegem dreapta de aici în chip trupesc, căci atunci ar exista și „stânga” lui Dumnezeu. Căci aceste cuvinte semnifică simpla cinste de a șede alături de cineva și de a arăta măreția cinstei datorite Fiului¹⁵⁴.

Mai rămâne ceea ce spun ei, cum că acel cuvânt¹⁵⁵ arată o demnitate aflată mai prejos. Dar să învețe și ei odată că Hristos este „Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu”¹⁵⁶, „chipul lui Dumnezeu celui nevăzut”¹⁵⁷ și „strălucirea slavei Lui”¹⁵⁸. Pe Acesta Dumnezeu-Tatăl L-a pecetluit, întipărimdu-Se pe Sine cu totul în El. Astfel de mărturii și altele înrudite cu ele se găsesc în toată Scriptura. Oare vom spune că aceste expresii Îl umilesc pe Fiul, și nu că mai degrabă proclamă ca niște crainici măreția Unuia-Născut și egalitatea Sa în slavă¹⁵⁹ cu Tatăl? Dar să Îl asculte pe Însuși Domnul cum arată limpede egalitatea Sa de cinstire cu Tatăl, atunci când spune: „Cel ce M-a văzut L-a văzut pe Tatăl”¹⁶⁰ și iarăși: „Când va intra Fiul în slava Tatălui”¹⁶¹, „ca să-L cinstească pe Fiul după cum Îl cinstesc și pe Tatăl”¹⁶². Dar și: „Noi am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut de la Tatăl”¹⁶³, alături de „Dumnezeu Unul-Născut,

¹⁵² *Psalmul* 109, 1.

¹⁵³ *Evrei* 1, 3.

¹⁵⁴ *Vezi Psalmul* 109, 1. Imaginea sânelui patern ca scaun din care învață Tatăl este deja clasică, trecând și în iconografie.

¹⁵⁵ Particula *δική*. Dintre cele trei ipoteze enumerate de Sfântul Vasile cel Mare la începutul capitolului, mai rămâne doar aceasta.

¹⁵⁶ *1 Corinteni* 1, 24.

¹⁵⁷ *Coloseni* 1, 15.

¹⁵⁸ *Evrei* 1, 3. De la SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE (*Către Serapion*, 1, 23) știm că Duhul Sfânt este pecetea lui Hristos, iar Logosul este Cel ce pecetluiește toate lucrurile cu pecetea formei Sale (*μορφή*).

¹⁵⁹ Este vorba de *ὁμοτιμία* Fiului cu Tatăl, egalitatea de cinstire.

¹⁶⁰ *Ioan* 14, 9.

¹⁶¹ *Marcu* 8, 38.

¹⁶² *Ioan* 5, 23.

¹⁶³ *Ioan* 1, 14.

Care este în sânul Tatălui”¹⁶⁴. Ei nu iau deloc în seamă aceste texte și dau Fiului locul merit vrăjmașilor Săi. Căci sânul părintesc este tronul cuvenit Fiului, iar scaunelul pentru picioare¹⁶⁵ este merit celor pe care urmează să îi supună.

Noi însă, care ne îndreptăm către alte țeluri, am adunat aici sumedenie de mărturii, iar de tine ține să aduni dovezile după bunul tău plac, ca să înțelegi cele ce țin de slava cea preaînaltă și de puterea mai presus de toate a Unuia-Născut. Pentru un ascultător bine intenționat, acestea nu sunt deloc lucruri neînsemnate; doar dacă nu cumva aceștia înțeleg „dreapta” și „sânul” în chip trupesc și pământesc, astfel încât să Îl circumscrie și să-L închipuie pe Dumnezeu ca aflându-Se într-un anumit loc în spațiu, atribuindu-I formă și poziție trupească, lucruri care sunt departe de noțiunea de simplitate, de nemărginire și necorporalitate. Dar o astfel de cugetare Îi va înjosi atât pe Tatăl, cât și pe Fiul. Chiar dacă unul ca acesta nu micșorează demnitatea Fiului, totuși cel ce spune acestea va fi vinovat de blasfemie împotriva lui Dumnezeu. Cele pe care le-au îndrăznit împotriva Fiului îi silesc acum să le pună și pe seama Tatălui; căci acum pun pe seama Tatălui faptul că Se află mai presus de toate și că e Întâistătător, apoi zic că Fiul Unul-Născut este așezat mai prejos de Tatăl. De aceea, vor trebui să ia de bune toate consecințele corporale care decurg din născocirile lor. Și, dacă aceste lucruri sunt fanteziile unor bețivi sau ale unor ieșiți din minți, cum nu va fi un lucru demn de evlavie să ne închinăm și să aducem slavă împreună cu Tatăl și Celui cu care El este unit prin natură, prin slavă și prin demnitate, când El Însuși ne-a învățat că „acela care nu-L cinstește pe Fiul nu Îl cinstește nici pe Tatăl”¹⁶⁶?

Dar ce-aș putea să mai spun? Ce fel de apărare îndreptățită să chem în ajutorul meu, în fața înfricoșătorului tribunal comun al întregii făpturi? Domnul a făgăduit foarte limpede că va veni în slava Tatălui, cea pe care Ștefan a văzut-o, când „Iisus stătea la dreapta lui Dumnezeu”¹⁶⁷. La fel, Pavel, în Duhul, a dat mărturie

¹⁶⁴ Ioan 1, 18.

¹⁶⁵ Dușmanii vor deveni scaunul pe care Își va ține Fiul picioarele, imaginea supunerii absolute a acestora.

¹⁶⁶ Ioan 5, 23.

¹⁶⁷ Faptele Apostolilor 7, 55.

despre Hristos, Care „Se află la dreapta lui Dumnezeu”¹⁶⁸. Iar Tatăl spune și El: „Șezi de-a dreapta Mea”¹⁶⁹, iar Duhul Sfânt dă și El mărturie că șade la dreapta măreției lui Dumnezeu¹⁷⁰. Așadar, noi nu putem trece aici de la o relație de egalitate la una de inferioritate cu privire la Cei care au același tron și aceeași cinste¹⁷¹. Căci, după cum socotesc eu, faptul de a sta sau de a ședeă arată stabilitatea, neclintirea naturii, după cum spune Baruh pentru a arăta neclintirea și lipsa de schimbare a purtării lui Dumnezeu: „Tu șezi pentru veșnicie, iar noi pierim în veci”¹⁷². Deci cum de îndrăznesc ei să-L lipsească pe Fiul de comuniunea de slavă, ca și cum l s-ar cuveni un loc mai prejos?

Capitolul al VII-lea

*Împotriva celor care spun că nu se cuvine
să punem pe seama Fiului „împreună cu”, ci „prin Care”*

16. Căci ei spun: „A zice «împreună cu El» este cu totul străin și neobișnuit. «Prin Care» este însă o expresie obișnuită în Scriptură și bine primită printre frați”. Ce să le răspundem? Că binecuvântate sunt urechile care vă ascultă și inimile care s-au ferit de cuvântările voastre! Iar vouă, celor care Îl iubiți pe Hristos, vă fac cunoscut că Biserica cunoaște amândouă utilizările și nu respinge pe una, nici nu o anulează pe cealaltă. Iar cu privire la măreția firii Unuia-Născut și cu privire la marea Sa demnitate pe care o putem contempla, mărturisim că a Lui este slava *împreună cu* Tatăl. Iar dacă ne gândim la lucrurile cele bune pe care ni le dăruiește, precum și la felul în care ajungem și noi în apropierea lui Dumnezeu, dar și la prietenia¹⁷³ cu El, atunci mărturisim că *prin* El și *în* El am primit acest har. Astfel, fiecare expresie exprimă altceva: *împreună cu* este mai potrivită pentru Cel căruia I se dă slavă (prin doxologie), iar *prin care* Îl exprimă pe Cel prin care se aduce această slavă (prin doxologie).

¹⁶⁸ Romani 8, 34.

¹⁶⁹ Psalmul 109, 1.

¹⁷⁰ Faptele Apostolilor 2, 34 și Evrei 1, 3.

¹⁷¹ Înseamnă identitate de ființă. Termenul ὁμότιμος devine echivalent cu ὁμοούσιος.

¹⁷² Baruh 3, 3.

¹⁷³ Termenul οἰκεῖωσις înseamnă „familiaritate, relație foarte apropiată, de înrudire”.

Așadar, mint cei care spun că expresia *împreună cu* este interzisă spre folosință bine-credincioșilor. Căci toți cei ce au un caracter hotărât și care pun vechimea tradiției Părinților, fără a o altera în vreun fel, mai presus de noutățile [eretice], fie că sunt de la țară sau de la oraș, păstrează această expresie. Însă, cei care nu se mulțumesc cu obiceiurile îndătinat și le resping de parcă ar fi ceva învechit, aceștia sunt cei care primesc ultimele noutăți în privința veșmintelor și iubesc ultimele podoabe apărute, prețuind ultima modă față de lucrurile deja comune. Tu ai putea vedea această expresie atât de veche folosită și acum de cei de la țară. Dar cuvintele acestor meșteri iscusiți și unși cu ulei¹⁷⁴ pentru înfruntările de cuvinte sunt însă turnate în matrița noii înțelepciuni. Ceea ce spuneau Părinții noștri, aceea spunem și noi: că slava este comună Tatălui și Fiului și că *împreună cu* Fiul Îi aducem doxologie Tatălui.

Dar nu este de ajuns că aceasta este o tradiție¹⁷⁵ a Părinților¹⁷⁶, căci aceia au urmat voia Scripturii și au adus multe mărturii din Scripturi, pe care noi le-am înfățișat deja: strălucirea este cugetată *împreună cu* slava, icoana *împreună cu* arhetipul, iar Fiul, întotdeauna, *împreună cu* Tatăl¹⁷⁷. Căci nici șirul logic al numelor, nici firea lucrurilor nu ne îngăduie să facem aici separație.

Capitolul al VIII-lea

*În câte feluri poate fi înțeleasă expresia „prin care”
și cum poate fi preferată ei expresia „împreună cu”?*

*Aici se lămurește și cum primește Fiul porunci
și cum este El trimis*

17. Când Apostolul dă mulțumire „lui Dumnezeu prin Iisus Hristos”¹⁷⁸, el spune că a primit „prin El harul și ascultarea pentru

¹⁷⁴ Atleții se ungeau cu ulei înainte de luptele din arenă pentru a fi alunecoși și a nu putea fi lesne prinși de adversari și trântiți la pământ.

¹⁷⁵ Termenul *παράδοσις* este deja un termen tehnic patristic. Aici, Sfântul Vasile fundamentează o doctrină sau o datină (care nu se găsește în Scriptură) invocând doar argumente extrase din Sfânta Tradiție.

¹⁷⁶ Sfinții sunt transmitătorii fideli ai Sfintei Tradiții.

¹⁷⁷ Vezi SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Către Serapion*, 2, 47.

¹⁷⁸ *Romani* 1, 8.

supunerea la credință printre toți păgânii¹⁷⁹, sau când spune că noi am putut să ajungem *prin* El „la acel har în care suntem statornici și cu care ne și lăudăm”¹⁸⁰, Apostolul arată binefacerile care s-au revărsat peste noi de la Tatăl prin Acela prin care harul acelor bunătăți a trecut de la Tatăl la noi. Și tot *prin* Hristos noi am primit intrarea la Tatăl. Căci, atunci când spune: „Că *prin* El am primit harul și apostolia”¹⁸¹, Pavel arată de unde vin bunătățile pe care el le-a împărțit cu dărnicie. Iar atunci când spune: „*Prin* Care am primit intrarea”¹⁸², el vrea să spună că alipirea și apropierea noastră de Dumnezeu s-au făcut *prin* Hristos.

Dar, dacă mărturisim că harul Lui este lucrător în noi, înseamnă cumva că Îi răpim prin asta ceva din slava Sa? Oare nu mai curând e mai adevărat că toată această înșiruire de binefaceri este o chestiune potrivită doxologiei? De aceea, descoperim că Scriptura nu ne oferă un singur nume dat Domnului, nici numai numele prin care este cunoscută limpede dumnezeirea și măreția Lui, ci ne oferă și numiri date firii¹⁸³ Sale, căci „numele care este mai presus de orice nume”¹⁸⁴, cel al Fiului, ea Îl numește cu adevărat „Fiu”¹⁸⁵ și „Dumnezeu Unul-Născut”¹⁸⁶, „Putere a lui Dumnezeu”¹⁸⁷, „Înțelepciune”¹⁸⁸ și „Cuvânt”¹⁸⁹. Dar, în privința feluritelor chipuri ale harului Său revărsat peste noi, pe care, în bogăția bunătății Sale, îl dăruiește potrivit nemărginit de varietatei Sale înțelepciuni¹⁹⁰ celor care îl cer, Scriptura Îl numește pe Domnul cu mii de alte nume: când „Păstor”¹⁹¹, când „Împărat”¹⁹²;

¹⁷⁹ *Romani* 1, 5.

¹⁸⁰ *Romani* 5, 2.

¹⁸¹ *Romani* 1, 5.

¹⁸² *Romani* 5, 2.

¹⁸³ Aici termenul de „fire” nu înseamnă esența divină, inaccesibilă, a Logosului. Nici nu avem o doctrină care tinde spre monofizitism, cum au vrut unii să înțeleagă, căci Sfântul Vasile vorbește adeseori despre cele două naturi ale Mântuitorului. Fîrea de aici desemnează proprietățile concrete și personale ale ipostasului Său, enumerate imediat mai jos.

¹⁸⁴ *Filipeni* 2, 9.

¹⁸⁵ *Matei* 14, 33.

¹⁸⁶ *Ioan* 1, 18.

¹⁸⁷ *1 Corinteni* 1, 24.

¹⁸⁸ *1 Corinteni* 1, 24.

¹⁸⁹ *Ioan* 1, 1.

¹⁹⁰ *Cf. Efeseni* 3, 10.

¹⁹¹ *Ioan* 10, 11.

¹⁹² *Ioan* 18, 37.

uneori „Medic”¹⁹³, alteori „Mire”¹⁹⁴; uneori „Cale”¹⁹⁵ și „Ușă”¹⁹⁶, alteori „Izvor”¹⁹⁷, „Pâine”¹⁹⁸ și „Secure”¹⁹⁹ sau „Piatră”²⁰⁰.

Aceste nume, firește, nu arată natura Lui, ci, după cum am spus, caracterul felurit al lucrării Sale²⁰¹, pe care o răsfrânge asupra creației Sale, potrivit milostivirii Lui și după cum are nevoie fiecare dintre cei care Îi cer ajutorul. Cei care și-au găsit adăpost sub ocrotirea Lui și și-au păstrat mărinimia în mijlocul nenorocirilor sunt numiți de El „oi”, iar El Se recunoaște Păstorul lor, de vreme ce acestea i se supun glasului Său fără să ia aminte la învățăături străine: „Oile Mele”, spune Domnul, „ascultă glasul Meu”²⁰². Însă El este Împărat al celor care s-au suit deja acolo și care au nevoie de o stăpânire care să întemeieze dreptatea. El este „Ușa” pentru că îndeamnă la fapte bune prin poruncile Sale și duce într-un loc sigur pe aceia care își caută adăpost la El, prin credință și prin binele cunoașterii. De aceea și spune: „Cel ce va intra prin Mine va intra și va ieși și va găsi pășune”²⁰³. El este și „Stâncă”, deoarece este pentru cei credincioși ocrotire puternică și neclintită, mai puternic decât orice întăritură.

De aceea, expresia *prin care* este cea mai potrivită și mai plină de înțeles atunci când vorbim despre Hristos ca de o „Ușă” sau de o „Cale”. Dar, de vreme ce este Dumnezeu și Fiu, El are slava împreună cu Tatăl, pentru ca „întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor dedesubt. Și să mărturisească toată limba că Domn este Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu-Tatăl”²⁰⁴. Astfel, sunt folosiți doi termeni pentru a vesti, printr-unul demnitatea lui Hristos, iar prin celălalt harul Său cel revărsat peste noi.

¹⁹³ Luca 4, 23.

¹⁹⁴ Matei 9, 15.

¹⁹⁵ Ioan 14, 6.

¹⁹⁶ Ioan 10, 9.

¹⁹⁷ Ioan 4, 14.

¹⁹⁸ Ioan 6, 48.

¹⁹⁹ Matei 3, 10.

²⁰⁰ Matei 21, 42.

²⁰¹ Sunt caracteristici ale ipostasului, nu ale naturii, care nu poate fi cuprinsă de nicio definiție.

²⁰² Ioan 10, 27.

²⁰³ Ioan 10, 9.

²⁰⁴ Filipeni 2, 10-11.

18. Însă *prin* El vine orice ajutor al sufletului, iar pentru fiecare formă de grijă față de noi se cugetă o denumire potrivită. Când El Se uneste cu sufletul lipsit de vinovăție, care nu are nici pată, nici zbârcitură²⁰⁵, ca o fecioară neprihănită, El este numit „Mire”. Dar, atunci când o primește lovită de loviturile rele ale diavolului, pentru a o tămădui de greaua boală a păcatului, este numit „Medic”. Oare astfel de purtare de grijă ne îndeamnă să cugetăm lucruri de puțină însemnătate? Oare nu ne stârnesc uluirea în fața mării puteri și a iubirii de oameni a Mântuitorului, pentru că El a primit să pătimească și să îndure neputințele noastre și a putut să se pogoare până la slăbiciunea noastră? Căci nici cerul, nici pământul, nici nemărginirea mărilor, nici cele ce sălășluiesc în ape și pe uscat, nici plantele și astrele, nici aerul, nici anotimpurile, nici felurita frumusețe a universului, nimic nu poate dovedi cu atâta tărie puterea Sa cea mai presus de toate, prin care El, Dumnezeu, Cel pe care nu-L poate cuprinde niciun loc, S-a lăsat biruit de moarte în chip nepătimitor²⁰⁶ pentru a ne dăruii și nouă, prin Pătimirea Lui, nepătimirea²⁰⁷.

²⁰⁵ Cf. Efeseni 3, 27.

²⁰⁶ Parafrază a celebrei formule a Sfântului Atanasie cel Mare din *Despre Întruparea Cuvântului*, 54 (Dumnezeu S-a făcut om pentru ca omul să devină Dumnezeu). Textul va fi citat de Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes, ca mărturie patristică antinestoriană.

²⁰⁷ Mai sus, Sfântul Vasile cel Mare vorbește despre gnoză (γνῶσις), „cunoașterea mistică a lui Dumnezeu”, iar aici despre nepătimire (ἀπάθεια). „Deci, câtă vreme a fost nevoie să lupt împotriva ereziilor ce se înalță din vreme-n vreme, urmând pilda înaintașilor, am socotit că este pe măsura dezbinării date de necredința semănată de diavol să împiedic, sau chiar să nimicesc, prin cuvinte opuse, blasfemiile aduse; altădată, prin alte [cuvinte], potrivit nevoii celor bolnavi, acestea adesea neîntâlnindu-se în Scripturi, și totuși fără să fie străine de duhul evlavios al Scripturii, pentru că nici Apostolul [Pavel] nu s-a dat înapoi să se folosească adesea de cuvinte elinești pentru a-și îndeplini scopul. Acum însă am socotit că se potrivește cu scopul comun, al nostru și al Vostru deopotrivă, să împlinesc, cu simplitatea credinței celei sănătoase, porunca ce vine din iubirea Voastră întru Hristos, spunând cele ce am învățat din Scriptura cea de Dumnezeu însuflată, ferindu-mă însă de acele cuvinte și denumiri care nu se întâlnesc cuvânt cu cuvânt în dumnezeiasca Scriptură, deși păstrează înțelesul întipărit în Scriptură, iar pe acelea care, în afară de faptul că sună ciudat, adaugă și un sens străin nouă și pe care nu le poți găsi propovăduite de către sfinții [de dinainte], părăsindu-le cu totul, ca pe niște [cuvinte] străine și nepotrivite cu dreapta credință. Așadar, credința este acceptarea fără șovăială a celor auzite, în deplină încredințare pentru adevărul celor propovăduite prin harul lui Dumnezeu, cea pe care a dovedit-o Avraam, mărturisind că «nu s-a îndoit, prin necredință, ci s-a întărit în credință, dând slavă lui Dumnezeu și încredințându-se că ceea ce i-a făgăduit are putere să și îndeplinească». Iar dacă, pe de o parte, «Domnul este credincios în toate cuvintele Lui» și, pe

Dar și Apostolul spune: „În toate acestea suntem mai mult decât biruitori *prin* Cel care ne-a iubit”²⁰⁸, iar această slujire nu este deloc una umilă, ci, prin acest cuvânt, ni se sugerează ajutorul care e pus în lucrare prin tăria acestei puteri. Căci Hristos l-a legat pe cel puternic²⁰⁹ și i-a răpit lucrurile, cu alte cuvinte, pe noi înșine, de care cel tare a abuzat pentru a săvârși cele rele. Dar Hristos a făcut din noi iarăși un lucru folositor Stăpânului Atotputernic, oameni pregătiți pentru fapta cea bună, după cum ne stă în putere. Astfel, *prin* El am primit noi intrarea la Tatăl, după ce am trecut de la puterile întunericii „la partea moștenirii sfinților care se află în lumină”²¹⁰.

de altă parte, «vrednice de crezare sunt toate poruncile Lui, întărite în veacul veacului, plătuite într-adevăr și dreptate», [atunci] vădită cădere de la credință și vină de trufie este fie să necinstești ceva din cele scrise, fie să adaugi ceva din cele nescrise, fiindcă Domnul nostru Iisus Hristos zice: «Oile Mele ascultă glasul Meu», iar mai înainte a zis: «Iar după un străin nu vor merge, ci vor fugi de el, fiindcă glasul străinilor nu îl cunosc»; iar Apostolul, [dând] pilde din viața oamenilor, mai strașnic oprește să adaugi sau să scoți ceva din Scripturile cele de Dumnezeu însuflăte, prin care grăiește: «Nimeni nu strică nici măcar testamentul întărit al vreunui om, și nici nu adaugă ceva». Așadar, am hotărât astfel să ne ferim, acum și de-a pururea, de orice cuvânt și de orice cugetare străină de învățătura Domnului și de scopul pe care ni l-am propus și noi, și [Cuvioșia] Voastră, așa cum am spus mai înainte, care se deosebește mult de acele presupuneri care ne-au determinat să scriem sau să rostim ceva, când într-un fel, când într-altul. Fiindcă atunci ne străduiam să dovedim erezia și să răsturnăm uneltirile diavolului, iar acum avem în vedere simpla mărturisire și afirmare a credinței celei sănătoase. Așadar, nu se potrivește acum cuvântului nostru același tipar. Căci, după cum omul care se pornește la luptă nu poate lua în mâini aceleași unelte ca și cel care lucrează pământul (căci într-un fel sunt uneltele celor care se ostenesc la adăpost [de primejdii], pentru a-și asigura traiul, și într-alt fel sunt armăturile celor rânduși la luptă), tot astfel cel chemat să susțină învățătura cea sănătoasă și cel care-i înfruntă pe cei care vorbesc împotriva nu pot spune aceleași lucruri. Căci unul este genul cuvântului demonstrativ, și altul este genul cuvântului apologetic. Una este simplitatea celor care mărturisesc dreapta credință în pace, și alta este sudoarea celor care țin piept împotrivirilor științei mincinoase. Așa încât, rânduindu-ne în acest fel cuvintele, cu bună judecată, să ne putem folosi de ele în orice împrejurare potrivit fie cu apărarea, fie cu zidirea credinței: uneori împotrivindu-ne cu mai multă îndârjire celor care încearcă să o nimicească prin uneltirile diavolului, altelei lămurind-o cu mai multă simplitate și prietenie celor care vor să se sălășluiească într-însa, nefăcând nimic altceva decât cele spuse de Apostolul: «Ca să știți cum trebuie să răspundeți fiecăruia.» (SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Cuvânt despre credință*, 1-2, în: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri morale și ascetice*, col. PSB 5, serie nouă, traducere de Laura Enache, Isabela Panainte, Florin Filimon, Nicolae Mogage, Octavian Gordon, studiu introductiv de Pr. Prof. Dr. Vasile Răducă, Editura Basilica, București, 2013, pp. 523-525).

²⁰⁸ *Romani* 8, 37.

²⁰⁹ *Cf. Matei* 12, 29.

²¹⁰ *Coloseni* 1, 12.

Dar în cazul iconomiei împlinite prin Fiul nu trebuie să cugețăm la un fel de ajutor silit, de felul celui pe care ni-l dă un sclav, pe temeiul condiției sale umile, ci o purtare de grijă izvorâtă din libera Sa voință, plină de milostivire și de bunătate, pe care o pune în lucrare pentru propria creație, potrivit voinței lui Dumnezeu-Tatăl. În acest fel, ne vom dovedi plini de evlavie și vom da mărturie despre tot ce a săvârșit El și despre puterea Lui desăvârșită, fără să o despărțim vreodată de voința Tatălui.

De aceea, când spunem că Domnul este o cale, noi ne ridicăm la o cugetare mai înaltă decât cea izvorâtă din experiența comună. Căci aici este vorba de progresul neîncetat și ordonat spre desăvârșire, împlinit prin faptele dreptății și ale iluminării prin cunoaștere. De aceea, noi mergem mereu înainte, trecând de cele pe care le lăsăm în urmă²¹¹, până când ajungem la sfârșitul cel fericit, înțelegerea lui Dumnezeu, pe care Domnul o dăruiește, potrivit harului Său, *prin* El Însuși, celor ce au crezut în El. Căci El este Calea cea bună, de care nu trebuie să ne îndepărtăm și de la care nu trebuie să rătăcim. Ea ne călăuzește cu adevărat spre Bine²¹², cu alte cuvinte, către Tatăl. „Căci nimeni nu vine”, spune Domnul, „la Tatăl decât prin Mine”²¹³. Așadar, urcușul nostru către Dumnezeu se face *prin* Fiul.

19. Și, iarăși, care sunt bunurile pe care ni le dăruiește și care ne vin de la Tatăl *prin* Fiul, vom spune în continuare. Întreaga fire, în toată creația, fie că ține de cele văzute sau de cele inteligibile, are nevoie de purtarea de grijă a lui Dumnezeu pentru a dăinui. De aceea, Logosul și Creatorul²¹⁴, Dumnezeu Unul-Născut, măsoară fiecăruia după cât are nevoie, împărțind ajutorul Său, în chip felurit și îmbelșugat, prin mijlocirea a nenumărate binefaceri, rânduindu-le fiecăruia, măsurat, după necesitatea mai mult sau mai puțin urgentă. Pe cei care sunt întemnițați în tenebrele neștiinței, îi luminează. De aceea și este El lumina cea adevărată²¹⁵. El judecă și răsplătește vrednicia fiecărei fapte, așadar este un Judecător drept.

²¹¹ *Filipeni* 3, 13. Avem aici folosit verbul ἐπεκτείνω – „a merge mereu înainte, a progresa neîncetat, a se întinde, a se extinde”, de unde și epectaza despre care vorbește Sfântul Grigorie de Nyssa în *Viața lui Moise* –, termen care desemnează urcușul neîncetat înspre dumnezeire.

²¹² Dumnezeu este Binele suprem.

²¹³ *Ioan* 14, 6.

²¹⁴ Demiurgul de care vorbeau gnosticii, nu un Dumnezeu diferit, ci Însuși Logosul.

²¹⁵ *Ioan* 1, 9.

„Căci Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata a dat-o Fiului.”²¹⁶ El îi ridică pe aceia care au căzut din înălțimea viețuirii în păcat. De aici și învierea. Toate acestea le săvârșește prin punerea în lucrare a puterii Sale, dorind ca toate să meargă spre bine. El paște, El luminează, El hrănește. Tot El tămăduiește și înviază. Pe cele care nu sunt le aduce și le menține în existență.

Astfel, cele bune se revarsă peste noi *de la Dumnezeu, prin Fiul*, Cel care le pune în lucrare mai repede decât poate cuvântul rosti. Căci nici astrele, nici lumina, nici aerul nu sunt atât de rapide ca lucrarea dumnezeiască. Nici clipitul din ochi nu este mai rapid. Ea face ca viețuitoarele și lucrurile cele mai rapide să pară leneșe, și vorbesc de păsări, de vânturi, de mișcarea cerurilor, ba chiar și duhul nostru! Dar de ce fel de interval de timp ar avea nevoie Cel „care ține toate prin cuvântul Său cel puternic”²¹⁷ și care nu lucrează în chip corporal, El, Care nu are nevoie pentru a crea de lucrarea mâinilor, ci doar prin voința Sa irezistibilă²¹⁸ ține supusă firea tuturor celor pe care le-a creat? De aceea și Iudita spune: „Tu ai cugetat și tot ce ai cugetat s-a înfățișat înaintea Ta”²¹⁹.

Dar, ca nu cumva să fim împinși să ne imaginăm că, în fața măreției faptelor Sale, Domnul este fără început al ființei, ce ne spune însăși Viața? „Eu trăiesc prin Tatăl.”²²⁰ Iar Puterea lui Dumnezeu: „Fiul nu poate să facă nimic de la Sine”²²¹. Iar Înțelepciunea cea desăvârșită: „Am primit poruncă despre ce trebuie să spun și să grăiesc”²²². Prin toate acestea, El ne călăuzește către cunoașterea Tatălui, către Care se înalță admirația tuturor fapturilor, pentru ca *prin* El să-L cunoaștem pe Tatăl. Căci lucrarea Tatălui nu este separată, nici deosebită de cea a Fiului, astfel încât să sugereze o lucrare proprie și distinctă, căci toate cele pe care Fiul le vede făcute de Tatăl și El le face întocmai. Și asta pentru că Unul-Născut Îi aduce Tatălui slava Sa; prin această slavă, Tatăl Se bucură de admirația creaturilor, ca urmare a măreției lucrărilor Sale, fiind recunoscut și slăvit de toți aceia care Îl numesc drept Tatăl Domnului nostru

²¹⁶ Ioan 5, 22.

²¹⁷ Evrei 1, 3.

²¹⁸ Mai precis, implacabilă, invincibilă.

²¹⁹ Iudita 9, 5.

²²⁰ Ioan 6, 57.

²²¹ Ioan 5, 19.

²²² Ioan 12, 49.

Iisus Hristos, „prin Care și pentru Care sunt toate lucrurile”²²³. De aceea și spune Domnul: „Toate cele ale Tale sunt și ale Mele”²²⁴, trimitând către Tatăl începutul celor pe care le-a creat, „căci toate ale Tale sunt și ale Mele”, ca și cum de acolo ar proveni cauza creatoare, deși El nu avea nevoie de ajutor pentru a lucra, nici să-I fie încredințată o îndreptățire anume pentru toate slujirile pe care le-a săvârșit. Căci aceasta ar ține mai mult de slujirea sclavilor decât de vrednicia dumnezeiască.

Dar lucrurile nu stau așa, pentru că Logosul, plin fiind de bunătățile părintești, care strălucesc din Tatăl, le săvârșește pe acestea după asemănarea Celui Care L-a născut. Dacă El nu Se deosebește cu nimic de Tatăl în privința ființei²²⁵, nu se va deosebi deloc nici cu privire la putere. Dar cei care sunt egali în putere oare vor fi într-un totu egali și în privința activității? Dar Hristos este „Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu”²²⁶ și „prin El au fost zidite toate”²²⁷. Și asta nu ca și cum Fiul ar fi fost un instrument sau un sclav, ci pentru că a împlinit voia Tatălui creând toate.

20. Prin urmare, când spune: „Eu nu vorbesc de la Mine” și iarăși: „Precum Mi-a spus Mie Tatăl, așa grăiesc și Eu”²²⁸ și iarăși: „Cuvântul pe care l-ați auzit nu este al Meu, ci al Celui care M-a trimis”²²⁹, iar în alt loc: „După cum Mi-a poruncit Tatăl, așa fac și Eu”²³⁰, asta nu înseamnă că nu mai are liber arbitru, sau că este cu totul pasiv, sau că așteaptă un anumit semn, ci folosește astfel de cuvinte pentru a arăta limpede că voința Sa proprie este unită fără încetare cu cea a Tatălui. Dar, atunci când porunca este rostită, nu vedem un ordin direct, rostit printr-un organ al vorbirii, cu privire la cele pe care trebuie să le îplinească Fiul ca un supus, ci cugetăm o transmitere a voinței vrednică de Dumnezeu, venită din veșnicie de la Tatăl către Fiul, la fel cum o formă se reflectă într-o oglindă. „Căci Tatăl Îl iubește pe Fiul și Îi arată Lui toate.”²³¹ Prin urmare, tot ce are Tatăl are și Fiul, dar nu adăugat puțin câte puțin,

²²³ *Evrei* 2, 10. Sfântul Vasile aplică acest verset Fiului, nu Tatălui ca Sfântul Apostol Pavel.

²²⁴ *Ioan* 17, 10.

²²⁵ Termenul este ἀπαράλλακτος, în context un sinonim al lui ὁμοούσιος.

²²⁶ *1 Corinteni* 1, 24.

²²⁷ *Ioan* 1, 3.

²²⁸ *Ioan* 12, 49-50.

²²⁹ *Ioan* 14, 24.

²³⁰ *Ioan* 14, 31.

²³¹ *Ioan* 5, 20.

ci totul dintr-odată. Nu putem spune că e la fel ca la oameni, unde cel care a învățat bine un meșteșug, pe care și l-a însușit bine în timp, în urma unei practici mai lungi, poate săvârși lucrarea respectivă, potrivit regulilor din acea știință pe care le-a învățat. Dar aici este vorba despre Înțelepciunea lui Dumnezeu, Făuritoarea întregii zidiri, cea care este desăvârșită din veșnicie, „înțeleaptă fără să fi fost învățată”²³², despre Puterea lui Dumnezeu, „în care se află ascunse toate comorile de înțelepciune și de cunoaștere”²³³ și care nu are nevoie de instrucțiuni precise pentru felul și măsura în care își împlinește lucrarea.

Astfel, tu ți-ai putea deschide o școală, în zădărnicia argumentelor tale, unde vei așeza pe Unul²³⁴ în locul magistrului, iar pe Altul²³⁵ în locul ucenicului lipsit de experiență. Și, astfel, adunând înțelepciune puțin câte puțin, acesta din urmă va fi învățat și va progresa către desăvârșire. Prin urmare, dacă poți păstra succesiunea logică a argumentelor, vei descoperi că Fiul învață mereu și nu poate ajunge niciodată la desăvârșire, deoarece aceasta este fără de sfârșit, fiind Înțelepciunea Tatălui, la al cărei hotar nu se poate ajunge. Așadar, a nu recunoaște că Fiul le are pe toate încă de la început înseamnă să afirmi că El nu va ajunge niciodată la desăvârșire. Dar mă rușinez de joshicia acestui raționament, la care m-a dus înlănțuirea logică a cuvântării. Să ne întoarcem însă iar la lucrurile mai înalte.

21. „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl.”²³⁶ Dar nu figura sau forma Tatălui, pentru că ființa dumnezeiască este pură și lipsită de orice fel de compoziție, ci bunătatea voinței Lui, întrucât corespunde esenței, este contemplată ca fiind asemănătoare și egală, ba mai mult, identică în Tatăl și în Fiul. Atunci ce mai înseamnă: „Făcându-Se ascultător”²³⁷ și: „L-a dat pentru noi toți”²³⁸? Asta înseamnă că lucrarea cea bună în folosul oamenilor vine de la Tatăl. Dar tu ascultă și acestea: „Hristos ne-a eliberat de blestemul Legii”²³⁹ și: „Pe când eram noi păcătoși, Hristos a murit

²³² Vezi *Constituțiile apostolice*, 8, 12.

²³³ *Coloseni* 2, 3.

²³⁴ Pe Dumnezeu-Tatăl.

²³⁵ Pe Dumnezeu-Fiul.

²³⁶ *Ioan* 14, 9.

²³⁷ *Filipeni* 2, 8.

²³⁸ *Romani* 8, 32.

²³⁹ *Galateni* 3, 13.

pentru noi²⁴⁰. Ia aminte cu mare atenție la spusele Domnului, Care, deși ne învață și pe noi cele de la Tatăl, știe să Se folosească de cuvinte pline de autoritate, asemenea unui Stăpân, spunând: „Voiesc, fii curățit!”²⁴¹, „Taci, liniștește-te!”²⁴², „Demon mut și surd, Eu îți poruncesc”²⁴³ și altele de acest fel, pentru ca prin acestea să Îl cunoaștem, iar prin acelea să fim instruiți cu privire la Tatăl Domnului nostru, Creatorul.

Astfel, peste tot ni se arată că aceste cuvinte sunt adevărate. Faptul că Tatăl creează toate *prin* Fiul nu micșorează cu nimic desăvârșirea lucrării creatoare a Tatălui, nici nu introduce vreo slăbiciune în cea a Fiului, ci doar ne arată unitatea de voință a Celor Doi. Astfel, sintagma *prin care*, cea care dă mărturie despre cauza principală, nu poate fi considerată o diminuare a cauzei eficiente²⁴⁴.

Capitolul al IX-lea

Noțiuni limpezi despre Duhul, potrivit învățaturii Scripturilor

22.²⁴⁵ Pornind de aici, noi vom căuta să vedem care sunt noțiunile comune²⁴⁶ pe care le avem despre Duhul, atât cele pe care le putem aduna din Scripturi, cât și cele care ne vin din tradiția necrisă a Părinților.

Mai întâi, cine oare, auzind numele Duhului, nu-și va înălța inima și mintea către firea cea mai presus de toate? Căci despre Duhul lui Dumnezeu se spune: „Duhul Adevărului, Care purcede de la Tatăl”²⁴⁷, „Duh drept”²⁴⁸, „Duh stăpânitor”²⁴⁹. Însă denumirea

²⁴⁰ *Romani* 5, 8.

²⁴¹ *Matei* 8, 3.

²⁴² *Marcu* 4, 39.

²⁴³ *Matei* 5, 22.

²⁴⁴ Iar cunoscuta doctrină aristotelică. Sfinții Părinți foloseau limbajul cultural și filozofic al timpului lor. Cauza eficientă ar fi aici Fiul, iar sintagma *prin care* nu presupune în niciun chip o diminuare a Cauzei principale, aici Tatăl.

²⁴⁵ Patrologii consideră că acest capitol a fost scris după încheierea tratatului de față și inclus ulterior în el. Vezi Benoît PRUCHE, „Autour du traité sur le Saint-Esprit de saint Basile de Césarée”, în: *Recherches de Science Religieuse*, LII (1964), p. 212 ș.u.

²⁴⁶ Terminologie stoică.

²⁴⁷ *Ioan* 15, 26.

²⁴⁸ *Psalmul* 50, 11.

²⁴⁹ *Psalmul* 50, 13. „Stăpânitor” de aici îl traduce pe celebrul ἡγεμονικόν stoic. Dumnezeu este autenticul principiu director al ființei umane.

proprie și cea mai însemnată este „Duhul cel Sfânt”²⁵⁰. Este o denumire mai bună decât toate, de vreme ce semnifică o ființă fără trup, cu totul nematerială și necompusă. De aceea și Domnul, pentru a o învăța pe cea care credea că trebuie să ne închinăm lui Dumnezeu într-un anumit loc că Necorporalul nu poate fi circumscris²⁵¹, îi spune că „Dumnezeu este Duh”²⁵².

De aceea, când auzim cuvântul „Duh”, în minte nu ni se zugrăvește imaginea unei ființe mărginite în spațiu, nici supusă schimbării și alterării, asemănătoare întrucâtva cu creatura²⁵³. Dimpotrivă, cine aude aceasta se înalță cu mintea tot mai sus și trebuie să cugete la o esență înzestrată cu minte, cu o putere nemărginită, cu o măreție fără de hotar, care nu poate fi măsurată în perioade de timp sau în veacuri, care nu își păstrează doar pentru ea propriile bunătăți. Către Acesta se îndreaptă toți cei care au nevoie de sfințire. Îl doresc toți cei care trăiesc potrivit virtuții, spre a fi hrăniți de suflarea Sa și ajutați pentru a-și atinge scopul cel potrivit firii lor. Fiind în stare să îi desăvârșească pe alții, Lui nu Îi lipsește nimic. Nefiind o ființă care are nevoie de odihnă, El este Cel care dăruiește viața. El nu sporește prin adăugiri succesive, ci este întreg și în același timp o plenitudine în Sine, locuind în Sine și fiind peste tot. Izvor al sfințirii, lumină inteligibilă, putere în întregime rațională, El dăruiește prin Sine fiecărei puteri raționale un fel de limpezime pentru descoperirea adevărului. El este inaccesibil în privința firii, însă Îl putem înțelege grație bunătății Sale. Deși le umple pe toate cu puterea Sa, El nu Se împărtășește decât celor care sunt vrednici²⁵⁴, nu urmând o măsură unică, ci dăruind lucrarea Sa fiecăruia, proporțional cu credința lui. Este simplu în privința ființei, dar felurit în privința lucrărilor Sale minunate²⁵⁵. El este prezent întreg pentru fiecare și este întreg prezent pretutindeni²⁵⁶. El Se împarte fără să sufere [pierdere] și Se împărtășește

²⁵⁰ Psalmul 50, 12.

²⁵¹ Termeni stoici (necorporal și de necircumscris), dar prezenți și la Platon, Aristotel, Filon de Alexandria, Plutarh etc.

²⁵² Ioan 4, 24.

²⁵³ Vezi PLATON, *Republica*, 454D.

²⁵⁴ Sfinții. Vezi ORIGEN, *Despre principii*, 1, 3. Origen spunea că Tatăl dăruiește ființa întregii creații, Logosul comunică rațiunea ființelor inteligente și libere, iar Duhul îi face pe oameni sfinți. Însă Sfântul Vasile nu limitează atât de strict lucrarea Persoanelor treimice.

²⁵⁵ *Evrei* 2, 4.

²⁵⁶ Întreg capitolul este influențat de *Enneadele* lui Plotin.

întreg. După chipul unei raze de soare, care luminează pământul, marea și aerul, El strălucește fiecăruia harul Său, ca și cum acela ar fi singurul care se bucură de ea. La fel, Duhul, prezent celor care sunt în stare să-L primească²⁵⁷, este prezent întreg pretutindeni. Deși Se împarte, este cu totul nepătimitor, rămânând neștirbit, și Se împărtășește asemenea unei raze de soare, de care se bucură fiecare ca și cum ar fi singur, în vreme ce soarele luminează pământul, marea și se amestecă cu aerul. Așadar, Duhul este prezent fiecăruia dintre cei care pot să Îl primească, dăruind din belșug harul. Iar ei se bucură de această împărtășire atât cât le este cu putință potrivit naturii, nicidecum atât cât este El în stare să li Se dăruiască²⁵⁸.

23. Familiaritatea sufletului cu Duhul nu înseamnă o apropiere în spațiu – căci cum am putea să ne apropiem în chip corporal de Cel Necorporal? –, ci în curățirea de patimi, care, din pricina dragostei pentru cele trupești, se ridică împotriva sufletului, pe care îl despart de familiaritatea cu Dumnezeu. Dacă însă ne curățim de răutatea cea rușinoasă, ne vom întoarce la vechea frumusețe a naturii noastre, la icoana împărătească cea de demult, iar aceasta este singura cale de a ne apropia de Mângâietorul. El Însuși, reflectându-Se în ochiul cel curățit, asemenea soarelui, îți va arăta în El Însuși icoana lucrurilor celor nevăzute. Iar în fericiți contemplație a acelei icoane vei putea vedea frumusețea cea negrăită a Arhetipului.

Prin lucrarea Duhului, inimile sunt înălțate, cei neputincioși sunt luați de mână, iar cei care au înaintat deja devin desăvârșiți. El este Cel care, strălucind în cei care s-au curățit de orice întinare, îi face pe aceștia duhovnicești, prin comuniunea cu El. După cum trupurile cele diafane și străvezii, atunci când sunt străbătute de o rază a soarelui, devin strălucitoare și ele însele izvorăsc acum o altă lumină, la fel și sufletele purtătoare de Duh, iluminate de Duhul, devin ele însele duhovnicești și trimit și altora harul. De aici vin: prevederea viitorului, înțelegerea tainelor, cuprinderea celor ascunse, împărțirea harismelor, cetățenia cerească, dănuirea împreună cu îngerii, bucuria fără de sfârșit, sălășluirea neîncetată în Dumnezeu, asemănarea cu Dumnezeu, alături de culmea dorințelor: a deveni Dumnezeu.

²⁵⁷ PLATON, *Timaios*, 44C.

²⁵⁸ VEZI PLOTIN, *Enneade*, 2, 9, 3, 1-3.

Iată ceea ce cugetăm noi despre Duhul Sfânt, lucruri pe care le-am învățat din chiar cuvintele Duhului, cele cu privire la măreția Sa, la vrednicia Sa și la lucrările Sale, pentru a aduce doar câteva mărturii, printre multe altele. Acum însă trebuie să revenim la acești oameni iubitori de controversă, pentru a le respinge obiecțiile pe care ni le fac pe temeiul „științei minciunii”²⁵⁹.

Capitolul al X-lea

*Către cei care spun că nu trebuie să-L punem pe Duhul
pe același loc cu Tatăl și cu Fiul*

24. Ei spun că nu trebuie să-L așezăm pe Duhul pe același loc cu Tatăl și cu Fiul, din cauza naturii Sale diferite și din pricina demnității Sale mai mici²⁶⁰.

La aceasta putem răspunde după dreptate prin cuvintele apostolilor: „Se cuvine să ne supunem mai curând lui Dumnezeu decât oamenilor”²⁶¹. Domnul, în tradiția Botezului mântuitor, a poruncit ucenicilor să boteze toate neamurile „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”²⁶², fără să socotească un lucru nevrednic a Se afla în comuniune cu Duhul Sfânt, iar ei îndrăznesc să spună că nu trebuie să-L așezăm pe Duhul alături de Tatăl și de Fiul? Dar cum se pot ei împotrivi în mod deschis poruncii lui Dumnezeu²⁶³?

Dar să presupunem – după cum spun ei – că o asemenea așezare împreună nu implică nici comuniune, nici unire²⁶⁴; atunci să ne spună ei ce îndreptățește o asemenea părere! Ce cuvânt mai potrivit pot ei găsi pentru a exprima această unire? Dacă Domnul nu L-ar fi așezat împreună cu El și cu Tatăl pe Duhul, la Botez, atunci să nu ne mai reproșeze că facem o astfel de așezare. Căci noi nu cugetăm, nici nu spunem altceva [decât Scriptura]. Dar, dacă acolo Duhul este pus la același nivel cu Tatăl și cu Fiul și nimeni nu

²⁵⁹ 1 Timotei 6, 20.

²⁶⁰ Pentru pnevmatomahi, înșiruirea Persoanelor Sfinte Treimi însemna o subordonare ființială, ierarhică, a Lor.

²⁶¹ Faptele Apostolilor 5, 29.

²⁶² Matei 28, 19.

²⁶³ Doctrina egalității de ființă între Persoanele Treimice are un solid fundament biblic.

²⁶⁴ Termenul συνόφεια semnifică mai exact continuitatea de natură între Tatăl și Fiul, fiind utilizat cu același sens și de Sfântul Atanasie cel Mare.

îndrăznește să spună altceva, atunci să nu ne mai reproșeze că urmăm ceea ce a fost scris.

25. Acum, ei se pregătesc întens de război împotriva noastră. Toate cugetele se ridică împotriva noastră, iar limbile cele pline de hulă aruncă săgeți cu îndârjire împotriva noastră, mai abitic ca pietrele pe care le aruncau ucigașii de Hristos asupra lui Ștefan. Să nu ne înșelăm, noi suntem pretextul pentru război, însă în adevăr ei țintesc mai sus. În aparență, ei pregătesc împotriva noastră mașinării de război și felurite curse și se încurajează unul pe altul ca să se ajute, după experiența și puterea fiecăruia. Dar ei se războiesc cu credința. Acesta este scopul comun al tuturor vrăjmașilor învățaturii celei sănătoase: să surpe temelia cea neclintită a credinței în Hristos, nimicind tradiția apostolică pe care au și ruinat-o cu totul. Ei se arată datornici de bună credință, aducând în sprijinul lor dovezi din textele scrise, respingând mărturia nescrisă²⁶⁵ a Părinților ca lipsită de orice valoare.

Dar noi nu vom lăsa deoparte adevărul, nici nu vom rupe legământul cu el de frică. Căci Domnul ne-a lăsat dogma mântuitoare și necesară a așezării împreună a Sfântului Duh alături de Tatăl, însă lor li se pare că lucrurile nu stau așa și că trebuie să-L despărțim pe Duhul și să-I rânduim un alt loc, atribuindu-I o natură de slujitor²⁶⁶. Și, astfel, nu e adevărat că ei pun mai presus de preceptul Stăpânului propriile blasfemii? Dar să dăm deoparte orice resentiment și să cercetăm împreună cu multă atenție aceste lucruri.

26. Dar cum de suntem noi creștini? Prin credință ar spune ei. Dar în ce chip suntem mântuiți? Prin nașterea din nou, evident, prin harul Botezului. Dar cum ar putea fi altfel? După ce am cunoscut temeinic că o astfel de mântuire vine prin Tatăl și prin Fiul și prin Duhul Sfânt, cum am putea da deoparte această învățătură pe care am primit-o? Căci vom fi vrednici de mare tânguire dacă ne vom găsi acum departe de mântuirea noastră față de clipa în care am crezut, pentru că le tăgăduim pe toate cele pe care le-am primit atunci. Pentru că vătămarea este aceeași dacă plecăm din această viață lipsiți de Botez sau dacă nu l-am primit în chip corect, potrivit tradiției²⁶⁷.

²⁶⁵ Tradiția orală, transmisă prin viu grai de marii sfinți ai Bisericii, are pentru Sfântul Vasile cel Mare o autoritate incontestabilă.

²⁶⁶ Pentru pnevmatomahi, Sfântul Duh era un simplu duh slujitor al lui Dumnezeu, creat.

²⁶⁷ Se face aici referire la riturile baptismale și, mai ales, la mărturisirea de credință făcută cu prilejul Botezului.

Însă, cu privire la mărturisirea credinței, pe care am făcut-o la prima noastră intrare²⁶⁸, când am fugit de la idoli la Dumnezeu cel Viu²⁶⁹, Cel care ne ocrotește în orice vreme, cel care nu se alipește de această mărturie în orice clipă a vieții ca de o strajă neclintită se face străin făgăduințelor lui Dumnezeu²⁷⁰. Unul ca acesta va contrazice tocmai înscrisul semnat cu mâna lui atunci când a mărturisit credința.

Căci Botezul este pentru mine început al vieții, iar dacă prima zi este cea a nașterii din nou, este evident că spusa cea mai prețioasă dintre toate este cea rostită atunci când am primit harul înfierii. Oare eu voi trăda, din cauza acestor sofisme ale acestor eretici, acea tradiție care m-a adus în lumină, care mi-a dat harul cunoașterii lui Dumnezeu, în urma căreia am devenit din vrăjmaș al lui Dumnezeu (din pricina păcatului) nici mai mult, nici mai puțin decât fiu al lui Dumnezeu? Cât mă privește pe mine, mă rog să plec din această viață la Domnul cu această mărturisire și îi îndemn și pe ei să păstreze neștirbită această credință până în ziua lui Hristos, păstrând pe Duhul nedespărțit de Tatăl și de Fiul, păzind învățătura despre Botez în mărturisirea credinței spre plinătatea slavei.

Capitolul al XI-lea

Tăgăduirea Duhului este fărădelege

27. Pentru cine este vaiul? Pentru cine tulburarea²⁷¹ și întunericul? Pentru cine osânda cea veșnică? Oare nu se cuvin acestea celor ce încalcă legea? Nu sunt acestea meritate de cei ce tăgăduiesc credința? Dar ce dovadă avem pentru tăgăduirea lor? Nu și-au încălcat ei propria mărturisire? Ce au mărturisit ei și când? Au mărturisit că au credință în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt când s-au lepădat de diavolul și de îngerii săi și au rostit acele cuvinte mântuitoare²⁷². Ce numire li se potrivește lor, dacă nu cea găsită chiar de fiii luminii pentru ei? Oare nu îi numesc fiii luminii pe aceștia

²⁶⁸ Intrarea în Biserică prin Taina Sfântului Botez este asemănată unui jurământ solemn, scris, făcut lui Dumnezeu. Vezi *1 Petru* 3, 21.

²⁶⁹ Cf. *1 Tesaloniceni* 1, 9.

²⁷⁰ Cf. *Efeseni* 2, 12.

²⁷¹ Vezi *Pildele* 23, 29.

²⁷² Mărturisirea de credință de la botez, la origine așa-zisul Crez al apostolilor.

călcători de lege, ca unii care și-au trădat legămintele mântuirii? Ce să mai spunem despre cei care Îl tăgăduiesc pe Dumnezeu? Dar de cei care Îl tăgăduiesc pe Hristos? Dar și despre alți călcători de lege? Dar, pe cel care Îl tăgăduiește pe Duhul, cum vrei să îl numești? Nu va fi și acela unul care încalcă legămintele făcute cu Dumnezeu?

Astfel, mărturisirea credinței aduce în el fericirea dreptei credinței, iar tăgăduirea ei atrage după sine osânda necredinței²⁷³. Dar oare cum nu va fi înfricoșător să vedem acum oameni care o părăsesc fără să fie siliți de spaima față de foc, de sabie, de cruce, de bice, de roată, nici de alte unelte de tortură? Pentru aceștia au fost de ajuns doar sofismele și tertipurile pnevmatomahilor²⁷⁴ ca să îi amăgească. Eu afirm că, dacă un om dă mărturie despre Hristos, dar, totodată, Îl tăgăduiește pe Dumnezeu-Tatăl²⁷⁵, acea mărturisire nu-i va folosi la nimic. La fel, cu totul zadarnică este credința celui ce Îl cheamă în rugăciune pe Dumnezeu-Tatăl, dar Îl tăgăduiește pe Hristos. Iar în cazul celui care Îl respinge pe Duhul, credința sa în Tatăl și în Fiul se va nimici cu totul. Căci o astfel de credință nu poate exista dacă nu este prezent acolo și Duhul. Căci cel care nu crede în Duhul nu crede nici în Fiul. Fiindcă „nimeni nu poate spune că Iisus este Domnul decât în Duhul Sfânt”²⁷⁶, precum și: „Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul cel Unul-Născut, Care este în sânul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut”²⁷⁷. De asemenea, unul ca acesta nu ia parte la adevărata închinare, pentru că nimeni nu se poate închina Fiului fără să se închine și Duhului Sfânt; nici nu-L poate chema cineva pe Tatăl în rugăciune dacă nu se află în Duhul înfierii²⁷⁸.

Capitolul al XII-lea

Către cei care spun că este de ajuns să ne botezăm întru Domnul

28. Dar nimeni să nu răstălmăcească spusele Apostolului, care adeseori lasă deoparte numele Tatălui și al Sfântului Duh atunci

²⁷³ Literal: ἀθεόητος – „ateism”. Termenul este de origine platonice (*Politica*, 308E) și înseamnă disprețuirea zeilor, absența lor, fără o negare conștientă.

²⁷⁴ Se pare că deja termenul devenise tehnic pentru a-i desemna pe cei ce tăgăduiau dumnezeirea Duhului Sfânt.

²⁷⁵ Cf. *Galateni* 5, 2-3.

²⁷⁶ *1 Corinteni* 12, 3.

²⁷⁷ *Ioan* 1, 18.

²⁷⁸ Cf. *Romani* 8, 15.

când amintește de Botez! Să nu creadă cineva că putem să nu ținem seama de chemarea acestor Nume. Căci spune: „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat”²⁷⁹. Și iarăși: „Au nu știți că toți câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat?”²⁸⁰ Pentru că a-L numi pe Hristos înseamnă a mărturisi totul: a arăta că Dumnezeu este Cel ce unge, că Fiul este Cel Uns, iar că Duhul este Ungerea, după cum Petru ne învață în *Faptele Apostolilor*: „Iisus din Nazaret, pe Care Dumnezeu L-a uns cu Duhul Sfânt”²⁸¹. Iar la Isaia găsim: „Duhul Domnului este peste Mine, pentru că M-a uns”²⁸². Și psalmistul zice: „De aceea Dumnezeu, Dumnezeul Tău, Te-a uns pe Tine cu untdelemnul bucuriei”²⁸³.

Dar Îl putem găsi numai pe Sfântul Duh singur în locurile unde se amintește despre Botez: „Căci toți am fost botezați într-un singur trup, într-un singur Duh”²⁸⁴. La fel spune tot în același loc: „Voi veți fi botezați în Duhul”²⁸⁵ și: „El vă va boteza în Duhul cel Sfânt”²⁸⁶. Dar nu am putea spune că un Botez este desăvârșit dacă este chemat doar numele Duhului Sfânt. Căci trebuie să păstrăm mereu neștirbită tradiția primită prin harul cel dătător de viață. Cel care a răscumpărat viața noastră din stricăciune ne-a dăruit o putere de reînnoire care are o cauză negrăită, tănuită în adânc mister²⁸⁷, dar care aduce sufletelor o mântuire măreață. Dar a adăuga sau a înlătura ceva din acestea înseamnă a cădea din viața cea veșnică.

Așadar, dacă la Botez Îl despărțim pe Duhul de Tatăl și de Fiul, acest lucru este foarte primejdios pentru cine săvârșește Botezul, dar și pentru cel care îl primește; atunci cum să fie ceva lipsit de primejdie pentru noi să Îl smulgem pe Duhul de lângă Tatăl și Fiul? Căci credința și Botezul, cele două moduri de mântuire, sunt legate în chip inseparabil una de alta. Dacă credința își primește desăvârșirea prin Botez, Botezul este întemeiat pe credință, iar desăvârșirea credinței și a Botezului

²⁷⁹ Galateni 3, 27.

²⁸⁰ Romani 6, 3.

²⁸¹ Faptele Apostolilor 10, 38.

²⁸² Isaia 61, 1; Luca 4, 18.

²⁸³ Psalmul 44, 9.

²⁸⁴ 1 Corinteni 12, 13.

²⁸⁵ Faptele Apostolilor 1, 5.

²⁸⁶ Luca 3, 16.

²⁸⁷ Μυστήριον de aici poate desemna Taina, sacramentul sau, pur și simplu, misterul Botezului, care îl reflectă pe cel al Sfintei Treimi.

vine tocmai de la nume. După cum credem în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt, tot așa botezăm în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt. Dar mai înainte de Botez vine mărturisirea noastră cea spre mântuire. Iar Botezul urmează apoi, ca pecete a încuviințării noastre²⁸⁸.

Capitolul al XIII-lea

*Lămurire pentru faptul că Pavel
i-a numit pe îngerii alături de Tatăl și de Fiul*

29. Dar ei mai spun că sunt unii care îi numără împreună cu Tatăl și cu Fiul și pe alții, dar aceștia din urmă nu sunt împreună slăviți cu Ei. Apostolul, de pildă, îi numește alături de Ei și pe îngerii, când îi dă mărturie lui Timotei: „Te îndemn stăruitor înaintea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos și a îngerilor aleși”²⁸⁹. Pe acești îngerii nu trebuie să îi considerăm străini de restul creației, dar nici nu trebuie să îi numărăm alături de Tatăl și de Fiul²⁹⁰.

Eu însă aș spune că o asemenea chestiune nici nu merită să primească răspuns, atât de evidentă este absurditatea ei. Iată ce aș putea totuși spune. Dar poate că un împreună-rob²⁹¹ cu Duhul (cu alte cuvinte, un înger) ar putea susține această mărturie în fața unui judecător indulgent și blând, care, grație dreptății sale, arată mai ales față de învinuiți dreptatea hotărârilor sale. Dar, când se trece de la sclavie la libertate, când acela este numit fiu al lui Dumnezeu, când este înviat din morți și făcut iar viu, nu poate fi vorba decât de cineva care se bucură de înrudirea firească cu Dumnezeu, fiind lipsit de condiția de rob. Dar cum

²⁸⁸ În tratatul *Împotriva lui Eunomie*, III, 5, Sfântul Vasile cel Mare va numi Botezul „pecetea credinței”.

²⁸⁹ *1 Timotei* 5, 21.

²⁹⁰ Pentru pnevmatomahi, Sfântul Duh era cel mult un înger sau o ființă spirituală, dar creată și chiar materială.

²⁹¹ Termenul ὁμόδουλος desemnează, la Sfântul Vasile cel Mare, „natura creată, creatura”. De pildă, în *Împotriva lui Eunomie*, II, 31, ne spune: „Creația este menită pentru slujire și supunere, iar divinitatea este conducătoare și stăpânitoare. Nu este evident că acela care îi răpește Unuia-Născut demnitatea stăpânirii și-L coboară la umiliința slujirii, dovedește că prin aceasta îl așază în același rang cu creația?” (din volumul: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrisori dogmatice și exegetice*, col. PSB 4, serie nouă, p. 165). Cuvântul este întâlnit și la PLATON, *Phaidon*, 85b.

se va uni cu Dumnezeu cel care este străin de natura Lui? Cum va putea dăruia libertatea acela care se află în jugul robiei? Însă aceste lucruri nu se referă la Duhul și la îngerii, ci la Duhul în calitatea Lui de Domn de viață dătător, iar îngerii sunt numiți străjeri ai celor cu care sunt împreună-slujitori și martori demni de încredere ai Adevărului. Căci este obiceiul sfinților să le arate poruncile lui Dumnezeu celor ce mărturisesc credința. Același Pavel îi spune iarăși lui Timotei: „Și cele ce ai auzit de la mine, cu mulți martori de față, pe acestea încredințează-le oamenilor credincioși”²⁹². Iată că aici îngerii sunt cei care primesc mărturia²⁹³. Căci el știe că îngerii se vor afla lângă Judecător atunci când Acesta va veni în slava Tatălui pentru a judeca toată lumea cu dreptate. Căci spune Scriptura: „Oricine va mărturisi pentru Mine înaintea oamenilor, și Fiul Omului va mărturisi pentru el înaintea îngerilor lui Dumnezeu. Iar cel ce Mă va tăgădui înaintea oamenilor, tăgăduit va fi înaintea îngerilor lui Dumnezeu”²⁹⁴. Și Pavel spune, pe de altă parte: „Când Se va dezvălui Domnul Iisus din cer, împreună cu îngerii”²⁹⁵. Iată de ce aici el dă mărturie prin îngerii pentru pregătirea dovezilor potrivite la Marele Scaun de Judecată.

30. Dar nu este decât El singur. Toți cei cărora le-au fost încredințate slujiri ale cuvântului nu au încetat în nicio vreme să cheme în ajutor alți martori, invocând chiar cerul și pământul, pentru că orice faptă are loc în acestea, iar în clipa judecării faptelor săvârșite în viață cerul și pământul se vor afla alături de cei judecați. Psalmistul ne spune: „Căci va chema cerul de sus și pământul pentru a-l judeca pe poporul Său”²⁹⁶. De aceea și Moise, când avea de gând să dea poruncile poporului, i-a spus: „Iau ca martori împotriva voastră cerul și pământul”²⁹⁷. Și iarăși, în *Cântarea* sa spune: „Ia aminte, cerule, și voi vorbi! Pământule, ascultă cuvintele gurii mele!”²⁹⁸. Iar Isaia: „Ascultă, cerule, iar tu, pământule, pregătește-ți

²⁹² 2 Timotei 2, 2.

²⁹³ În *Talmudul babilonian*, se vorbește despre doi îngeri care îl însoțesc peste tot pe om, dând seamă lui Dumnezeu de toate faptele sale, bune sau rele.

²⁹⁴ Luca 12, 8-9.

²⁹⁵ 2 Tesaloniceni 1, 7.

²⁹⁶ Psalmul 49, 5.

²⁹⁷ Deuteronomul 4, 26.

²⁹⁸ Deuteronomul 32, 1.

urechile!”²⁹⁹ Ieremia vorbește de o tulburare a cerului când aude istorisirea fărădelegilor poporului: „Cerule s-a tulburat de aceasta și s-a cutremurat foarte, pentru că două rele a făptuit poporul Meu”³⁰⁰. Dar și Apostolul, știind că îngerii sunt pedagogi și preceptori ai oamenilor, îi cheamă ca martori. Iar cât îl privește pe Isus, fiul lui Navi³⁰¹, el a ridicat o piatră întru mărturia cuvintelor rostite de [Dumnezeu]. Mai înainte, Iacov³⁰² ridicase o movilă de piatră, pe care o numise „mărturie”. Căci spune: „Piatra va fi o mărturie împotriva voastră, din aceste zile până în cele din urmă, de fiecare dată când Îl veți minți pe Domnul Dumnezeuul nostru”³⁰³. Poate că el credea că, prin puterea lui Dumnezeu, pietrele însele ar putea glăsuși spre a-i muștra pe călcătorii de lege. Și, dacă nu se petrecea asta, cel puțin conștiința fiecăruia era lovită de forța amintirii acestui monument. Așadar, cei cărora li s-a încredințat iconomia grijii pentru suflete își pregătesc din timp mărturiile, oricare ar fi ele, pentru a le înfățișa mai târziu. Dar Duhul are același rang cu Dumnezeu, la același nivel, nu din motive cerute de o anumită împrejurare, ca urmare a comunității de natură. Dar nu L-am așezat noi cu de-a sila acolo, ci Însuși Domnul a făcut-o.

Capitolul al XIV-lea

Obiecție: unii s-au botezat și în numele lui Moise și au crezut în el. Răspuns la această obiecție și câteva lucruri despre exegeza tipologică

31. Deși, spun ei, unii au fost botezați în Duhul, nu este drept să Îl așezăm alături de Dumnezeu, pentru că au fost „oameni botezați în Moise, în nor și în mare”³⁰⁴. De asemenea, trebuie să mărturisim că și în acei oameni s-a născut credința: „Iar poporul a crezut în Dumnezeu și în Moise, slujitorul Său”³⁰⁵. Și, mai întrebă ei, pen-

²⁹⁹ *Isaia* 1, 2.

³⁰⁰ *Ieremia* 2, 12-13.

³⁰¹ *Cf. Iosua* 24, 26-27.

³⁰² *Vezi Facerea* 31, 47.

³⁰³ *Iosua* 24, 27.

³⁰⁴ *1 Corinteni* 10, 2. Trecerea prin Marea Roșie este un simbol al Botezului creștin, prin care se trece din Egiptul păcatului în Țara făgăduită, Biserica, Împărăția lui Dumnezeu.

³⁰⁵ *Ieșirea* 14, 31.

tru ce trebuie, în virtutea credinței și a Botezului, să-L înălțăm pe Duhul mai presus de creatură, de vreme ce Scriptura ne dă mărturie despre aceleași lucruri cu privire la oameni?

Dar ce să mai spunem? Credința în Duhul este aceeași cu cea în Tatăl și în Duhul? Da, în același fel ca Botezul! Credința în Moise și în nor este cea într-o umbră și într-o preînchipuire³⁰⁶. Căci nu prefigurăm cele dumnezeiești prin lucruri omenești mărunte, astfel ca firea Persoanelor dumnezeiești să fie și ea mărunță, iar reprezentarea lor sub forma unei umbre le preînchipuie încă de pe atunci înțelesul acestora. Însă preînchipuirea ne învață ceva, arătându-ne prin imitație de dinainte cele ce se vor petrece în viitor. Astfel, Adam este o preînchipuire a Celui care va să vină, iar stânca Îl reprezintă în chip tipologic pe Hristos³⁰⁷. Apa din stâncă³⁰⁸ preînchipuia puterea dătătoare de viață a Logosului: „Căci”, spune El, „dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea”³⁰⁹. Cât privește mana, aceasta era preînchipuirea Pâinii celei vii, care s-a pogorât din cer³¹⁰, iar șarpele așezat pe un stâlp, un simbol al Pătimirii celei mântuitoare, care s-a săvârșit pe cruce³¹¹. De aceea, cei care îl priveau pe șarpe erau tămăduiți, iar tot ce s-a istorisit cu privire la ieșirea lui Israel [din Egipt]³¹² s-a făcut pentru a ne face cunoscut ceea ce se va întâmpla cu noi și Botezul. Primii născuți ai israeliților au fost mântuiți în același chip precum trupurile celor botezați, pentru că harul a fost dăruit celor ce se aflau sub semnul sângelui. Sângele mielului preînchipuia sângele lui Hristos, iar cei întâi născuți erau simbolul omului celui plămădit mai întâi, cel care se află în chip tainic și în noi, fiind transmis prin urmași până la sfârșitul [omenirii]. De aceea noi murim cu toții în Adam³¹³ și astfel moartea a împărățit până la împlinirea Legii, odată cu venirea lui Hristos³¹⁴. Cât îi privește pe

³⁰⁶ Literal: τύπος – „pecete”, de unde sensul de simbol, prefigurare, preînchipuire. Exegeza tipologică se întemeiază pe credința că evenimente, persoane, obiecte etc. din Vechiul Testament sunt simboluri sau prefigurări ale unor echivalente din Noul Testament.

³⁰⁷ 1 Corinteni 10, 4.

³⁰⁸ Ieșirea 17, 6. Aluzie la Meriba, unde Moise, după o clipă de îndoială, a făcut să curgă apă dintr-o piatră.

³⁰⁹ Ioan 7, 37.

³¹⁰ Ioan 6, 41.

³¹¹ Vezi Numerii 21, 6-9 (după Septuaginta) și Ioan 3, 14. Șarpele din deșertul Sin este interpretat tipologic chiar de Mântuitorul Iisus Hristos și aplicat la Persoana Sa.

³¹² Vezi Ieșirea 12, 1-13. Aluzie la plăgile abătute asupra Egiptului.

³¹³ 1 Corinteni 15, 22. Din pricina transmiterii păcatului originar.

³¹⁴ Vezi Romani 5, 14.

primii născuți, Dumnezeu a vegheat cu mare grijă ca Nimicitorul să nu îi atingă în niciun chip, arătând prin aceasta că noi nu mai murim în Adam, ci primim viața prin Hristos. Marea și norul, aflate chiar acolo, îndemnau la credință, prin spaima pe care o stârneau, iar tot ele, în virtutea faptului că erau preînchipuiri, simbolizau harul viitor. „Cine este înțelept ca să priceapă acestea?”³⁵ Și asta pentru a înțelege în ce fel marea poate prefigura Botezul, de vreme ce ea îi despărțea pe aceia de faraon, la fel cum baia Botezului ne desparte de tirania diavolului. Acolo sânul ei ucide pe vrăjmaș, iar aici ucide vrăjmășia noastră cu Dumnezeu. De acolo poporul a ieșit fără nicio vătămare, iar noi, în același chip, ne ridicăm din apă, ca niște vii printre morți, după ce am fost mântuiți prin harul³⁶ Celui care ne-a chemat. Cât privește norul, acela era umbra darului care ne vine prin Duhul, Cel care stinge văpaia patimilor noastre, prin mortificarea mădularelor.

32. Dar, pentru că ne-a oferit o preînchipuire a Botezului prin Moise, să fie oare acum mai mic harul Botezului? Însă, astfel, nu va mai fi nimic măreț dacă vom ajunge să prețuim atât de puțin aceste simboluri și, prin urmare, și ceea ce se află măreț în ele. Astfel, dragostea lui Dumnezeu pentru oameni nu va fi ceva măreț și mai presus de fire³⁷, deși El L-a dat pe Unul-Născut pentru păcatele noastre, din cauză că, în același chip, Avraam nu l-a cruțat pe fiul său. Pătimia Domnului nu va mai fi plină de slavă, fiindcă un miel, adus în locul lui Isaac, a împlinit acea jertfă³⁸. Nici pogorârea în iad nu va mai fi înfricoșătoare, căci Iona, după trei zile și trei nopți, a împlinit această preînchipuire a morții³⁹. La fel se va întâmpla și cu Botezul, dacă judecăm adevărul prin umbra lui, dacă vom asemăna preînchipuirile cu lucrurile pe care le preînchipuie, iar prin Moise și prin întreaga mare Scripturile se străduiesc să înfățișeze întreaga iconomie evanghelică. Dar ce fel de iertare a păcatelor, ce înnoire a vieții se află în mare? Ce fel de dar duhovnicesc au primit ei prin Moise? Ce fel de mortificare a păcatelor se află acolo? Acei oameni nu au murit împreună cu Hristos și, de aceea, nici nu au înviat

³⁵ *Psalmul* 106, 43.

³⁶ *Cf. Efeseni* 2, 5.

³⁷ Supranatural, care depășește firea comună.

³⁸ *Cf. Facerea* 22, 1-14.

³⁹ *Matei* 12, 40; *Iona* 2, 1. Sfântul Vasile folosește aici un termen propriu: προεξεπλήρω – „a prefigurat de dinainte”.

împreună cu El³²⁰. Ei nu au purtat chipul celui ceresc³²¹ și nici nu au primit în trupul lor moartea lui Iisus³²², nu s-au dezbrăcat de omul cel vechi și nici nu s-au îmbrăcat în cel nou, care se reînnoiește în cunoaștere, după chipul Creatorului său. Astfel, de ce să asemănăm aceste două cufundări în apă, căci ele au în comun doar numele, pe când ele sunt atât de deosebite, asemenea unui vis față de realitate, asemenea unei umbre față de lucrul existent, toate simple chipuri ale ființei existente cu adevărat?

33. A crede în Moise nu înseamnă că credința în Duhul va fi de mai puțin preț, dar, potrivit cugetării lor, această credință mai curând o va micșora pe cea în Dumnezeu universului. Scriptura spune: „Și a crezut poporul în Dumnezeu și în Moise, slujitorul Său”³²³. Astfel, Moise este unit cu Dumnezeu, nu cu Duhul, iar el nu este o preînchipuire a Duhului, ci a lui Hristos. Moise îl prefigurează pe Mijlocitorul dintre Dumnezeu și oameni³²⁴, pe când slujea Legii. Căci Moise nu este o preînchipuire a Duhului, de vreme ce prin el se vestește poporului ceea ce venea de la Dumnezeu. Căci Legea, într-adevăr, „a fost dată prin îngeri, prin mâna unui mijlocitor”³²⁵, care este, firește, Moise, la chemarea poporului care a spus: „Vorbește-ne tu, iar Dumnezeu să nu ne vorbească”³²⁶. Astfel că această credință în Moise se răsfrânge către Domnul, Mijlocitorul cel adevărat dintre oameni și Dumnezeu, Care a și spus: „Dacă l-ați crede pe Moise, M-ați crede și pe Mine”³²⁷.

Așadar, să fie oare puțin lucru credința în Hristos doar pentru că a fost prefigurată mai înainte de către Moise? La fel, deși ei s-au botezat prin Moise³²⁸, harul Botezului nu este nicidecum mai mic. Dar și eu vreau să vă spun că Scriptura are obiceiul să folosească expresia „Moise și Legea”, de pildă: „Au pe Moise și pe proroci”³²⁹. Așadar, vorbește despre un botez al Legii³³⁰ atunci când Scriptura

³²⁰ *Romani* 6, 8.

³²¹ *1 Corinteni* 15, 49.

³²² *2 Corinteni* 4, 10.

³²³ *Ieșirea* 14, 31.

³²⁴ *Cf. 1 Timotei* 2, 5.

³²⁵ *Galateni* 3, 19.

³²⁶ *Ieșirea* 20, 19. Este vorba despre primirea Legii pe Sinai.

³²⁷ *Ioan* 5, 46.

³²⁸ Străbătând Marea Roșie, tip al botezului creștin.

³²⁹ *Luca* 16, 29.

³³⁰ Nu este vorba despre un botez instituțional aici, ci βαπτισμα νομικός semnifică o prefigurare a Botezului creștin.

spune: „Ei au fost botezați prin Moise”³³¹. De ce dar disprețuiesc nădejdea noastră cea plină de laudă³³² și bogăția darului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru, Care, prin nașterea din nou, a înnoit ca ale vulturului tinerețile noastre³³³, ei care, de dragul umbrei și al preînchipuirii, ocărăsc adevărul?

A fi neștiutor față de marea taină a mântuirii noastre ține de mintea proprie unui prunc, care are încă nevoie de lapte. La fel cum se petrece în școli, noi, cei ce suntem călăuziți către desăvârșire în palestra evlaviei, învățăm mai întâi lucrurile elementare, mai ușor de priceput și a căror cunoaștere ne e la îndemână. Cel ce iconomisește cele ale noastre ne ridică treptat de la întuneric către lumină, pentru ca ochii noștri să se poată obișnui treptat cu aceasta. Purtând grijă de slăbiciunea noastră, în adâncul bogăției înțelepciunii Sale, prin judecățile de nepătruns ale priceperii Sale, ne dăruiește această educație plăcută și armonioasă. Ne obișnuiește mai întâi să vedem umbrele soarelui în apă, ca nu cumva, dacă ne-am îndrepta privirea direct spre lumină, să orbim. La fel, Legea care „are umbra lucrurilor care urmau să vină”³³⁴, precum și prefigurarea făcută de proroci, în ghicitura adevărului, toate acestea au fost gândite ca un fel de exercitare a ochilor inimii, pentru ca, prin aceste umbre, să fie mai lesnicioasă trecerea noastră către înțelepciunea învăluită în taină³³⁵.

Dar sunt de ajuns aceste lucruri despre preînchipuiri. Nu mai putem să zăbovim asupra acestor lucruri mai mult, căci ar însemna să ne oprim mai mult asupra unor lucruri care nu sunt foarte însemnate.

Capitolul al XV-lea

Răspuns la afirmația că suntem botezați și în apă. Despre Botez

34. Dar ce să mai spunem? Căci ei cunosc o sumedenie de subterfugii. Acești eretici³³⁶ afirmă că, de vreme ce suntem botezați

³³¹ 1 Corinteni 10, 2.

³³² Cf. Evrei 3, 6.

³³³ Psalmul 102, 5.

³³⁴ Evrei 10, 1.

³³⁵ Vezi PLATON, *Republica*, 6.

³³⁶ Pnevmatomahii.

în apă, nu trebuie să cinstim apa mai mult decât restul făpturii, nici să o facem părtaşă cinstei pe care Le-o dăm Tatălui și Fiului. Acestea sunt cuvintele lor, vorbe ale unor oameni purtați de furie, a căror dreaptă cugetare este întunecată de patimi, care nu cruță nimic pentru a se apăra împotriva celor care i-au pus în încurcătură. Însă noi nu ne temem de astfel de discuții, pentru că trebuie să îi învățăm pe cei neștiutori și să ne împotrivim nelegiuitorilor. Dar să mai înaintăm un pic.

35. Iconomia³³⁷ lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, cu privire la om înseamnă rechemarea lui din surghiun, aducându-l iar în apropiere de Dumnezeu, nimicind neascultarea prin care s-a înstrăinat de Dumnezeu. De aceea a și venit Hristos în trup, pentru acest lucru ne-a lăsat și pildele de purtare din Evangheliu, suferințele, Crucea, mormântul, Învierea. Astfel, omul, mântuit prin imitarea lui Hristos, își va primi vechea sa înfiere³³⁸. Este necesar, așadar, pentru o viață desăvârșită, să Îl imităm pe Hristos³³⁹ nu doar în pildele de blândete³⁴⁰, smerenie și mărinimie, ci și în moarte, după cum spune și Pavel, să fim următori ai lui Hristos, „făcându-ne asemenea cu El în moartea Lui, ca să putem ajunge la învierea cea din morți”³⁴¹.

Dar cum vom putea să ne asemănăm Învierii Lui din morți? Îngropându-ne împreună cu El prin Botez³⁴². Și cum putem să ne îngropăm? Ce folos vom avea din asemenea imitare? Mai întâi este necesar să o rupem cu viața noastră de mai înainte. Acest lucru nu e cu puțință decât dacă ne naștem din nou de sus, după cuvântul Domnului³⁴³. Căci nașterea din nou, după cum arată lămurit și numele, este începutul unei noi vieți. Dar, pentru a începe o a doua viață, este necesar să se pună capăt primei. Ca și la alergarea de două stadii, o oprire, o odihnă ușoară, este necesară înainte de întoarcere. La fel, când se schimbă viața, e necesară o moarte care să despartă cele două vieți, punând capăt celei de dinainte și începând-o pe cea care urmează. Dar cum putem coborî și noi în iad? Imitând

³³⁷ Termenul desemnează aici întreaga lucrare de mântuire a omenirii.

³³⁸ Viața creștină este imitarea lui Hristos.

³³⁹ Cf. Filipeni 3, 17.

³⁴⁰ Termenul ἀπορησία desemnează la Aristotel (*Etica nicomahică*, 4, 11) indiferența față de pasiuni, calmul lăuntric, lipsa mâniei și a patimilor. Plutarh are chiar un tratat despre această calitate (Περὶ ἀπορησίας).

³⁴¹ Filipeni 3, 10-11.

³⁴² Cf. Romani 6, 3-5.

³⁴³ Ioan 3, 3.

îngroparea lui Hristos prin Botez. Căci trupurile celor botezați par a fi îngropate în apă. Căci Botezul simbolizează lepădarea faptelor trupești, după cum spune Apostolul: „În El ați și fost tăiați împrejur, cu tăiere împrejur nefăcută de mână, prin dezbrăcarea de trupul cărnii, întru tăierea împrejur a lui Hristos, îngropați fiind împreună cu El prin Botez”³⁴⁴. Botezul curăță murdăria sufletului, cea venită din cugetările cărnii, după cum este scris: „Spăla-mă-vei și mai mult decât zăpada mă voi albi”³⁴⁵.

Prin urmare, noi nu ne curățăm în chip iudaic de fiecare murdărie. Noi nu cunoaștem decât un singur Botez mântuitor, de vreme ce există o singură moarte față de lume și o singură înviere a morților. Botezul este preînchipuirea amândurora. Din această pricină, Iconomul vieții noastre, Domnul, a rânduit pentru noi legământul Botezului, care cuprinde un simbol al morții și al vieții. Apa plinește icoana morții, iar chezașia vieții ne este dăruită de Duhul.

Și, astfel, am ajuns la ceea ce căutam să lămurim: de ce apa este unită cu Duhul. Căci Botezul are două scopuri: să nimicească trupul păcatului³⁴⁶ ca să nu mai aducă roade morții³⁴⁷ și să trăim în Duhul, aducând roadele sfințeniei³⁴⁸. Apa este icoana morții, primind trupul ca pe un mormânt. Duhul însă aduce în noi puterea cea de viață dătătoare, înnoind sufletele noastre din moartea păcatului și dăruindu-le iar viața cea de la început³⁴⁹. Aceasta este „nașterea cea de sus”, din apă și din Duh. Moartea are loc, în chip tainic, chiar în apă, iar forța vieții o primim de la Duhul. Dar prin trei afundări și prin trei chemări ale numelor se împlinește Taina Botezului, pentru ca să fie astfel zugrăvită preînchipuirea morții, iar tradiția cunoașterii lui Dumnezeu să lumineze sufletele celor botezați³⁵⁰. Astfel că, dacă există un har în acea apă, acesta nu provine din natura apei, ci din prezența Duhului Sfânt în ea. Căci Botezul nu este „înlăturarea unei întinăciuni trupești”, ci „afirosirea deplină a conștiinței noastre lui Dumnezeu”. Iar pentru a ne pregăti în vederea învierii, Domnul ne pune în față modul de viețuire potrivit Evangheliei, rânduindu-ne

³⁴⁴ *Coloseni* 2, 11-12.

³⁴⁵ *Psalmul* 50, 8.

³⁴⁶ *Cf. Romani* 6, 6.

³⁴⁷ *Cf. Romani* 7, 5.

³⁴⁸ *Cf. Romani* 6, 22.

³⁴⁹ Când chipul lui Dumnezeu nu fusese alterat în urma căderii lui Adam.

³⁵⁰ Duhul Sfânt dăruiește celor botezați adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu.

să fim lipsiți de mânie, să nu săvârșim niciun rău, să ne păzim de iubirea desfătărilor și să ducem o viață deloc interesată de iubirea de argint. Astfel, vom dobândi în chip firesc viața cea care va să vină, cea veșnică³⁵¹, dacă vom stărui prin liberă alegere pe calea cea dreaptă. Iar cine va defini Evanghelia drept o preînchipuire a vieții celor ce se vor bucura de înviere nu cred că va greși nicidecum. Dar să ne întoarcem la scopul nostru.

36. Restaurarea³⁵² noastră în paradis are loc prin mijlocirea Duhului Sfânt, la fel și înălțarea noastră în Împărăția cerurilor și înfierea. De la El ne vine îndrăzneala de a-L numi pe Dumnezeu „Tată”. El ne dă puterea de a ne face părtași harului lui Hristos, de a fi numiți fii ai luminii, de a lua parte la slava cea veșnică, pe scurt, înseamnă să fim plini de toată binecuvântarea în acest veac și în cel care va să vină. Mai înseamnă a vedea ca într-o oglindă, ca și cum ar fi de față, harul acestor bunuri care ne sunt pregătite prin făgăduință, și pe care le așteptăm cu mare bucurie. Dar, dacă acestea sunt doar arvuna, oare cum vor fi cele desăvârșite? Iar dacă pârga este de acest fel, oare cum va fi plinătatea lor?

Iată că din aceste lucruri putem înțelege care este diferența de har dintre botezul cu apă și botezul care vine de la Duhul, precum și că Ioan a botezat cu apă, însă Domnul a botezat cu Duhul Sfânt: „Eu unul vă botez cu apă spre pocăință, dar Cel ce vine după mine este mai puternic decât mine; Lui nu sunt vrednic să-I duc încălțăminte; Acesta vă va boteza cu Duh Sfânt și cu foc”³⁵³. Botezul cu foc de aici este încercarea judecării, după cum spune Apostolul: „Și focul însuși va lămuri ce fel este lucrul fiecăruia”; și iarăși: „Lucrul fiecăruia se va face cunoscut; îl va vădi ziua (Domnului). Pentru că în foc se descoperă”³⁵⁴.

Dar unii dintre noi, în bătaia pentru evlavie, au trăit la propriu, nicidecum ca imitație, moartea lui Hristos și nu mai au nevoie de simbolul³⁵⁵ apei pentru a fi mântuiți, fiind botezați cu chiar sângele lor³⁵⁶. Și spun asta nu pentru a micșora însemnătatea Botezului, ci

³⁵¹ Literal: vom dobândi calitățile pe care le posedă prin natură viața viitoare.

³⁵² Termenul ἀποκατάστασις de aici are înțelesul de înfiere și restaurare a naturii umane căzute prin lucrarea Sfintei Treimi, prin Botez și viața creștină.

³⁵³ Matei 3, 11.

³⁵⁴ 1 Corinteni 3, 13.

³⁵⁵ Ontologic.

³⁵⁶ Se face referire la mucenicie, numit și „botezul sângelui”.

pentru a nimici argumentele celor care se ridică împotriva Duhului și amestecă cele care nu se pot amesteca, asemănând cele care nu se pot asemana.

Capitolul al XVI-lea

În orice fel de concepție, Sfântul Duh este nedespărțit de Tatăl și de Fiul, fie că e vorba despre crearea ființelor înzestrate cu minte, fie de iconomia mântuirii, fie că e vorba despre om sau de Judecata viitoare

37. Să ne întoarcem acum la începutul chestiunii, despre cum Sfântul Duh este nedespărțit de Tatăl și de Fiul, iar între Ei nu există niciun interval. Acolo unde vorbește despre harisma grăirii în alte limbi, Pavel le trimite aceste îndemnuri corintenilor: „Iar dacă toți ar proroci și ar intra vreun necredincios sau vreun neștiutor, el este dovedit de toți, el este judecat de toți; cele ascunse ale inimii lui se învederează, și astfel, căzând cu fața la pământ, se va închina lui Dumnezeu, mărturisind că Dumnezeu este într-adevăr printre voi”³⁵⁷. Într-adevăr, dacă profeția, o lucrare a Duhului, Cel care împarte harismele, ne îngăduie să-L recunoaștem pe Dumnezeu în profeție, să hotărască ei ce loc Îi vor rânduind acum Duhului celui Sfânt! Este oare mai drept de a-L așeza alături de Dumnezeu, sau de a-L pune în rândul făpturilor? Păcatele împotriva Duhului Sfânt sunt păcate împotriva lui Dumnezeu. Acest lucru ni-l arată dojana făcută de Petru lui Safira: „De ce v-ați învoit voi să ispitiți Duhul Domnului?”³⁵⁸ și: „N-ați mințit pe oameni, ci pe Dumnezeu”³⁵⁹. De aici înțelegem că orice lucrare a Duhului se săvârșește în strânsă legătură cu Tatăl și cu Fiul, în chip inseparabil. În vreme ce Dumnezeu face să fie felurite lucrările Sale, iar Domnul variază slujirile Sale, Duhul Sfânt este și El prezent acolo, dăruind fiecăruia harismele după vrednicie, iconomisind acestea potrivit autorității Sale personale. Căci „darurile sunt felurite, dar Același Duh. Și felurite slujiri sunt, dar Același Domn. Și lucrările sunt felurite, dar este Același

³⁵⁷ 1 Corinteni 14, 24-25.

³⁵⁸ Faptele Apostolilor 5, 9.

³⁵⁹ Faptele Apostolilor 5, 4.

Dumnezeu, Care lucrează toate în toți”³⁶⁰. Însă „pe toate acestea le lucrează unul și Același Duh, împărțind fiecăruia deosebi, după cum voiește”³⁶¹. Firește, nu trebuie să înțelegem că aici Apostolul ar răsturna ordinea [Treimii] de vreme ce Îl pomenește mai întâi pe Duhul, în al doilea rând pe Fiul și în al treilea pe Tatăl. Căci el face comparație cu relațiile dintre oameni: când cineva primește un dar, mai întâi se întâlnește cu cel care îl aduce, apoi se gândește la cel care a trimis darul, iar mai apoi se suie cu mintea la izvorul și la cauza acelor bunuri.

38. Lucrurile care au fost făurite la începutul lumii te pot învăța despre comuniunea dintre Duhul Sfânt, pe de o parte, și Tatăl și Fiul, pe de altă parte, pentru că puterile cele mai presus de lume³⁶², înzestrate cu minte, sunt numite sfinte, și chiar sunt astfel, de vreme ce au dobândit sfințenia prin harul primit de la Duhul Sfânt. Dar chipul în care aceste puteri au fost create rămâne trecut sub tăcere, căci cel care a scris Scriptura nu ni-L dezvăluie pe Creator numai prin lucrurile cele ce cad sub simțuri. Dar tu oare ești în stare ca, plecând de la cele văzute, să vorbești prin analogie despre cele nevăzute și să Îi aduci slavă Celui care a zidit toate aceste lucruri, fie văzute, fie nevăzute³⁶³. Începătorii, Stăpâniri, Puteri, Tronuri, Domnii și toate celelalte naturi raționale care nu au un nume al lor? Dar, când a creat toate acestea, deslușește-mi cauza principală a tuturor celor care sunt: aceasta e Tatăl; Fiul, cauza creatoare, iar cauza cea desăvârșitoare este Duhul. Astfel, duhurile cele slujitoare există prin voința Tatălui, prin lucrarea Fiului vin la ființă, iar prin prezența Duhului ajung la desăvârșire. Iar cât privește desăvârșirea îngerilor, aceasta este sfințenie și stăruință în sfințenie³⁶⁴.

Dar să nu mă învinuiască vreunul că eu afirm trei ipostasuri originare sau principii³⁶⁵, nici că spun despre lucrarea Fiului că e nedesăvârșită. Căci nu există decât o singură origine a ființelor, Care creează *prin* Fiul și desăvârșește *prin* Duhul³⁶⁶. Tatăl, „Cel

³⁶⁰ 1 Corinteni 12, 4-6.

³⁶¹ 1 Corinteni 12, 11.

³⁶² ORIGEN, *Despre principii*, 2, 9, 3.

³⁶³ Coloseni 1, 16.

³⁶⁴ Îngerii nu pot fi puși pe același plan cu Duhul Sfânt, cum procedau pnevmatomahii. Sfințenia îngerilor nu este naturală (ca în cazul Duhului), ci este primită tocmai de la Duhul cel Sfânt, izvorul oricărei sfințenii.

³⁶⁵ PLOTIN, *Enneade*, 5, 1.

³⁶⁶ ORIGEN, *Despre principii*, 1, 3, 8.

care lucrează toate în toți³⁶⁷, nu este nedesăvârșit în lucrarea Sa, nici lucrarea creatoare a Fiului nu este nedesăvârșită dacă nu este desăvârșită de către Duhul. Căci Tatăl nu ar avea astfel nevoie de Fiul, de vreme ce El creează numai prin voința Sa. Însă Tatăl voiește prin Fiul³⁶⁸. La rândul Său, Fiul nu are nevoie de ajutor, de vreme ce lucrează după asemănarea Tatălui, însă Fiul, la fel, voiește să-și desăvârșască lucrarea prin Duhul³⁶⁹: „Prin cuvântul Domnului cerurile s-au întărit, iar prin suflarea gurii Sale toată puterea lor”³⁷⁰. Aici nu este vorba despre un cuvânt, adică aer pus în mișcare și care are o anumită semnificație, așa cum o facem prin mădularele glasului, nici de o suflare, de respirația gurii, cea care iese din mădularele respirației. Aici se vorbește despre Cuvântul Care era alături de Dumnezeu „la început” și Care „era Dumnezeu”, precum și despre Duhul gurii lui Dumnezeu, „Duhul Adevărului, Cel care purcede de la Tatăl”³⁷¹.

Căci cifra „trei” trebuie cugetată și cu privire la Duhul: Domnul este Cel care rânduiește toate, Cuvântul e Cel care creează toate, iar Duhul, Cel ce consolidează³⁷² totul. Dar ce este oare această consolidare dacă nu desăvârșirea în sfințenie, cuvântul care desemnează faptul de fi neclintit și neschimbabil și bine înrădăcinat în bine? Dar sfințenia nu poate exista fără Duhul. Puterile cerești nu sunt sfinte prin natura lor, fără să cugetăm că între ele și Duhul Sfânt nu ar fi nicio deosebire, pentru că măsura măreției lor se află în analogie cu sfințenia pe care o au de la Duhul. Căci cauterul nu poate fi cugetat în afara focului, cu toate că una este materia sa, o alta cea a focului. La fel, în cazul puterilor cerești, natura lor este o suflare de aer sau poate un fel de foc nematerial, după cum este scris: „Cel ce face îngeri din dhuri și pe slujitorii Săi văpaie de

³⁶⁷ 1 Corinteni 12, 6.

³⁶⁸ Cu alte cuvinte, Tatăl sau Fiul ar putea săvârși ceva independent, fără a avea nevoie de celelalte Persoane Treimice, însă unitatea Treimii este atât de mare, încât orice lucrare ar săvârși Una dintre Persoane, o face împreună cu Celelalte, nu în baza unei necesități interne, ci ca urmare a intercomuniunii iubitoare a Celor Trei.

³⁶⁹ În Sfânta Treime nu există necesitate, nici arbitrar, ci totul este liber și plin de iubire. Deși sunt personale și diferite, lucrările Persoanelor Treimice formează o unică și indivizibilă lucrare, pentru că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh conlucrează mereu, fiind nedespărțiți.

³⁷⁰ Psalmul 32, 6 (după *Septuaginta*). Textul psalmului este fundamental pentru exegeza în cheie triadologică a Vechiului Testament.

³⁷¹ Ioan 15, 26.

³⁷² Sau, potrivit altor traduceri în limbi moderne, Care confirmă, Care adeverește.

foc³⁷³. De aceea, ele se găsesc într-un anumit loc și devin văzute în privința înfățișării corpurilor, duhurile făcându-se văzute celor care sunt vrednici să le vadă. Sfințenia însă le vine din afara naturii lor, fiind adusă de comuniunea cu Duhul. Aceste puteri își păstrează demnitatea lor stăruind în bine, de vreme ce, stăpânindu-și libera lor voință, nu cad niciodată de la îndeletnicirea cu binele cel adevărat. Înlătură – în închipuire – pe Duhul, iar corurile îngerilor se vor topi, ierarhiile îngerești se vor risipi, toate se vor amesteca, iar viața lor va fi lipsită de lege, fără rânduială, fără hotare.

Și cum ar mai putea rosti îngerii aceste lucruri: „Slavă lui Dumnezeu întru cele de sus”³⁷⁴ dacă nu au primit puterea Duhului Sfânt? Căci nimeni nu poate spune, într-adevăr, că Iisus este Domnul decât în Duhul Sfânt și nimeni, grăind în Duhul lui Dumnezeu, nu poate spune: «Anatema lui Iisus!»³⁷⁵ Astfel de lucruri ar fi spus duhurile cele rele și vrăjmașe, a căror cădere îmi dovedește argumentația, căci puterile cele nevăzute au și ele liber arbitru, care le păstrează în echilibru între virtute și răutate. Și ele au nevoie de ajutorul Duhului Sfânt. Dar Gavriil prevede viitorul³⁷⁶ repetând ceea ce a spus preștiința Duhului. De aceea și profetia este una dintre harismele dăruite de Duhul. Cât îl privește pe cel căruia i s-a poruncit să vestească tainele vedeniei „bărbatului doririlor”³⁷⁷, de unde îi venea înțelepciunea care îi dădea puterea să vestească lucrurile cele tainuite dacă nu de la Duhul cel Sfânt? Căci a dezvălui tainele este propriu Duhului, după cum este scris: „Nouă însă ni le-a descoperit Dumnezeu prin Duhul”³⁷⁸.

Tronuri și Domnii și Începătorii și Puteri, cum ar putea acestea să ducă o viață fericită dacă nu ar privi mereu fața Tatălui celui din ceruri³⁷⁹? Însă această contemplație nu poate avea loc fără Duhul. Căci, dacă și tu, noaptea, vei înlătura din casa ta lumina, ochii tăi vor deveni orbi, puterile tale vor fi neputincioase, lucrurile prețioase nu vor mai putea fi deosebite, iar aurul și fierul vor cădea deopotrivă în uitare. La fel, conform cu ordinea cea rațională, este cu neputință să ducem o viață potrivit legii fără de Duhul; la

³⁷³ Psalmul 103, 5.

³⁷⁴ Luca 2, 14.

³⁷⁵ 1 Corinteni 12, 3.

³⁷⁶ Luca 1, 13 ș.u.

³⁷⁷ Daniel 10, 11.

³⁷⁸ 1 Corinteni 2, 10.

³⁷⁹ Cf. Matei 18, 10.

fel cum nu este cu putință să păstrăm buna rânduială într-o oștire când nu este de față generalul sau armonia unui cor în absența corifeului. Cum vor mai spune Serafimii: „Sfânt, Sfânt, Sfânt”³⁸⁰, dacă nu ar fi învățat de la Duhul de câte ori este bineplăcut să rostească această slavoslovie? Dacă pe Dumnezeu Îl laudă toți îngerii Lui, dacă toate puterile Îl slăvesc, asta are loc prin împreună-lucrarea³⁸¹ Duhului Sfânt. Dacă alături de El stau mii de mii de îngeri și miriade de miriade de slujitori, ei își săvârșesc lucrarea lor proprie fără reproș prin puterea Duhului. Toată această armonie supracerească și negrăită, aflată în slujba lui Dumnezeu, nu poate fi păstrată fără prezența Duhului. Dar și în vremea creării lumii, Duhul cel Sfânt e de față pentru ființele a căror desăvârșire nu vine în urma propășirii lor, ci încă de la zidire sunt pe dată desăvârșite, de vreme ce Duhul le-a dăruit ipostasului³⁸² lor deplina desăvârșire, prin harul Său.

39. Cât privește iconomia cea pentru om, cea prin „Marele nostru Dumnezeu și Mântuitor Hristos Iisus”³⁸³, potrivit bunătății lui Dumnezeu, cine ar putea tăgădui că aceasta se împlinește numai prin harul Duhului? Să cercetăm însă cele din vechime: binecuvântările patriarhilor, ajutorul dat de Legea cea veche, preînchipuirile, profețiile, faptele de vitejie săvârșite în războaie, minunile făcute de cei drepți, toate cele rânduite pentru iconomia venirii în trup a Domnului, totul a fost împlinit prin Duhul.

Căci, mai înainte de toate, Domnul a fost uns în carnea Sa, de care este nedespărțit, după cum este scris: „Cel peste care vei vedea Duhul pogorându-Se și rămânând asupra Lui, Acela este Fiul Meu cel iubit”³⁸⁴, precum și: „Iisus din Nazaret, Cel pe care Dumnezeu L-a uns cu Duhul Sfânt”³⁸⁵. În plus, tot ce a săvârșit Hristos a fost cu ajutorul Duhului Sfânt. El Se afla acolo când a fost ispitit de diavolul. Căci se spune că „Iisus a fost dus de Duhul în pustie ca să fie ispitit”³⁸⁶. Era cu El în chip nedespărțit și când săvârșea minunile: „Căci dacă Eu”, spune Domnul, „cu Duhul lui Dumnezeu îi

³⁸⁰ *Isaia* 6, 3.

³⁸¹ În greacă: *συνεργία*.

³⁸² Termenul semnifică aici mai curând „ființa, natura”. Sensurile actuale ale termenilor teologici treimici nu erau încă pe deplin cristalizate.

³⁸³ *Tit* 2, 13.

³⁸⁴ *Ioan* 1, 33 și *Luca* 3, 22.

³⁸⁵ *Faptele Apostolilor* 10, 38.

³⁸⁶ *Matei* 4, 1.

izgonesc pe demoni...”³⁸⁷ După învierea Sa din morți, Duhul nu L-a părăsit. Când, pentru a-l înnoi pe om, Domnul a suflat peste chipurile ucenicilor, ce a spus El acestora? „Luați Duh Sfânt. Căroră veți ierta păcatele, le vor fi iertate și, căroră le veți ține, vor fi ținute.”³⁸⁸

Dar cu privire la rânduiala Bisericii? Nu este oare evident, fără putință de tăgadă, că Biserica este lucrarea Duhului? El este cel care a dăruit Bisericii, după cum spune Sfântul Pavel: „Și pe unii i-a pus Dumnezeu, în Biserică: întâi apostoli, al doilea proroci, al treilea învățători; apoi pe cei ce au darul de a face minuni; apoi darurile vindecărilor, ajutorările, cârmuirile, felurile limbilor”³⁸⁹. Iar această ordine este rânduită potrivit felurii darurilor Duhului.

40. Iar noi mai putem afirma, pe bună dreptate, că în clipa în care va avea loc mult așteptata arătare a Domnului din ceruri, Duhul Sfânt va fi alături de El, după cum socotesc unii. El va fi acolo, de asemenea, în ziua dezvăluirii Sale³⁹⁰, în acea zi a Domnului, când Dreptul și Fericitul și Singurul Suveran³⁹¹ va judeca întreaga lume cu dreptate. Dar cine poate fi neștiutor cu privire la lucrurile bune pe care le-a pregătit Domnul pentru cei care sunt vrednici? Căci cununa celor drepti vine prin harul Duhului, iar atunci va fi mai îmbelșugată și mai desăvârșită, când slava cea duhovnicească va fi dăruită fiecăruia pe măsura virtuții sale. Căci în strălucirea sfinților sunt numeroase locașuri la Tatăl³⁹², cu alte cuvinte, diferite cinstiri: „Alta este strălucirea soarelui, și alta strălucirea lunii, și alta strălucirea stelelor. Căci stea de stea se deosebește în strălucire. Așa este și învierea morților”³⁹³. Așadar, cei care sunt însemnați cu pecetea Duhului celui Sfânt pentru Ziua Răscumpărării³⁹⁴ și care și-au păstrat neatinsă, fără să o micșoreze, pârga Duhului pe care au primit-o vor auzi acestea: „Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincioasă, peste multe te voi pune!”³⁹⁵ În același chip, cei care L-au întristat pe Duhul cel Sfânt³⁹⁶ prin răutatea faptelor săvârșite, care nu au pus în

³⁸⁷ Matei 12, 28.

³⁸⁸ Ioan 20, 22-23.

³⁸⁹ 1 Corinteni 12, 28.

³⁹⁰ Cf. Romani 2, 5.

³⁹¹ Cf. 1 Timotei 6, 15.

³⁹² Ioan 14, 2.

³⁹³ 1 Corinteni 15, 41-42.

³⁹⁴ Cf. Efeseni 1, 13-14.

³⁹⁵ Matei 25, 21.

³⁹⁶ Efeseni 4, 30.

lucrare ceea ce au primit, vor fi lipsiți de darul primit, iar harul lor va trece la alții. Dar totuși, potrivit unor evangheliști, ei nu vor fi tăiați cu totul³⁹⁷. Iar prin „tăiere” înțelegem aici deplina înstrăinare de Duhul. Pentru că nu se poate ca un trup să fie împărțit astfel încât o parte din el să primească pedeapsă, iar o altă parte să fie cruțată. Căci despre aceasta vorbește și fabula, și nu cea despre judecătorul cel drept, atunci când întregul este vinovat nu poți să pedepsești doar o jumătate. Căci sufletul nu se poate tăia în două, el care este copleșit în întregime de cugetarea cea păcătoasă și se folosește de trup pentru lucrarea răului. Tăierea în două, precum am spus, se referă la sufletul înstrăinat pentru totdeauna de Duhul. Căci acum, deși El nu Se amestecă cu cei nevrednici, pare că Se află întrucâtva prezent lângă cei care au fost pecetluiți o singură dată, așteptând întoarcerea lor către mântuire. Însă sufletul care și-a întinat harul va fi cu totul tăiat. De aceea, nu este nimeni care să-L mărturisească în iad, nici nu este pomenirea lui Dumnezeu în moarte³⁹⁸, pentru că Duhul nu este acolo pentru a dăruii ajutorul Său. De aceea, cum vom putea cugeta că Judecata se poate împlini fără Duhul, de vreme ce Cuvântul arată că va fi o răsplătire a dreptilor, când, în locul arvunei, ei vor primi răsplata desăvârșită, iar atunci va avea loc și prima osândire a păcătoșilor, când li se va lua tot ceea ce li se pare că au?

Dar iată cea mai puternică dovadă pentru alăturarea Duhului de Fiu și de Tatăl: spunem că El Se află alături de Dumnezeu așa cum sufletul fiecăruia dintre noi se găsește în noi. Iar Apostolul spune: „Căci cine dintre oameni știe ale omului, dacă nu duhul omului, care este în el? Așa și cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, decât Duhul lui Dumnezeu”³⁹⁹. Dar de ajuns despre aceste lucruri.

Capitolul al XVII-lea

Celor ce spun că Duhul nu trebuie conumărat împreună cu Tatăl și cu Fiul, ci subnumărat. Și un scurt rezumat al credinței în evlavioasa conumărare

41. Nu este ușor să înțelegem ce sens are cu adevărat acest cuvânt, vorbesc de „subnumărare”. Știm că este împrumutat și el din

³⁹⁷ Matei 24, 51.

³⁹⁸ Cf. Psalmul 6, 5.

³⁹⁹ 1 Corinteni 2, 11.

înțelepciunea acestei lumi⁴⁰⁰. Dar, dacă are vreo legătură cu cele discutate de noi aici, urmează să cercetăm⁴⁰¹.

Ei mai spun, cei iscusiți în lucrurile cele deșarte, că sunt unii termeni care desemnează lucruri comune, dar sunt și alții care le desemnează pe cele particulare, iar că unele au un sens mai restrâns decât celelalte⁴⁰². De pildă, „ființa”⁴⁰³ este un termen comun, pe care îl folosim cu privire la toată făptura, fie însuflețită, fie neînsuflețită. A fi însuflețit nu este un nume care arată ceva particular, este mai restrâns decât cel care desemnează „ființa”, dar mai larg decât termenii care îl urmează, fiindcă el cuprinde în sine atât natura ființelor înzestrate cu rațiune, cât și pe cele fără rațiune. Dar omul este o ființă însuflețită mai particulară decât animalul; omul matur, mai mult decât omul în general; iar Petru, Pavel sau Ioan, o ființă mai particulară decât omul matur.

Oare asta înțeleg ei prin subnumărare? Împărțirea unui nume comun în toate tipurile de ființe care îl alcătuiesc? Dar nimeni să nu creadă că putem ajunge la o astfel de nebunie: să afirmăm că Dumnezeu în tregului univers e un simplu nume teoretic și general și că nu-și are existența într-un ipostas, ci Se risipește în feluriți indivizi⁴⁰⁴. Iar această împărțire o numim „subnumărare”⁴⁰⁵. Nici

⁴⁰⁰ Foarte probabil de la stoicii sau neoplatonici. Vezi PLOTIN, *Enneade*, 5, 1, unde vorbește despre cele trei ipostasuri-principii.

⁴⁰¹ Problema numărului cu privire la Dumnezeu, la Sfânta Treime, este mult mai complexă decât pare și, paradoxal, ne ajută să înțelegem mai bine, deși nu deplin, taina Sfintei Treimi. Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt una (în greacă e folosit numeralul cardinal „unu”, dar la neutru, așadar o unitate, una, nu unul numeric). Și totuși sunt trei Persoane, dacă apelăm la conceptul omenesc de număr, însă Cei Trei sunt o unitate, iar Dumnezeu este unul. Putem aplica numărul (valabil numai pentru creaturi) la Persoanele Treimii? Putem număra Persoanele Treimice așa cum numărăm trei oameni? Bineînțeles că nu, și tocmai pe această idee insistă Sfântul Vasile cel Mare aici. Dumnezeu transcende numărarea, precum și conceptul de număr. Numărul e aici o simplă analogie, dar nu epuizează și nu explică taina Treimii.

⁴⁰² Este vorba despre teoria predicabilelor a lui Porfir și cea a contragerii genurilor.

⁴⁰³ Οὐσία.

⁴⁰⁴ Aici se face referire la doctrina aristotelică a opoziției dintre genuri, dintre esența sau ființa în sine, abstractă, și ipostasul sau substanța, esența care subzistă în mod concret. Ipostasul este tocmai felul în care ființa generală, considerată în sine, subzistă într-un anumit individ.

⁴⁰⁵ Subnumărarea poate deveni o consecință a împărțirii în genuri și specii în cadrul ființei divine, ceea ce este inacceptabil pentru Sfântul Vasile. În acest caz, ființa divină ar fi o generalitate vagă și inconsistentă care se divide în mai mulți indivizi. Sfântul Vasile subliniază că aplicarea concretă și nediferențiată a analogiilor filozofice la firea divină duce la erezii. Termenii filozofici pot fi aplicați în teologie, dar numai după ce se precizează

măcar unul dintre cei ieșiți din minți nu va spune acest lucru. Căci, dincolo de lipsa de evlavie, a ticlui un astfel de argument înseamnă că ei se contrazic singuri, deoarece, în această împrejurare, ceea ce este împărțit va fi de aceeași ființă cu lucrurile în care va fi împărțit. Dar, în fața acestei absurdități, nu știm în ce chip să o scoatem la liman cu aceștia și nu știm cum își vor da și ei seama de lipsa de rațiune a părerii lor. Acum însă mi se pare că pot avea un folos de pe urma nesăbuiței lor. Căci, după cum nu e convenit să lovești trupurile moi și lipsite de vlagă, care nu pot reacționa, în același chip nu poți lovi cu un argument puternic pe cei care se încapățânează să fie nesăbuiți, împotriva oricărei evidențe. Vom trece însă sub tăcere cât de îngrozitoare este necuviința lor. Însă dragostea pentru frați, dar și greaua minte a vrăjmașilor, nu ne îngăduie să fim liniștiți.

42. Căci ce pot ei să mai spună? Luați aminte la cuvintele înfumurării lor! Noi spunem că această conumărare se potrivește celor ce se bucură de aceeași cinstire, iar subnumărarea e potrivită ființelor diferite, care se află una sub alta. Dar de ce spuneți aceste lucruri? Căci eu nu pricep uluitoarea voastră înțelepciune. Oare aurul va fi conumărat cu aurul, iar plumbul, care nu este vrednic să fie conumărat, din pricina materiei din care e alcătuit, să fie subnumărat⁴⁰⁶? Dar voi mărturișiți că în lucruri se află o astfel de putere care sporește sau micșorează valoarea lucrurilor prețioase? Așadar, ar trebui să subnumărăm și aurul față de pietrele prețioase și printre acestea să le subnumărăm pe cele mai puțin strălucitoare și mai mici față de cele mai mari și mai minunate. Dar ce n-ar spune acești oameni care nu fac altceva decât să își petreacă vremea în lenevie ascultând ce este nou⁴⁰⁷? Să îi și numim pe acești strângători de nelegiuiri alături de stoici și epicurei! Dar ce subnumărare ar putea exista între lucrurile mai puțin prețioase și cele care sunt mult mai prețioase? Cum am putea subnumăra un obol de aramă unui stater

limpede sensul lor teologic, precum și faptul că acestea sunt simple analogii, care trebuie luate ca atare și care nu epuizează misterul Treimii. Altfel ajungem să reducem creștinismul la aristotelism, la stoicism sau platonism, cum observa Tertulian că fac toți ereticii. Erezia este tocmai iluzia savantului teolog că poate epuiza și defini limpede și logic taina cea mai presus de minte a Dumnezeuirii.

¹⁰⁶ Subnumărarea nu funcționează cu adevărat nici măcar în lumea fizică. Cu atât mai mult nu vor putea fi aplicate la Sfânta Treime, Cea mai presus de toate.

⁴⁰⁷ Cf. *Faptele Apostolilor* 17, 21.

de aur⁴⁰⁸? Spunând astfel, afirmă ei, am dobândit două monede, însă una e una și alta e alta. Care dintre cele două monede trebuie subnumărată celeilalte? Căci și una, și alta sunt prețuite în același chip. Dar, dacă cineva le numără pe fiecare în parte în ea însăși, vom rându-i o egalitate de cinstire dacă le numărăm în același fel. Iar dacă le unim, vom uni astfel și valoarea lor, de vreme ce le conumărăm pe amândouă. Însă, dacă această conumărare ar reveni la cea care este numărată în al doilea rând, oare nu stă în puterea celui ce numără să înceapă numărătoarea de la moneda de aramă⁴⁰⁹? Dar să lăsăm pe mai târziu combaterea lipsei lor de învățătură și să revenim la subiect.

43. Voi spuneți că Fiul este și El subnumărat Tatălui, iar Duhul Sfânt Fiului, sau limitați subnumărarea numai la Duhul? Căci, dacă voi Îl subnumărați pe Fiul, voi nu faceți altceva decât să reînnoiți cuvântul cel lipsit de evlavie: neasemănarea de ființă, scăderea în rang, nașterea posterioară. Pe scurt, voi reluați în același timp toate cuvintele de hulă împotriva Unuia-Născut. A răspunde pe larg împotriva acestora în tratatul de față, după puterea noastră, nu e cazul aici, pentru că am combătut această impietate în alt loc⁴¹⁰. Iar dacă ei socotesc că trebuie să aplicăm subnumărarea doar Duhului, să învețe și ei că Duhul este pomenit *împreună cu* Domnul, în același chip în care Fiul este pomenit *împreună cu* Tatăl. Căci numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt a fost făcut cunoscut în același chip. Iar Duhul Sfânt Se află în același raport cu Fiul precum Fiul Se află în raport cu Tatăl⁴¹¹, potrivit ordinii cuvintelor transmise la Botez⁴¹². Iar dacă Duhul este împreună rânduit cu Fiul, iar Fiul cu Tatăl, este limpede că și Fiul este la fel în relație cu Tatăl. E cu puțință să spunem că Unul este conumărat, iar Altul subnumărat, dacă numele Lor sunt toate de un singur și același rang⁴¹³?

⁴⁰⁸ A număra un obol și un stater (monede grecești) înseamnă a le pune pe același plan. De fapt, argumentul acesta se întoarce împotriva pnevmatomahilor, pentru că cele două monede se bucură de o onoare aproximativ asemănătoare.

⁴⁰⁹ Subnumărarea ducea la absurdități.

⁴¹⁰ În tratatul *Împotriva lui Eunomie*.

⁴¹¹ Citat din SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Către Serapion*, 1, 21.

⁴¹² Este vorba despre formula Botezului, preluată de la *Matei* 28, 19.

⁴¹³ Sfântul Vasile redă aici esențialul, afirmând că subnumărarea Persoanelor divine nu este altceva decât arianism camuflat, pentru că raportul dintre Duhul și Fiul este același cu cel dintre Tatăl și Fiul, iar dacă Duhul este creatură, atunci și Fiul e creatură. Ba, mai mult, culmea blasfemiei, Însuși Dumnezeu devine creatură. Formula baptismală nu este

Pe scurt, ce lucru din univers și-a pierdut natura atunci când a fost numărat? Dar oare lucrul care este numărat nu își păstrează firea pe care o avea de la început? Dar numărul ce altceva este dacă nu un semn care ne indică pluralitatea unor lucruri individuale? În lumea ființelor corporale, putem număra multe lucruri. Pe acestea le putem număra, măsura sau cântări. Pe cele care au o natură continuă le putem măsura; cele ce nu au o natură continuă ne trimit la numărare, în afară de cele care au o natură atât de fină, încât ele devin din nou măsurabile. Cât le privește însă pe cele grele, le aflăm greutatea cu ajutorul balanței. Faptul că am născocit semne pentru a arăta cantitatea nu înseamnă că prin asta am schimbat cumva natura lucrurilor pe care ele le desemnează. După cum nu submăsurăm între ele corpurile grele, chiar dacă unul e de aur, iar altul de cositor, și după cum nu submăsurăm lucrurile măsurabile, la fel nici nu subnumărăm lucrurile pe care le numărăm.

Atunci, dacă nu există nimic pe care să-l putem subnumăra, cum pot ei afirma că și Duhul se cade să fie subnumărat? Dar ei bolesc de elenism⁴¹⁴ și cred că este potrivit să subnumere ființele inferioare după demnitatea lor sau prin inferioritatea substanței lor.

Capitolul al XVIII-lea

*Cum toți cei care mărturisesc Cele trei Ipostasuri
păstrează dogma⁴¹⁵ evlavioasă a Monarhiei⁴¹⁶.*

Sunt combătuți din nou cei care susțin subnumărarea Duhului

44. Când Domnul ne transmite învățătura despre un Tată și un Fiu și un Duh Sfânt⁴¹⁷, El Îi înfățișează împreună, fără să vorbească de număr. Căci nu a zis: în primul rând, în al doilea și în

altceva decât aplicarea dogmei în viața liturgică, iar cultul este o transpunere în cuvinte și acte liturgice a dogmelor Bisericii.

⁴¹⁴ Cu alte cuvinte, de păgânism; erezia, după cum demonstrează Tertulian în *Despre prescripția ereticilor*, este reducerea creștinismului la filozofie.

⁴¹⁵ Termenul δόγμα înseamnă deja să aibă sensul bine-cunoscut de „doctrină fundamentală a credinței creștine”.

⁴¹⁶ Termenul μοναρχία desemnează faptul că izvorul dumnezeirii este Tatăl. Filioque nu își are locul în gândirea Sfântului Vasile cel Mare.

⁴¹⁷ Cf. Matei 28, 19.

al treilea rând⁴¹⁸, nici în unul, în doi și în trei⁴¹⁹, ci prin sfintele nume ne-a dat harul cunoașterii care duce către mântuire. Căci credința este cea care ne mântuiește. Numărul este un fel de semn care ne face cunoscută cantitatea indivizilor. Acești oameni nu încetează să îngrămădească din toate părțile vătămări împotriva lor, folosindu-se împotriva credinței chiar și de puterea de a număra. Dar nimic nu s-a înstrăinat vreodată de propria natură prin adăugarea unui număr, însă ei se folosesc de număr cu privire la firea cea dumnezeiască tocmai ca să nu treacă dincolo de convenita cinstire pentru Mângâietorul. Dar, o preaițeleptilor, oare nu li se potrivește celor ce nu pot fi atinse să se afle mai presus de număr? Căci și vechea evlavie a evreilor folosea semne speciale pentru a însemna numele cel de negrăit⁴²⁰ al lui Dumnezeu, lucru prin care se arăta și că Acesta este mai presus de toate⁴²¹. Iar dacă trebuie să folosim un număr, totuși nu se cuvine să alterăm adevărul. Căci lucrurile negrăite sunt cinstite în tăcere sau, când folosim numărul cu privire la cele sfinte, o facem cu mare evlavie.

Unul, Dumnezeu-Tatăl; Unul, Fiul Unul-Născut; Unul, Duhul Sfânt. Noi vestim deosebit fiecare Ipostas și, dacă e nevoie să le conumărăm, avem grijă să nu cădem, printr-o numărare nesăbuită, în politeism⁴²².

45. Dar nu numărăm prin adăugare, mergând de la unul la mai mulți, nici nu spunem: unul și cu doi și cu trei, nici primul, al doilea și al treilea⁴²³. „Căci Eu, Dumnezeu, sunt Cel dintâi și Eu sunt Cel de pe urmă.”⁴²⁴ Însă nicăieri nu se vorbește de un al doilea Dumnezeu. De vreme ce ne închinăm unui Dumnezeu din Dumnezeu, mărturisim caracterul propriu al Ipostasurilor⁴²⁵ și

⁴¹⁸ Așa cum susținea Eunomie; vezi SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomie*, III, 1-2.

⁴¹⁹ Textul de aici a făcut subiectul controverselor de la Conciliul de la Ferrara-Florența. Bizantinii, în textul lor, aveau adăugat aici termenul ἴσως – „în mod egal”.

⁴²⁰ Acesta nu putea fi scris sau pronunțat, ci, potrivit tradiției evreiești, era scris pe apă spre a fi transmis.

⁴²¹ După revenirea din Babilon, numele sacru nu mai era pronunțat cu vocale, de aceea vocalele numelui YHWH nu au mai fost consemnate, ci au fost înlocuite cu cele de la Adonai, și de aici avem forma „Iehova”.

⁴²² Aceasta e o altă consecință primejdioasă a aplicării numărului la Sfânta Treime: căderea în triteism.

⁴²³ Vezi PLOTIN, *Enneade*, 5, 1, 7.

⁴²⁴ *Isaia* 44, 6.

⁴²⁵ Caracterul propriu al Ipostasurilor (ἰδιόζον) înseamnă calitatea a două dintre Ele, care provin dintr-un singur izvor, iar Unul, Dumnezeu-Tatăl, are caracteristica ipostatică de

rămânem totodată în monarhie, fără să tăiem teologia⁴²⁶ în mai multe bucăți⁴²⁷, de vreme ce în Dumnezeu-Tatăl și în Dumnezeu Unul-Născut noi contemplăm o singură Formă, care se reflectă ca într-o oglindă⁴²⁸ în dumnezeirea cea cu neputință de schimbat. Căci Fiul este în Tatăl, Tatăl în Fiul⁴²⁹; iar ceea ce este Acela, același lucru este și Acesta, iar cum este Acesta, la fel este și Acela. Iar Ei, prin aceasta, sunt una. Astfel încât, potrivit însușirilor proprii ale Persoanelor, Ei sunt Unul și Unul, iar potrivit firii comune, Amândoi sunt una. Așadar, dacă ei sunt Unul și Unul, cum de nu sunt doi Dumnezei? Pentru că și imaginea împăratului este numită împărat, dar nu sunt doi împărați. Puterea împărătească nu se împarte în două, iar slava nu se distribuie fiecăruia⁴³⁰. Însă nu există decât o singură autoritate și o singură Putere care domnește asupra noastră; la fel slava pe care i-o dăm este una singură, nu multiplă, deoarece cinstea acordată imaginii se răsfrânge asupra prototipului⁴³¹. Ceea ce imaginea este prin imitație, aceea este Fiul aici prin natură. Și, la fel, precum în artă asemănarea se face după formă, la fel, pentru firea divină cea necompusă, unitatea o dă comuniunea⁴³² dumnezeirii.

La fel și în privința Duhului Sfânt: și Acesta este vestit în mod individual. Prin Fiul, Care este Unul, Duhul Se unește cu Tatăl, Care este Unul, și în acest chip împlinește mult slăvita și fericita Treime. Familiaritatea Sa cu Tatăl și cu Fiul se arată foarte limpede prin aceea că nu-L așezăm în rândul creaturilor, ci Îl numim separat. Căci unitatea Sa nu este cea a mai multor lucruri, ci este unitatea Unuia singur. După cum Tatăl este Unul, iar Fiul este Unul, la fel și Duhul Sfânt este Unul. El Se află atât de departe de firea cea creată după cum o ființă singuratică este față de o gloată.

a nu proveni din nimeni și nimic. Caracterul specific al lui *προσωπον*, sau proprietățile Ipostasurilor, înseamnă că fiecare Persoană Treimică este unică. Unul este Tatăl, altul Fiul, iar altul Duhul Sfânt.

⁴²⁶ Termenul desemnează învățătura despre Treime.

⁴²⁷ Primejdia triteismului era reală, vezi SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Tomul către anti-ohieni*.

⁴²⁸ Fiul este imaginea, icoana, pecetea Tatălui (SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomie*, 2).

⁴²⁹ Cf. Ioan 14, 10.

⁴³⁰ Text utilizat de Sinodul al V-lea Ecumenic de la Constantinopol.

⁴³¹ Text fundamental folosit de teologii ulteriori în apărarea cultului sfintelor icoane.

⁴³² Termenul *κοινωνία* poate avea aici și sensul de „comunicare, împărtășire”.

Iar El este unit cu Tatăl și cu Fiul într-atât de puternic precum cel singur este unit cu sine însuși.

46. Și nu doar de aici ne luăm dovezile privind comuniunea de natură, ci chiar de la Cel care le rostește, de la Dumnezeu. Duhul nu izvorăște însă deloc din Dumnezeu în felul în care toate vin de la Dumnezeu. Nu prin naștere, ca Fiul, ci prin suflarea gurii lui Dumnezeu. Firește, gură nu este aici un mădular real, la fel nici răsufierea care se risipește în aer nu are legătură cu Duhul⁴³³. Această gură a lui Dumnezeu se cuvine să fie înțeleasă în chip vrednic de Dumnezeu, ca pe o substanță dătătoare de viață, cea care stăpânește sfințirea. Prin aceasta se arată limpede familiaritatea, însă modul ei de existență rămâne de negrăit⁴³⁴.

Dar noi mai spunem că este Duhul lui Hristos, deoarece Îi este cel mai familiar prin natură. Dar „cine nu are Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui”⁴³⁵. Căci numai El singur este vrednic să-L laude pe Domnul. Căci Hristos spune: „Acela Mă va slăvi”⁴³⁶, nu în calitate de creatură, ci ca Duhul Adevărului, Care face să strălucească în El Însuși Adevărul. Tot El, ca Duh al Înțelepciunii, Îl dezvăluie prin măreția Sa pe Hristos, Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu. În calitate de Mângâietor, El poartă în Sine pecetea bunătații Mângâietorului, Cel care L-a trimis, iar prin măreția Sa, El arată măreția Celui de la care provine⁴³⁷. Există, așadar, o slavă firească, precum lumina e slava soarelui, dar și o slavă care vine din afară și care este dăruită, prin judecată și liberă alegere, celor ce sunt vrednici de ea. Dar și aceasta este de două feluri, căci spune profetul: „Un fiu îl slăvește pe tatăl său, iar un slujitor pe stăpânul său”⁴³⁸. O cinstire, cea de slujitor, este adusă de făptura creată, o alta, cea mai familiară, dacă pot spune așa, este împlinită de Duhul. Căci Domnul Însuși a spus: „Eu Te-am slăvit pe pământ, iar

⁴³³ Se face diferența πνεῦμα (Duh) și πνοή (răsufiere).

⁴³⁴ Taina purcederii Sfântului Duh este cu totul inefabilă. Sfântul Vasile nu va folosi termenul de „purcedere” aici (ἐκπόρευσις), ci pe cel de ὕπαρξις – „venire la existență”.

⁴³⁵ *Romani* 8, 9.

⁴³⁶ *Ioan* 16, 14.

⁴³⁷ Nu se poate înțelege literal textul, cum că Duhul ar fi purces din Fiul, cum vor unii teologi romano-catolici, aici fiind vorba despre Tatăl, sau pur și simplu de o exprimare metaforică. În nenumărate rânduri Sfântul Vasile afirmă că Duhul purcede doar de la Tatăl. Textul este inspirat din epistolele către Serapion ale Sfântului Atanasie cel Mare.

⁴³⁸ *Maleahi* 1, 6.

lucrul pe care Mi l-ai dat să-l fac l-am împlinit”⁴³⁹. La fel și despre Mângâietorul: „Acela Mă va slăvi, căci din ale Mele va lua și vă va dăruia și vouă”⁴⁴⁰. Căci și Fiul este slăvit de către Tatăl, Care spune: „L-am slăvit și Îl voi mai slăvi”⁴⁴¹. La fel și Duhul este slăvit de către Tatăl și Fiul prin această mărturie a Unuia-Născut: „Orice păcat și orice hulă se va ierta oamenilor, dar hula împotriva Duhului nu se va ierta”⁴⁴².

47. Însă, prin forța iluminatoare⁴⁴³, ne ațintim privirea către frumusețea Icoanei lui Dumnezeu celui nevăzut⁴⁴⁴ și, tot prin ea, ne înălțăm până la priveliștea sublimă a arhetipului⁴⁴⁵. Iar Duhul cunoașterii este nedespărțit de sufletul care ajunge până aici, dăruindu-le celor ce iubesc adevărul puterea de a vedea Icoana lui Dumnezeu. El nu ajunge să o cunoască din exterior, căci în interiorul lui intră Duhul și acolo îi dăruiește cunoașterea. După cum „nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl decât Fiul”⁴⁴⁶, la fel „nimeni nu poate spune: «Iisus este Domnul» decât în Duhul Sfânt”⁴⁴⁷. De fapt, nu se spune: „Prin Duhul”, ci: „În Duhul”. Căci „Duh este Dumnezeu și cei ce I se închină trebuie să I se închine în duh și în adevăr”⁴⁴⁸. După cum este scris: „Întru lumina Ta vom vedea lumină”⁴⁴⁹. Cu alte cuvinte, prin iluminarea adusă de Duhul, noi vedem „lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume”⁴⁵⁰. Astfel, prin El se arată slava Unuia-Născut și prin El primesc adevărații închinători cunoașterea lui Dumnezeu⁴⁵¹. Calea către cunoașterea lui Dumnezeu pornește de la Duhul și trece prin Fiul, mergând către Tatăl, iar Aceștia sunt una. Dar și

⁴³⁹ Ioan 17, 4.

⁴⁴⁰ Ioan 16, 14.

⁴⁴¹ Ioan 12, 28.

⁴⁴² Matei 12, 31.

⁴⁴³ În *Epistola* 226, Sfântul Vasile cel Mare numește duhul omenesc (voūς) cel ce Îl contemplă pe Tatăl prin lumina Duhului Sfânt.

⁴⁴⁴ Fiul, vezi *Coloseni* 1, 15.

⁴⁴⁵ Tatăl.

⁴⁴⁶ Matei 11, 27.

⁴⁴⁷ *1 Corinteni* 12, 3.

⁴⁴⁸ Ioan 4, 24.

⁴⁴⁹ *Psalmul* 35, 10. Exegeza hristologică a acestui verset provine de la SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Către Serapion*, 1.

⁴⁵⁰ Ioan 1, 9.

⁴⁵¹ Teologia patristică greacă va considera că adevărata cunoaștere este dobândită prin credință, acesta fiind începutul îndumnezeirii.

invers, bunătatea cea firească, sfințenia naturii și vrednicia împărătească, toate provin din Tatăl, prin Unul-Născut, ajungând până la Duhul. Astfel, mărturisește și tu cele trei Ipostasuri, fără să arunci la pământ evlavioasa dogmă a monarhiei!

Cei care cred că subnumărarea înseamnă a vorbi astfel: primul, al doilea, al treilea, să știe că ei introduc în teologia creștină, cea lipsită de orice necurăție, politeismul rătăcirilor elenice. Căci această fărădelege a subnumărării nu duce la nimic altceva decât la a recunoaște un prim, un al doilea și un al treilea Dumnezeu. Însă ordinea lăsată de Domnul⁴⁵² ne este de ajuns. A răsturna această ordine nu este o fărădelege mai mică decât a acestora. Ei cred că acea comuniune de natură poate fi dobândită prin această subnumărare și astfel rătăcesc foarte mult, precum am discutat deja suficient. Dar să încercăm să ne punem de acord cu acești iubitori de gâlceavă și grăitori în deșert și să acceptăm ca un lucru care este al doilea după altul să fie numit subnumărat aceluia. Și să vedem unde ajungem astfel. Apostolul spune că „primul om, cel făcut din țărână, este pământesc, iar al doilea, adică Domnul, este din ceruri”⁴⁵³. Iar în alt loc: „Căci cel duhovnicesc nu vine mai întâi, ci acela psihic, iar mai apoi cel duhovnicesc”⁴⁵⁴. Căci, dacă îl subnumăram pe al doilea primului, iar cel subnumărat este mai puțin prețios decât cel față de care este subnumărat, atunci ceea ce este duhovnicesc va fi, după voi, mai puțin prețios decât ceea ce este psihic, iar omul ceresc va fi mai de puțin preț decât cel pământesc!

Capitolul al XIX-lea

*Celor care spun că nu trebuie să Îl slăvim pe Duhul*⁴⁵⁵

48. Bine, să fie adevărate toate acestea, spun ei, însă nu trebuie să-L slăvim pe Duhul, astfel încât să-L punem în doxologiile noastre. Dar unde vom mai căuta noi dovezi ale vredniciei

⁴⁵² Vezi Matei 28, 19.

⁴⁵³ 1 Corinteni 15, 47.

⁴⁵⁴ 1 Corinteni 15, 46.

⁴⁵⁵ În acest capitol se reia argumentarea din opera SFÂNTULUI VASILE, *Împotriva lui Eunomie*, II, 3-4.

Duhului, cea care este mai presus de toate vredniciile care se pot gândi? Oare nu este o mărturie vrednică de luat în seamă tocmai comuniunea Sa cu Tatăl și cu Fiul? Căci ne este îngăduit să privim cu atenție semnificația termenilor, măreția faptelor Sale, precum și binefacerile pe care le revarsă asupra noastră și asupra întregii făpturi. Prin toate acestea, putem înțelege câte ceva din măreția naturii Sale, precum și ceva din puterea Sa cea de neatins.

Noi Îl numim „Duh”, spunând: „Duh este Dumnezeu”⁴⁵⁶ și: „Duhul feței noastre, Hristos Domnul”⁴⁵⁷. Îl numim „Sfânt”, pentru că Sfânt este și Fiul, Sfânt și Tatăl. Căci sfințenia creaturii vine din afara ei, Duhul fiind Cel ce are sfințenia în deplinătatea naturii Sale. Așadar, El nu este sfințit de altcineva, ci Cel care sfințește. Este bun, precum Tatăl este bun, iar Cel care este născut din Tatăl cel Bun este și El, la rândul Lui, bun. El are bunătatea prin ființă. El e și drept. Căci „drept este Dumnezeu”⁴⁵⁸, astfel că El Însuși este Adevărul și Dreptatea, Cel care nu rătăcește de la calea Sa, nici nu Se înclină în vreo parte, datorită ființei Sale neschimbabile. Mai este numit „Mângâietorul”, la fel cum este numit și Fiul Unul-Născut, pe temeiul acestor cuvinte: „Și Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor vă va da vouă, ca să fie cu voi în veac”⁴⁵⁹. Astfel, denumirile privitoare la Tatăl și la Fiul sunt comune și Duhului, dată fiind legătura de ființă care există între Aceștia. Căci de unde altundeva ar putea ele proveni? Mai este numit „de sine cârmuitor”, precum și „Duh al Adevărului”, „Duh al Înțelepciunii”: „Duhul lui Dumnezeu m-a făcut”⁴⁶⁰ și „Dumnezeu l-a umplut pe Bețaleel cu un Duh dumnezeiesc de înțelepciune, pricepere și știință”⁴⁶¹. Acestea sunt deci numele Duhului, sublime și mărețe. Dar, oricât de mărețe ar fi, numele nu Îi pot exprima slava Sa.

49. Dar, cu privire la lucrările Duhului, cum sunt acestea? De o măreție negrăită și nu pot fi numărate. Cum am putea noi să Îl cugetăm pe Cel care există dinainte de veacuri? Ce lucrări săvârșea El înainte de a se ivi creaturile cele raționale? Dar cum vom putea înțelege binefacerile Sale nenumărate față de toate făpturile? Dar

⁴⁵⁶ Ioan 4, 24.

⁴⁵⁷ Plângerile lui Solomon 4, 20.

⁴⁵⁸ Psalmul 91, 15.

⁴⁵⁹ Ioan 14, 16.

⁴⁶⁰ Iov 33, 4.

⁴⁶¹ Ieșirea 31, 3.

puterea Sa în veacurile care vor să vină? Căci El exista de dinainte, alături de Tatăl și de Fiul, înainte de veacuri. Astfel că tu, dacă ești în stare să cugeți ceva înainte de veacuri⁴⁶², vei descoperi că acel lucru este după Duhul. Dacă te gândești la creatură, vei vedea că toate puterile cerului s-au întărit prin Duhul. Iar această întărire e limpede că nu trebuie să fie înțeleasă decât ca statornicirea lor în bine. Căci familiaritatea cu Dumnezeu, absența oricărei înclinări către rău, dănuirea în fericire, toate acestea sunt puteri care vin de la Duhul. Dar și venirea lui Hristos este precedată de cea a Duhului. Duhul nu Se poate despărți de venirea Logosului în carne. Minunile prin care s-au lucrat tămăduiri sunt daruri ale Duhului Sfânt. Demonii au fost și ei izgoniți prin Duhul lui Dumnezeu. Diavolul și-a pierdut puterea prin venirea Duhului. Păcatele sunt și ele răscumpărate prin harul Duhului. „Dar v-ați spălat, dar v-ați sfințit în numele Domnului Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru.”⁴⁶³

Ajungerea în apropierea lui Dumnezeu se face prin Duhul, căci „Dumnezeu a trimis în inimile noastre pe Duhul Fiului Său, prin Care strigăm: «Avva, Părinte»”⁴⁶⁴. Învierea morților se lucrează tot prin Duhul, căci: „Trimite-vei Duhul Tău și vor fi zidite și vei înnoi fața pământului”⁴⁶⁵. Dacă înțelegem această zidire ca pe o revenire la viață a fapturilor nimicite, oare cum nu va fi plină de putere lucrarea Duhului prin care ni se dăruiește viața învierii, iar sufletul nostru este armonizat cu această viață duhovnicească? Dacă prin această creație noi înțelegem schimbarea spre mai bine a celor care au căzut în păcate, aceasta nu e altceva decât reînnoirea care are loc chiar de acum, prefacerea acestei vieți pământești și trecătoare într-una a cetățeniei cerești, venită de la Duhul. Astfel, sufletul nostru este copleșit de admirație pentru acest lucru despre care vorbește și Scriptura atunci când Pavel spune acestea: „Dacă cineva este în Hristos, acela e o făptură nouă”⁴⁶⁶. Oare ar trebui să ne temem ca nu cumva să întrecem măsura lăudându-L mai mult decât se cade pe Duhul prin asemenea cinstiri?

⁴⁶² Înainte de crearea timpului. Ca în cazul formulei antiariene: „Nu a fost niciun timp în care Fiul nu exista”, la fel, se poate spune că „nu a fost niciun timp în care Duhul nu era”.

⁴⁶³ 1 Corinteni 6, 11.

⁴⁶⁴ Galateni 4, 6.

⁴⁶⁵ Psalmul 103, 31.

⁴⁶⁶ 2 Corinteni 5, 17.

Sau, dimpotrivă, să micșorăm însemnătatea acestei noțiuni când socotim să Îi punem în seamă cele mai însemnate numiri izvodite de cugetarea și limbajul omenești? Căci așa grăiește Duhul Sfânt, după cum s-a spus și despre Domnul că vorbește: „Ci, sculându-te, coboară-te și mergi împreună cu ei, de nimic îndoindu-te, fiindcă Eu i-am trimis”⁴⁶⁷. Oare aceste vorbe aparțin unei ființei inferioare și care se teme? „Osebiți-mi pe Barnaba și pe Saul, pentru lucrul la care i-am chemat.”⁴⁶⁸ Oare un sclav vorbește în acest fel? „Domnul m-a trimis și Duhul Său”⁴⁶⁹ proclamă Isaia și: „S-a pogorât Duhul de la Domnul și i-a călăuzit”⁴⁷⁰. Dar să nu consideri că această lucrare a călăuzirii este una de mică însemnătate. Căci este chiar lucrarea lui Dumnezeu Însuși, după cum o mărturisește chiar Cuvântul: „Vei călăuzi ca pe oi pe poporul Tău”⁴⁷¹. Precum și: „Cel ce călăuzești ca pe o oaie pe Iosif”⁴⁷². Și: „Îi va călăuzi întru nădejde și nu vor avea teamă deloc”⁴⁷³. Așadar, „când va veni Mângâietorul, Acela vă va aduce aminte de toate și vă va călăuzi către tot adevărul”⁴⁷⁴. Iar această lucrare de călăuzire, învăț-te și tu minte o dată, nu Îl jignește câtuși de puțin.

50. Însă „El mijlocește pentru noi”⁴⁷⁵, spune Pavel. Dar oare Duhul să Se afle în fața lui Dumnezeu ca un rugător care e mai prejos de Binefăcătorul Său? Însă tu nu ai auzit despre Unul-Născut „că Acesta este la dreapta lui Dumnezeu și mijlocește pentru noi”⁴⁷⁶? Și acestea nu pentru că Duhul Se află cu adevărat înăuntrul nostru, învățându-ne pe noi, orbii, să alegem ceea ce ne este de folos și călăuzindu-ne spre aceste lucruri; însă faptul nu vatămă deloc concepția evlavioasă și sfântă pe care o avem despre El. Căci ar fi culmea nerușinării să facem din dragostea Sa de binefăcător și iubitor de oameni o pricină de nerecunoștință. „Așadar, să nu-L întristați pe Duhul Sfânt!”⁴⁷⁷ Luați aminte ce spune Ștefan,

⁴⁶⁷ *Faptele Apostolilor* 10, 20.

⁴⁶⁸ *Faptele Apostolilor* 13, 2.

⁴⁶⁹ *Isaia* 48, 16.

⁴⁷⁰ *Isaia* 63, 14.

⁴⁷¹ *Psalmul* 76, 19.

⁴⁷² *Psalmul* 79, 1.

⁴⁷³ *Psalmul* 77, 53 (după *Septuaginta*).

⁴⁷⁴ *Ioan* 14, 26 și 16, 13.

⁴⁷⁵ *Romani* 8, 26-27.

⁴⁷⁶ *Romani* 8, 34.

⁴⁷⁷ *Efeseni* 4, 30.

pârnga mucenicilor, în vreme ce își muștra poporul pentru nesupunerea și lipsa lui de credință: „Voi mereu vă împotriviți Duhului Sfânt”⁴⁷⁸. Iar Isaia spune: „Ei Îl stârnesc pe Duhul Sfânt și Acesta le devine vrăjmaș”⁴⁷⁹. Iar în alt loc: „Casa lui Iacov a mâniat Duhul lui Dumnezeu”⁴⁸⁰. Oare acestea nu sunt semnele unei autorități supreme? Eu las pentru judecata celui ce citește să cugete la aceste spuse: sunt ele niște vorbe ale unui slujitor, al unei ființe supuse altuia, de aceeași cinste cu o creatură și cu un împreună-rob cu noi? Nu ar fi cu totul anevoios pentru acești oameni plini de evlavie să rostească o asemenea blasfemie? Spui că Duhul este un simplu slujitor? Însă Domnul a spus că „robul nu știe ce face stăpânul său”⁴⁸¹, însă Duhul cunoaște lucrurile lui Dumnezeu, după cum duhul omului cunoaște cele dinlăuntrul omului⁴⁸².

Capitolul al XX-lea

*Către cei care spun că Duhul nu este nici rob,
nici de sine stăpânitor, ci pe deplin liber*⁴⁸³

51. Dar, mai spun ei, Duhul nu este nici rob, nici stăpân, ci este liber. Dar ce nesăbuintă cumplită! Îngrozitoare lipsă de teamă

⁴⁷⁸ *Faptele Apostolilor* 7, 51.

⁴⁷⁹ *Isaia* 63, 10.

⁴⁸⁰ *Psalmul* 105, 32.

⁴⁸¹ *Ioan* 15, 15.

⁴⁸² *Cf. 1 Corinteni* 2, 11.

⁴⁸³ Capitolul preia ideile din concepțiile elenice despre libertate, așa cum se reflectă ele în *Politica* lui Aristotel, iar de la Platon, *Criton* și *Legile*. Grecul diviniza și idealiza legea, văzută ca expresie a voinței poporului și a zeilor. Cel liber este doar cel ce se supune legii, dar, în limitele legii, omul liber (ἐλεύθερος), spre deosebire de sclav (δοῦλος), beneficiază de libertatea de gândire, acțiune și exprimare. Termenul este folosit și în Sfânta Scriptură. Traducătorul din ebraică în greacă al *Cărții lui Iov* utilizează termenul grecesc παρρησιάζομαι, „a vorbi deschis, sincer, a se exprima liber, neîngrădit”. Verbul mai apare în Vechiul Testament doar de patru ori. Astfel, Iov afirmă: „După aceea, vei grăi cu îndrăzneală înaintea Domnului și-ți vei înălța către cer cu bucurie privirea” (22, 26). Παρρησία este un concept fundamental pentru gândirea greacă. Termenul desemna libertatea de exprimare într-o societate democratică. Exaltată de filozofii antici, această libertate de expresie este una dintre calitățile remarcabile ale lui Iov. În Vechiul Testament, termenul este aplicat în *leşirea* 26, 3 eliberării din robia Egiptului, dar și lui Iahve, în *Psalmul* 96, 13, cel ce vorbește deschis poporului său. Παρρησία devine o virtute și un privilegiu al celui drept (*Pildele* 13, 5).

a celor ce spun aceste lucruri! Oare ce trebuie să plângem în primul rând? Lipsa învățăturilor teologiei⁴⁸⁴ prin pilde luate din cele omenești, pe care doresc să le pună pe seama negrăitei firi a lui Dumnezeu, încercând să le pună în armonie. Ei au nevoie de acestea pentru a însemna deosebiri de demnitate, dar fără să ia în seamă faptul că la oameni nimeni nu e sclav prin natură⁴⁸⁵.

Căci unii cad sub jugul robiei prin puterea altora, după cum se întâmplă cu cei prinși în război. Alții devin robi din pricina sărăciei, precum egiptenii în vremea lui Faraon, sau, potrivit unei rânduiei tainice și înțelepte, glasul părintesc i-a silit pe fiii mai puțin buni să îi slujească pe frații lor mai înțelepți și mai buni. Acest lucru nu a fost o osândă, ci o binefacere, după cum ar spune cine cercetează aceste lucruri după dreptate. Dar cel care are lipsă de minte și nu se poate stăpâni singur pe sine însuși este mult mai de folos pentru el să devină proprietatea altuia, pentru ca astfel, călăuzit de rațiunea stăpânului, să se asemene unui car, sau mai curând unei corăbii, condusă bine de un cârmaci iscusit. De aceea și Iacov a fost rânduit de Dumnezeu ca stăpân al lui Isav prin binecuvântarea părintească⁴⁸⁶, astfel ca acel nesăbuit să primească, în pofida voinței lui, binefacerile înțeleptului, de vreme ce lui îi lipsea cugetarea sănătoasă⁴⁸⁷ pentru a purta grijă de sine însuși. „Iar Canaan să fie slujitorul fraților săi”⁴⁸⁸, pentru

⁴⁸⁴ Repetăm că „teologia” desemnează doctrina despre Dumnezeu, Cel în Treime slăvit, iar „iconomia”, învățătura despre mântuirea omului și lucrarea lui Dumnezeu în lume.

⁴⁸⁵ Rândurile următoare par a contrazice această afirmație fundamentală. Sclavia exista, iar Sfinții Părinți ai Bisericii au încercat să îi dea felurite explicații raționale. Ei nu împărtășeau doctrina filozofiei antice, potrivit căreia sclavia era întrucâtva firească, predestinată. Totuși, urmând Scriptura, Părinții vor afirma că adevărata libertate a omului este cea față de păcat și patimi, aduse de harul lui Dumnezeu. Revenind la argumentația noastră, dacă Duhul Sfânt este pe deplin liber, atunci este Dumnezeu, pentru că libertatea absolută și fără limite este doar apanajul lui Dumnezeu, omul fiind slujitorul lui Dumnezeu.

⁴⁸⁶ Cf. *Facerea* 27, 29-40.

⁴⁸⁷ Termenul este δούτεον. Lipsa rațiunii înseamnă lipsa libertății și, implicit, căderea în sclavie. Sclavia pare să fi fost îngăduită din rațiuni economice de Dumnezeu, pentru a-i ocroti pe cei lipsiți de rațiune din pricina patimilor. Dacă i-ar fi lăsat liberi, aceștia ar fi făcut mult rău altora și lor înșile. Însă reducerea lor la sclavie a evitat această situație, fiind, prin urmare, chiar un instrument soteriologic. Teoria Sfântului Vasile nu este foarte interesantă. Sclavia nu este deloc un rău, ci, cu toate neajunsurile sale, a fost parte din iconomia lui Dumnezeu pentru mântuirea omului. În plus, ea ne arată, în chip simbolic, ce ravagii fac păcatele în sufletele oamenilor.

⁴⁸⁸ *Facerea* 9, 25-27.

că el nu cunoștea virtutea, având ca părinte pe Ham, cel lipsit de rațiune. Și iată pentru ce au apărut sclavii! Vor fi însă liberi cei care s-au izbăvit de sărăcie, de război sau cei care nu au nevoie de purtarea de grijă a altora. De aceea, unii vor fi numiți sclavi, iar alții stăpâni, cu toate că noi suntem cu toții, prin egalitatea de cinste⁴⁸⁹, proprietatea celui ce ne-a creat, fiind cu toții tovarăși de slujire⁴⁹⁰. De aceea, oare cine se poate sustrage slujirii? Oare El nu a creat toată făptura pentru a-I sluji? Făpturile, într-adevăr, nu își poruncesc unele altora, iar puterile cerești sunt lipsite de înfumurarea puterii, iar toate se pleacă lui Dumnezeu și Îi aduc Acestuia, ca unui Stăpân, teama, precum și slava care I se cuvine, ca unui Creator. „Căci un fiu îl slăvește pe tatăl său, iar un sclav pe stăpânul său.”⁴⁹¹ Dumnezeu cere amândouă lucrurile și de la unul, și de la celălalt: „Dacă Eu sunt într-adevăr Domnul, unde este teama cuvenită Mie?”⁴⁹² O viață care nu se desfășoară sub supravegherea lui Dumnezeu este cu totul vrednică de milă. De acest fel este și viața puterilor celor răzvrătite, care L-au înfruntat pe Dumnezeu Atotputernicul și au abandonat chemarea de a sluji, nu pentru că au fost create pentru o altă condiție, ci pentru că nu s-au supus Creatorului lor. Pe cine numești însă tu liber? Pe cel care nu are niciun împărat? Pe cel care nu are forța de a-i cârmui pe alții și nici nu acceptă să fie cârmuit de alții⁴⁹³? Dar nu există o asemenea făptură printre cele ce sunt, iar a cugeta așa ceva despre Duhul este o necuviință evidentă.

Prin urmare, dacă Duhul este o creatură, atunci El este un slujitor, evident, la fel ca toată lumea. Căci spune Scriptura: „Toate

⁴⁸⁹ Doctrina grecească a egalității în fața legii (ισονομία), cu alte cuvinte drepturile egale ale tuturor cetățenilor, idee care apare încă de la Herodot. În cazul de față, toți creștinii sunt isonomi, fiind egali în fața Legii dumnezeiești. Însă trimiterea este către isotimie, egalitatea de cinste, care trimite la egalitatea de ființă (constanțianitatea).

⁴⁹⁰ Literal: împreună-sclavi (ὁμόδουλοι). Termenul se întâlnește și la Aristotel. Cu toate că un creștin autentic este cu adevărat liber, această libertate nu este libertinaj, nici bun-plac arbitrat. El, alături de ceilalți confrați, este robul sau slujitorul lui Dumnezeu, asemenea întregii firi create. Adevărata libertate prin natură o are doar Creatorul, creatura o dobândește prin har.

⁴⁹¹ *Maleahi* 1, 6.

⁴⁹² *Maleahi* 1, 6.

⁴⁹³ Idealul grecilor antici era acela de a nu fi supuși nimănui, de a fi liberi și independenți. Însă era un simplu ideal, atenian, dar și spartan, aproape imposibil de pus în practică.

lucrurile Îți sunt slujitoare”⁴⁹⁴. Dar, dacă Duhul este mai presus de creatură, atunci ia și El parte la demnitatea împărătească.

Capitolul al XXI-lea

*Mărturii din Sfânta Scriptură cu privire
la faptul că Duhul Sfânt este numit „Domn”*

52. Și de ce oare am mai lupta [împotriva acestora] aducând în sprijinul nostru [argumente] mai puțin însemnate, care ne vor dărui o biruință de care am putea să ne rușinăm, câtă vreme putem scoate la iveală și înfățișa altele mult mai înalte pentru a dovedi slava cea negrăită și mai presus de toate [a Duhului]? Dacă noi am grăi ceea ce ne-a învățat Scriptura, acești pnevmatomahi pe dată vor începe să urle împotriva noastră cu mare glas. Apoi își vor astupa urechile și vor aduna pietre, sau ce vor mai găsi, și le vor azvârli asupra noastră. Însă noi trebuie să așezăm adevărul mai presus de siguranța propriei persoane.

Iată ce găsim la Apostol: „Iar Domnul să îndrepteze inimile voastre spre dragostea lui Dumnezeu și spre răbdarea lui Hristos”⁴⁹⁵ întru necazuri. Cine este acest „Domn” Care „să îndrepteze inimile voastre spre dragostea lui Dumnezeu și spre răbdarea lui Hristos” întru necazuri? Să ne dea răspuns aceștia care Îl fac pe Duhul un simplu slujitor! Dacă spusa de mai sus Îl privește pe Dumnezeu și Tatăl, am spune atunci: „Domnul să vă îndrepteze către dragostea Sa”⁴⁹⁶. Dacă ar trebui aici să înțelegem pe Fiul, ar fi spus: „Spre răbdarea Sa”. Să cerceteze, așadar, și ei cine este această altă Persoană care s-a învrednicit de cinstita numire de „Domn”!

Dar iată și alte cuvinte asemănătoare, pe care le găsim în alt loc: „Iar pe voi Domnul să vă înmulțească și să prisosiți în dragoste unul către altul și către toți, precum și noi față de voi, spre întărirea inimilor voastre, ca să fiți fără de prihană întru sfințenie, înaintea lui Dumnezeu, Tatăl nostru, la venirea Domnului nostru

⁴⁹⁴ Psalmul 118, 91.

⁴⁹⁵ 2 Tesaloniceni 3, 5.

⁴⁹⁶ Afirmați redundantă și inutilă, ușor absurdă.

Iisus Hristos, cu toți sfinții Săi⁴⁹⁷. Dar la Care „Domn” se roagă Sfântul Pavel ca, „înaintea lui Dumnezeu, Tatăl nostru”, „la venirea Domnului nostru”, inima credincioșilor din Tesalonic, după ce a devenit desăvârșită, să fie neclintit întărită în sfințenie? Să ne răspundă aceștia care Îl așază pe Duhul Sfânt printre duhurile slujitoare⁴⁹⁸ trimise către felurite lucrări ale servitorilor. Dar nu au ce să ne răspundă.

Dar să mai asculte ei și o altă mărturie, care Îi dă în chip limpede Duhului numele de „Domn”. Sfântul Pavel spune: „Domnul este Duhul”⁴⁹⁹ și iarăși: „Ca de la Duhul Domnului”⁵⁰⁰. Dar pentru a nu lăsa niciun loc pentru contradicții, eu aduc în sprijin textul Apostolului: „Dar mințile lor s-au învățat, căci până în ziua de azi, la citirea Vechiului Testament, rămâne același vâl, neridicându-se, căci el se desființează prin Hristos; ci până astăzi, când se citește Moise, stă un vâl pe inima lor; iar când se vor întoarce către Domnul, vâlul⁵⁰¹ se va ridica. Domnul este Duh”⁵⁰². De ce mai spune aceasta? Căci cel cu mintea simplă, care rămâne legat de litera textului și de rânduielele Legii, se aseamănă interpretării iudaice, având inima acoperită de acest vâl literal. Cu el se petrec aceste lucruri, deoarece nu ia în seamă faptul că poruncile cele materiale ale Legii au fost desființate la venirea lui Hristos, iar preînchipuirile au devenit acum realitate. Opaițele nu mai sunt de niciun folos la ivirea soarelui. Legea nu mai are acum niciun rost, iar profeții tac, pentru că Adevărul s-a arătat. Într-adevăr, cel care a fost în stare să scruteze adâncurile Legii și, după ce a înlăturat obscuritatea literii, a putut să ajungă la tainele cele ascunse, acela se aseamănă cu Moise, care, în timp ce vorbea cu Dumnezeu, își lua de pe chip vâlul⁵⁰³, căci și acesta se întoarce de la literă către duh. Astfel, vâlul cu care se înfășura Moise pe chip semnifică învățăturile cele nelimpezi ale Legii, iar acțiunea de a se întoarce către Domnul este contemplația cea duhovnicească. Căci acela care, citind Legea, se întoarce către Domnul – iar „Domnul” de aici nu este altcineva

⁴⁹⁷ 1 Tesaloniceni 3, 12-13.

⁴⁹⁸ Cf. Evrei 1, 14.

⁴⁹⁹ 2 Corinteni 3, 17.

⁵⁰⁰ 2 Corinteni 3, 18.

⁵⁰¹ În *Septuaginta* și *Noul Testament*, termenul καταπέτασμα semnifică perdeaua care despărțea Sfânta Sfințelor de restul Templului iudaic.

⁵⁰² 2 Corinteni 3, 14-17.

⁵⁰³ *Ieșirea* 34, 34.

decât „Duhul” –, acela se aseamănă lui Moise, a cărui față strălucea de slavă după arătarea lui Dumnezeu⁵⁰⁴. Dar aceia care stau aproape de lucruri vopsite în culori vii împrumută cumva și ei din acele nuanțe care se răspândesc în jur reflectate de lumină. La fel, cel care își ațintește ochii săi limpezi asupra Duhului ca spre o lumină este preschimbat prin slava Duhului, iar inima sa este iluminată de sus, ca de o lumină, prin adevărul care vine de la Duhul. Iar acesta este preschimbat de către Duhul în propria sa slavă. Și asta nu cu zgârcenie, nici în mică măsură, ci atât cât ființa cea luminată de Duhul este în stare să se preschimbe. Oare nu ești tulburat, omule, de ceea ce spune Apostolul: „Voi sunteți templul lui Dumnezeu, iar Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi”⁵⁰⁵? Oare Apostolul ar fi acceptat ca locuința unui slujitor să fie numită templu? Și oare cum se poate ca Scriptura, „cea insuflată de Dumnezeu”⁵⁰⁶, scrisă sub inspirația Duhului Sfânt, să folosească un limbaj care Îl înjosește și-L jignește pe Duhul?

Capitolul al XXII-lea

Întemeiem comuniunea de natură a Duhului cu Tatăl și cu Fiul pe faptul că, asemenea Acestora, El este anevoie de contemplat

53. Nu doar faptul că Duhul Se bucură de aceleași numiri ca Tatăl și Fiul ne arată superioritatea firii Sale, ci și faptul că săvârșește aceleași lucrări ca Tatăl și ca Fiul; prin urmare, asemenea Acestora, Duhul este anevoie de contemplat.

Ceea ce spunem despre Tatăl, că este mai presus de cugetarea omenească, același lucru se poate spune și despre Fiul, iar Domnul spune și El despre Duhul Sfânt. „Părinte drepte, lumea nu Te-a cunoscut.”⁵⁰⁷ Prin „lume” trebuie să înțelegem aici nu alcătuirea formată din cer și pământ, ci această viață vremelnică, supusă nenumăratelor schimbări. Despre Sine spune că „încă

⁵⁰⁴ În exegeza faimosului text paulin de la 2 Corinteni 3, 14-18, Sfântul Vasile cel Mare utilizează alegoria și interpretează Duhul care inspiră Scriptura cu Duhul Sfânt, autorul adevărat al Sfintei Scripturi.

⁵⁰⁵ 1 Corinteni 3, 16.

⁵⁰⁶ 2 Timotei 3, 16.

⁵⁰⁷ Ioan 17, 25.

puțin și lumea nu Mă va mai vedea, dar voi Mă veți vedea.”⁵⁰⁸ Din nou, „lumea” de aici înseamnă toți cei care sunt legați de viața materială și carnală și judecă adevărul numai cu ochii lor corporali, iar, din pricina necredinței lor în înviere, ei nu-L pot vedea pe Domnul cu ochii inimii.

El a spus aceleași lucruri despre Duhul: „Duhul Adevărului, pe Care lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede, nici nu-L cunoaște; voi Îl cunoașteți, că rămâne la voi și în voi va fi”⁵⁰⁹. Căci omul cel carnal sau trupesc nu și-a exercitat partea cea mai înaltă a sufletului, pe care o poartă în sine de parcă ar fi îngropată în carne ca într-un mâl, afundându-se în cugetările cărnii⁵¹⁰, neputându-și ridica ochii către lumina cea duhovnicească a adevărului. De aceea, și lumea, cu alte cuvinte, viața înrobătă patimilor, nu poate primi deloc harul Duhului, aidoma unui ochi bolnav care nu primește lumina razei soarelui. Dimpotrivă, ucenicilor, cărora le-a dat mărturie că învățăturile Sale le-au curățit viața, Domnul deja le dăruiește intrarea către contemplarea tainelor⁵¹¹ celor nepătrunse ale Duhului: „Acum voi sunteți curați, pentru cuvântul pe care vi l-am spus”⁵¹². De aceea, lumea nu poate să-L primească pe Duhul, căci nici măcar nu-L vede: „Voi Îl cunoașteți, că rămâne la voi și în voi va fi”⁵¹³. Isaia spune și el: „Care a întărit pământul și cele de pe el, Care a dat suflare poporului de pe el și duh celor ce umblă pe întinsul lui”⁵¹⁴. Cei care umblă pe întinsul pământului sunt mărturisiți ca aceia care sunt vrednici de darul Duhului Sfânt. Iar El, Cel necuprins de lume, poate fi contemplat numai de sfinți, prin curăția inimii⁵¹⁵. Așadar, ce fel de cinstiri oare se cuvin Duhului?

⁵⁰⁸ *Ioan* 14, 19. De remarcat faptul că Sfântul Ioan Evanghelistul utilizează aici un verb care va deveni termen tehnic pentru a desemna contemplarea mistică a lui Dumnezeu, în literatura patristică: θεορᾶν.

⁵⁰⁹ *Ioan* 14, 17.

⁵¹⁰ Cf. *Romani* 8, 6.

⁵¹¹ Sunt folosiți termeni din limbajul religiilor de misterii ale vremii: ἑποπτικοῖς și θεωρητικοῖς.

⁵¹² *Ioan* 15, 3.

⁵¹³ *Ioan* 1, 17.

⁵¹⁴ *Isaia* 42, 5. Se face din nou distincția dintre πνεῦμα („Duh”) și πνοή („răsuflare”).

⁵¹⁵ Întregul paragraf se resimte de influența dialogului *Phaidon* al lui Platon. Sufletul, mai precis partea lui superioară (νοῦς), se purifică (καθάρισις) prin contemplație (θεωρία) de gândurile carnale și ajunge la cunoașterea deplină a lui Dumnezeu.

Capitolul al XXIII-lea

*A-L slăvi pe Duhul prin doxologii
înseamnă a-I înșirui proprietățile*

54. Cât privește celelalte puteri⁵¹⁶, credem că fiecare este circumscrisă unui loc bine delimitat. Căci și îngerul care a venit la Corneliu⁵¹⁷ nu era în același timp și la Filip⁵¹⁸, iar cel care grăia cu Zaharia lângă altar nu se afla în același timp în cer⁵¹⁹. Însă, în ceea ce-L privește pe Duhul, noi credem că El lucra în același timp în Avacum și în Daniel la Babilon⁵²⁰. La fel, era și cu Ieremia în temniță⁵²¹ și pe malurile fluviului Chobar alături de Iezechie⁵²². „Duhul Domnului a umplut lumea”⁵²³ și: „Unde mă voi duce de la Duhul Tău și de la fața Ta unde voi fugi?”⁵²⁴ La fel și prorocul: „Iată Eu sunt cu voi, spune Domnul, iar Duhul Meu rămâne în mijlocul vostru”⁵²⁵. Cel ce este pretutindeni, Cel ce este alături de Domnul, oare ce fel de natură are? O natură care cuprinde totul, sau una care își are locul său aici sau acolo, la fel cum ne arată Scriptura cu privire la îngeri? Atunci ce le putem spune? Duhul este dumnezeiesc prin natură⁵²⁶, de necuprins în mărime, puternic în fapte, bun în binefaceri; așadar, oare să nu Îl preainălțăm, oare să nu Îl preaslăvim?

Pentru mine, a-L slăvi nu înseamnă nimic altceva decât a-I înșira însușirile Sale cele minunate. Însă aceștia ne vor interzice oare să ne amintim de binefacerile Duhului? Căci, pe scurt, istorisirea însușirilor Sale ne va duce către doxologii tot mai mărețe. Dar nu-L putem slăvi pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos și pe Fiul Său Unul-Născut altfel decât înfățișând minunile săvârșite de către Duhul Sfânt.

⁵¹⁶ Îngerii.

⁵¹⁷ *Faptele Apostolilor* 8, 26.

⁵¹⁸ *Faptele Apostolilor* 10, 3.

⁵¹⁹ *Luca* 1, 11.

⁵²⁰ Cf. *Daniel* 14, 33.

⁵²¹ *Ieremia* 20, 2 (după *Septuaginta*).

⁵²² *Iezechie* 1, 1.

⁵²³ *Înțelepciunea lui Solomon* 1, 7.

⁵²⁴ *Psalmul* 138, 7.

⁵²⁵ *Agheu* 2, 4-5.

⁵²⁶ Afirmare cât se poate de limpede a dumnezeirii Duhului Sfânt, Dumnezeu prin natură, nu prin har, cu atât mai puțin creatură.

Capitolul al XXIV-lea

*Se combate nesăbuița celor care nu-I aduc doxologie Duhului.
Comparație între slăvirea adusă Lui și creaturilor*

55. Astfel, orice om⁵²⁷ este încununat cu slavă și cu cinste⁵²⁸ și se făgăduiește „slavă, cinste și pace oricui face binele”⁵²⁹. Dar există și o slavă proprie lui Israel: „Ale căroră sunt înfierea și slava și legămintele și Legea și închinarea”⁵³⁰; iar psalmistul vorbește și despre o slavă care este a sa: „Când slava mea te psalmodiază”⁵³¹, precum și: „Trezește-te, slava mea!”⁵³². Există însă o slavă a lunii și a stelelor⁵³³ și, potrivit Apostolului, „slujirea osândeii a fost plină de slavă”⁵³⁴.

De vreme ce sunt atâtea ființe a căror slavă o sărbătorim, tu vrei doar ca Duhul singur să fie lipsit de slăvire? Căci, după cum spune Apostolul, „slujirea Duhului se face întru slavă”⁵³⁵. Dar oare cum să fie Duhul nevrednic de slavă? Căci mare este slava dreptului, după cum spune psalmistul⁵³⁶, iar slava Duhului să fie, după tine, nimic? Oare cum nu vei lua seama că aceste cuvinte ale tale te fac să săvârșești acel păcat de care nu te poți izbăvi nicidecum⁵³⁷? Iar dacă omul, cel care se mântuiește prin faptele dreptății, sărbătorește slava celor ce se tem de Domnul, cu atât mai mult nu putem să-L lipsim pe Duhul de slava datorată Lui!

Ei bine, fie! – spun ei. Duhul trebuie slăvit, însă nu împreună cu Tatăl și cu Fiul! Dar ce motiv au ei să-și închipuie un alt loc pentru Duhul, lăsând deoparte locul rânduit Lui de către Domnul? Pentru ce pricină Îi înlătură comuniunea slavei Celui ce pretutindeni este aflat ca unit cu dumnezeirea? Și asta chiar în mărturisirea noastră de credință, unde, în afară de Botezul mântuitor, vorbim despre lucrarea minunilor, despre locuirea Sa în sfinți, precum și despre harurile dăruite celor ce I se supun. Creatura nu primește niciun

⁵²⁷ Literal: κοινός άνθρωπος – „omul simplu, omul natural, omul firesc”.

⁵²⁸ Cf. Psalmul 8, 5.

⁵²⁹ Romani 2, 10.

⁵³⁰ Romani 9, 4.

⁵³¹ Psalmul 29, 12.

⁵³² Psalmul 107, 2.

⁵³³ Cf. 1 Corinteni 15, 41.

⁵³⁴ 2 Corinteni 3, 9.

⁵³⁵ 2 Corinteni 3, 8.

⁵³⁶ Psalmul 20, 5.

⁵³⁷ Este vorba de păcatul împotriva Duhului Sfânt.

dar fără mijlocirea Duhului, de vreme ce nu putem rosti un simplu cuvânt pentru apărarea lui Hristos fără ca Duhul să lucreze împreună cu noi⁵³⁸, după cum ne-a învățat Însuși Domnul și Mântuitorul nostru în Evangheliilor⁵³⁹. Dar, îndrăznind aceste lucruri, ei uită de comuniunea dintre Duhul, pe de o parte, și Tatăl și Fiul, pe de altă parte, despărțindu-L de Tatăl și de Fiul. Nu știu dacă vreunul dintre cei care sunt părtași ai Duhului Sfânt⁵⁴⁰ ar încuviința aceasta. Unde am putea să-L așezăm? Alături de creatură? Dar întreaga creația se află în stare de robie. Numai Duhul este Cel care eliberează. Căci, „unde este Duhul Domnului, acolo este libertatea”⁵⁴¹.

Am mai putea spune multe lucruri pentru a arăta că nu se cade să-L așezăm pe Duhul Sfânt printre creaturi. Vom discuta însă mai târziu despre această chestiune, când vom avea nevoie de multe dovezi pentru a înlătura argumentele lor, precum și de cuvântări întinse, însă astfel vom istovi pe cititor cu întinderea prea mare a cărții. De aceea, vom rezerva pentru această chestiune un tratat aparte, iar acum să revenim la ce ne-am propus.

56. Să cercetăm acum aceste lucruri unul câte unul. Duhul este bun prin fire, la fel cum bun este și Tatăl și bun este și Fiul. Creatura însă alege binele, prin care ia parte și ea la Bunătatea dumnezeiască. Duhul cunoaște adâncurile lui Dumnezeu, creatura însă abia prin Duhul primește dezvăluirea celor de negrăit. Duhul dă viață tuturor, alături de Dumnezeu, mai precis alături de Fiul, Cel care dă viața. Căci „Cel care L-a înviat pe Hristos din morți vă va da viață și trupurilor voastre muritoare, prin Duhul Care locuiește în voi”⁵⁴². Și iarăși: „Oile Mele ascultă glasul Meu, iar Eu le dau viața cea veșnică”⁵⁴³, însă „Duhul este Cel ce dă viață”⁵⁴⁴. „Iar Duhul este viață prin dreptate.”⁵⁴⁵ Iar Domnul adeverește că Duhul este Cel ce dă viață: „Trupul nu folosește la nimic”⁵⁴⁶. Dar cum să-L înstrăinăm noi pe Duhul de puterea cea dătătoare de viață pentru a-L apropia de natura⁵⁴⁷ cea care are nevoie să primească viața? Dar cine aste

⁵³⁸ Sinergia.

⁵³⁹ *Matei* 10, 19-20.

⁵⁴⁰ *Cf. Evrei* 6, 4.

⁵⁴¹ *2 Corinteni* 3, 17.

⁵⁴² *Romani* 8, 11.

⁵⁴³ *Ioan* 20, 27-28.

⁵⁴⁴ *Ioan* 6, 63.

⁵⁴⁵ *Romani* 8, 10.

⁵⁴⁶ *Ioan* 6, 63.

⁵⁴⁷ Natura firii create.

atât de răuvoitor, cine este atât de străin⁵⁴⁸ de darul ceresc și lipsit de gust pentru minunatele cuvinte ale lui Dumnezeu, cine este atât de lipsit de nădejdea cea veșnică, încât să-L așeze pe Duhul printre creaturi, smulgându-L din dumnezeire⁵⁴⁹?

57. Ei spun că Duhul este în noi ca un dar de la Dumnezeu. Or darul, bineînțeles, nu poate fi cinstit la fel ca Dăruitorul său. Da, Duhul este Darul lui Dumnezeu, însă Dar de viață, „căci legea Duhului vieții ne-a făcut liberi”⁵⁵⁰. Însă mai e și un dar al puterii, căci „veți primi putere când va veni Duhul Sfânt peste voi”⁵⁵¹. Dar oare pentru aceasta se cade să-L disprețuim? Dumnezeu nu a făcut la fel și cu propriul Său Fiul pentru oameni? „El, Care pe Însuși Fiul Său nu L-a cruțat, ci L-a dat morții, pentru noi toți, cum nu ne va da oare toate împreună cu El?”⁵⁵² Iar în alt loc: „Ca să cunoaștem darurile pe care ni le-a făcut Dumnezeu”⁵⁵³. El vorbea aici despre taina înomenirii⁵⁵⁴ Fiului lui Dumnezeu.

Astfel că aceia care vorbesc în acest chip îi întrec pe iudei în nerecunoștință, de vreme ce, profitând de nemăsurata îngăduință a lui Dumnezeu, ei îndrăznesc să hulească. Ei Îi reproșează Duhului că ne-a dat îndrăzneala de a-L numi pe Dumnezeu Părintele nostru, căci „a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre, care strigă: «Avva, Părinte!»”⁵⁵⁵, astfel că glasul Duhului devine glasul celui care L-a primit.

Capitolul al XXV-lea

*Scriptura folosește uneori pe „în” pentru
a înlocui expresia „împreună cu”.*

Se dovedește că particula „și” are același înțeles ca „împreună cu”

58. Dar, spun ei, oare cum de nu găsim scris în Scriptură că noi slăvim pe Duhul împreună cu Tatăl și cu Fiul? De ce se ferește

⁵⁴⁸ Literal: „nepărtaș”.

⁵⁴⁹ Vezi SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Către Serapion*, 1, 22-23.

⁵⁵⁰ *Romani* 8, 2. Citat liber, probabil din memorie, ca la mai toți Sfinții Părinți.

⁵⁵¹ *Faptele Apostolilor* 1, 8.

⁵⁵² *Romani* 8, 32.

⁵⁵³ *1 Corinteni* 2, 12.

⁵⁵⁴ Termenul ἐνανθρώπησις este des întâlnit la Sfinții Părinți de limbă greacă, înlocuindu-l adeseori pe ἐνσάρκωσις – „întrupare”. Sfântul Vasile nu prea agreează termenul „dar” pentru Duhul, întrucât Îl prezintă cumva impersonal, însă cuvântul poate fi folosit, deoarece și Fiul este considerat „Darul” Tatălui.

⁵⁵⁵ *Galateni* 4, 6.

Scriptura să spună *împreună cu Duhul*? De ce peste tot socotește mai potrivit să spună că aducem slavă *în Duhul*?

Eu însă nu aş spune că prepoziția „în” ar trimite către o cugetare mai puțin înaltă. Dimpotrivă, dacă o înțelegem în chip sănătos, această prepoziție trimite cugetarea pe cele mai înalte piscuri. Am văzut însă că, adesea, o folosește în locul lui „împreună cu”. De pildă: „Voi intra în casa Ta *în* arderi de tot”⁵⁵⁶ în loc de „*împreună cu* arderi de tot”. La fel și: „Îi va scoate *în* aur și argint”⁵⁵⁷, cu alte cuvinte „*împreună cu* aur și argint”. La fel: „Tu nu vei ieși *în* oștirile noastre”⁵⁵⁸, în loc de „*împreună cu* oștirile noastre”, și nenumărate alte locuri. Eu însă aş dori să învăț din această nouă înțelepciune⁵⁵⁹ ce fel de doxologie făcea Apostolul prin cuvântul „în”, urmând pilda propusă de aceștia acum, ca și cum ar rezulta din Scriptură. Căci (spun acești eretici) nu am găsit-o pe nicăieri pe aceasta: „Ție, Părinte, Ți se cuvine cinstea și slava, *prin* Fiul Tău Unul-Născut, *în* Duhul Sfânt”, formulă cu care ne-am obișnuit mai mult decât cu răsufllarea. Căci noi găsim aceste prepoziții și separat, însă ei nu vor ști să le găsească vreodată împreună în această ordine. Dacă se țin cu acribie doar de ceea ce este scris, să ne arate izvoarele folosite. Dar, dacă acceptă și ei tradiția, atunci să nu ne mai împiedice să facem și noi la fel.

59. Căci noi găsim ambele expresii folosite de către cei credincioși. Noi credem că, folosindu-ne de amândouă, aducem la fel slavă Duhului prin acestea, iar prin ele le închidem mai ușor gura celor ce strică cu rea-voință adevărul prin această expresie despre care discutăm, care are un înțeles foarte apropiat de cel al Scripturii, nefiind atât de lesne de atacat de vrăjmași. De fapt, e pusă de ei în discuție, de vreme ce e folosită în locul conjuncției „și”. Iar ei revin și ne spun: Pavel și Silvan și Timotei sau Pavel *împreună cu* Silvan și *împreună cu* Timotei. Legătura dintre nume este exprimată deopotrivă de amândouă expresiile⁵⁶⁰. Așadar, dacă Domnul ne spune: Tatăl și Fiul și Duhul Sfânt, aş spune și eu: Tatăl *împreună cu* Fiul și

⁵⁵⁶ Psalmul 65, 12.

⁵⁵⁷ Psalmul 104, 36.

⁵⁵⁸ Psalmul 43, 11.

⁵⁵⁹ Ironie pentru doctrina eretică a pnevmatomahilor.

⁵⁶⁰ Se susține ideea că prepozițiile *cu* (*împreună cu*) alături de *și* au același înțeles în definirea raporturilor dintre Persoanele Treimice. Prima are însă o forță mai mare decât a doua. Se valorifică din plin argumentul doxologiilor liturgice ca fundament pentru dogmă, mai precis ca o confirmare a unor anumite dogme. Mai sus formula baptismală confirmă Sfânta Treime, iar aici, același lucru îl face doxologia trinitară din cultul Bisericii.

împreună cu Duhul Sfânt; oare prin asta spun ceva cu un alt înțeles? Iar despre faptul că aceste Nume sunt legate prin conjuncția „și”, avem multe mărturii. De la Sfântul Pavel: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și comuniunea Duhului Sfânt”⁵⁶¹. Și iarăși: „Vă rog prin Domnul nostru Iisus Hristos și prin dragostea Duhului”⁵⁶². Iar dacă în loc de „și” voim să folosim pe „împreună cu”, ce deosebire va fi? Eu nu văd vreuna, doar dacă nu cumva recile legi ale gramaticii ne fac să preferăm conjuncția copulativă ca pe una care arată o unire mai strânsă și să lăsăm deoparte prepoziția, ca una ce nu are aceeași forță. Într-adevăr, dacă trebuie să dăm socoteală despre asta, nu vom avea nevoie de cuvântări prea lungi pentru a ne apăra.

Însă aici nu e vorba despre silabe, nici de cutare sau cutare vocală, ci de lucruri reale, al căror înțeles și adevăr sunt cu mult mai mărețe. De aceea, folosirea acestor termeni este indiferentă, iar acești oameni se străduiesc să le confirme pe unele și să le respingă pe altele în Biserică. Iar eu, chiar de când am auzit acestea, susțin că trebuie să folosim acele prepoziții pe care le găsim la Părinții noștri, care nu s-au folosit de ele fără un țel limpede. Căci acest termen combate răutatea sabeliană⁵⁶³, la fel de bine precum o face și conjuncția „și”, iar totodată el susține însușirea⁵⁶⁴ fiecărui ipostas, ca aici: „Eu și Tatăl vom veni”⁵⁶⁵ sau: „Eu și Tatăl una suntem”⁵⁶⁶. Prepoziția mai dă mărturie, în chip special, despre comuniunea Lor veșnică și de unirea Lor cea fără de sfârșit. De fapt, cel ce spune că Fiul este *împreună cu* Tatăl arată, în același timp, însușirile proprii Ipostasurilor și unirea Lor cea inseparabilă. Putem vedea asta și în

⁵⁶¹ 2 Corinteni 13, 13.

⁵⁶² Romani 15, 30.

⁵⁶³ Conjuncția exprimă atât unitatea Ipostasurilor, cât și distincția lor. Potrivit concepției sabeliene, Dumnezeu este o singură persoană și S-a revelat succesiv în trei forme sau modalități diferite (de aici și denumirea de *modalism*): forma Tatălui, Care a creat lumea și a dat Legea Veche; forma Fiului, Care a salvat lumea, și forma Duhului. În acest fel, Persoanele divine nu sunt distincte în mod real, ci doar ipostaze, manifestări, numiri ale unei singure persoane divine, între Tatăl, Fiul și Duhul neexistând nicio deosebire. Astfel, Tatăl s-ar fi întrupat ca Hristos și ar fi pățimit (de aici și o altă denumire a ereziei, de *patripasianism*). Monarhienii îi au drept urmași și în vremurile moderne pe socinieni și pe antitrinitari sau unitarieni (cf. *Dicționar de teologie ortodoxă*, Pr. Prof. Dr. Ion BRIA, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994).

⁵⁶⁴ Proprietatea (ἰδιότης) fiecărui ipostas exprimă ceea ce este ireductibil în fiecare ipostas.

⁵⁶⁵ Ioan 14, 23.

⁵⁶⁶ Ioan 10, 30.

lucrurile omenesti, unde conjuncția „și” exprimă o lucrare comună, în timp ce prepoziția „împreună cu” arată un fel de comuniune. De pildă: Pavel și Timotei au mers cu corabia înspre Macedonia. Iar Tihic și Onisim au fost trimiși la coloseni. Știm că ei au făcut același lucru. Dar, dacă vom auzi că ei au mers cu corabia unul *împreună cu* celălalt și că au fost trimiși unul *împreună cu* celălalt, vom ști că au acționat împreună. Această prepoziție nimicește, ca nimeni alta, răutatea sabeliană, dar și blasfemia cea cu totul potrivnică, vorbesc despre cea care desparte, prin intervale de timp, pe Tatăl de Fiul și pe Fiul de Duhul⁵⁶⁷.

60. Însă expresia „în” este diferită de „împreună cu”, de vreme ce aceasta din urmă exprimă unirea reciprocă a ființelor care se află în comuniune, de pildă, cei care merg împreună cu corabia, care locuiesc împreună sau care săvârșesc ceva împreună. Prepoziția „în”, dimpotrivă, arată relația dintre un lucru și cel care săvârșește acțiunea. Căci, atunci când auzim spunându-se: ei navighează *în*, ei locuiesc *în*, atunci ne gândim pe dată la o corabie și la o casă.

Cam asta ar fi, potrivit uzului comun, deosebirea dintre aceste părți de propoziție, iar iubitorii de osteneală pot cerceta și mai adânc. Cât despre mine, nu am răgaz pentru a cerceta cele ce țin de părțile propoziției. De vreme ce am dovedit că prepoziția „împreună cu” arată foarte limpede ideea de unire, faceți odată pace⁵⁶⁸ și încetați acest război cumplit și lipsit de glorie pe care îl duceți împotriva gramaticii! Dacă lucrurile stau așa și au fost deja lămurite, dacă vrea cineva să lege numele în doxologie prin conjuncția „și”, apoi să dea slavă așa cum învață Evanghelia cu privire la Botez, care este săvârșit în Tatăl și în Fiul și în Duhul Sfânt, nu are decât să o facă, nimeni nu i se va împotrivi. Însă aceștia își vor smulge mai curând limba decât să încuviințeze așa ceva.

Iată că aceștia ridică împotriva noastră un război fără de glorie și fără vreun armistițiu. Ei spun că doxologia trebuie adusă lui Dumnezeu în Duhul Sfânt, dar nu și Duhului. Iar ei se țin cu îndârjire de acest cuvânt ca și cum ar putea să-L micșoreze pe Duhul. Despre acest lucru nu va fi deloc nefolositor să discutăm mai pe larg. Dar acum sunt foarte uimit, pentru că aceștia nu vor să observe

⁵⁶⁷ Erezia ariană, pe scurt.

⁵⁶⁸ Termenul folosit aici este unul militar, indicând mai exact încetarea ostilităților în urma unui tratat de pace.

că acest cuvîntel i-a trădat și că i-a adus în tabăra Duhului, alergând la El pentru a-l aduce slavă.

Capitolul al XXVI-lea

*Se arată că multe înțelesuri ale prepoziției „în”
se potrivesc toate Duhului*

61. Dacă stau și cuget foarte atent, îmi dau seama că această prepoziție, care are un sunet simplu și concis, are multe înțelesuri. Iar toate aceste înțelesuri pe care le putem găsi slujesc de minune cauza ideilor noastre despre Duhul.

Spunem că forma este *în* materie, că puterea este *în* lucrul care o primește⁵⁶⁹, dispoziția statornică *în* individul care o are și multe de acest fel. Ei bine, după cum Duhul Sfânt desăvârșește ființele raționale ducându-le spre culmea propășirii lor, pe bună dreptate este numit formă⁵⁷⁰. Căci cel care nu mai trăiește potrivit cărnii, ci este călăuzit de Duhul lui Dumnezeu, acesta ajunge să fie numit fiu al lui Dumnezeu și va deveni asemănător cu forma icoanei Fiului lui Dumnezeu⁵⁷¹. Unul ca acesta este numit „duhovnicesc”.

După cum puterea văzului se află *în* ochiul sănătos, la fel și lucrarea Duhului se găsește *în* sufletul curățit. La fel, Pavel le urează efesenilor să aibă ochii luminați de Duhul înțelepciunii⁵⁷². Și, după cum arta se află *în* cel care și-a însușit-o, la fel harul Duhului este mereu de față *în* cel care L-a primit, dar nu lucrează mereu. Fiindcă arta există ca potențialitate *în* artist, dar ea este pusă *în* lucrare *în* clipa *în* care artistul începe să lucreze. La fel și cu Duhul. El este mereu de față lângă cei care sunt vrednici, însă lucrează după necesitatea clipei, fie prin mijlocirea profeției, fie prin tămăduiri, fie prin altă lucrare a minunilor.

⁵⁶⁹ Τὸ δεικτικόν – materia inițială, primară, sub aspectul capacității ei de a primi formă, potrivit terminologiei aristotelice.

⁵⁷⁰ Din nou, precizăm că Sfântul Vasile doar folosește terminologia filozofică a vremii, dându-i însă înțelesuri diferite, specifice teologiei creștine. Duhul Sfânt nu este nicidecum cauza formală în cadrul Treimii. Duhul este numit recurgând la această formulă aristotelică tocmai pentru că El este cel ce îndumnezeiește creatura rațională.

⁵⁷¹ Vezi *Romani* 8, 13-14 și 8, 29.

⁵⁷² Cf. *Efesenii* 1, 17-18.

După cum sănătatea se află în trupuri, sau căldura, sau oricare altă dispoziție trecătoare, la fel și Duhul se află în sufletul acestora, însă, din pricina nestatorniciei firii lor, ajung să izgonească din inima lor harul primit. Unul de felul acesta a fost Saul; și cei șaptezeci de bătrâni ai lui Israel, în afară de Eldad și Modad⁵⁷³, căci este limpede că Duhul a rămas numai în aceștia doi dintre toți. La fel și în toți cei care li se aseamănă în privința liberului arbitru. Dar, după cum cuvântul se află în suflet, fie că este cugetare a inimii, fie cuvânt rostit cu limba⁵⁷⁴, tot astfel Duhul Sfânt dă mărturie sufletului nostru și strigă în inima noastră: „Avva, Părinte”, ori vorbește în locul nostru, după cum este scris: „Căci nu voi veți fi cei care vor vorbi, ci Duhul Tatălui va vorbi în voi”⁵⁷⁵.

Mai mult, Duhul trebuie cugetat ca un întreg aflat în părțile Sale, atunci când e vorba de împărțirea harismelor Sale. Căci noi toți suntem mădulare unii altora, „însă avem daruri felurite, potrivit harului pe care ni l-a dăruit Dumnezeu”⁵⁷⁶. De aceea, „nu poate ochiul să zică mâinii: «N-am trebuință de tine»; sau, iarăși, capul să zică picioarelor: «N-am trebuință de voi»”⁵⁷⁷. Însă toate mădularele împreună împlinesc Trupul lui Hristos întru unitatea Duhului⁵⁷⁸. Ele își împlinesc unul altuia toate cele necesare, potrivit harismelor folositoare pe care le-au primit. Căci Dumnezeu a rânduit mădularele în trup, fiecare dintre ele după cum a dorit. Iar mădularele poartă grijă unul de altul, potrivit comuniunii spirituale izvorâte din iubirea reciprocă. De aceea, „dacă un mădular suferă, toate mădularele suferă împreună, iar dacă un mădular este cinstit, toate mădularele se bucură împreună”⁵⁷⁹. Iar cum partea se află în întreg, fiecare dintre noi se află în Duhul, pentru că noi toți, care alcătuim un singur trup, am fost deja botezați într-un singur Duh.

62. Dar vă voi spune un paradox, deși cu totul adevărat: adeseori, Duhul este numit ca ținut al celor ce sunt sfințiți. Dar vom arăta cum acest fel de a vorbi nu Îl înjosește deloc pe Duhul, ci mai curând Îl preaslăvește. Căci, adeseori, Cuvântul folosește denumiri trupești

⁵⁷³ Numerii 11, 25-26.

⁵⁷⁴ Probabil este vorba despre distincția stoică dintre λόγος ἐνδιάθετος / λόγος προφορικός.

⁵⁷⁵ Matei 10, 20.

⁵⁷⁶ Romani 12, 5.

⁵⁷⁷ 1 Corinteni 12, 21.

⁵⁷⁸ Principiu fundamental al vieții cenobitice din *Asceticele Sfântului Vasile cel Mare*.

⁵⁷⁹ 1 Corinteni 12, 26.

pentru a exprima concepte spirituale, pentru mai multă limpezime. Am observat că psalmistul spune despre Dumnezeu: „Fii mie Dumnezeu ocrotitor și un loc puternic ca să mă mântuiești”⁵⁸⁰. Iar despre Duhul s-a spus: „Iată un loc în apropierea Mea, așază-te pe piatră!”⁵⁸¹ Prin acest „loc” oare ce voia să exprime dacă nu contemplarea în Duhul? Moise, când a mers acolo, L-a putut vedea foarte limpede pe Dumnezeu cum i Se făcea cunoscut. Este locul cel mai potrivit adorării celei adevărate: „Ferește-te de a-ți aduce arderile de tot ale tale în orice loc s-ar întâmpla, ci numai în locul acela pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău”⁵⁸². Dar oare ce este arderea de tot cea spirituală? Jertfa laudei⁵⁸³. În care loc o putem aduce? În Duhul cel Sfânt. De unde am învățat aceasta? Chiar de la Domnul Însuși, Care a spus: „Adevărații închinători sunt cei care se închină Tatălui în Duh și în Adevăr”⁵⁸⁴. Iacov a văzut acel loc și a strigat: „Domnul Se află în acest loc”⁵⁸⁵. Căci Duhul este într-adevăr locul sfinților, iar omul sfânt este un loc potrivit pentru Duhul, căci se dăruiește pe sine pentru a locui cu Dumnezeu, fiind folosit de El ca un templu. Căci Pavel vorbește în Hristos: „În fața lui Dumnezeu noi vorbim în Hristos”⁵⁸⁶, iar Hristos în Pavel, după cum spune chiar el: „Căutați vreo dovadă că Hristos vorbește în mine?”⁵⁸⁷ La fel, „în Duhul, el spune lucruri tainice”, iar Duhul, la rândul Lui, vorbește în el⁵⁸⁸.

63. De aceea, spunem că, în privința creaturilor, Duhul Se află în ele în multe feluri. Dar, în privința Tatălui și a Fiului, mai potrivit cu evlavie este să spunem că Duhul este împreună cu Ei. Am putea spune, într-adevăr, că harul care vine de la Cel care locuiește în cei vrednici și în care își împlinește lucrarea există în cei capabili să-l primească. Existența cea de dinainte de veacuri, alături de dănuirea fără încetare împreună cu Fiul și cu Tatăl, odată ce este contemplată, cere cuvinte care să arate unirea cea veșnică. Căci a exista împreună cu se referă, într-adevăr și în sens propriu, la ființele care

⁵⁸⁰ Psalmul 30, 2. După versiunea din *Septuaginta*, ar fi trebuit să avem aici „casă puternică”.

⁵⁸¹ *Ieșirea* 33, 21.

⁵⁸² *Deuteronomul* 12, 13-14. Sfântul Vasile se îndepărtează aici de *Septuaginta*.

⁵⁸³ Cf. Psalmul 49, 15.

⁵⁸⁴ *Ioan* 4, 23.

⁵⁸⁵ *Facerea* 28, 16.

⁵⁸⁶ *2 Corinteni* 2, 17.

⁵⁸⁷ *2 Corinteni* 13, 3.

⁵⁸⁸ Erasmus de Rotterdam era tulburat de savoarea aristotelică a acestui paragraf.

există în chip inseparabil una cu alta. Spunem astfel despre căldură că ea există în fierul înroșit la foc, însă vom spune că ea există împreună cu focul. Spunem că sănătatea există în trup, dar viața există împreună cu sufletul. Așadar, acolo unde există o comuniune propriu-zisă, firească și inseparabilă, expresia „împreună cu” o exprimă cel mai fericit, pentru că ea trimite către ideea unei comuniuni inseparabile. Dar, acolo unde harul Duhului vine și pleacă, e mai potrivit, după adevăr și în chip propriu, să spunem că el există în. Dar, adeseori, mulțumită stăruinței dispoziției lor în bine, harul său va rămâne multă vreme în cei care l-au primit.

De aceea, când cugetăm la vrednicia proprie Duhului, noi Îl contemplăm împreună cu Tatăl și cu Fiul. Dar, dacă ne dă harul care este lucrător în cei care Îi sunt părtași, spunem că Duhul este în noi. Doxologia pe care o aducem în Duhul nu este deloc o mărturisire a propriei Sale demnități, ci prin ea ne arătăm propria slăbiciune; arătăm că nu suntem în stare să aducem doxologie de la sine, ci că avem această putere numai în Duhul cel Sfânt. Întăriți prin putere în El, noi îndeplinim faptele de mulțumire față de Dumnezeu pentru toate binefacerile pe care ni le-a dăruit; iar în măsura în care ne-am curățit de rău, primim, unul mai mult, altul mai puțin, ajutorul Duhului pentru a putea aduce lui Dumnezeu jertfa noastră de laudă. Este singura formă de lucrare potrivită evlaviei de a aduce mulțumire în Duhul; dar nu este deloc un lucru lesnicios a aduce mărturie pentru tine însuși spunând: „Duhul lui Dumnezeu este în mine și prin harul care vine de la El sunt înțelept, aducând astfel slavă”. Căci astfel de grai i se potrivește și lui Pavel: „Socotesc că am și eu Duhul lui Dumnezeu”⁵⁸⁹. Și iarăși: „Păzește comoara cea bună prin Duhul Sfânt, Care locuiește în noi”⁵⁹⁰. Despre Daniel la fel se spune că Duhul Sfânt era întru el⁵⁹¹, iar asta se spune despre toți cei care se aseamănă cu aceia în virtute.

64. Dar iată și un alt înțeles, care nu poate fi nici el respins. La fel cum Tatăl este văzut în Fiul, la fel Îl vedem pe Fiul în Duhul. A ne închina în Duhul înseamnă că lucrarea minții noastre are loc în lumină, după cum putem înțelege din întâmplarea cu femeia samaritană. Ea era înșelată de obiceiul aceluși ținut⁵⁹², potrivit căruia ea

⁵⁸⁹ 1 Corinteni 7, 40.

⁵⁹⁰ 2 Timotei 1, 14.

⁵⁹¹ Vezi Daniel 5, 11.

⁵⁹² Închinarea pe Muntele Garizim, specifică samaritenilor.

credea că trebuie să se închine într-un anumit loc. Domnul însă i-a arătat că drept este să te închini *în* Duh și în Adevăr, iar prin Adevăr el vorbea, evident, despre Sine. La fel cum vorbim despre închinare *în* Fiul ca într-o icoană a lui Dumnezeu-Tatăl, la fel vorbim despre închinare *în* Duhul ca în Acela care ne arată în El Însuși dumnezeirea Domnului. De aceea, în închinare, Duhul Sfânt este nedespărțit de Tatăl și de Fiul. În afară de El nu există deloc închinare, însă, dacă închinarea este în El, atunci Duhul nu poate fi despărțit de Dumnezeu în niciun fel. Căci mai ușor am putea despărți lumina de lucrurile cele văzute. De fapt, este cu neputință să vedem icoana Dumnezeului celui nevăzut decât prin lumina adusă de Duhul. Iar cel care își ațintește ochii asupra Icoanei nu o poate despărți de lumină, căci ceea ce pricinuieste vederea este văzut în chip necesar împreună cu lucrul care este văzut. Așadar, putem conchide în chip adevărat și drept că, prin iluminarea Duhului, putem străvedea strălucirea slavei lui Dumnezeu⁵⁹³. Căci, prin această întipărire, suntem purtați către Cel căruia Îi aparține întipăritura, precum și pecetea de aceeași formă.

Capitolul al XXVII-lea

Care este originea prepoziției „împreună cu” și care îi este înțelesul. Tot aici se vorbește despre legiuirile bisericesti neașternute în scris

65. Acum, să vedem pentru care pricini și termenul „împreună cu” este foarte potrivit pentru Duhul și poate lămuri îndeajuns toate noțiunile noastre cu privire la El. Căci voi ați introdus această expresie, voi sunteți cei care ați spus: *împreună cu* Duhul, și nu *în* Duhul, folosind cuvinte care nu sunt deloc necesare și nu au nici încuviințarea Bisericilor!

Așadar, s-a spus – deloc întâmplător – că pentru Duhul a fost concepută particula „în”, însă ea este comună și Tatălui, și Fiului, după cum am spus mai sus. Dar cred că am vorbit îndeajuns și de faptul că această particulă nu înlătură câtuși de puțin demnitatea Duhului, ci poartă către cele preaînalte cugetările celor care nu sunt

⁵⁹³ Fiul. Vezi *Evrei* 1, 3.

deloc pervertiți. Ne-a rămas să arătăm de unde vine prepoziția „împreună cu”, care îi este înțelesul și în ce fel este potrivită cu Scriptura.

66. Căci dogmele și propovăduirea⁵⁹⁴ Bisericii sunt cuprinse în învățătura cea scrisă, iar pe altele le-am primit din tradiția apostolilor, care au ajuns la noi în chip tainic. Amândouă izvoarele au aceeași putere cu privire la dreapta credință, iar nimeni nu le va respinge dacă are o cât de mărunță cunoaștere a rânduielilor bisericesti. Căci, dacă cineva ar încerca să înlăture rânduielile cele neașternute în scris, ca și cum nu ar avea vreo mare însemnătate, să ia aminte că prin aceasta va nimici tocmai învățăturile de temelie ale Evangheliei, iar propovăduirea va deveni un nume lipsit de înțeles⁵⁹⁵. Dar să amintim ceva foarte însemnat și folosit în viața de zi cu zi: cei care nădăjduim în Iisus Hristos ne însemnăm cu semnul Crucii în numele Domnului nostru Iisus Hristos⁵⁹⁶. Dar cine ne-a învățat asta prin scris? Faptul că ne întoarcem către răsărit când ne închinăm, ni l-a lăsat cineva în scris? Unde? Cuvintele de la epicleză⁵⁹⁷, din clipa ridicării pâinii de la Euharistie și a potirului binecuvântării, de la care sfânt le avem în scris? Noi nu ne mulțumim doar cu acele cuvinte adunate de Apostol în Evanghelie. Mai înainte și după această clipă noi rostim și alte cuvinte, care au o mare însemnătate pentru Taină, dar și ele vin din învățătura nescrisă. Noi mai binecuvântăm și apa de la Botez, uleiul ungerii și chiar pe cel care se botează. Pe temeiul căror scrieri? Oare nu din tradiția păstrată în taină și ascunsă? Și ce să mai zic? Ungerea cu ulei în ce scriere este predată? Afundarea de trei ori în apă a omului de unde vine? Dar și toate cele ce țin de Botez: lepădarea de Satana și de îngerii lui din care Scriptură este luată? Oare nu din această învățatură care nu a fost făcută publică, ci păstrată în taină, pe care Părinții au trecut-o sub tăcere, păzind-o de tulburare și de curiozitate, știind bine că

⁵⁹⁴ Δόγμα și κήρυγμα. Primul termen, δόγμα, provine de la verbul δοκέω și are înțelesul de „credință, opinie despre un anumit lucru”. De aici și sensul ulterior de „dogmă”. Κήρυγμα desemnează ceea ce proclamă în mod public un crainic.

⁵⁹⁵ Evanghelia a fost propovăduită prin viu grai, nu în scris. Biserica a creat Biblia, nu Biblia Biserica.

⁵⁹⁶ Foarte probabil, acest pasaj vorbește despre inițierea catehumenilor. Versiunile siriace ale tratatului de față confirmă această ipoteză.

⁵⁹⁷ Rugăciunea de invocare a Duhului Sfânt peste darurile euharistice. În acea vreme, ritualul Euharistiei cădea sub incidența disciplinei *arcana*, păstrarea tainei cu privire la anumite ritualuri. Ni s-au păstrat asemenea rugăciuni de invocare (epicleză) din felurite variante ale Liturghiilor atribuite Sfântului Vasile cel Mare.

sfințenia Tainei se păstrează în tăcere? Iar dacă celor neinițiați nu le este îngăduit să le vadă, cum este cu putință să le facem publice prin așternerea lor în scris⁵⁹⁸?

Dar ce voia marele Moise când a rânduit că nu oricine poate intra în Templu? În afara încăperilor sfinte, el i-a rânduit pe cei aflați în stare de necurăție. Iar cât privește primele curți⁵⁹⁹, acolo aveau voie să intre numai cei mai curați și a hotărât ca numai leviții să fie singurii slujitori vrednici ai Dumnezeirii. Jertfele, arderile de tot și toate cele de acolo au fost lăsate în grija preoților, iar în altar era lăsat să intre doar unul dintre ei. Iar acest preot era unul ales, și nici el nu intra mereu, ci numai o dată pe an, în ceasul rânduit, astfel că acest preot putea să contemple Sfânta Sfintelor⁶⁰⁰ copleșit de teamă datorită acestui fapt neobișnuit și minunat. În înțelepciunea sa, Moise știe că ajungem să disprețuim locurile unde toată lumea poate lesne intra, însă un lucru rar, păstrat la o anumită depărtare, stârnește în chip firesc luarea aminte a tuturor.

În același chip, Apostolii și Părinții, care au legiuir încă de la început cele ce țin de Biserică, au păstrat caracterul sacru al Tainelor în tăcere și secret pentru că lucrurile care ajung în auzul poporului nu mai sunt o taină. Și aceasta este rațiunea de a fi a tradiției nescrise: să împiedice ca această cunoaștere a dogmelor să nu rămână nepăzită și să fie luată în râs de cei mulți din cauza obișnuinței. Căci altceva este dogma și altceva propovăduirea. Despre prima se păstrează tăcerea, iar despre cea de-a doua se vorbește în public. Lipsa de limpezime cu care se înveșmântează Scriptura – făcând astfel anevoie de înțeles dogmele ei – este tot un fel de tăcere, rânduită spre folosul celor care o citesc⁶⁰¹. Mulțumită acestei învățături, noi ne întoarcem către răsărit când ne rugăm, însă puțini știu că, de fapt, noi ne căutăm vechea patrie, paradisul pe care Dumnezeu l-a sădit în Eden, către răsărit⁶⁰². Noi ne rugăm stând în picioare și rostim astfel rugăciunea în prima zi a săptămânii⁶⁰³, dar nu cu

⁵⁹⁸ Sunt utilizați aici termeni proveniți din religiile de misterii. A ajunge ἐπόπτης – „cel ce contemplă misterele” – reprezenta cel mai înalt grad de inițiere în Misteriile de la Eleusis. Iar ἀμύητοι (neinițiații) sunt catehumenii, cei nebotezați, care nu aveau voie să ia parte la săvârșirea Tainelor Bisericii, în special Botezul și Euharistia.

⁵⁹⁹ Vezi *Numerii* 4, 20.

⁶⁰⁰ Cf. *Ieșirea* 30, 10 și *Leviticul* 16.

⁶⁰¹ Probabil că aici se face referire la tâlcuirea parabolilor făcută de Mântuitorul doar pentru uceniciei Săi apropiați. Vezi *Luca* 8, 10.

⁶⁰² Cf. *Facerea* 2, 8.

⁶⁰³ Duminica, ziua prăznuirii Învierii Domnului.

toții cunoaștem pricina acestui lucru. Nu doar pentru că am înviat împreună cu Hristos și trebuie să căutăm lucrurile cele de sus⁶⁰⁴; stând în picioare și rugându-ne, în ziua Învierii, ne amintim de harul care s-a revărsat peste noi, dar și pentru că acea zi ne pare întrucâtva o icoană a veacului ce va să vină. De aceea, ea este început⁶⁰⁵ al zilelor creației și a fost numită de Moise nu „ziua unu”; ci „ziua unică”⁶⁰⁶: „Și a fost seară și a fost dimineată, ziua unică”⁶⁰⁷. Ca și cum această zi ar fi fost începutul unui ciclu care se repetă mereu. Dar, pe bună dreptate, această zi este și ziua a opta, ea simbolizând acea zi unică și, totodată, a opta despre care amintește psalmistul într-unul dintre titlurile⁶⁰⁸ psalmilor, când vorbește despre restaurarea⁶⁰⁹ creației, care va avea loc în vremurile de acum. Este vorba despre ziua cea fără de sfârșit, fără seară și fără mâine, a aceluia veac fără de sfârșit și care nu se învechește niciodată. De aceea, e necesar ca Biserica să îi educe pe fiii săi ca să-și facă rugăciunea în picioare, ca să ne intre în obicei amintirea acelei vieți fără de sfârșit și să nu neglijăm strângerea merindelor pentru acea călătorie. Iar fiecare sărbătoare a Cincizecimii este un imbold pentru a ne aminti de învierea pe care o așteptăm în veșnicie. Căci acea unică și primă zi, înmulțită de șapte ori, împlinește cele șapte săptămâni ale Sfintei Cincizecimi. Ea începe, într-adevăr, și se sfârșește în aceeași zi, desfășurându-se repetitiv de cincizeci de ori. De aceea, ea este o imitație a veșniciei, prin această asemănare, de vreme ce sfârșește, printr-o mișcare în formă de cer, cu aceleași semne cu care a început. Legiuirile Bisericii ne învață că în acel timp trebuie să cinstim mai mult statul în picioare la rugăciune. Aceasta este o reamintire cât se poate de limpede, prin care mintea noastră se

⁶⁰⁴ Vezi *Coloseni* 3, 1. Liturghia Duminicii este centrată pe Învierea Domnului.

⁶⁰⁵ Duminica este prima zi a săptămânii.

⁶⁰⁶ În grecește, se folosește aici numeralul cardinal, nu cel ordinal.

⁶⁰⁷ *Facerea* 1, 5.

⁶⁰⁸ Vezi *Psalmi* 6 și 12. Este vorba despre indicații muzicale pentru interpretarea psalmului. Pornind de la Origen, Sfântul Vasile cel Mare spune că lumea a fost creată (prima zi, de fapt) într-o duminică. Și de aici ideea zilei a opta, veșnicia. Vezi și *Apocalipsa* 17, 11 și *Epistola lui Barnaba*.

⁶⁰⁹ Κατάστασις de aici are sensul de restaurare a omenirii prin Întrupare. La sfârșitul lumii va avea loc însă restaurarea deplină a omenirii și a universului, numită ἀποκατάστασις. Însă modul cum se va face aceasta și cine va fi inclus în ea (diavolul și păcătoșii din iad?) a făcut subiectul controverselor patristice despre apocatastază. Vezi Ilaria RAMELLI, *The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena* (Supplements to Vigiliae Christianae, 120), Brill, Leiden, 2013.

cade să se strămute din cele de acum la cele ce vor să fie. Iar când fiecare dintre noi ne plecăm genunchii, arătăm că, în urma păcatului, suntem doborâți la pământ, iar că iubirea de oameni a lui Dumnezeu ne-a rechemat la cer.

67. Dar nu îmi va ajunge o zi pentru a istorisi despre învățăturile cele nescrise ale Bisericii. Lăsând acum acestea, mă întreb din ce scrieri avem noi credința în Tatăl și în Fiul și în Duhul Sfânt? Așadar, să ne uităm la tradiția Botezului, potrivit ordinii logice a evlaviei, căci noi trebuie să credem întru totul la fel cum am fost botezați. De aceea, facem și o mărturisire de credință potrivită cu Botezul, iar această mărturisire este și ea în armonie, urmând aceeași ordine logică, cu chipul în care dăm slavă potrivit credinței noastre. Dar, pentru că ei resping chipul nostru de a aduce doxologie, fiindcă nu se află scris în Scripturi, să le oferim dovezi scrise despre mărturisirea noastră de credință și despre tot restul, pe care le-am înșirat deja.

Așadar, sunt multe lucruri nescrise, dar care au o atât de mare însemnătate pentru taina evlaviei, încât cum pot ei să respingă acest singur termen ajuns la noi de la Părinți și pe care l-am găsit neschimbat în Bisericile care nu au fost atinse de erezie⁶¹⁰? Și vorbesc despre o datină care nu poate fi bănuită de niciun viclesug, un cuvânt a cărui rațiune de a fi nu este deloc mică⁶¹¹ și care are o mare însemnătate pentru înțelesul tainei.

68. Am vorbit despre înțelesul fiecărei expresii. Acum vom discuta despre felul în care se armonizează și în ce fel se deosebesc. Însă opoziția lor nu le face să se contrazică reciproc, ci fiecare aduce dreptei credințe înțelesul potrivit. Prepoziția „în” ne arată mai curând cele care ne privesc pe noi, iar prepoziția „împreună cu” arată comuniunea Duhului cu Dumnezeu. De aceea, noi folosim amândouă cuvintele. Printr-unul afirmăm demnitatea Duhului, iar prin celălalt vestim harul Său cel revărsat peste noi. De aceea, noi aducem slavă lui Dumnezeu și în Duhul, și împreună cu Duhul. Nimic din acestea nu e de la noi. Noi am luat acest cuvânt din învățătura Mântuitorului, care pentru noi este o rânduială strictă⁶¹²; mai mult, punem acest cuvânt în legătură cu lucrurile care, în Taine, sunt unite. Căci ceea ce este conumărat la Botez noi

⁶¹⁰ Literal: nepervertite, nerăsucite, nestrămutate.

⁶¹¹ Prepoziția „cu”.

⁶¹² Literal: canon.

socotim că este necesar să fie în armonie cu credința noastră. Cât privește mărturisirea de credință, noi am spus că ea este maica și începutul doxologiei. Dar ce să facem? Să ne învețe ei acum că nu trebuie să ne botezăm așa cum am fost învățați, sau să nu credem așa cum am fost botezați, sau să nu aducem slavă așa cum am crezut. Acum să ne arate aceștia că nu există o ordine logică necesară și de nedesfăcut sau că avem dreptul să facem inovații în această chestiune până ce se va nimici cu totul.

Însă ei nu încetează să repete în sus și-n jos, pe toate tonurile, că doxologia „împreună cu Duhul Sfânt” nu are mărturie și nu o găsim scrisă nicăieri, și altele de acest fel. Dar am spus deja că este unul și același lucru a spune: „Slavă Tatălui și Fiului și Duhului Sfânt” cu a spune: „Slavă Tatălui și Fiului, împreună cu Duhul Sfânt”. Căci nici nu putem înlătura, nici șterge cuvântul ieșit chiar din gura Domnului și nimic nu ne împiedică să acceptăm termenul echivalent, despre care am arătat mai sus cum se aseamănă și cum diferă. Însă aducem ca argument cuvântul Apostolului, care folosește fără deosebire amândouă cuvintele. Astfel, acum spune: „În numele Domnului Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeuului nostru”⁶¹³, iar în altă parte: „Cei care s-au adunat, voi și duhul meu, împreună cu puterea Domnului Iisus”⁶¹⁴. Noi folosim conjuncția sau prepoziția pentru a lega numele, iar aici nu e nicio încurcătură.

Capitolul al XXVIII-lea

*Scriptura spune despre oameni că vor împărăți
împreună cu Hristos, însă cei ce ni se împotrivesc
nu acceptă acest lucru cu privire la Duhul*

69. Dar să vedem dacă putem veni în apărarea Părinților noștri că au folosit acești termeni, de vreme ce aceia⁶¹⁵ care au început să folosească aceste expresii sunt mai demni de muștrare decât noi.

Pavel le scrie corintenilor: „Iar pe voi care erați morți, în fărădelegile și în netăierea împrejur a trupului vostru, v-a făcut vii, împreună cu Hristos”⁶¹⁶. Dar oare Dumnezeu îi dăruiește

⁶¹³ 1 Corinteni 6, 11.

⁶¹⁴ 1 Corinteni 5, 4.

⁶¹⁵ Ereticii pnevmatomahi.

⁶¹⁶ Coloseni 2, 13.

întregului popor al Bisericii viața *împreună cu Hristos*, iar Duhului Sfânt nu Îi dăruiește viața *împreună cu Hristos*? Dar acest lucru este deja o blasfemie doar dacă îl cugetăm. Atunci cum oare nu va fi drept ca să mărturisim că însușirile pe care Duhul le are prin natură, acelea trebuie să fie exprimate în chip potrivit și în mărturisirea de credință? În sfârșit, oare nu va fi ultima împietrire⁶¹⁷ a minții să mărturisim că sfinții sunt *împreună cu Hristos*, iar aceștia îndrăznesc să nu Îi dea Duhului nici măcar această cinstire pe care o au și oamenii, adică de a fi *împreună cu Hristos*? Și asta dacă ținem cont că Pavel, ieșit din trupul său, a rămas aproape de Domnul⁶¹⁸, iar acum, fiind deja despărțit de trup, este *împreună cu Hristos*⁶¹⁹. Pavel își dă sieși numele de *împreună-lucrător cu Dumnezeu la iconomia Evangheliei*⁶²⁰, iar despre Duhul Sfânt, prin Care rodește Evanghelia în fiecare făptură de sub cer, noi îndrăznim să spunem că este un simplu *împreună-lucrător cu Dumnezeu*? Oare cum nu ne va învinui de hulă? Căci, după cum e potrivit, viața celor care nădăjduiesc în Domnul „este ascunsă *împreună cu Hristos* întru Dumnezeu. Iar când Hristos, Care este viața noastră, Se va arăta, atunci și voi, *împreună cu El*, vă veți arăta întru slavă”⁶²¹. Iar Duhul vieții, Cel care ne eliberează de legea păcatului, oare nu va fi mereu *împreună cu Hristos*, oare nu va duce o viață ascunsă și tainică *împreună cu El*, oare nu Se va arăta și El în strălucirea slavei pe care o așteptăm și noi, slavă care se vede în sfinți? „Noi suntem moștenitori ai lui Dumnezeu și *împreună-moștenitori cu Hristos*”⁶²², iar Duhul să fie cumva lipsit de comuniunea cu Dumnezeu și cu Hristosul Său și dezmoștenit? „Duhul Însuși mărturisește *împreună cu duhul nostru că suntem fii ai lui Dumnezeu*.”⁶²³ Iar noi cum nu vom da aceeași mărturie despre Duhul, primită de la Domnul, despre comuniunea Sa *cu Dumnezeu*⁶²⁴?

⁶¹⁷ Capitolul de față aduce a diatribă, fiind caracterizat de un ton vehement și plin de indignare față de lipsa de credință și de pietate a pnevmatomahilor, care Îl hulesc pe Duhul Sfânt.

⁶¹⁸ 2 Corinteni 5, 8.

⁶¹⁹ Filipeni 1, 23.

⁶²⁰ Vezi 1 Tesaloniceni 3, 2.

⁶²¹ Coloseni 3, 3-4.

⁶²² Romani 8, 17.

⁶²³ Romani 8, 16.

⁶²⁴ Vezi Matei 28, 19.

Dar iată aici culmea lipsei de minte: de vreme ce noi credem în Hristos, *în Duhul*, noi nădăjduim că vom fi *înviați împreună cu El* și vom șede *împreună cu El* în ceruri, atunci când va preschimba trupurile noastre cele umile din firești în spirituale. Dar oare nu Îi vom îngădui Duhului să Se așeze *împreună cu Hristos* în slavă, nici alte lucruri care Îl privesc? Dar oare, dintre aceste demnități de care noi ne credem vrednici, nu Îi va fi niciuna dintre ele atribuită și Duhului Sfânt, pretinzând că ele sunt mai presus de rangul Lui? Pentru tine este un lucru potrivit să fii mereu *împreună cu Domnul*. Tu aștepti să fii răpit pe nori în întâmpinarea Lui în văzduh, pentru a fi mereu *împreună cu Domnul*⁶²⁵. Iar cât Îl privește pe Duhul, tu tăgăduiești că El este acum *împreună cu Hristos*, chiar tu, cel ce interzici ca pe ceva de neacceptat ca Duhul să Se bucure de o calitate anume, tocmai Celui care, pe bună dreptate, este conumărat și așezat alături de Tatăl și de Fiul!

70. Mă rușinez să mai adaug și cele ce urmează. Tu aștepti să fii slăvit *împreună cu Hristos*, căci „pățimim *împreună cu El*, ca *împreună cu El* să ne și preamărim”⁶²⁶. Iar pe Duhul sfințeniei văd că tu nu vrei să-L slăvești *împreună cu Hristos*, ca și cum El nu ar fi vrednic de aceleași cinstiri ca ale tale. Iar tu mai nădăjduiești să împărățești *împreună cu Hristos*, iar pe Duhul harului⁶²⁷ tu Îl nedreptățești și Îl așezi în același rang cu slujitorii și sclavii? Și spun aceste lucruri nu pentru a arăta tot ceea ce-I datorăm Duhului ca doxologie, ci pentru a combate nesăbuința celor ce I-o refuză, izgonind ca pe o blasfemie comuniunea slavei Duhului cu Fiul și cu Tatăl. Dar cine poate lăsa să treacă aceste lucruri fără să se tânguiască? Oare nu este limpede, chiar și pentru un copil care poate înțelege ușor asta, că împrejurările de față sunt doar începutul pieirii credinței, despre care am tot fost amenințați⁶²⁸? Lucrurile certe au devenit acum ambigue. Credem în Duhul, iar ei se înhamă la luptă împotriva Lui, în pofida mărturisirilor noastre de credință. Suntem botezați. Și aici se dă o bătălie. Îl chemăm ca începător al vieții, iar ei Îl disprețuiesc ca pe unul care este *împreună-slujitor* cu ei. Noi L-am primit *împreună cu Tatăl și cu Fiul*, iar ei Îl necinstesc de parcă ar fi parte din creație.

⁶²⁵ 1 Tesaloniceni 4, 17.

⁶²⁶ Romani 8, 17.

⁶²⁷ Vezi Evrei 10, 29.

⁶²⁸ Vezi Luca 18, 8.

Acești oameni habar nu au ce cer ei în rugăciune, iar dacă sunt siliți să spună ceva cu oarecare venerație față de Duhul, ei își urmăresc cu luare aminte curgerea graiului, ca și cum ar fi ajuns la aceeași cinstire ca Duhul. Ar trebui să ne tânguim pentru neputința lor, de vreme ce nouă nu ne ajung cuvintele pentru a da mulțumire Duhului pentru toate cele pe care le-a săvârșit pentru noi. Căci Duhul este mai presus de orice minte⁶²⁹ și sfidează orice grai omenesc, care nu ajunge nici măcar la cea mai mărunță parte din vrednicia Sa, potrivit cuvântului din cartea care poartă numele Înțelepciunii: „Slăvind pe Domnul, înălțați-L cât veți putea, pentru că va prisosi încă. Și, înălțându-L pe El, întăriți-vă și nu vă osteniți, pentru că altfel nu veți ajunge la El”⁶³⁰.

Ce înfricoșătoare dare de seamă vi se cere pentru aceste cuvinte, vouă care ați auzit de la Dumnezeu, Cel ce nu minte, că hula împotriva Duhului Sfânt nu va fi iertată⁶³¹!

Capitolul al XXIX-lea

*Sunt amintiți oamenii faimoși din Biserică
în operele cărora s-a folosit acest termen*

71. Către cei care spun că doxologia „împreună cu Duhul” nu are mărturii și nu se găsește în Scriptură, noi spunem acestea: dacă nu primesc nimic care nu e în Scripturi, să nu primească nici acest lucru. Însă, dacă cele mai multe lucruri care țin de Taine⁶³² nu sunt scrise în Scriptură, dar și-au primit la noi dreptul de cetate, alături de multe altele, de ce să nu le primim și pe acestea? Socotesc că aceasta e o tradiție apostolică, legată de tradițiile neașternute în scris. Căci spune Apostolul: „Fraților, vă laud că în toate vă aduceți aminte de mine și țineți tradițiile cum vi le-am dat”⁶³³. Precum și: „Fraților, stați neclintiți și țineți tradițiile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră!”⁶³⁴ Din aceste tradiții face parte

⁶²⁹ Vezi Filipeni 4, 7.

⁶³⁰ Înțelepciunea lui Isus Sirah 43, 34-35.

⁶³¹ Cf. Matei 12, 32.

⁶³² Termenul τὰ μυστικά desemna misteriiile antice, de la Eleusis, ale cabirilor etc. Aici este folosit cu sensul de sacrament, Taină a Bisericii, Botezul sau Euharistia.

⁶³³ 1 Corinteni 11, 2.

⁶³⁴ 2 Tesaloniceni 2, 15.

și doxologia despre care vorbim. Cei care le-au rânduit la începuturi le-au transmis celor ce au venit după ei, iar folosirea lor s-a răspândit odată cu trecere timpului, în urma unei obișnuințe îndelungate.

Precum se întâmplă și la tribunal, când nu există dovezi scrise, noi vă aducem o mulțime de mărturii prin viu grai, iar voi de ce nu ne dați astfel sentința de achitare? Însă eu cred că „totul trebuie întemeiat pe mărturia rostită a doi sau trei martori”⁶³⁵. Iar dacă vă dovedim că noi aveam această tradiție de foarte multă vreme, nu vă pare firesc să spunem că acest lucru nu poate fi pus pe seama noastră? Vechile învățături ne însuflă sfială față de ele, fiindcă au caracterul respectabil al antichității celei mai venerabile. Vă voi înșira acum pe cei care au apărat această expresie, și, totodată, vom lua în considerare vremea în care au trăit. Nu noi am născocit-o. Cum am fi putut-o face? Noi nu suntem decât de ieri, pentru a grai ca Iov⁶³⁶, dacă ne uităm la lunga perioadă de timp de când este această datină.

Iar dacă ar trebui să aduc și eu propria mărturie, eu păstrez acea expresie ca pe o moștenire părintească, pe care am primit-o de la un om deosebit⁶³⁷, care a trăit multă vreme slujindu-L pe Dumnezeu, prin care am și fost botezat și rânduit în această demnitate biserică. Iar dacă voi începe să caut dacă printre vechii și fericiții bărbați⁶³⁸ sunt mulți care au folosit aceste expresii controversate acum, vom vedea că aceștia sunt vrednici de crezare datorită vechimii lor, iar în privința acribiei cunoașterii lor nu sunt deloc aidoma celor de acum. Pentru a uni cuvintele din doxologie, unii au folosit prepoziția, iar alții conjuncția. Dar niciunul dintre ei nu gândea că ar face vreo diferență, socotind că una dintre ele ar exprima mai drept învățătura evlaviei.

72. Iată-l pe acel Irineu, pe Clement Romanul, pe Dionisie al Romei și Dionisie al Alexandriei⁶³⁹, care, în a doua epistolă scrisă

⁶³⁵ *Deuteronomul* 19, 15.

⁶³⁶ *Iov* 8, 9.

⁶³⁷ Este vorba despre Dianeu, precedentul episcop al Cezareei, pentru care Sfântul Vasile a nutrit mereu un mare respect și o dragoste nedisimulată.

⁶³⁸ Este vorba de Părinții și teologii anteriori. Sfântul Vasile folosește aici argumentul vechimii și al continuității mărturiilor patristice anterioare. Se pare că avem aici una dintre primele atestări ale genezei unui nou gen literar, florilegiul sau antologia de texte patristice, care va face carieră în istoria teologiei, fiind folosit și de Sinoadele Ecumenice pentru a argumenta o poziție teologică sau alta.

⁶³⁹ În *Epistola* 9 însă, Sfântul Vasile va critica poziția Sfântului Dionisie al Alexandriei cu privire la Duhul Sfânt.

către omonimul său⁶⁴⁰, *Combatere și apologie*, își sfârșește astfel cuvântarea. Vă scriu aici cuvintele acelui bărbat: „Noi încuviințăm toate acestea, pentru că am primit această pildă și acest canon de la prezbiterii cei dinainte de noi. Cu toții într-un glas le aducem mulțumire și în acest chip sfârșim acum epistola scrisă pentru voi. Lui Dumnezeu-Tatăl și Fiului, Domnului nostru Iisus Hristos, împreună cu Duhul Sfânt, slavă și putere în vecii vecilor, amin”. Nimeni nu va putea spune că acest text ar fi falsificat. Dionisie nu ar fi stăruit atât spunând că a primit această doxologie ca pe „o pildă și un canon”, dacă, în mod precis, ar fi spus: „În Duhul”, dat fiind că această expresie era de multă vreme în uz. Cealaltă expresie avea nevoie să fie apărută. Pe la mijlocul epistolei, el le grăiește astfel sabelienilor: „Iar dacă sunt trei ipostasuri, ei spun că sunt despărțite, dar, fie că vor sau nu, tot trei sunt, altfel vor nimici cu totul Treimea cea dumnezeiască”.

Dar și Clement spune același lucru, cu mai multă vreme în urmă: „Dumnezeu este viu și Domnul Iisus Hristos și Duhul cel Sfânt”⁶⁴¹. Cât despre Irineu, atât de apropiat de apostoli, cum vorbește despre Duhul în tratatul său *Împotriva ereziilor*? Să-l ascultăm: „Cei care nu au niciun fel de frâu și care se lasă purtați de propriile poftes și nu au nicio dorință după Duhul cel dumnezeiesc”⁶⁴². În altă parte spune din nou: „Ca să nu pierdem Împărăția cerurilor dacă suntem lipsiți de Duhul cel dumnezeiesc, Apostolul strigă despre carne că nu poate moșteni Împărăția cerurilor”⁶⁴³.

Iar pentru cei ce-l socotesc vrednic de crezare, grație mării sale culturi, pe Eusebiu din Palestina, la el putem găsi aceleași cuvinte în a sa *Chestiuni despre poligamia celor vechi*: „Noi Îl chemăm în rugăciune pe Dumnezeu cel Sfânt, călăuzitorul și luminătorul profetilor, prin Mântuitorul nostru Iisus Hristos, împreună cu Duhul”⁶⁴⁴.

73. Dar deja Origen, în multe din cuvântările sale la psalmi, ne spune că el dă slavă împreună cu Duhul Sfânt. Acest bărbat însă

⁶⁴⁰ Sfântul Dionisie al Alexandriei a fost acuzat de Sfântul Dionisie al Romei de sabelianism. Pentru a se apăra, a scris o apologie. Citatele următoare sunt din această apologie; vezi PL 5, 128 A și B.

⁶⁴¹ Vezi CLEMENT ROMANUL, *Către Corinteni*, 57, 2.

⁶⁴² *Împotriva ereziilor*, 5, 8, 2. Vezi 1 Corinteni 3, 3.

⁶⁴³ *Împotriva ereziilor*, 5, 9, 3.

⁶⁴⁴ Operă pierdută. Singura referință și singurul fragment pe care le posedăm sunt chiar în acest text.

nu avea idei foarte sănătoase despre Duhul. Cu toate acestea, în multe locuri, prin forța obiceiului, a vorbit despre Duhul potrivit dreptei credințe. Cred că în cel de-al șaselea comentariu exegetic la *Evangelia după Ioan*, Origen spune că trebuie să ne închinăm Duhului, scriind astfel: „Baia e un simbol al curățirii sufletului, care este astfel spălat de orice întinăciune a păcatului. Iar dacă un om se supune pe sine dumnezeirii Treimii celei Căreia I se închină, această spălare va fi izvor și începătură de har prin puterea rugăciunilor de invocare”. Și în alt loc, în *Comentariul său exegetic la Epistola către romani*, spune: „Sfintele Puteri pot să răsfrângă slava Unuia-Născut și dumnezeirea Duhului Sfânt”. Socotesc că, în acest fel, forța tradiției i-a silit pe unii oameni să își contrazică propriile învățături.

Iar acel [Iuliu] Africanul⁶⁴⁵, cel ce a scris istorii, nu trece nici el cu vederea această formă de doxologie. Căci vedem asta în cea de-a cincea carte din a sa *Epitome ale vremurilor*, unde vorbește astfel: „Noi, care cunoaștem dreapta măsură a acestor cuvinte și nu suntem neștiutori cu privire la harul credinței, aducem mulțumire Tatălui, Care ne-a dăruit nouă cele ce sunt ale Sale, pe Mântuitorul lumii, Domnul nostru Iisus Hristos. Lui fie slava, mărirea, împreună cu Duhul, în veci”.

Cât privește alte mărturii, putem să nu ne încredem în ele, iar dacă acestea au fost falsificate, nu va fi lesne să descoperim înșelăciunea⁶⁴⁶, mai ales că deosebirea este de o singură silabă. Însă cei ale căror cuvinte le-am înfățișat pe larg scapă de orice învinuire și aduc o mărturie lesne de dovedit dacă este îndreptățită din chiar acele scrieri.

Voi mai adăuga ceva ce în alte împrejurări ar fi de mică însemnătate. Însă eu sunt învinuit de inovație și trebuie să aduc o mărturie cât mai veche în timp. Părinții noștri au socotit să nu întâmpine în tăcere lumina de seară, ci să aducă mulțumire de îndată pentru ea. Nu știm cine este părintele acestor cuvinte de mulțumire la aprinderea luminii de seară. Însă poporul rostește această străveche expresie și nimeni nu socotește să-i învinuiască de blasfemie pe cei care spun: „Lăudăm pe Tatăl și pe Fiul și pe Duhul Sfânt”⁶⁴⁷.

⁶⁴⁵ Opera acestui istoric bisericesc (sec. II-III) nu ni s-a păstrat. Se pare că fragmentul de față reprezenta tocmai concluzia operei sale.

⁶⁴⁶ Pentru că falsificarea consta în transformarea prepoziției *σύν* (*împreună cu*) în *έν* (*în*).

⁶⁴⁷ Slujba de seară, un fel de proto-vecernie. Cuvintele acestea se vor regăsi mai târziu în imnul din secolul al III-lea, *Lumină lină*.

Cine cunoaște acest imn al lui Athenoghen⁶⁴⁸, care le-a lăsat ucenicilor săi un fel de cuvântare de adio, pe când se zorea către focul în care își va afla sfârșitul⁶⁴⁹, știe deja ce cugetau mucenicii despre Duhul. Dar acestea sunt de ajuns.

74. Dar ce să facem cu cele spuse de Grigorie cel Mare⁶⁵⁰? Oare nu le vom așeza alături de cele ale apostolilor și prorocilor? Căci el a fost un om care a umblat mereu călăuzit de Același Duh, iar întreaga sa viață a mers pe urmele sfinților și a trăit statornic și cât se poate de fidel Evangheliei. Eu însă zic că vom știrbi adevărul dacă nu vom număra printre casnicii lui Dumnezeu pe acest suflet care a fost aidoma unei mari văpăi strălucitoare, care și-a răspândit lumina în toată Biserica lui Dumnezeu. El avea, prin împreună-lucrarea Duhului, o putere înfricoșătoare împotriva demonilor. Însă cel mai mare har pe care l-a primit a fost aducerea păgânilor la credință, astfel că, la început, în ținutul și cetatea sa, el a găsit doar șaptesprezece creștini, dar mai apoi i-a câștigat pe toți la cunoașterea lui Dumnezeu. El a schimbat albia unor râuri, dându-le porunci prin marele nume al lui Hristos, a mai secat o mlaștină pentru care se gâlceveau doi frați plini de lăcomie. Profetiile sale nu au fost cu nimic mai prejos decât cele ale marilor proroci! Dar mi-ar lua foarte mult dacă aș istorisi toate minunile săvârșite de acest om, care, după belșugul de harisme revărsat în el de către Duhul, Care le lucra în el cu toată puterea, prin semne și minuni⁶⁵¹, a fost numit al doilea Moise, chiar de către vrăjmașii Bisericii. Astfel, în fiecare dintre faptele și cuvintele sale, el împlinea lucrarea harului, care strălucea ca o lumină, arătând puterea cerească ce o împlinea în chip nevăzut. De aceea, admirația stârnită de el era mare, până în ziua de astăzi, iar amintirea lui dăinuie mereu nouă și proaspătă în Biserici și nu a pălit întru nimic. Cei de după el nu au adăugat nicio rânduială, niciun cuvânt, niciun ritual al Tainelor în afară de cele pe care Sfântul Grigorie le-a lăsat Bisericii. De aceea, multe lucruri care se săvârșesc acum par nedepline, din pricină

⁶⁴⁸ Nu îl putem identifica cu precizie. Unii cercetători cred că este vorba despre Atenagora Atenianul, alții despre un martir de la Sebasta, din timpul lui Dioclețian.

⁶⁴⁹ Focul rugului pe care a fost martirizat.

⁶⁵⁰ Este vorba despre Sfântul Grigorie Taumaturgul, episcop de Neocezareea. A trecut la Domnul spre anul 270. Sfânta Macrina, bunica Sfântului Vasile cel Mare, a fost discipola lui.

⁶⁵¹ Vezi *Coloseni* 1, 29.

că au fost rânduite în vremurile de demult. Cei ce i-au urmat la cârma Bisericii au refuzat să mai adauge lucrurile care s-au ivit după el. Printre rânduielele lăsate de Grigorie, se află și această doxologie pusă acum sub semnul întrebării, însă tradiția ei a fost păstrată de Biserică. Dar, pentru a te lămuri despre aceste lucruri, e nevoie de o călătorie care cere puțină osteneală.

Această credință a fost și cea a lui Firmilian⁶⁵², după cum mărturisesc cuvintele pe care ni le-a lăsat. Și Meletie⁶⁵³, cel faimos, credea la fel, după cum spun cei ce au fost în jurul lui.

Dar de ce să vorbesc doar despre cei vechi? Căci și acum, în Răsărit, singurul mijloc de recunoaștere a oamenilor evlavioși oare nu este tocmai folosirea acestei expresii ca un semn deosebitor? După cum am auzit de la cineva din Mesopotamia, foarte iscusit în limba lui și om cu o cugetare dreaptă, nu este cu putință să vorbești altfel în limba ținutului său, ci trebuie folosită acea prepoziție în exprimarea doxologiei, cu alte cuvinte, termenul echivalent lui „și” din limba sa părintească. Dar și noi, capadocienii, vorbim la fel în graiul ținutului nostru, căci Duhul a prevăzut, în vremea împărțirii limbilor⁶⁵⁴, folosul aceluia cuvânt. Iar în privința Apusului, oare nu preferă și ei acest termen, din Iliria până la marginile pământului⁶⁵⁵?

75. Dar cum voi fi eu un inovator, un meșteșugar de cuvinte noi, când eu citez ca autori și apărători ai acestui cuvânt popoare întregi și cetăți, fiind vorba de o datină care este la fel de veche ca amintirea omenească și de oameni care sunt stâlpi ai Bisericii, plini de măreție și pricepuți în toată cunoașterea și plini de mărire prin puterea Duhului?

Aceasta e pricina pentru care ne-am ridicat în cap această șleahtă pusă pe harță. Fiecare cetate și fiecare sat, și chiar ținuturile cele mai îndepărtate, sunt pline de oameni care ne ocărăsc pe nedrept. Asta este trist și dureros pentru cineva care are o inimă râvnitoare după pace. Dar, de vreme ce mari sunt răsplățile pentru îndelunga răbdare, pentru cele suferite de dragul credinței⁶⁵⁶, nu are decât să lucească sabia, să fie ascuțită securea, să se învăpăieze

⁶⁵² Episcop al Cezareei, trecut la Domnul spre 268. A fost un fervent apărător al lui Origen. Ni s-a păstrat o scrisoare a sa, adresată Sfântului Ciprian al Cartaginei.

⁶⁵³ Nu este Meletie de Antohia, ci Meletie de Pont.

⁶⁵⁴ Vezi *Facerea* 11, 1-9.

⁶⁵⁵ Pentru antici, țărml spaniol și portughez marca hotarele lumii muritorilor.

⁶⁵⁶ Vezi *Evrei* 10, 35-36.

focul mai mult decât cel din Babilon⁶⁵⁷, să se pregătească împotriva noastră orice fel de unealtă a schingiurii! De nimic nu ne temem mai mult decât de amenințările făcute de Domnul împotriva celor ce rostesc blasfemii împotriva Duhului.

Așadar, pentru oamenii cu bună cugetare, ceea ce am spus este o apărare suficientă a termenului. Noi îl folosim pentru că este drag și apropiat sfinților, fiind bine întemeiat pe datină. De aceea, de la începutul propovăduirii evanghelice până astăzi el a primit drept de cetățenie în Biserici; mai mult, înțelesul său este cât se poate de evlavios și sfânt. Însă, pentru Scaunul de Judecată cel de sus, ce fel de apărare vom folosi? Aceea că faptul care ne-a făcut să-I dăm slavă Duhului este tocmai cinstea pe care Domnul I-o dă, alături de Tatăl, prin Botez⁶⁵⁸. Mai mult, fiecare dintre noi este introdus în cunoașterea lui Dumnezeu printr-o astfel de inițiere. Dar teama de amenințările dumnezeiești ne va ține departe de orice idee nedemnă și josnică despre acestea.

Dar ce vor mai zice vrăjmașii noștri? Cum își vor apăra blasfemia? Ei nu au păstrat cinstirea adusă de Domnul Duhului, nici nu s-au înspăimântat de amenințările Lui. Ei vor hotărî dacă doresc să fie osândiți, sau dacă vor să se pocăiască. În privința mea însă, doresc ca Bunul Dumnezeu să îmi dăruiască pacea Sa, care să stăpânească peste inimile tuturor. Iar toți aceia care se înfierbântă și se aliază ca să ne înfrunte cu îndârjire, fie ca ei să se potolească prin Duhul blândeții și al iubirii. Dar, dacă ei s-au înăcrit cu totul și nu se mai pot liniști, să ne dea Domnul răbdare ca să-i putem îngădui îndelung. Oricum, pentru cei care poartă în sine osânda morții, nu e dureros să fi suferit pentru credință pătimiri oricât de grele, ci greu de îndurat e tocmai de a nu fi luptat deloc pentru ea. Pentru atleți, nu e atât de neplăcut că au primit lovituri în arenă, cât faptul că nu au fost lăsați să intre în ea. Dar poate că acum este vremea să tăcem, cum spune înțeleptul Solomon⁶⁵⁹. La ce ne folosește să strigăm împotriva vântului când o asemenea furtună cumplită s-a revărsat asupra vieții noastre⁶⁶⁰? Cugetul celor care au primit Cuvântul este acum tulburat, ca un ochi plin de praf, acoperit de greșeli și de raționamente false, iar auzul, lovit de zgomote asurzitoare și neobișnuite. Totul se clatină și e în primejdie să se prăvălească.

⁶⁵⁷ Aluzie la tinerii din cuptorul cu foc; vezi *Cântarea celor trei tineri*.

⁶⁵⁸ Vezi *Matei* 28, 19.

⁶⁵⁹ *Ecclesiastul* 3, 7.

⁶⁶⁰ Furtuna ariană (cu apendicele ei, pnevmatomahismul).

Capitolul al XXX-lea

Înfățișarea situației de acum a Bisericilor

76. Dar cu ce oare vom asemăna starea de acum a Bisericilor? Ea e ca un război naval⁶⁶¹, în care se înfruntă luptători cu multă experiență într-o astfel de bătălie, angajați în gălcevi străvechi, plini de ură unii împotriva altora.

Ia aminte la acest tablou: cele două oștiri se aruncă înfricoșătoare una asupra alteia și se atacă pline de îndârjire și de furie, apoi ajung la lupta corp la corp! Închipuie-ți, dacă vrei, că o furtună foarte puternică risipește mai apoi flotele, iar o negură deasă de nori negri copleșește totul, încât nu mai poți deosebi care este prieten și care este vrăjmaș, iar în acest tumult nu mai poți recunoaște însemnele fiecăruia. Dar mai adăugăm o priveliște și mai vie⁶⁶², de pildă o mare dezlănțuită care se ridică din adâncuri spre cer, apoi o revărsare turbată de apă din nori, o fierbere înfricoșătoare de tala-zuri și de valuri întreite. Vânturile se ciocnesc din toate părțile, iar întreaga flotă este răvășită. Cei ce se află în linia de luptă ajung să se trădeze unii pe alții, dezertând la vrăjmaș în vremea bătăliei; în același timp, alții sunt nevoiți să înfrunte navele târate de vânt lângă ei și să se lupte cu cei care îi atacă. Se măcelăresc unii pe alții din pricină că se răzvrătesc (pentru că nu mai vrea niciunul să asculte de comandanți, fiecare dorind să își fie propriul stăpân).

Închipuie-ți mai apoi și zgomotul asurzitor și nedeslușit care stăpânește atunci marea, iscat de vârtejul vânturilor, ciocnirea corăbiilor, clocotul valurilor, urletele corăbierilor, precum și glasurile celor ce blestemă cele petrecute. Nu se mai aude glasul căpitanului, nici vocea cârmaciului, ci se iscă o neorânduială și o tulburare cumplite. Revărsarea nenorocirilor, nesiguranța vieții și panica stârnită îi fac să săvârșească fărădelegi. Să mai adăugăm la acestea un alt soi de boală irezistibilă: pofta după glorie. Astfel că o corabie, cu toate că deja se scufundă în adânc, nu renunță la lupta pentru întâietate.

77. Dar să trecem acum de la acest tablou la răul care îi servește drept pildă. Oare schisma ariană, care s-a rânduit de multă vreme

⁶⁶¹ Imaginea este împrumutată din arsenalul retoric al celei de-a doua sofistice, care a exercitat (sub raportul formei) o influență importantă asupra teologilor creștini din vremea respectivă, care, după cum e și firesc, foloseau limbajul și conceptele vremii lor.

⁶⁶² Ἐναργεῖα, în retorică, desemnează o descriere plină de viață și de efect.

ca o oștire în linie de bătaie în fața Bisericii lui Dumnezeu, nu seamănă cu cele zugrăvite mai sus? În timp ce ei se pregătesc să se lupte deschis cu noi, în urma unei gâlcevi îndelungate și nenorocite, războiul a izbucnit în mii de feluri și în nenumărate părți. Astfel că această ură comună, precum și bănuielile proprii fiecăruia, au făcut să se iște în fiecare o dușmănie care nu mai poate fi potolită. Iar această zguduire a Bisericilor oare nu e mai cumplită decât o furtună de pe mare? În acest chip, au fost strămutate toate hotarele rânduite de Părinți⁶⁶³, iar toate temeliile și toate meterezele dogmelor s-au cutremurat. Tot ce se înălța statornic pe fundații solide s-a clătinat la cea mai mică atingere. Am căzut unii peste alții, ne-am răsturnat unii peste alții. Dacă vrăjmașul nu a izbutit să vă lovească cel dintâi, atunci întăistătorul vostru a făcut-o. Dacă vreunul a fost rănit și este prăvălit la pământ, chiar camaradul său de luptă este cel care se aruncă asupra lui.

Ceea ce ne unește este tocmai ura comună a vrăjmașilor noștri. Au trecut de noi vrăjmașii? Atunci noi ne vom vedea unii pe alții ca vrăjmași. Și cine va izbuti să socotească marele număr al naufragiilor? Unele au avut drept pricină asaltul potrivnicilor, trădarea tainică a aliaților, lipsa de experiență a comandanților. Așa s-a petrecut cu Biserici întregi, până la ultimul om, care au căzut în cursele ereticilor ca în adâncurile mării și au pierit cu totul. Iar alții, printre vrăjmașii Pătimirii celei mântuitoare, au apucat cârma și au făcut credința să naufragieze.

Dar oare tulburările zămislite de cârmuitorii acestei lumi nu-i răvășesc pe oameni mai mult decât orice vijelie sau taifun? O noapte mohorâtă, plină de negură și de întristare, s-a pogorât peste Biserici, pentru că luminătorii cei rânduiți de Dumnezeu pentru a aduce lumină în sufletele oamenilor au fost surghiuniți⁶⁶⁴. Căci aceste dușmăanii lipsite de măsură între cei mari îi fac să nu mai aibă niciun pic de simțire, în vreme ce spaima de pieirea generală se răspândește peste tot. Pentru aceștia, ura privată este mai însemnată decât dușmănia unui întreg popor, căci gloria de a-i fi înfrânt pe propriii vrăjmași este mai folositoare pentru ei decât folosul obștesc, pentru că ei preferă desfătarea cinstirilor de acum răsplătirilor puse deoparte pentru mai târziu. Astfel că toți, pe măsura puterii fiecăruia, își ridică mâinile ucigașe unii împotriva altora.

⁶⁶³ Vezi *Isaia* 10, 13 și *Deuteronomul* 19, 14.

⁶⁶⁴ Aluzie la episcopii ortodocși exilați de împărații filoarieni.

Acest strigăt sălbatic al unor oameni care discută mereu în contradictoriu, un zbieret lipsit de noimă, un sunet fără noimă, iscat de un tumult neobosit, a umplut deja aproape întreaga Biserică și a falsificat prin exces sau prin lipsă dogmele cele drepte ale evlaviei. Unii ajung iar la iudaism din pricina amestecului Persoanelor⁶⁶⁵, iar alții la elenism opunând firile⁶⁶⁶, fără ca Scriptura cea de Dumnezeu insuflată să le dăruiască o cale de mijloc și fără ca tradițiile apostolice să le fie arbitru în gălcevile lor. Scopul prieteniei este tocmai a vorbi după bunul tău plăc, iar deosebirea de păreri este un bun pretext pentru dușmănie. Pentru a ține încheșată o răzvrătire, stăruința în erori comune este mai eficientă decât orice fel de jurământ. Toți sunt teologi, chiar și cei al căror suflet poartă mii de urme ale păcatului. Acești născocitori de noutăți găsesc însă nenumărați adepți care să li se alăture. Astfel de oameni, care se hirotonească pe ei înșiși, dornici fiind să parvină, își împart între ei cărmuirea Bisericii, trecând cu vederea iconomia Duhului Sfânt. În acest chip, rânduielile evanghelice au fost cu totul răsturnate din pricina acestui haos, îmbulzeala către primele locuri este cu neputință de zugrăvit, fiecare dintre ei străduindu-se să ajungă în frunte chiar prin violență. Iubirea de a fi printre primii a dat naștere unei cumplite anarhii, punând stăpânire pe popoare, încât poruncile și îndemnulurile conducătorilor sunt cu totul deșarte și fără niciun rost. Fiecare socotește că nu trebuie să mai asculte de nimeni și, purtat de trufia propriei ignoranțe, crede că el trebuie să stăpânească peste alții⁶⁶⁷.

78. De aceea socoteam că era mai bine să fi tăcut decât să grăiesc, căci un glas omenesc nu va putea fi auzit în asemenea tărași. Dar adevărată este spusa Ecclesiastului: „Cuvintele înțeleptului trebuie ascultate în liniște”⁶⁶⁸. Iar în clipa de acum se potrivește foarte bine acest cuvânt. Dar un alt cuvânt al prorocului mă oprește și el: „Cel iscusit va tăcea în acea vreme, pentru că sunt clipe rele”⁶⁶⁹. O astfel de vreme e chiar acum, când unii pun altora piedică, alții îl iau în răs pe cel căzut, iar alții aplaudă. Nu

⁶⁶⁵ Sabelienii și arienii.

⁶⁶⁶ Căzând astfel în triteism, adică în politeism.

⁶⁶⁷ Situații asemănătoare sunt prezentate și la SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Către cei căzuți*, și în *Cuvântarea 27 a Sfântului Grigorie Teologul*.

⁶⁶⁸ *Ecclesiastul* 9, 17.

⁶⁶⁹ *Amos* 5, 13.

există nimeni care să întindă o mână plină de înțelegere celui ce se clatină! Dar, potrivit Legii celei vechi, dacă un om trecea pe lângă vita vrăjmașului său, căzută la pământ sub greutatea poverii ei, era vrednic de osândă⁶⁷⁰. Astăzi nu se mai petrece nici măcar acest lucru. De ce? Pentru că dragostea s-a răcit peste tot, înțelegerea frățească nu se mai găsește, iar în privința armoniei, i-am uitat până și numele. Muștrările cele pline de dragoste nu se mai pomenesc deloc. Nicăieri nu mai găsim milostivire creștină, nicăieri lacrimi pline de compasiune. Cel slab în credință nu mai este întărit de alții, iar ura se aprinde între cei ce fac parte din același neam atât de mult, încât toți se bucură mai curând de căderile aproapelui decât de faptele sale cele bune. La fel ca în timpul unei molime, cei ce își duc viața ferindu-se cu cea mai mare grijă de activitățile obișnuite ca să nu se molipsească, intrând în legătură cu cei deja bolnavi, se îmbolnăvesc totuși în cele din urmă. La fel și noi suntem asemănători aceluia prin râvna noastră după răutate și prin gelozia care ne umple sufletele. Cei care îi judecă pe rătăciți sunt neînduplecați și acri, în vreme ce aceia care îi judecă pe cei dreپți sunt nedreپți și dușmănoși⁶⁷¹. Răul s-a înrădăcinat în noi cu atâta putere, încât am ajuns mai lipsiți de rațiune decât ființele cele cu totul lipsite de minte, căci și acelea măcar se însoțesc cu cele din aceeași specie, însă noi ducem cel mai îngrozitor război împotriva rudeniilor noastre!

79. Iată toate pricinile pentru care ar fi trebuit să păstrez tăcerea, însă dragostea m-a împins în partea opusă, câtă vreme ea nu caută ale sale⁶⁷², ci se învrednicește să înfrunte toate necazurile aduse de vremuri și de împrejurări. Tinerii cei din Babilon⁶⁷³, deși nu era nimeni care să li se alăture în dreapta credință, ne-au învățat că noi trebuie să ne facem datoria până la sfârșit, ei, cei ce erau în mijlocul văpăii și îi înălțau imnuri lui Dumnezeu, sub privirile gloatei care disprețuia adevărul, mulțumiți că pot săvârși acest lucru împreună. De aceea, nici pe noi nu ne-a înfricoșat norul vrăjmașilor, dimpotrivă, noi am proclamat cu toată libertatea de exprimare adevărul, întemeindu-ne nădejdea pe Duhul. Oare nu va fi El cu totul mâhnit că acești hulitori se înalță cu atâta trufie

⁶⁷⁰ Vezi *Ieșirea* 23, 5.

⁶⁷¹ Aluzie la judecățile părtinitoare și nedrepte.

⁶⁷² 1 *Corinteni* 13, 5.

⁶⁷³ Vezi *Daniel* 3, 12.

împotriva învățaturii celei pline de evlavie? Noi avem un Scut atât de puternic și un împreună-luptător, și tot noi ne temem să slujim și să pomenim cuvântul care ne vine din tradiția Părinților, care a fost păstrată atât de fidel?

Însă, acum, imboldul nostru a fost reaprins în văpaia dragostei tale celei adevărate. Firea ta austeră și liniștită ne este o cheazășie deplină că nu vei spune celor mulți lucrurile pe care l-am așternut în scris aici, nu pentru că sunt vrednice de tănuuit, ci pentru ca mărgăritarele să nu fie azvârlite înaintea porcilor⁶⁷⁴. Dar am vorbit de ajuns. Dacă îți sunt de ajuns cele spuse, voi pune aici capăt cuvintelor mele. Iar dacă ți se pare că mai lipsește ceva, nu te împiedică nimic să cercetezi tu însuși cu râvnă și cu iubire de osteneală, adăugând și întrebările tale lipsite de rea-voință, ca să îți sporești cunoașterea. Iar Domnul va da, fie prin noi, fie prin alții, să se împlinească cele ce lipsesc, potrivit cunoașterii dăruite de Duhul celor ce sunt vrednici de ea!

⁶⁷⁴ Vezi Matei 7, 6.

OMILII LA HEXAEMERON

INTRODUCERE

Sfântul Vasile cel Mare a rostit *Omiliile la Hexaemeron*, în număr de nouă, pe când era preot, înainte de anul 370, într-o săptămână din Postul Mare, predicând în unele zile de două ori pe zi, dimineața și seara. În aceste omilii, comentează versetele 1-26 din capitolul întâi al *Cărții Facerii*, cele șase zile ale creației¹.

Omiliile cuprind minunate descrieri ale puterii creatoare a lui Dumnezeu și ale frumuseților naturii. Citind acest minunat comentariu al zilelor creației, nu știi ce să admiri mai mult: cunoștințele multiple ale Marelui Vasile, care cuprind întreaga filozofie a Antichității cu toate teoriile ei despre geneza lumii, temeinicia argumentelor scripturistice și raționale cu care surpă aceste teorii și prezintă concepția creștină despre creație, sau dragostea sa pentru Creator, pe Care-L preamărește pentru frumusețile create de El în lumea aceasta. Și împletește Sfântul Vasile frumusețile creației cu frumusețea gândirii și a cuvintelor sale. *Omiliile la Hexaemeron* i-au impresionat pe contemporani. Sfântul Ambrozie îl imită în *Hexaemeron*-ul său, iar Sfântul Grigorie Teologul exclamă cu admirație: „Când pun mâna pe *Hexaemeron*-ul lui Vasile și citesc cu glas tare, mă simt aproape de Creator și încep să pricep temerurile creației și admir pe Creator mai mult decât mai înainte”². La

¹ În *Omilia a noua*, le făgăduiește credincioșilor că le va vorbi și despre facerea omului. Cercetarea mai nouă a demonstrat foarte limpede că o astfel de omilie (în două părți) a fost rostită de Sfântul Vasile cel Mare, dar păstrată sub numele fratelui său, Sfântul Grigorie de Nyssa. Cele două omilii cu privire la crearea omului sunt traduse la finalul *Omiliilor la Hexaemeron*, locul lor firesc aflându-se aici, de vreme ce sunt autentice. (Notă realizată de Dionisie Pîrvuloiu, de acum înainte prescurtat „n. D.P.”. Precizăm că unele note ale traducătorului au fost eliminate, iar altele îndreptate sau completate tacit.)

² *Cuvântul 43*, în: PG 36, 493-605, tradus în românește de Pr. Prof. N. DONOS, în: *Sf. Grigorie de Nazianz, Apologia sau cuvântarea în care arată motivele care l-au îndemnat să fugă de preoție și Elogiul Sfântului Vasile*, Huși, 1931 (vezi o traducere mai nouă în: SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Panegiric în cinstea Sfântului Vasile cel Mare. Cuvântul 43*, trad., introd. și note de Ioana Costa, col. *Credința Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014 - n. D.P.).

numai 20 de ani după trecerea Sfântului Vasile la cele veșnice, în anul 400, Eustatie traduce în limba latină *Hexaameron*-ul basilian³.

În limba română a fost tradus de „ieromonahul și didascalul Ilarion, în Sfânta Mănăstire Neamțul”⁴; de „Rafail smeritul monah din soborul starețului Paisie”⁵; de Samuil Micu Clain⁶; de mitropolitul Ungrovlahiei Grigorie Dascălușul, care a revizuit traducerea lui Ilarion Dascălușul⁷; de arhimandritul Sofronie Garboschi⁸; de Pr. I. Avramescu⁹. Fragmente din *Hexaameron* a publicat Arhimandritul Benedict Ghiuș¹⁰; un fragment din *Omilia a II-a* este publicat în volumul I din Efreem Sirul¹¹, iar Prof. Iuliu Valaori a publicat un fragment grec din *Omilia a IV-a*¹² și alt fragment din *Omilia a V-a*¹³.

³ Traducerea este tipărită în PG 30, 869-968.

⁴ Biblioteca Academiei Române, Ms. 3094, f. 1-279 v, anul 1782.

⁵ Biblioteca Academiei Române, Ms. 1458, f. 1-230, anul 1805.

⁶ Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Ms. 415, f. 23-24. Se păstrează numai un fragment.

⁷ *Cuvinte puține oarecare din ceale multe ale celor întru sfinți Părinților noștri Vasilie celui Mare și Grigorie Cuvîntătorului de Dumnezeu*, îtlmăcite din limba Elinnească (de Grigorie Mitropolitul Ungro-Vlahiei) și acum întii tipărite în zilele prealuminatului și preainălțatului nostru Domn Grigorie Dimitriu Ghica Voevod spre folosul neamului nostru, în București în Sfînta Mitropolie, la anul 1826, de Matthei Băbeanul Tipograful, f. 1-46 v.

⁸ Biblioteca Mănăstirii Neamț, Ms. 198, f. 1-197, anul 1847.

⁹ *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 55 (1979), pp. 362-376; 543-554; 716-726; 56 (1980), 110-128.

¹⁰ *Mitropolia Olteniei*, 9 (1957), pp. 63-65; 789-793.

¹¹ *Cuvinte și învățături*, Mănăstirea Neamțul, 1818, p. 57.

¹² Iuliu VALAORI, *Sfântul Vasile cel Mare (Bucăți alese)*, Tipografia Curții Regale, București, 1905, pp. 14-16.

¹³ I. VALAORI, *Sfântul Vasile cel Mare...*, pp. 16-18.

OMILII LA HEXAEMERON

OMILIA I

„La început¹ a făcut Dumnezeu cerul și pământul”

1. Pentru cel care vrea să vorbească despre întocmirea lumii, potrivit lucru este să înfățișeze, înainte de a precede la istorisire, principiul care stă la temelia ordinii celor ce se văd în lume. Căci nu trebuie să vorbești despre facerea cerului și a pământului ca despre o întocmire făcută de la sine, așa cum și-au închipuit unii, ci ca de o lucrare ce-și are cauza în Dumnezeu².

Care auz este vrednic oare de măreția celor ce vor fi spuse? Oare cât de pregătit se cade să fie sufletul care are de întâmpinat auzirea unor astfel de măreții? Trebuie să fie curățit de patimile trupului³, să nu fie întunecat de grijile lumești, să-i placă truda, să-i

¹ Aceste două cuvinte de la începutul *Cărții Facerii* au avut chipuri deosebite în traduceri românești ale Bibliei. Biblia lui Șerban din 1688 le redă: „De-nceput”; peste un secol, în 1795, Biblia de la Blaj scrie: „Întru început”; și sub această formă se continuă în Biblia de la Petersburg din 1819, în Biblia de la Buzău din 1854, în Biblia de la Sibiu din 1856 și în Biblia de la București din 1914. Biblia tipărită de Societatea Biblică Britanică la Iași, în 1874, adoptă o altă lectură: „La început”; și această lectură se continuă atât în Bibliile românești editate de Societatea Biblică Britanică, precum și în edițiile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, începând cu cea din 1936 de la București. Traducând și eu acest început al *Cărții Facerii*, am fost ispitit la început de lectura vechii tradiții, a secolului al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea, și cea singulară din secolul al XX-lea, mai ales că un important gânditor român (Constantin Noica – n. D.P.) a dat, într-un frumos și just comentariu, un conținut bogat cuvântului „întru”; am adoptat însă în traducerea de față lectura „la început”, pentru că tradiția vie e mai puternică decât tradiția moartă.

² Pentru majoritatea filozofilor antici, lumea era eternă. La un moment dat, un demiurg sau o divinitate inferioară a prelucrat materia și a creat lumea și viețuitoarele din această materie preexistentă. Pentru alți filozofi (atomisții), lumea a apărut singură, prin combinarea elementelor ei, în cursul evoluției, la fel și ființele vii. Observăm că evoluționismul nu este acceptat de Sfântul Vasile cel Mare. (n. D.P.)

³ SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA (*Viața lui Moise*, 2, 54) va observa că drumul care conduce la cunoaștere este puritatea. (n. D.P.)

fie dragă cercetarea și să se uite pretutindeni de jur-împrejurul lui, de unde ar putea căpăta idei vrednice de Dumnezeu.

Dar, înainte de a cerceta înțelesul cel adevărat al cuvintelor Scripturii, înainte de a afla cât de adânc este sensul acestor puține cuvinte ale *Cărții Facerii*, să ne aducem aminte de cel care ne-a vorbit de facerea lumii. Chiar dacă din cauza slăbiciunii minții noastre nu vom putea ajunge până în adâncul gândirii scriitorului, totuși, de vom lua aminte la vrednicia de credință a celui care vorbește, vom fi conduși singuri la înțelegerea celor pe care ni le spune.

Moise este cel care a scris cartea aceasta. Moise, acel bărbat vestit, despre care Scriptura a dat mărturie că era plăcut lui Dumnezeu încă de pe când era copil de sân⁴. Pe acesta l-a înfiat fiica lui Faraon⁵, l-a crescut împărătește și i-a dat pentru instruirea lui dascălii înțelepți ai egiptenilor. Moise a urât tirania și s-a reîntors la smerenia celor de-un neam cu el, „alegând mai bine să pătimească împreună cu poporul lui Dumnezeu, decât să aibă desfătarea cea trecătoare a păcatului”⁶. Avea din fire dragostea de adevăr; de aceea, se vede că și înainte de a lua conducerea poporului său, din pricina urii lui firești față de rău, a luptat împotriva celor răi cu prețul vieții sale; fiind izgonit de cei cărora le făcuse bine, a părăsit cu bucurie viața zgomotoasă egipteană și s-a dus în Etiopia⁷. Și acolo, lăsând la o parte toate celelalte îndeletniciri, vreme de patruzeci de ani s-a ocupat cu contemplarea existențelor⁸. Când era de optzeci de ani, L-a văzut pe Dumnezeu⁹, atât cât este cu putință unui om să-L vadă; dar, mai bine spus, atât cât nimeni nu L-a putut vedea, după cum dă mărturie Însuși Dumnezeu: „Dacă va fi între voi vreun proroc al Domnului, în vedenie Mă voi face cunoscut lui și în somn voi grăi cu el; nu tot așa am grăit și cu slujitorul Meu Moise, care este credincios în toată casa Mea; cu el grăiesc gură către gură, la arătare și aieva, iar nu în ghicituri”¹⁰.

Așadar, Moise, care a fost învrednicit, la fel ca îngerii, să-L vadă pe Dumnezeu față către față, ne istorisește cele pe care le-a auzit de

⁴ *Ieșirea* 2, 2; *Faptele Apostolilor* 7, 20.

⁵ *Ieșirea* 2, 10.

⁶ *Evrei* 11, 25.

⁷ *Ieșirea* 2, 11-25.

⁸ Expresie tradițională filozofică și patristică (θεωρία τῶν ὄντων) pentru a desemna cunoașterea lui Dumnezeu. (n. D.P.)

⁹ *Ieșirea* 33, 11.

¹⁰ *Numerii* 12, 6-8.

la Dumnezeu. Să ascultăm, aşadar, cuvintele adevărului, grăite „nu în cuvinte de înduplecare ale înţelepciunii omeneşti”¹¹, ci „în cuvinte de învăţătură ale Duhului”¹², care au scopul să aducă nu laudă de la cei care le ascultă, ci mântuire celor care sunt instruiţi de ele.

2. „La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul.”¹³ Minunea¹⁴ gândului acestuia îmi opreşte cuvântul. Ce să spun mai întâi? De unde să-mi încep tâlcuirea? Să vădesc deşertăciunea învăţăturii filozofilor din afară¹⁵, sau să laud adevărul învăţăturii noastre¹⁶?

Multe au grăit filozofii eleni despre natură, dar niciuna dintre ideile lor n-a rămas neclintită şi nerăsturnată; totdeauna ideile celui de-al doilea au surpat ideile celui dintâi, aşa că nu mai e nevoie să le vădesc eu deşertăciunea lor; e îndestulătoare combaterea unora de către alţii.

Aceşti filozofi, necunoscându-L pe Dumnezeu, n-au pus la temelie creaţiei universului o cauză raţională; ci ideile lor despre facerea lumii sunt concluziile neştiinţei lor iniţiale despre Dumnezeu. De aceea, unii, pentru a explica facerea lumii, au alergat la ipoteze materiale, atribuind elementelor lumii¹⁷ cauza creării universului; altora li s-a năzărit că natura celor văzute este formată din atomi, corpusculi indivizibili, particule şi pori; corpi indivizibili, care când se unesc unii cu alţii, când se despart unii de alţii; şi astfel duc la naşterea şi distrugerea existenţelor din natură; corpurile, la rândul lor, care dăinuie mai mult, îşi au cauza dăinuirii lor în unirea mai trainică a atomilor¹⁸.

Cu adevărat pânză de păianjen ţes cei care au scris acestea, punând la facerea cerului, a pământului şi a mării nişte cauze atât de slabe şi lipsite de trăinicie. Şi asta pentru că nu ştiau să spună: „La

¹¹ 1 Corinteni 2, 4.

¹² 1 Corinteni 2, 15.

¹³ Facerea 1, 1.

¹⁴ Uimirea, mirarea, atitudine specifică filozofiei şi teologiei în faţa măreţiei naturii. (n. D.P.)

¹⁵ Filozofii păgâni, cei din afara Revelaţiei. Expresie consacrată deja. (n. D.P.)

¹⁶ Această afirmaţie a Sfântului Vasile poate surprinde pe un intelectual din zilele noastre, dar, pentru el şi pentru mentalitatea timpului său, astfel de idei erau monedă curentă. În ciuda acestei afirmaţii, prin care Sfântul Vasile minimalizează folosul filozofiei, el pledează cu tărie pentru folosirea filozofiei.

¹⁷ Thales din Milet considera că principiul universului este apa; Anaximene, aerul; Anaximandru, o substanţă nedeterminată (ἀπειρον); Heraclit vedea focul la temelie universului, iar Empedocle, toate aceste elemente, la care se adăuga şi pământul.

¹⁸ Doctrina atomistă a lui Democrit. (n. D.P.)

început a făcut Dumnezeu cerul și pământul”. De aceea, necredința în Dumnezeu, care locuia în ei, i-a înșelat și au spus că universul este fără cârmuire și fără rânduire și că se mișcă la întâmplare¹⁹.

Ca să nu pățim și noi așa, Moise, care a scris despre facerea lumii, chiar de la cele dintâi cuvinte, ne-a luminat mintea cu numele lui Dumnezeu, zicând: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul”.

Ce frumoasă²⁰ orânduire! A spus mai întâi: „La început”, ca să nu socotească unii că lumea este fără de început. Apoi a adăugat: „A făcut”, ca să arate că ceea ce a făcut este o foarte mică parte din puterea creatoare a lui Dumnezeu. După cum olarul, cu același meșteșug, face nenumărate vase, fără să-și irosească meseria și puterea, tot așa și Creatorul acestui univers nu are putere creatoare numai pe măsura creării unei singure lumi, ci puterea Lui este nesfârșită; Și-a exprimat numai voința, și a și adus la existență măreția celor ce se văd.

Așadar, dacă lumea are început și a fost făcută, caută să afli cine i-a dat început și cine este Creatorul! Dar, mai bine spus, ca nu cumva tu, căutând cu gânduri omenești, să te abați de la adevăr, Moise ți-a luat-o înainte cu cele ce ne-a învățat, punând ca o pecete și ca un talisman în inimile noastre numele cel de mult preț al lui Dumnezeu, zicând: „La început a făcut Dumnezeu”. Dumnezeu, fericita Fire, îmbeșugata Bunătate, Cel dorit de toți cei înzestrați cu rațiune, Frumusețea cea mult dorită, Începutul existențelor, Izvorul vieții, Lumina cea inteligibilă, Înțelepciunea cea neapropiată! Acesta „a făcut la început cerul și pământul”.

3. Să nu-ți închipui, omule, că cele pe care le vezi sunt fără început și nici – pentru că cele ce se mișcă pe cer aleargă împrejurul tău în cerc și pentru că începutul cercului scapă simțurilor noastre – să socotești că natura celor ce se mișcă în cerc este fără început! Că nici despre cercul acesta – adică suprafața plană descrisă de o linie – nu trebuie să presupunem că este fără de început pentru că scapă simțurilor noastre și nu-i putem găsi nici începutul,

¹⁹ Filozofii atomiști și cei epicureici negau pronia divină, afirmând (primii) că lumea a apărut singură, prin combinarea atomilor, sau (epicureii) că zeii au creat lumea, dar apoi au lăsat-o să evolueze singură, ei retrăgându-se în Empireu. (n. D.P.)

²⁰ Frumosul e bine, iar binele, frumos. (n. D.P.)

nici sfârșitul. Dimpotrivă, chiar dacă începutul și sfârșitul cercului scapă simțurilor noastre, totuși cel care a descris cercul l-a început, într-adevăr, dintr-un punct oarecare, cu un centru și cu o anumită distanță de centru. Așa și tu, pentru că cele ce se mișcă în cerc revin la locul de pornire, având o mișcare continuă și neîntreruptă, să nu te înșele aceasta și să spui că lumea este fără de început și fără de sfârșit. Căci „înfățișarea lumii acesteia trece”²¹ și „cerul și pământul vor trece”²². Cele ce ni s-au dat nouă acum de învățătura cea de Dumnezeu insuflată sunt, în puține cuvinte, vestire mai dinainte a învățăturilor despre sfârșitul și transformarea lumii.

„La început a făcut Dumnezeu.” Trebuie deci neapărat ca cele ce au început în timp să se sfârșească tot în timp. Dacă facerea lumii a început în timp, nu te îndoi nici de sfârșitul ei! Căci geometria, cercetările aritmetice, studiile despre corpurile solide, vestita astronomie, despre care se vorbește atât de mult, la ce scop duc, dacă cei care se ocupă cu aceste științe au gândit că lumea aceasta văzută este coeternă cu Dumnezeu²³, Creatorul universului, dacă ridică lumea materială și mărginită la aceeași slavă cu firea cea neînțeleasă și nevăzută a dumnezeirii și nici atâta n-au putut gândi că, dacă părțile unui întreg sunt supuse stricăciunii și schimbării, trebuie neapărat ca și întregul să sufere aceleași schimbări la care sunt supuse părțile lui? Dar atât „au rătăcit în cugetele lor și s-a întunecat inima lor cea neînțelegătoare și, spunând că sunt înțelepți, au ajuns nebuni”²⁴, încât unii au afirmat că cerul există din veșnicie împreună cu Dumnezeu, iar alții au spus că cerul este Dumnezeu, că e fără de început și fără de sfârșit și că este cauza rânduiei fiecărei părți din lume.

²¹ 1 Corinteni 7, 31.

²² Matei 24, 35.

²³ Părinții capadocieni și Sfinții Părinți, în general, au recunoscut meritul și seriozitatea științelor vremii, dar au observat și limitele cunoașterii științifice și omenești, în general. Cu toate acestea, au formulat cu mult curaj critici acolo unde doctrinele științifice ale vremii contraziceau flagrant Revelația biblică. Părinții vor combate sistemele filozofice ateiste și care negau Pronia, ca fiind cu totul incompatibile cu creștinismul. Vezi E. IOANNIDIS, „Scienze e teologia negli Hexaemeron di Basilio Magno e di Gregorio di Nissa”, în: *La cultura scientifico-naturalistica nei Padri della Chiesa (I-V sec.). XXXV Incontro di studiosi dell'antichità cristiana*, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma, 2007 (Studia Ephemeridis Augustinianum, vol. 101), pp. 153-162. (n. D.P.)

²⁴ Romani 1, 21-22.

4. Într-adevăr, bogăția înțelepciunii lumii le va mări cândva cumplita lor osândă, căci aceștia, ocupându-se atât de mult cu lucrurile deșarte, au rămas de bunăvoia lor orbi față de înțelegerea adevărului. Aceștia măsoară distanțele între stele, descriu și stelele dinspre miazănoapte, pe care le vedem mereu, și pe cele de la miazăzi, cunoscute celor care locuiesc în acele regiuni, dar necunoscute nouă, împart bolta de miazănoapte a cerului și a ciclului zodiacal în mii și mii de părți, observă cu precizie răsăritul, oprirea și apusul stelelor, mișcarea tuturor stelelor și timpul în care fiecare dintre stelele rătăcitoare își împlinește mișcarea ei de revoluție, dar pe singura știință adevărată dintre toate n-au izbutit să o descopere, știința de a-L înțelege pe Dumnezeu, Creatorul universului, pe dreptul Judecător – Care îi răsplătește după vrednicie pe cei care viețuiesc în lume –, și n-au descoperit nici știința de a avea despre judecarea lumii o idee potrivită cu sfârșitul lumii. Pentru că lumea se va preface, de vreme ce și starea sufletelor se va schimba într-un alt fel de viață; căci, după cum viața noastră de aici este înrudită cu natura acestei lumi, tot așa și viitoarea viețuire a sufletelor noastre va primi soarta potrivită cu viața dusă de fiecare. Acești învățați sunt atât de departe în studierea acestor adevăruri, încât chiar izbucnesc în răs când le vorbim de sfârșitul acestei lumi și de nașterea din nou a veacului.

Și, pentru că începutul stă în chip firesc înaintea celor ce vin după început, trebuia neapărat ca Moise, care urma să vorbească despre cele ce și-au primit în timp existența²⁵, să pună cuvântul acesta înaintea tuturor, zicând: „La început a făcut”.

5. Dar, după cum se pare, a fost și înainte de lumea aceasta ceva²⁶, care se poate contempla cu mintea noastră, dar n-a fost consemnat de istorie, pentru că acest lucru era nepotrivit celor începători și încă prunci cu conștiința. Era o stare mai veche decât facearea lumii, potrivită puterilor celor mai presus de lume, o stare mai presus de timp, veșnică, pururi fiitoare; în ea, Ziditorul și Creatorul tuturor a făcut creaturi: lumina spirituală, potrivită fericirii celor care-L iubesc pe Domnul, firile raționale și nevăzute și toată

²⁵ Părinții capadocieni vor afirma cu tărie că timpul este legat indisolubil de materie și de creație. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA numește timpul „semnul întregii creații” (*Împotriva lui Eunomie*, 1, 21). (n. D.P.)

²⁶ Doctrină specifică lui Origen și neoplatonicilor. (n. D.P.)

podoaba celor spirituale, câte depășesc mintea noastră, ale căror nume nici nu este cu putință să le descoperim. Acestea umplu lumea cea nevăzută, după cum învață Pavel, zicând: „În El s-au făcut toate, fie cele văzute, fie cele nevăzute, fie Tronuri, fie Domnii, fie Începătorii, fie Stăpânii, fie Puteri”²⁷, fie oștile Îngerilor, fie dregătoriile Arhanghelilor.

Când însă trebuia adusă între existențe și lumea aceasta – mai întâi ca o școală și ca un loc de învățatură a sufletelor omenești, apoi, ca să spun pe scurt, ca o locuință potrivită tuturor celor supuși nașterii și stricăciunii –, atunci, de aceeași natură cu lumea, cu viețuitoarele și plantele din lume, a adus la existență și scurgerea timpului, care se grăbește totdeauna, trece mai departe și nu-și oprește deloc drumul. Nu-i oare așa timpul, al cărui trecut a dispărut, al cărui viitor nu-i încă de față, iar prezentul fuge înainte de a-l cunoaște bine? Așa este și natura tuturor celor din lume: sau cresc, sau se sfârșesc; nu au temei și statornicie. Se cădea, așadar, ca trupurile viețuitoarelor și ale plantelor, legate în chip necesar de scurgere și stăpânite de mișcarea care le duce spre naștere și stricăciune, se cădea deci să fie cuprinse de natura timpului, care este înrudit cu cele supuse schimbării.

De la acest fapt a pornit Moise pentru a vorbi despre lume, învățându-ne cu înțelepciune despre facerea lumii, zicând: „La început a făcut”, adică: la începutul acesta al timpului. Când Moise spune că s-au făcut „la început”, n-o spune ca și cum ar da mărturie că timpul este mai vechi decât toate cele făcute, ci spune că cele văzute și percepute de simțurile noastre au luat început în urma celor nevăzute și spirituale.

Poartă numele de „început” și cea dintâi mișcare, ca în acest text al Scripturii: „Început al căii celei bune este a face dreptatea”²⁸; pentru că de la săvârșirea faptelor de dreptate pornim spre viața cea fericită. Poartă numele de „început” și lucrul din care se face ceva și care există în el, ca, de pildă, temelia casei sau carena corabiei, după cum este scris: „Început al înțelepciunii este frica de Domnul”²⁹; pentru că evlavia este temelia și fundamentul desăvârșirii. Poartă numele de „început” și meșteșugul sau arta potrivit căreia se

²⁷ Coloseni 1, 16.

²⁸ Pildele 16, 7 (după Septuaginta).

²⁹ Pildele 1, 7.

săvârșesc lucrurile meșteșugărești sau artistice, de pildă înțelepciunea lui Bețaleel, folosită pentru împodobirea cortului³⁰. Adeseori, poartă numele de „început” și faptele care au un sfârșit bun, de pildă, început al milosteniei este lauda de la Dumnezeu, iar început al oricărei fapte de virtute este sfârșitul pregătit în făgăduințe.

6. Așadar, pentru că acest cuvânt „început” are atâtea sensuri, vezi dacă nu cumva acest cuvânt se potrivește tuturor acestor sensuri! Ți este cu putință să afli din ce timp a început alcătuirea lumii acesteia, dacă, întorcându-te în urmă cu gândul, te vei sili să găsești cea dintâi zi a facerii lumii; vei găsi astfel când începe prima mișcare în timp; apoi vei vedea că au fost puse mai întâi, ca niște temelii și fundamente, cerul și pământul; apoi vei vedea că o minte de făurar iscusit a condus împodobirea celor ce se văd, așa cum o arată sensul cuvântului „început”; apoi că lumea aceasta n-a fost gândită în zadar, nici în deșert, ci pentru un scop folositor și pentru marea trebuință pe care o aduce celor ce există pe pământ, dacă lumea este, într-adevăr, o școală a sufletelor înzestrate cu rațiune și un loc unde se poate învăța cunoașterea lui Dumnezeu, fiind, prin cele văzute și simțite în lume, o călăuză a minții pentru contemplarea celor nevăzute³¹, precum zice Apostolul, că „cele nevăzute ale lui Dumnezeu de la facerea lumii se văd, înțelegându-se din fapte”³².

Sau poate că s-a zis: „La început a făcut” din pricină că facerea cerului și a pământului s-a făcut într-o clipită și în afară de timp, deoarece „începutul” este ceva indivizibil și fără dimensiune. După cum „începutul” căii încă nu-i calea, iar „începutul” casei nu-i casa, tot așa și „începutul” timpului nu-i timpul, dar nici cea mai mică parte din timp. Iar dacă cineva s-ar ambiționa să spună că „începutul” este timp, să știe acela că împarte „începutul” în părțile timpului, adică în început, în perioada de la mijloc și în perioada de la sfârșit. Este însă cu totul de râs să te gândești la un început al „începutului”. Cel care împarte „începutul” în două face două începuturi în loc de unul; dar, mai bine spus, multe și nenumărate, pentru că părțile tăiate se împart mereu în altele. Deci Moise a spus: „La început a făcut” ca să cunoaștem că lumea a luat ființă fără

³⁰ *Ieșirea* 31, 2-3.

³¹ În *Omilia la locul „Ia aminte la tine însuși!”*, SFÂNTUL VASILE CEL MARE spune că la cunoașterea lui Dumnezeu nu se ajunge cu ajutorul simțurilor, ci prin intermediul minții. (n. D.P.)

³² *Romani* 1, 20.

scurgere de timp, odată cu voința lui Dumnezeu. Alți traducători ai Scripturii³³ au redat mai clar sensul acestui cuvânt, spunând: „Întru totul a făcut Dumnezeu”, adică: dintr-odată, în puțină vreme. Atât despre „început” – puține din cele multe câte se pot spune.

7. Artele se împart în: arte creatoare, arte practice și arte teoretice. Artele teoretice au ca rezultat lucrarea intelectuală; artele practice, însăși mișcarea trupului, care, dacă încetează, s-a pierdut și nu mai rămâne nimic privirilor; de pildă, dansul și cântatul din flaut nu au un rezultat, ci se sfârșesc odată cu terminarea lucrării; artelor creatoare, chiar dacă le încetează lucrarea, le rămâne totuși lucrul săvârșit³⁴; astfel, arhitectura, tâmplăria, arta de a lucra arama, arta țesutului și toate cele ca acestea arată din destul, prin ele însele, principiile de creație, chiar dacă nu este de față meșterul care le-a lucrat; și îl poți admira pe arhitect după opera sa, precum și pe făurar sau pe țesător.

Așadar, ca să arate că lumea este o operă de artă, pusă înaintea tuturor spre a fi privită și contemplată, și ca să facă cunoscută înțelepciunea Creatorului ei, înțeleptul Moise n-a folosit alt cuvânt, ci a zis: „La început a făcut”, n-a zis: „A lucrat”, nici: „A adus-o la existență”, ci: „A creat”³⁵.

³³ Prin „alți traducători ai Scripturii”, Sfântul Vasile i-a avut în vedere pe Aquila, Simah și Teodotion. Pe doi dintre aceștia, pe Aquila și Simah, îi și numește în *Omilia la Psalmul XLIV*, cap. 4. *Aquila* (sec. al II-lea), păgân de origine, se creștinează; vine însă în conflict cu Biserica și trece la iudaism. Îmbrățișând această nouă religie, traduce în grecește Vechiul Testament. Pentru fidelitatea traducerii sale, dusă până la servilism, iudeii o adoptă în locul *Septuagintei* (cf. Pr. Prof. Vladimir PRELIPCEAN, Pr. Prof. Nicolae NEAGA, Pr. Prof. Gh. BARNA, *Studiul Vechiului Testament*, București, 1955, pp. 47-48). *Simah* (sec. al II-lea), după Sfântul Epifanie de Salamina, de neam samarinean trecut la iudaism, a făcut și el o nouă traducere în grecește a Vechiului Testament, din care s-au păstrat numai fragmente. Traducerea, deși cu parafraze, este socotită o traducere bună, nu servilă ca a lui Aquila (cf. Pr. Prof. V. PRELIPCEAN, Pr. Prof. N. NEAGA, Pr. Prof. Gh. BARNA, *Studiul Vechiului Testament*, p. 48). *Teodotion* a trăit pe timpul împăratului Commodus (180-183); după Sfântul Irineu de Lyon, era originar din Efes, iar după alții, din Pont; a fost ebionit sau marcionit. Traducerea Vechiului Testament făcută de el ține calea de mijloc, între traducerea servilă a lui Aquila și traducerea mai liberă a lui Simah. Traducerea lui Teodotion a fost mult prețuită de Origen (cf. Pr. Prof. V. PRELIPCEAN, Pr. Prof. N. NEAGA, Pr. Prof. Gh. BARNA, *Studiul Vechiului Testament*, p. 49).

³⁴ Artele poetice sau figurative au ca obiect frumosul. Vezi ARISTOTEL, *Metafizica*, E (VI), 1025, b. (n. D.P.)

³⁵ SFÂNTUL TEOFIL DE ANTIOHIA afirmase că facerea lumii înseamnă crearea din cele ce nu există, crearea din nimic τὸ ἔξ οὐκ ὄντων ποιεῖν (*Către Autolic*, II, 4).

Și, pentru că mulți și-au închipuit că lumea este din veșnicie coeternă cu Dumnezeu³⁶ și nu vor să accepte că este făcută de Dumnezeu, ci că lumea există de la sine alături de El, ca umbră a puterii Lui, și pentru că mărturisesc că Dumnezeu este într-adevăr cauza lumii, dar o cauză independentă de voința Lui, așa cum trupul este cauza umbrei sau făclia cauza luminii, prorocul, vrând să îndrepte o înșelăciune ca aceasta, s-a folosit de această precizie a cuvintelor, spunând: „La început a făcut Dumnezeu”. Nu i-a dat lumii cauza existenței ei, așa cum spun aceia, ci afirmă că Dumnezeu Însuși a făcut-o: ca Bun, această operă folositoare; ca Înțelept, această operă preafrumoasă; ca Puternic, această operă grandioasă. Moise și L-a arătat pe Meșter nu doar implicându-Se în ființa tuturor celor din lume, ci și punând toate părțile ei în armonie unele cu altele și făcând un tot armonic, corespunzător și de acord cu El.

„La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul.” Cu aceste două margini – cer și pământ – Moise și-a lăsat să înțelegi existența întregului univers; a dat cerului întâietatea în ordinea creației și a spus că pământul este al doilea în ordinea existenței. Negreșit, au fost făcute odată cu cerul și pământul și cele ce sunt între cele două extreme. Deci, chiar dacă Moise n-a spus nimic despre elementele lumii – despre foc, apă, aer –, tu însă, cu propria ta minte, înțelege mai întâi că toate aceste elemente sunt amestecate în tot ce există! În pământ vei găsi și apă, și aer, și foc, odată ce din pietre sare foc, iar fierul, care este și el născut din pământ, dacă este frecat, scoate cu îmbelșugare foc³⁷. Și e lucru vrednic de mirare cum focul, când este în corpuri, stă cuibărit acolo fără să vatăme, dar, când este chemat afară, le mistuie pe cele pe care mai înainte le păzea nevătămate. Săpătorii de fântâni arată apoi că în pământ se găsește apă; iar existența aerului în pământ o arată vaporii, care se ridică din pământul umed încălzit la soare. Înțelege apoi că, dacă cerul, prin natura lui, ocupă locul cel de sus, iar pământul este în partea cea de jos – că spre cer se ridică cele ușoare, iar spre pământ cad cele grele, că susul și josul sunt potrivnice unul altuia –, Moise, care le-a consemnat pe cele care sunt prin natura lor foarte depărtate unele de altele, le-a consemnat implicit și pe cele care ocupă locul dintre aceste două extreme! Deci nu căuta o expunere a tuturor existențelor, ci, prin cele ce ți s-au arătat, înțelege-le și pe cele trecute sub tăcere!

³⁶ Maniheismul. (n. D.P.)

³⁷ Vezi STRABON, *Geografia*, V, 2, 6. (n. D.P.)

8. „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul.” Cercetarea ființei fiecărei existențe, fie a celor pe care le contemplăm, fie a celor care ne cad sub simțuri, ar lungi mult de tot interpretarea noastră, iar pentru expunerea celor cu privire la această problemă s-ar cheltui mai multe cuvinte decât cele câte s-ar putea spune despre fiecare dintre problemele de care ne ocupăm. De altfel, nici n-ar fi de folos pentru edificarea celor din Biserică³⁸ să ne ocupăm de ele.

Despre ființa cerului ne sunt îndestulătoare cele spuse de Isaia, care, prin cuvinte simple, ne-a dat o idee clară despre natura cerului, zicând: „Cel ce a întărit cerul ca fumul”³⁹, adică: Cel ce a dat cerului, pentru alcătuirea lui, o natură subțire, nu tare, nici groasă. Iar despre forma cerului, ne sunt îndestulătoare tot cele spuse de Isaia, spre slava lui Dumnezeu: „Cel ce a întărit cerul ca o boltă”⁴⁰.

Același lucru să ni-l spunem și despre pământ. Să nu iscodim care este ființa lui, nici să nu ne sfărâmăm mintea, căutând ce este sub el, nici să căutăm o natură lipsită de însușiri, care prin ea însăși ar fi fără însușiri, ci să știm bine că toate cele pe care le vedem la el sunt rânduite pentru a-i da existență și pentru a-i completa ființa. Căci n-ai să ajungi la nimic dacă ai încerca să elimini cu rațiunea pe fiecare dintre însușirile care sunt în el. Dacă îndepărtezi negrul, recele, greul, densul, însușirile pe care ți le dă gustul sau alte însușiri pe care le posedă pământul, atunci nu mai rămâne nimic din pământ.

Părăsind, așadar, aceste cercetări, te sfătuiesc să nu cauți să afli nici pe ce stă pământul. Îți va ameți mintea, pentru că gândirea ta nu va ajunge la un rezultat sigur. Dacă vei spune că aerul este așternut sub lățimea pământului, vei rămâne nedumerit, întrebându-te: cum substanța moale și cu totul goală a aerului rezistă, deși este apăsată de o greutate atât de mare? Cum nu alunecă aerul în toate părțile, evitând prăbușirea împreună cu pământul și cum nu se urcă deasupra pământului care îl apasă? Iarăși, dacă vei presupune că apa este temelia pământului⁴¹, te vei întreba așa: cum pământul, care este greu și dens, nu se scufundă în apă, ci el, care-i atât de greu, este ținut de apă, care este mai slabă decât el? Pe lângă asta, trebuie să te mai întrebi: pe ce stă apa? Și iarăși vei fi nedumerit pe ce substanță tare și rezistentă stă fundul celei din urmă temelii.

³⁸ Scopul principal al acestor omilii este catehetic și pastoral. (n. D.P.)

³⁹ *Isaia* 51, 6.

⁴⁰ *Isaia* 40, 22 (după *Septuaginta*).

⁴¹ Concepția lui Thales. (n. D.P.)

9. Iar dacă vei presupune un alt corp, mai greu decât pământul, care ar putea opri pământul să se ducă în jos, să-ți amintești că și corpul acela are nevoie de un altul care să-l susțină și să nu-l lase să cadă. Iar dacă am putea presupune un reazem și acelaia, mintea noastră va căuta iarăși și acelaia un alt reazem și așa vom merge la nesfârșit, născocind alte temelii pentru cele pe care le-am găsit. Și, cu cât vom merge mai departe cu mintea, cu atât vom fi siliți să aducem o mai mare putere de sprijin, care să poată rezista întregii greutateți pe care o are de susținut. De aceea, pune hotar minții tale, ca nu cumva cuvântul lui Iov să-ți mustre curiozitatea, că iscodești cele ce nu pot fi înțelese, și să fii întrebat și tu de el: „Pe ce s-au întărit stâlpii pământului?”⁴²

Iar dacă uneori auzi în psalmi spunându-se: „Eu am întărit stâlpii lui”⁴³, gândește-te că psalmistul a numit „stâlpi” puterea care susține pământul. Iar cuvintele psalmistului: „Pe mări l-ai întemeiat pe el”⁴⁴ ce altceva arată decât că apa este revărsată de jur-împrejurul pământului?

– Dar cum se face că apa, care este curgătoare și se îndreaptă spre locurile înclinate, stă suspendată și nu se revarsă nicăieri?

– Nu te gândești că aceeași nedumerire, ba chiar mai mare nedumerire, îți pune gândirii tale pământul, care stă suspendat, el, care e mai greu decât apa?

Așadar, trebuie neapărat, fie că acceptăm că pământul se ține singur, fie că plutește pe ape, să nu ne depărtăm de gândul cel binecredincios, ci să mărturisim că toate se țin prin puterea Creatorului. Aceasta trebuie să ne-o spunem atât nouă înșine, cât și celor care ne întrebă pe ce se sprijină această mare și grozavă greutate⁴⁵ a pământului, că „în mâna lui Dumnezeu sunt marginile pământului”⁴⁶. Acesta este cel mai sigur răspuns pe care-l putem da minții noastre și este de folos și ascultătorilor noștri.

10. Unii filozofi ai naturii⁴⁷ spun, prin cuvinte elegante, că pământul stă nemișcat din anumite pricini: din pricina locului pe

⁴² Iov 38, 6.

⁴³ Psalmul 74, 3.

⁴⁴ Psalmul 23, 2.

⁴⁵ Anaximene, Anaxagoras și Democrit considerau că greutatea și mărimea Pământului ar fi cauza stabilității sale (ARISTOTEL, *Despre cer*, 2, 13 – n. D.P.).

⁴⁶ Psalmul 94, 4.

⁴⁷ Filozofii Școlii din Milet, care, începând cu Thales, au abandonat explicațiile mitice și au inițiat metoda științifică, pornind în căutarea principiului, fundamentului, care stă la baza existenței lumii. (n. D.P.)

care îl ocupă în centrul universului și din pricina distanței, totdeauna egală cu marginile universului; de aceea nu poate să se încline în vreo parte; așa că rămâne neapărat nemișcat, pentru că distanța egală, pe care o are din toate părțile de jur-împrejurul lui, îi face cu neputință înclinarea în vreo parte⁴⁸. Locul acesta din centrul universului, pe care pământul îl ocupă, nu l-a dobândit nici ca o moștenire, nici prin sine însuși, ci este locul lui firesc și necesar. Deoarece corpul ceresc ocupă în înălțime cel mai îndepărtat loc, urmează, spun acești fizicieni, că toate obiectele grele, care cad de sus, se îndreaptă din toate părțile spre centru; și în care direcție se îndreaptă părțile, într-acolo se îndreaptă și întregul. Dacă pietrele, lemnele și toate obiectele de pământ se îndreaptă în jos, atunci negreșit și pentru întregul pământ acesta îi este locul propriu și potrivit; iar dacă vreun obiect ușor se ridică din centru, negreșit că se va îndrepta spre locurile cele mai de sus. Deci corpurilor grele le este proprie mișcarea înspre jos; iar josul, așa cum s-a arătat, este centrul. Așadar, să nu te minunezi dacă pământul nu cade nici într-o parte; nu cade pentru că ocupă, potrivit naturii lui, locul din mijloc. Așadar, trebuie neapărat ca pământul să rămână la locul său; poate însă să-și schimbe locul dacă face vreo mișcare potrivnică naturii sale.

Dacă ți se pare că poate fi adevărat ceva din cele spuse, atunci mută-ți admirația spre Dumnezeu, Care le-a rânduit așa pe acestea! Că nu se micșorează admirația pentru lucrurile mărețe din natură dacă se descoperă chipul în care Dumnezeu le-a făcut. Iar dacă nu le socotești adevărate, simpla ta credință să-ți fie mai puternică decât argumentele logice.

11. Același lucru îl putem spune și despre cer, că s-au scris de înțelepții lumii tratate pline de multe cuvinte despre natura cerului. Unii au spus că cerul este compus din cele patru elemente, pentru că se poate pipăi și vedea; participă la pământ din pricină că e tare, la foc, din pricină că se vede, și la celelalte elemente, din pricina compoziției lui. Alți înțelepți însă au respins această teorie ca de necrezut și au introdus în alcătuirea cerului a cincea substanță corporală, imaginată de ei. Pentru ei, cerul este un corp eteric, care, după cum spun ei, nu-i nici foc, nici aer, nici pământ, nici apă, pe

⁴⁸ Concepția lui Anaximandru, potrivit lui ARISTOTEL (*Despre cer*, 2, 13). (n. D.P.)

scurt, niciunul dintre corpurile simple; căci, pentru corpurile simple, mișcarea proprie lor este mișcarea în linie dreaptă; pentru cele ușoare, mișcarea în sus; iar pentru cele grele, mișcarea în jos; și nici mișcarea circulară nu este aceeași cu mișcarea în sus sau mișcarea în jos; și, pe scurt, mișcarea în linie dreaptă se deosebește foarte mult de mișcarea circulară. Și acești învățați spun: corpurile care au, potrivit naturii lor, deosebite mișcărilor lor diferite au și naturile diferite.

Dar nu-i cu putință să presupunem că cerul este format din primele corpuri, pe care le numim elemente, pentru că corpurile alcătuite din elemente diferite nu pot avea mișcarea uniformă și liberă, deoarece fiecare element care există în corpurile compuse are prin natura lui altă și altă mișcare. De aceea, mai întâi, cele compuse cu greu se pot menține într-o singură mișcare continuă, pentru că elementul care are o singură mișcare nu se poate acorda și nici nu se poate împăca cu toate celelalte elemente, care au mișcări contrarii; dimpotrivă, elementul care are însușirea de a fi ușor este opus elementului care are însușirea de a fi greu. Când ne mișcăm spre înălțime, suntem îngreuiți de elementul pământ; iar când suntem purtați în jos, ne mișcăm împotriva elementului foc, căci suntem atrași în jos împotriva naturii elementului foc; iar tendința elementelor de a se îndrepta în direcții contrare duce la distrugerea corpului compus din acele elemente. Tot ceea ce este unit silnic și împotriva firii se menține unit puțină vreme; iar aceasta, forțat și cu greutate; dar se descompune repede în elementele din care a fost compus, întorcându-se fiecare element la locul său propriu.

Din pricina acestor necesități logice, după cum spun învățații aceia, ei au respins ipotezele celor de dinaintea lor și au avut nevoie de o ipoteză proprie; au emis ipoteza unei a cincea naturi corporale⁴⁹ pentru facerea cerului și a stelelor de pe cer. Un alt învățat, unul dintre cei plini de idei și cu cuvinte amăgitoare, s-a ridicat împotriva acelorora, le-a risipit ideile lor și le-a înlăturat, punând în locul lor propria lui părere.

Dacă am încerca acum să vorbim de toate câte spun acești învățați, am cădea și noi în aceeași pălăvrăgeală ca și ei. Noi însă să-i lăsăm pe acești învățați să se lupte între ei. Să nu mai vorbim de natura existențelor, ci să dăm crezare lui Moise, care a spus:

⁴⁹ Al cincilea element sau chintesenta (*quinta essentia*), doctrină aristotelică. (n. D.P.)

„A făcut Dumnezeu cerul și pământul”, și să-L slăvim pe Marele Meșter al celor făcute cu înțelepciune și măiestrie. Din frumusețea celor văzute, să-L înțelegem pe Cel care-i mai presus de frumusețe, iar din măreția celor care cad sub simțurile noastre și din corpurile acestea mărginite din lume, să ne ducem cu mintea la Cel nemărginit, la Cel mai presus de măreție, Care depășește toată mintea cu mulțimea puterii Sale. E drept, nu cunoaștem natura existențelor; dar sunt atât de minunate cele ce ne cad sub simțuri, încât mintea cea mai ascuțită se vădește a fi neputincioasă în fața celei mai mici făpturi din lume, fie pentru a o descrie cum se cuvine, fie pentru a da laudă cuvenită Creatorului, Căruia I se cuvin toată slava, cinstea și puterea, în vecii vecilor. Amin.

OMILIA A II-A

Despre: „Pământul era nevăzut și netocmit”

1. Azi dimineată⁵⁰ am explicat câteva cuvinte din Scriptură și am găsit atâta adâncime de gânduri ascunse în ele, încât am pierdut cu totul curajul să merg mai departe. Dacă pridvoarele sfintelor sunt așa, iar tindele bisericii sunt atât de cinstitute și de înalte, încât întunecă ochii minții noastre cu străfulgerarea frumuseții lor, cum vor fi sfintele sfintelor? Cine-i în stare a îndrăzni să intre în sfintele sfintelor sau cine va privi pe cele mai presus de grai⁵¹? Chiar a le privi este cu neputință, iar cuvântul cu greu tâlcuiește ceea ce gândește mintea! Dar, pentru că în fața Dreptului Judecător este hotărâtă răsplata, nu vrednică de disprețuit, chiar numai pentru că dorești să le împlinești pe cele care trebuie, n-am să șovăi să-mi continui tâlcuirea, deși sunt departe de vrednicia acestei tâlcuiri. Iar dacă, cu ajutorul Duhului, nu mă voi depărta de scopurile urmărite de Scriptură, atunci n-am să fiu socotit vrednic de respins. Și, cu ajutorul harului lui Dumnezeu, voi zidi și eu cât de cât Biserica lui Dumnezeu.

„Pământul era nevăzut și netocmit”⁵², spune Scriptura.

– Cum se face că, deși amândouă – și cerul, și pământul – au fost create având aceeași cinste, cerul a fost făcut desăvârșit, iar pământul este încă nedesăvârșit și neterminat? Sau, pe scurt, care era partea „netocmită” a pământului și pentru care pricină pământul era „nevăzut”?

– Tocmirea desăvârșită a pământului o formează belșugul din el: odrăslirea a tot felul de plante, creșterea pomilor înalți – roditori și neroditori –, culorile frumoase și mirosurile plăcute ale florilor și toate câte, puțin mai în urmă, răsărind din pământ, la porunca lui Dumnezeu, vor împodobi pământul care le-a dat naștere. Așadar, pentru că nimic din acestea nu era pe pământ, pe bună dreptate Scriptura a numit pământul „netocmit”.

Același lucru îl putem spune și despre cer. Nici nu era încă terminat și nici nu primise propria lui podoabă; nu era luminat

⁵⁰ Sfântul Vasile predica zilnic, dimineata (după Sfânta Liturghie) și seara. (n. D.P.)

⁵¹ Temă dezvoltată și de SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA în *Despre viața lui Moise*. (n. D.P.)

⁵² *Facerea* 1, 2.

nici de lună, nici de soare și nici încununat cu corurile stelelor⁵³. Încă nu se făcuseră acestea. Deci n-ai păcătui față de adevăr dacă ai spune că și cerul era „netocmit”⁵⁴.

Scriptura a mai spus încă și că pământul era „nevăzut”. Aceasta, pentru două pricini: sau pentru că nu era încă omul, cel care avea să-l privească, sau pentru că era cufundat sub apă, care plutea pe suprafața lui, și nu putea să fie văzut; fiindcă nu erau încă adunate apele în adunările lor, pe care, adunându-le mai pe urmă Dumnezeu, le-a numit „mări”.

– Dar ce vrea să spună cuvântul „nevăzut”?

– Cuvântul „nevăzut” arată, pe de o parte, ceea ce nu se vede cu ochii trupului; de pildă: mintea noastră. Pe de altă parte, arată ceea ce este văzut, datorită naturii lui, dar este ascuns de un corp care îl acoperă; de pildă: fierul în adâncul pământului. Socotim că potrivit acestui din urmă sens s-a spus despre pământ că era „nevăzut”; că era acoperit cu apă. Mai mult, pentru că încă nu fusese făcută lumina, nu este de mirare ca pământul să se găsească în întuneric; căci văzduhul, care era deasupra lui, era neluminat; deci, și pentru această pricină, Scriptura a spus că pământul era „nevăzut”.

2. Dar cei care falsifică adevărul, cei care nu-și învață mintea să urmeze Scripturii, ci strică sensul Scripturii după voia lor, aceia spun că prin aceste cuvinte este arătată materia⁵⁵. Această materie, spun ei, prin natura ei, era „nevăzută și netocmită”; era prin ea însăși fără însușiri și lipsită de chip și formă; această materie a fost luată de Ziditor și El, cu înțelepciunea Lui, i-a dat formă, a pus în ea ordine și așa, prin această materie, le-a adus la ființă pe cele văzute.

Dacă materia este necreată, urmează, mai întâi, că este de aceeași cinste cu Dumnezeu și trebuie să fie învrednicită de aceeași prețuire. Dar poate fi oare o mai mare lipsă de credință ca aceea de a da materiei celei fără de însușiri, fără de chip, urâtă în cel mai înalt grad, urâtenie nespusă – ca să folosesc chiar cuvintele aceluia –, de a da deci materiei aceeași cinste ca și Înțeleptului, Puternicului și Preabunului Creator și Ziditor al universului? În al doilea rând, dacă materia a fost atât de capabilă încât să cuprindă

⁵³ Vezi PLATON, *Timaios*, 40c. (n. D.P.)

⁵⁴ SFÂNTUL TEOFIL DE ANTIOHIA considera că aceasta ar fi materia în stare de pură potențialitate (*Către Autolic*, II, 13). (n. D.P.)

⁵⁵ Probabil exegeza gnostică. (n. D.P.)

toată știința lui Dumnezeu – căci aceia compară materia cu puterea lui Dumnezeu, care este cu totul de nepătruns⁵⁶ –, atunci materia este îndestulătoare prin ea însăși să acopere toată puterea de gândire a lui Dumnezeu. Iar dacă aceia spun că materia este inferioară lucrării lui Dumnezeu, învățătura lor se va preface într-o blasfemie și mai nesocotită, pentru că din pricina mărginirii materiei Dumnezeu n-ar mai fi putut împlini și pune în lucrare propriile Sale opere.

I-a înșelat însă slăbiciunea firii omenești. Noi, oamenii, avem pentru fiecare meserie o materie cu care lucrăm; de pildă, fierarul lucrează fierul; dulgherul, lemnul. Apoi, la aceste meserii, altceva este materia care este obiectul lucrării, altceva este forma după care este prelucrată materia și altceva este lucrul săvârșit, potrivit formei pe care meșterul o are înaintea sa⁵⁷. Materia se ia din afară; forma este potrivită meseriei; iar lucrul săvârșit este o sinteză a celor două: a formei și a materiei. Și aceia gândesc că Dumnezeu a făcut lumea așa cum face un om o lucrare. Ziditorul, spun ei, a luat lumea din afara Lui; iar înțelepciunea Creatorului universului i-a dat lumii forma. Deci, după ei, lumea este alcătuită din materia pe care Dumnezeu o avea în fața Sa – care-și avea existența în altă parte – și din forma și modelul primite de la Dumnezeu. Din spusele acestea, se vede că ei tăgăduiesc participarea integrală a Marelui Dumnezeu la crearea lumii; după ei, Dumnezeu a contribuit într-o mică măsură la facerea lumii, ca unul care ar contribui cu ceva pentru facerea unui ospăț.

Din pricina josniciei gândurilor lor, n-au putut să vadă înălțimea adevărului. Le-au judecat pe cele dumnezeiești după cele omenești. Da, aici pe pământ, meseriile au apărut în urma materiei pe care omul o prelucrează, pentru că meseriile au fost cerute de nevoile vieții. Lâna a fost înainte; arta de a țese lâna a venit pe urmă, pentru a împlini o nevoie cerută de firea omenească. La fel, lemnul a fost înainte; tâmplăria a venit pe urmă, transformând de fiecare dată lemnul pentru o trebuință anumită: corăbierului îi face vâsla; plugarului, lopata; ostașului, sulita.

Dumnezeu însă, înainte de a fi cele ce se văd acum, a gândit și a pornit să aducă la existență cele ce nu erau; în același timp, a

⁵⁶ Cf. *Romani* 11, 33.

⁵⁷ În mintea sau în modelul din fața lui.

gândit și cum trebuie să fie lumea și ce formă să-i dea materiei, ca să fie în armonie cu ea. Cerului i-a rânduit o natură potrivită cerului, iar formei pământului i-a dat o substanță proprie și trebuincioasă lui. Focului, apei și aerului le-a dat forma pe care a voit-o și le-a adus la existență așa cum o cerea rațiunea fiecăreia dintre cele create. A unit într-o prietenie nesfârșită, într-o singură unitate și armonie, întreaga lume, alcătuită din diferite părți.

Să înceteze, așadar, plâsmuitorii de basme, care, din pricina slăbiciunii propriilor lor gânduri, măsoară cu mințile lor puterea cea de neînțeles a lui Dumnezeu, cu neputință de explicat de limba omenească!

3. „A făcut Dumnezeu cerul și pământul”⁵⁸. Nu pe jumătate fiecare, ci a făcut tot cerul și tot pământul; în același timp, și substanța, și forma lor. Căci Dumnezeu nu este inventator de forme; este Creator; a creat însăși natura existențelor.

Să ne spună însă nouă aceia cum s-a întâlnit una cu alta: puterea activă a lui Dumnezeu și natura pasivă a materiei⁵⁹. Materia, care oferea un obiect fără formă, și Dumnezeu, Care avea știința formelor fără materie, pentru ca să ia de la celălalt ceea ce lipsea fiecăruia: Creatorul să aibă ceva în care să-și arate știința, iar materia să lepede urâtenia și lipsa de formă. Dar despre acestea sunt de ajuns cele spuse.

Să ne întoarcem la cele pe care le spuneam la început: „Pământul era nevăzut și netocmit”. Când Moise a spus: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul”, a trecut sub tăcere apa, aerul, focul și toate acelea care se nasc din aceste elemente; căci acestea erau în univers ca niște completări ale lumii; dar istoria facerii lumii le-a lăsat la o parte, pentru a deprinde mintea noastră cu cercetarea; i-a dat puține cunoștințe, ca să mediteze asupra celor care nu s-au spus: nu s-a spus despre apă că a făcut-o Dumnezeu; dar a spus că pământul era nevăzut. Dacă era nevăzut, atunci gândește-te singur cu ce voal era acoperit! Nu putea să-l acopere focul, pentru că focul este luminos și dă mai degrabă lumină decât întunecime celor de care se apropie. Nici aerul nu era atunci voalul care acoperea pământul; pentru că aerul este transparent și diafan; primește

⁵⁸ *Facerea* 1, 1.

⁵⁹ Vezi PLATON, *Timaios*, 307d. (n. D.P.)

chipurile obiectelor văzute și le transmite privirilor celor care se uită la ele. Rămâne să ne gândim că apa acoperea fața pământului, pentru că materia lichidă nu fusese încă trimisă la locul său. Din această pricină pământul nu era numai „nevăzut”, ci și „netocmit”. Căci încă și acum mulțimea umezelii este o piedică pentru rodirea pământului. Așadar, cauza pentru care pământul nu se vedea era aceeași pentru care era și netocmit, dacă e adevărat că tocmlirea pământului o reprezintă podoaba lui proprie și firească, și anume holdele de pe câmpii, care se clatină ca valurile mării, livezile înverzite, pline cu fel de fel de flori, dealurile acoperite cu verdeață, munții, cu vârfurile lor, umbriți de păduri. Nimic din acestea nu avea încă atunci pământul; avea însă dureri de naștere pentru nașterea tuturor acestora, datorită puterii puse în el⁶⁰ de Creator, și aștepta doar timpul rânduit, ca, la porunca Lui dumnezeiască, să scoată la lumină cele zămislite.

4. Moise spune: „Și întuneric era deasupra adâncului”⁶¹. Iarși alte prilejuri de basme și începuturi ale unor plămuiiri lipsite de credință, care răstălmăcesc cuvintele Scripturii pentru presupuneri personale! După cei care născocesc aceste basme, întunericul nu este, cum e firesc, aerul lipsit de lumină, sau locul umbrat de un corp care se interpune, sau, pe scurt, un loc lipsit de lumină din orice altă pricină, ci este o putere rea; dar, mai bine spus, aceia zic că întunericul este însuși răul⁶², care-și are început în el însuși, dușman și potrivnic al bunătății lui Dumnezeu. Așa socotesc ei întunericul. Căci spun ei: dacă Dumnezeu este lumină⁶³, atunci, potrivit ordinii logice, întunericul va fi o putere care se împotrivesc lui Dumnezeu; nu-și are existența de la altcineva, ci este un rău născut din el însuși; întunericul este dușman al sufletelor, creator al morții, potrivnic al virtuții; își datorează lui însuși existența, nicidecum lui Dumnezeu.

Dar aceștia se înșală, interpretând greșit cuvintele inspirate ale prorocului. Câte învățături rele și lipsite de dreapta credință

⁶⁰ Pământul are genul feminin în limba greacă, din pricina puterii sale roditoare. (n. D.P.)

⁶¹ *Facerea* 1, 2.

⁶² Sfântul Vasile va scrie chiar o *Omilie împotriva celor ce spun că Dumnezeu este autor al răului*. (n. D.P.)

⁶³ *Ioan* 1, 5.

nu s-au plăsmuit din răstălmăcirea acestor cuvinte scripturistice? Câți lupi cumpliti, care au sfâșiat turma lui Dumnezeu, n-au atacat sufletele, luând început de la aceste cuvinte ale Scripturii? Oare nu și marcioniții⁶⁴? Nu tot de aici și valentinienii⁶⁵? Nu și urâta erezie a maniheilor⁶⁶, pe care, dacă ai numi-o cangrena Bisericii, n-ai păcătuțu față de ceea ce i se cuvine?

⁶⁴ Marcioniții, adepții ereticului Marcion. Marcion s-a născut în Sinope din Pont, pe la anul 85 d.Hr. Tatăl său era episcop. Excomunicat de propriul său tată – după unele izvoare, din pricina învățaturii lui greșite, după altele, din pricină că a sedus o fecioară consacrată lui Dumnezeu –, s-a dus la Roma, unde a început să-și răspândească învățătura sa. Descoperit ca eretic, a fost excomunicat în anul 144. Moare pe la 160. Marcion a fost cel mai periculos eretic din veacul II-lea. Sfântul Policarp al Smirnei l-a numit „întăiul-născut al Satanei”. N-a întemeiat o școală, ci o Biserică. De aici și primejdia. Nu poate fi socotit gnostic, cum a fost socotit o vreme din pricina legăturilor sale cu gnosticul sirian Cerdon, pentru că Marcion nu are nici învățătura despre emanația eonilor, nici pleroma, nici sizigiile, nici Sofia. Dualismul învățaturii sale despre doi dumnezei, disprețul lui față de materie, respingerea Vechiului Testament, rigurozitatea moralei sale nu trebuie explicate printr-o influență gnostică, ci prin concepția lui despre Vechiul și Noul Testament, pornită dintr-o interpretare greșită și unilaterală a doctrinei Sfântului Apostol Pavel despre Lege și Evanghelie. Învățătura lui este strict anti-iudaică. El voia să facă din creștinism o religie de sine stătătoare, eliberată de orice legătură cu iudaismul, cu Vechiul Testament. Din pricina aceasta, înlătura Vechiul Testament, iar din Noul Testament primea numai *Evanghelia după Luca*, fără genealogie, și zece dintre epistolele Apostolului Pavel, purificate de pretensele falsificări iudaice. Harnack, într-o monografie despre Marcion – *Marcion, Das Evangelium vom fremden Gott*, JC Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig, 1921, ediția a II-a, 1924 –, a încercat să reabiliteze omul și opera. Face din Marcion un al doilea Pavel, un interpret autentic al Evangheliei; vede în el un Luther al Bisericii primare. Lucrarea lui Harnack s-a bucurat de mare succes. În trei ani au apărut două ediții.

⁶⁵ Valentinienii, adepții gnosticului Valentin. Valentin este un eretic gnostic din secolul al II-lea; s-a născut probabil în Alexandria. A răspândit învățătura sa în Egipt și în Asia, iar între anii 136 și 165, în Roma. Descoperit aici ca eretic, a fost izgonit din Biserică și a fugit în Cipru.

⁶⁶ Maniheii, adepții lui Mani. Mani n-a fost un eretic creștin, cum este socotit uneori, ci un întemeietor de religie. Mani le considera pe toate celelalte religii premergătoare religiei sale. Pentru aceasta tendința religiei sale este universalistă; s-a întins în Apus până în Africa de Nord, iar în Răsărit până în China, și s-a continuat în ereziile neomaniheice de mai târziu, ale palcienilor în Răsărit și ale catarilor în Apus. Mani s-a născut pe la 215-216 în Mesopotamia. La vârsta de 24 de ani, își începe predica. Călătorește mai întâi în India, unde întemeiază o comunitate; în 241 se întoarce în patria sa și, favorizat de regele Sapor I, își continuă predica mai bine de 30 de ani, până când urgia magilor și mânia noului rege Bahram I îl duseră la moartea pe cruce (276). Ideea care stă la baza maniheismului este dualismul. Sunt două principii opuse, concepute sub forma celor două împărății: împărăția luminii, a binelui, în fruntea căreia stă Dumnezeu, și împărăția întunericului, a răului, în fruntea căreia stă Satana; fiecare împărăție are câte o serie de eoni. Pe baza acestui dualism sunt construite întreaga cosmologie, antropologie, soteriologie și eshatologie maniheice.

Pentru ce, omule, fugi departe de adevăr, născocindu-ți singur prilejuri de pierzanie? Cuvintele Scripturii sunt simple și ușor de înțeles de către toți.

Scriptura spune: „Pământul era nevăzut”.

- Din ce pricină?

- Pentru că îl acoperea „adâncul”.

- Dar care este înțelesul cuvântului „adânc”?

- Înseamnă apă multă, la al cărei fund cu greu se poate ajunge.

- Știm însă că multe corpuri se văd când apa este limpede!

Cum, dar? Nu s-a văzut prin apă nicio parte din pământ?

- Nu, pentru că aerul, care se întindea deasupra lui, era neluminat și întunecat. Când raza soarelui străbate apele, atunci de multe ori arată pietricelele din fundul ei; dar, când e noapte adâncă, cu niciun chip nu se poate vedea ce este sub apă. Deci, așa cum spune prorocul, pământul era nevăzut, pentru că deasupra lui era „adâncul”, iar acesta era întunecat.

Nici „adâncul” nu era o mulțime de puteri potrivnice, așa cum și-au închipuit unii; dar nici întunericul nu este o putere conducătoare și rea, care luptă împotriva binelui. Căci două puteri egale, care se luptă între ele, se nimicesc una pe alta, ar avea neconținut frământări, iar războiul dintre ele ar fi fără de sfârșit⁶⁷. Dacă una ar depăși-o în putere pe cealaltă, atunci cea biruită ar fi complet nimicită; iar dacă aceia susțin că lupta dintre rău și bine este egală și nu-s nici învingători și nici învinși, atunci se ajunge la un război fără de sfârșit și la o stare nenorocită continuă; iar dacă binele, datorită puterii sale, biruie, atunci pentru ce răul nu-i biruit cu totul? Iar dacă... dar nu îmi este îngăduit să spun câte aș putea gândi! Mă minunez însă cum nu se înspăimântă de ei înșiși acești oameni, când sunt purtați de mintea lor să rostească niște blasfemii atât de neîngăduite!

Nu este deci un gând binecredincios să spui că răul este făcut de Dumnezeu, pentru că nimic din cele contrarii nu vine de la contrarul său; nici viața nu naște moarte, nici întunericul nu este început al luminii, nici boala nu aduce sănătate; însă schimbarea stărilor sufletești se produce trecând de la contrarii la contrarii; dar la nașteri, cel născut nu se naște din cineva care are o natură potrivnică lui, ci din cei de aceeași natură.

⁶⁷ Principiul dualismului, potrivit căruia există două divinități perfect egale, aflate într-un conflict continuu. Vezi nota precedentă. (n. D.P.)

Dar pot fi întrebat:

– Dacă răul nu este nici nenăscut, nici făcut de Dumnezeu, de unde își are existența? Căci nimeni din cei care viețuiesc nu va spune că răul nu există! Ce să spunem?

– Răul nu are o existență vie și însuflețită, ci este o stare sufletească potrivnică virtuții, din pricină că aceia care nu sunt cu luare-aminte asupra vieții lor se depărtează de bine⁶⁸.

5. Așadar, nu căuta răul în afară de tine și nici nu-ți închipui o natură care să fie cauza răului, ci fiecare să se recunoască pe el însuși cauza răului care este în el!

Dintre relele care ni se întâmplă în viață, pe unele ni le aduce natura, de pildă bătrânețea și bolile; altele sunt datorită întâmplării, de pildă evenimentele care nu sunt rezultatul intenției noastre, ci au cauze străine, adeseori dureroase sau plăcute, de pildă când găsești o comoară săpând în fântână sau când, ducându-te în piață, îți iese în cale un câine turbat. Alte cauze depind de noi, de pildă a-ți înfrâna poftele sau a da frâu liber plăcerilor, a-ți stăpâni mânia sau a bate pe cel care te-a supărat, a spune adevărul sau a minți, a fi blând și măsurat sau îngâmfat și mândru. Peste toate acestea tu ești stăpân! Nu căuta începuturile lor în afară de tine, ci cunoaște că răul ia început din căderile cele din voia ta! Dacă răul ar fi fără voia noastră, și nu cu voia noastră, atunci n-ar atârna asupra celor care fac rău atâta frică de legi și nici n-ar fi atât de nemiloase pedepsele date de tribunale pe măsura faptelor săvârșite de răufăcători.

Acestea să fie cele spuse de mine despre adevăratul rău. Căci boala, sărăcia, lipsa de slavă, moartea și toate cele ce aduc tristețe peste oameni nu merită să fie catalogate în ceata celor rele, pentru că cele potrivnice lor nu le numărăm printre cele mai mari bunuri. Unele dintre aceste rele țin de firea omenească, altele sunt chiar de folos multora când vin peste ei.

Trecând sub tăcere pentru moment orice interpretare alegorică sau întemeiată pe presupuneri, să acceptăm, urmând voia Scripturii, ideea unui „întuneric”, un întuneric ca atare și neprelucrat.

Mintea însă caută să știe dacă întunericul a fost făcut odată cu lumea, dacă este mai vechi decât lumina și de ce-i mai vechi ceea ce este mai rău, adică întunericul. La aceste întrebări răspundem

⁶⁸ PLOTIN definise și el răul ca absența binelui; vezi *Enneade*, I, 8, II. (n. D.P.)

că întunericul nu are existență în sine însuși, ci este aer lipsit de lumină.

– Dar ce loc din lume a fost lipsit pe neașteptate de lumină, încât întunericul să fie peste ape?

Noi socotim că, dacă exista ceva înainte de facerea lumii acesteia materiale și stricăcioase, negreșit trebuia să fie în lumină. Nici vredniciile îngerești, nici toate oștile cerești, pe scurt, nici orice fire spirituală din cele cunoscute sau necunoscute după nume și dintre duhurile slujitoare⁶⁹ nu se găseau în întuneric, ci aveau o stare convenită lor, erau în lumină și în toată veselia cea duhovnicească. Nimeni nu se va împotrivi celor spuse de mine, dar mai ales acela care așteaptă, între făgăduințele bunătăților, lumina cea mai presus de ceruri, despre care Solomon a spus: „Lumina pentru cei drepți strălucește pretutindeni”⁷⁰, iar Apostolul spune: „Mulțumind cu bucurie Tatălui, Care ne-a învrednicit să luăm parte la moștenirea sfinților întru lumină”⁷¹. Dacă cei osândiți sunt trimiși în întunericul cel mai din afară⁷², negreșit că cei care au săvârșit cele vrednice de laudă se odihnesc în lumina cea mai presus de lume.

Așadar, după ce la porunca lui Dumnezeu a fost făcut cerul, cerul s-a întins dintr-odată și a cuprins pe cele care se găseau în interiorul lui; fiind un corp continuu, în stare să despartă pe cele dinăuntru de cele din afară, cerul a întunecat locul de care s-a despărțit, preluând el lumina din afară.

Trei factori contribuie la facerea umbrei: lumina, corpul și locul neluminat. Așadar, întunericul de la începutul lumii a venit de la umbra corpului ceresc. Ca să înțelegi spusele mele, îți dau un exemplu: fă-ți la amiază în jurul tău un cort dintr-un material des și gros și singur te-ai închis în întuneric. Tot așa închipuie-ți și întunericul cel de la începutul lumii; întuneric nu exista mai înainte, ci a urmat datorită altor factori. Acesta era deci „întunericul” despre care Scriptura spune că „era deasupra adâncului”, pentru că părțile cele mai de jos ale aerului ating în chip natural suprafețele corpurilor. Atunci apa le acoperea pe toate. De aceea spune Scriptura că trebuia neapărat ca întunericul să fie deasupra adâncului.

⁶⁹ Cf. *Evrei* 1, 7.

⁷⁰ *Pildele* 13, 9.

⁷¹ *Coloseni* 1, 12.

⁷² Cf. *Matei* 8, 12.

6. „Și Duhul lui Dumnezeu”, spune Moise, „Se purta deasupra apei”⁷³. Moise vorbește aici de duhul⁷⁴ acesta de pe pământ, adică de mișcarea aerului; și atunci acceptă că scriitorul *Cărții Facerii* ți-a enumerat părțile lumii, că adică Dumnezeu a făcut cerul, pământul, apa și aerul, iar acesta din urmă, în mișcare și în curgere; sau – ceea ce este și mai adevărat, sens acceptat și de cei care au comentat textul acesta înaintea noastră – de Duhul lui Dumnezeu numit „cel Sfânt”, pentru că Scriptura folosește pentru Duhul lui Dumnezeu o numire ca aceasta și nimeni altul nu se numește Duhul lui Dumnezeu decât Duhul cel Sfânt, Care completează dumnezeiasca și fericita Treime. Iar dacă accepți interpretarea aceasta, vei avea și un folos mai mare.

– Dar cum „Se purta” Duhul pe deasupra apei?

– Nu-ți voi spune cuvântul meu, ci al unui bărbat sirian⁷⁵, care era tot atât de departe de înțelepciunea lumii pe cât era de aproape de știința cea adevărată. Acesta spunea că, în limba siriană, cuvântul „se purta” arată mai mult decât cuvântul grec, pentru că limba siriană este înrudită cu limba ebraică și deci mai apropiată de ceea ce Scripturile au vrut să spună. Înțelesul acestui cuvânt ar fi următorul: cuvântul „se purta”, spune el, se interpretează prin: „Încălzea și dădea viață apelor”, după chipul găinii, care clocește și dă putere de viață ouălor. Acesta este înțelesul, spune sirianul, pe care îl au cuvintele „Duhul Se purta”, adică pregătea apele pentru nașterea vieții. Încât din acest text se poate vedea ceea ce era pus sub semnul întrebării de unii, anume că nici Duhul cel Sfânt nu este lipsit de putere creatoare.

7. „Și a zis Dumnezeu: «Să se facă lumină!»”⁷⁶ Cel dintâi cuvânt al lui Dumnezeu a creat lumina, a risipit întunericul, a pus capăt tristeții, a veselit lumea, a adus dintr-odată, peste toți și peste toate, privesc veselă și plăcută. S-a arătat cerul, care mai înainte era acoperit de întuneric, tot cu atâta frumusețe pe cât o mărturisesc și astăzi ochii noștri. Văzduhul s-a umplut de lumină; dar, mai bine spus, avea în el chiar lumina în întregime, care trimitea

⁷³ *Facerea* 1, 2.

⁷⁴ Adică de „vânt”; în limba greacă, cuvântul πνεῦμα înseamnă și „duh”, și „vânt”.

⁷⁵ Acest sirian a fost identificat cu Diodor al Tarsului, contemporan cu Sfântul Vasile cel Mare, cu Teofil al Antiohiei, cu Efreem Sirul și cu Afraat.

⁷⁶ *Facerea* 1, 3.

pretutindeni, până la marginile văzduhului, iuțile împărțiri ale strălucirii ei. În sus, lumina ajungea până la eter și cer; în lățime, într-o clipită de vreme, lumina toate părțile pământului: partea de miazănoapte, de miazăzi, de răsărit și de apus. Așa este natura luminii; fină și diafană; n-are nevoie de o durată de timp ca să străbată aerul. După cum privirile noastre n-au nevoie de timp ca să ajungă până la obiectele pe care vrem să le vedem, tot așa și razele luminii cuprind iute toate lucrurile până la marginile văzduhului, atât de iute încât nu-ți poți imagina o durată de timp mai scurtă.

După ce a fost făcută lumina, a devenit și eterul mai plăcut, iar apele au ajuns mai luminoase; nu primeau numai strălucirea luminii, ci trimiteau și ele în schimb reflexul luminii, sărind din apă, din toate părțile, strălucirile ei. Cuvântul dumnezeiesc le-a făcut pe toate nespuse de plăcute și nespuse de prețioase. După cum cei⁷⁷ care aruncă ulei în adâncul mării luminează locul în care au aruncat uleiul, tot așa Făcătorul universului, aruncând glas în lume, a răsădit dintr-odată în lume frumusețea luminii.

„Să se facă lumină!” Și porunca s-a făcut faptă. Și s-a făcut o substanță, cea mai plăcută desfătare pe care nu era cu putință s-o născocoască mintea omenească. Când spunem „glas”, „cuvânt” sau „poruncă a lui Dumnezeu”, nu înțelegem prin cuvântul dumnezeiesc sunetul scos de organele vocale, nici aerul lovit de limbă⁷⁸, ci socotim că ia formă de poruncă sensul dat de voința lui Dumnezeu, pentru a fi înțeles ușor de cei cărora li se adresează.

„Și a văzut Dumnezeu că lumina este frumoasă.”⁷⁹ Ce laudă vrednică am mai putea aduce noi luminii, când ne-a luat-o înainte mărturia Creatorului, că lumina este frumoasă? La noi, oamenii, rațiunea lasă ochii să judece frumosul și nu spune altceva decât atât cât mărturisește simțul văzului. Iar dacă frumusețea trupească se datorează simetriei mădularelor și culorii pielii, cum se poate vorbi oare de frumusețea luminii, când natura luminii este simplă și la fel în toate părțile ei? Sau poate că frumusețea luminii nu stă în părțile

⁷⁷ E vorba de scufundători.

⁷⁸ Definiții specifice filozofilor epicurei și stoici. (n. D.P.)

⁷⁹ *Facerea* 1, 4. În traducerea acestui verset, ca și în traducerea versetelor 8, 10, 12, 18, 21 și 25 din acest capitol al *Facerii*, Sfântul Vasile mă silește să părăsesc tradiția traducerilor înaintașilor noștri, începând cu traducătorii Bibliei de la București din 1688 și până la ultima ediție a Bibliei, București, 1982, și să înlocuiesc: „bună”, „bine” și „bune” cu: „frumoasă”, „frumos” și „frumoase”. Aș fi dorit să păstrez lectura tradițională, dar nu mă lasă comentariul la aceste versete al Marelui Vasile.

care o alcătuiesc, ci în mărturia pe care ea o dă ochilor noștri că e plăcută și nesupărătoare? E la fel ca și cu aurul; nu e frumos datorită simetriei părților lui, ci din pricina culorii lui; că atrage privirile și are aspect plăcut. Apoi, luceafărul de seară este foarte frumos nu pentru că are părțile lui proporționale, ci pentru că este agreabilă și plăcută strălucirea pe care o trimite privirilor noastre. În afară de asta, judecata lui Dumnezeu despre frumusețea luminii n-a privit numai aspectul ei plăcut pe care îl dă ochilor, ci a avut în vedere și folosul ei de mai târziu. Că nu erau încă ochi care să judece lumina.

„Și a despărțit Dumnezeu lumina de întuneric”⁸⁰, cu alte cuvinte, Dumnezeu a făcut să nu se amestece lumina cu întunericul, ci să stea separate una de alta. Le-a despărțit și le-a deosebit foarte bine una de alta.

8. „Și a numit Dumnezeu lumina «zi», iar întunericul l-a numit «noapte».”⁸¹ Acum, ca o consecință a existenței soarelui, este zi când văzduhul este luminat de soare și când soarele strălucește în emisfera de deasupra pământului; este noapte când soarele, ascunzându-se, face umbră pământului. Atunci, la început, ziua și noaptea nu se datorau mișcării soarelui, ci se făcea zi și urma noapte când se revărsa lumina aceea care a fost făcută la început și când iarăși se retrăgea potrivit măsurii rânduite de Dumnezeu.

„Și s-a făcut seară și s-a făcut dimineață, zi una.”⁸² Seara este hotarul comun dintre zi și noapte, iar dimineața este vecinătatea nopții cu ziua. Așadar, ca să dea zilei onoarea de a fi fost făcută înainte, Scriptura a vorbit mai întâi de sfârșitul zilei, apoi de sfârșitul nopții, pentru că zilei îi urmează noaptea. Starea în lume, înainte de facerea luminii, nu era noaptea, ci întunericul; „noapte” s-a numit atunci când Dumnezeu a despărțit întunericul de zi și întunericul a primit numire nouă, ca să se deosebească de zi.

„Și s-a făcut seară și s-a făcut dimineață”, adică durata unei zile și a unei nopți. Scriptura nu le-a numit încă „zi” și „noapte”, ci le-a numit pe amândouă cu numele părții principale. Acest obicei îl vei găsi în toată Scriptura; în măsurarea timpului, Scriptura numără zilele, nu și nopțile împreună cu zilele. „Zilele anilor mei”⁸³, spune

⁸⁰ *Facerea* 1, 4.

⁸¹ *Facerea* 1, 5.

⁸² *Facerea* 1, 5.

⁸³ *Psalmul* 89, 10.

psalmistul; iar Iacov: „Zilele vieții mele, puține și rele”⁸⁴; și iarăși psalmistul: „Toate zilele vieții mele”⁸⁵. Încât cele spuse acum sub formă istorică au ajuns lege pentru timpurile de mai târziu.

„Și s-a făcut seară și s-a făcut dimineață, zi una.”

– Pentru ce n-a spus: „Ziua întâi”, ci: „Zi una”? Doar era firesc să o numească „ziua întâi”, căci avea să-i adauge ziua a doua, a treia, a patra, pentru că era în fruntea celor care vin după ea.

– A spus „una”, sau pentru că voia să determine măsura zilei și a nopții, unind timpul zilei și al nopții, ca să se plinească durata celor douăzeci și patru de ore ale unei zile care cuprinde negreșit și ziua, și noaptea, încât, chiar dacă din pricina schimbărilor mersului soarelui se întâmplă ca o zi să aibă mai multe ore ca cealaltă, totuși durata celor două, a zilei și a nopții, să se înscrie în timpul destinat lor⁸⁶; ca și cum Moise ar fi spus: „zi una” este durata unei zile, măsura celor douăzeci și patru de ore. Sau poate pentru că învârtirea cerului de la un semn până la același semn se face într-o singură zi, încât, ori de câte ori este seară și dimineață în lume, potrivit învârtirii soarelui, această învârtire nu se face în mai mult timp, ci atât cât se împlinește durata unei zile. Sau mai adevărată este explicația transmisă în cuvintele cele de taină, că Dumnezeu, Cel ce a făcut timpul, a pus timpului măsuri și semne: durata zilelor; și, măsurând timpul cu săptămâna, poruncește ca săptămâna să se învârtă mereu la ea însăși, pentru a număra mișcarea timpului; iar pe săptămână să o împlinească „ziua cea una”, întorcându-se spre ea însăși de șapte ori; și această întoarcere este în formă de cerc, pentru că începe dintr-un punct și se sfârșește în același punct. Aceeași însușire o are și veacul; se întoarce spre el însuși și niciodată nu se sfârșește. Aceasta este pricina pentru care începutul timpului n-a fost numit de Scriptură „ziua întâi”, ci „zi una”, ca și din numirea ei să i se vadă înrudirea cu veacul. În chip propriu și natural, ziua întâi a fost numită „una” pentru a arăta unicitatea veacului; căci veacul nu are părtășie cu altceva. Dacă Scriptura ne vorbește de „multe veacuri” și în multe locuri vorbește de „veacul veacului” și de „veacurile veacurilor”, totuși nici în acele locuri „veacul” nu este numărat cel dintâi, cel de-al doilea, nici

⁸⁴ *Facerea* 47, 9.

⁸⁵ *Psalmul* 22, 7.

⁸⁶ Este posibil să avem aici o polemică indirectă cu doctrina pitagoreică a eternității timpului. Dacă materia e veșnică, atunci și timpul e veșnic, potrivit acestei logici. (n. D.P.)

cel de-al treilea; în acele locuri, ni se arată mai degrabă deosebiri de situații și de felurite lucruri, dar nu circumscrieri, sfârșituri și succesiuni de veacuri. Căci spune Scriptura: „Ziua Domnului cea mare și luminată”⁸⁷; și iarăși: „Pentru ce căutați ziua Domnului? Aceea este întuneric, și nu lumină”⁸⁸; negreșit, „întuneric” celor vrednici de întuneric. Scriptura cunoaște și ziua cea neînserată, cea continuă, cea fără de sfârșit, pe care psalmistul a numit-o „a opta”⁸⁹, pentru că se află în afara acestui timp săptămânal. Încât fie de zici „zi”, fie de zici „veac”, vei exprima aceeași idee. Dacă ai numi „zi” starea aceea, una este, și nu multe; iar dacă ai numi-o „veac”, unul este, și nu multe. Așadar, Scriptura, ca să ducă mintea noastră spre viața ce va să fie, a numit „una” icoana veacului, pârga zilelor, pe cea de o vârstă cu lumina, sfânta duminică, cea cinstită cu Învierea Domnului.

„Și s-a făcut seară și s-a făcut dimineață, zi una.” Dar cuvintele pe care le-am spus despre seara aceea au făcut să vină peste noi seara aceasta și ele îmi pun aici hotar cuvântului meu.

Iar Tatăl luminii celei adevărate, Cel care a împodobit ziua cu lumină cerească, Cel care a luminat noaptea cu strălucirile focului, Cel care a pregătit odihna veacului ce va să fie cu lumină spirituală și fără de sfârșit, să vă lumineze inimile voastre cu cunoștința adevărului, să păstreze viața voastră fără poticneli, dându-vă să umblați ziua cu bun chip, să străluciți ca soarele în strălucirea sfinților, spre laudă mie în ziua lui Hristos, Căruia fie slava și puterea, în vecii vecilor! Amin.

⁸⁷ *Ioail* 2, 11.

⁸⁸ *Amos* 5, 8.

⁸⁹ În titlurile *Psalmilor* 6 și 11.

OMILIA A III-A

Despre tărie

1. Acestea sunt lucrările celei dintâi zile; dar, mai bine spus, cele ale „zilei una”⁹⁰. Să nu lipsim ziua aceasta de vrednicia ei firească, pe care numai ei i-a dat-o Ziditorul, nenumărând-o la un loc cu celelalte zile.

Ieri am vorbit de lucrările făcute de Dumnezeu în „ziua cea una” și am împărțit pentru ascultătorii mei interpretarea cuvintelor Scripturii; am dat dimineața hrană sufletelor, iar seara, bucurie. Acum să mă îndrept spre minunile celei de-a doua zile. Spun aceasta pentru că mă gândesc nu la destoinicia mea, a celui care interpretează Scriptura, ci la harul celor scrise în Scriptură, care, în chip firesc, sunt ușor de înțeles, dar și dulci și plăcute celor care preferă adevărul în locul ipotezelor. Așa precum și psalmistul arată foarte mult dulceața pe care o dă adevărul: „Cât sunt de dulci”, spune el, „gurii mele cuvintele Tale! Mai mult decât mierea în gura mea!”⁹¹ Ieri, pe cât a fost cu puțință, am veselit inimile voastre cu cercetarea cuvintelor lui Dumnezeu; astăzi, am venit iarăși, în a doua zi, să vedem minunile lucrărilor celei de-a doua zile.

N-am să uit că mulți meșteșugari, cu meserii oboșitoare, care cu greu își scot hrana zilnică din munca lor, au venit la mine și m-au rugat să fie mai scurtă cuvântarea, ca să nu lipsească multă vreme de la meseria lor. Ce pot să le spun acestora? Atât doar, că partea de timp împrumutată lui Dumnezeu nu se pierde, ci este primită înapoi cu mare dobândă. Dumnezeu va înlătura toate întâmplările aducătoare de greutate; va da trupului putere, sufletului sânguință, afacerilor înlesnire și reușită în toată viața celor care le aleg pe cele duhovnicești. Chiar dacă în viața aceasta nu ne reușesc cele pentru care ne sânguim, totuși învățătura Duhului este bună comoară pentru veacul ce va să fie. Așadar, scoate din inima ta toată grija pentru viața ta și adu-mi-te aici pe tine în întregime! Căci n-ai niciun folos de prezența trupului tău aici dacă inima ta se ostenește pentru comoara cea pământească.

⁹⁰ *Facerea* 1, 5.

⁹¹ *Psalmul* 118, 103.

2. „Și a zis Dumnezeu să se facă tărie în mijlocul apei și să se despartă ape de ape.”⁹² Ieri am auzit cuvintele lui Dumnezeu: „Să se facă lumină”⁹³, iar astăzi: „Să se facă tărie”. Dar se pare că au ceva mai mult cuvintele de acum; n-au rămas la o simplă poruncă, ci au arătat și pricina pentru care se cerea facerea tăriei: „Ca să se despartă apă de apă”.

Dar, mai întâi, să ne întoarcem puțin în urmă și să cercetăm în ce chip vorbește Dumnezeu. Oare așa cum vorbim noi? Se face mai întâi în mintea lui Dumnezeu o întipăritură care vine de la lucrurile din afară, apoi, după ce Și le-a închipuit, alege din cele formate în minte pe acelea ce-I sunt proprii și apropiate și le exprimă⁹⁴? Apoi transmite organelor vocale cele gândite, și așa, cu ajutorul aerului, prin mișcarea articulată a vocii, face cunoscută gândirea ascunsă în El? Oare nu e basm să spui că Dumnezeu are nevoie de atâta trecere de timp pentru a-Și arăta gândurile Sale? Nu-i mai cucernic oare să spui că voința dumnezeiască și cel dintâi impuls al mișcării spirituale este Cuvântul lui Dumnezeu? Scriptura Îl înfățișează pe larg, ca să arate că Dumnezeu nu numai că a voit să facă lumea, ci și că a adus-o la existență cu un Colaborator. Căci Scriptura putea continua să spună despre toate, așa cum a spus la început: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul”⁹⁵; apoi: „A făcut lumina”⁹⁶; apoi: „A făcut tăria”⁹⁷. Dar iată că Scriptura Îl arată pe Dumnezeu poruncind și vorbind; și, fără să o spună, Îl arată pe Cel căruia Îi poruncește și-I vorbește. Scriptura procedea așa nu pentru că ne-ar pizmui de L-am cunoaște, ci vrea să ne înflăcăreze dorul de cunoaștere prin semnele și indicațiile pe care ni le dă despre un lucru de taină. Da, un lucru pe care-l dobândești cu trudă îl primești cu bucurie și-l păstrezi cu plăcere; dar, pe cel pe care-l dobândești iute, îl disprețuiești cu ușurință. De aceea, Scriptura ne apropie încetul cu încetul, pe o oarecare cale și cu rânduială, de ideea Unuia-Născut.

Totuși firea cea fără de trup nu avea nevoie de cuvânt rostit cu vocea, pentru că până și cele pe care le gândea puteau fi transmise

⁹² *Facerea* 1, 6.

⁹³ *Facerea* 1, 3.

⁹⁴ Sinteză între teoriile aristotelice și stoice privind percepția și limbajul. (n. D.P.)

⁹⁵ *Facerea* 1, 1.

⁹⁶ *Facerea* 1, 3.

⁹⁷ *Facerea* 1, 6.

Colaboratorului. Atunci pentru ce aveau nevoie de cuvânt Cei care puteau să-și împărtășească Unul Altuia gândurile? Vocea este pentru auz, iar auzul pentru voce. Iar acolo unde nu-i aer, nici limbă, nici ureche, nici canal întortocheat care să ducă sunetele la creier, acolo nu-i nevoie nici de cuvinte, ci, precum s-ar putea spune, gândurile cele din inimă se prefac în voință.

Deci, așa cum spuneam mai înainte, Scriptura, pentru a deștepta mintea noastră spre căutarea Persoanei Căreia I-au fost spuse cuvintele, a luat, cu înțelepciune și cu dibăcie, forma aceasta de exprimare.

3. În al doilea rând, trebuie să cercetăm dacă „tăria” aceasta, care a fost numită și ea „cer”, este alt cer decât cerul care s-a făcut la început; pe scurt, dacă sunt două ceruri.

Cei care au filozofat despre cer⁹⁸ ar voi mai degrabă să li se taie limbile decât să accepte acest lucru ca adevărat. Acești filozofi presupun că există un singur cer și acesta nu este de așa natură ca să i se mai adauge un al doilea sau un al treilea sau mai multe ceruri, deoarece, după cum gândesc ei, toată substanța cerului a fost folosită la alcătuirea unui singur cer. Cerul, spun ei, este un singur corp, care se mișcă circular, și acesta este mărginit; dacă substanța pentru facerea cerului s-a întrebuințat la primul cer, atunci n-a mai rămas nimic pentru facerea celui de-al doilea sau a celui de-al treilea. Pe acestea și le închipuie cei care Îi dau Creatorului, pentru facerea lumii, o materie necreată. Sunt purtați de la cel dintâi basm născocit de ei la minciuna care urmează. Noi le cerem înțelepților eleni să nu ne ia în râs pe noi înainte de a se pune ei de acord unii cu alții. Că sunt între filozofi unii care susțin că sunt nenumărate ceruri și lumi; sunt alții însă care caută să vădească netemeinicia ideilor acelora, folosind argumente mai puternice și demonstrații geometrice constrângătoare, spunând că nu este substanță pentru alt ce decât pentru unul. Noi vom râde însă și mai mult de pălăvrăgea lor geometrică și sofisticată; ei văd doar că aceeași cauză dă naștere bășicilor de apă, la una sau mai multe, dar se îndoiesc de existența mai multor ceruri; se îndoiesc că puterea creatoare a lui Dumnezeu ar fi îndestulătoare să aducă mai multe ceruri la existență. Când ne gândim la covârșitoarea putere a lui Dumnezeu, socotim că tăria

⁹⁸ Vezi PLATON, *Timaios*, 28b; ARISTOTEL, *Despre cer*, I, 9 etc.

și măreția acestor ceruri nu se deosebesc întru nimic de bășicile de apă pe care le fac izvoarele. Deci cuvântul filozofilor care spun: „E cu neputință” ni se pare de râs și de batjocură. Atât de departe suntem de a ne îndoi de existența unui al doilea cer, încât îl căutăm și pe al treilea, de a cărui privire a fost învrednicit fericitul Pavel⁹⁹; iar psalmistul, când vorbește de „cerurile cerurilor”¹⁰⁰, ne face să ne gândim la mai multe ceruri. Aceste ceruri n-ar fi cu nimic mai ciudate decât cele șapte ceruri în care, după cum mărturisesc toți filozofii, se mișcă cele șapte planete, care sunt și așezate unul în altul, în chipul vaselor introduse unele în altele. Iar aceste planete¹⁰¹, spun ei, pentru că se mișcă contrar mișcării întregului cer, prin despicarea eterului, scot un sunet atât de plăcut și armonios, încât întrete dulceața cântecelor¹⁰². Când li se cere celor ce susțin acestea să fie confirmate de simțuri spusele lor, ce spun? Spun că noi, fiind obișnuiți de la început, de când ne-am născut, cu sunetul acela, din îndelungata lui auzire nu-l mai simțim acum, așa cum fierării nu mai simt zgomotul din fierării, pentru că li se bate mereu cu ciocanul în urechi. A combate sofisticăria și slăbiciunea ideilor lor, pe care toți le descoperă cum le aud, nu este treaba unui bărbat, nici a unui om care știe să-și cruțe timpul, nici a unuia care se gândește la puterea de judecată a ascultătorilor săi.

Dar să lăsăm ideile filozofilor profani pe seama celor din afară de Biserică, iar noi să ne întoarcem la învățătura Bisericii. S-a spus de către unii din cei de dinaintea noastră că în textul acesta al Scripturii nu e vorba de facerea unui al doilea cer, ci este o tâlcuire a celui dintâi cer; că Scriptura, la început, a vorbit pe scurt de cer și de pământ, iar aici ni se arată mai pe larg chipul în care a fost făcut fiecare. Eu însă spun că, deoarece s-a dat celui de-al doilea cer și alt nume și o întrebuițare deosebită, acesta este alt cer decât cel făcut la început, de o natură mai tare, căruia i s-a dat și o întrebuițare deosebită în univers.

4. „Și a zis Dumnezeu: «Să se facă tărie în mijlocul apei și să se despartă ape de ape». Și a fost așa. Și a făcut Dumnezeu tăria și

⁹⁹ 2 Corinteni 12, 2.

¹⁰⁰ Psalmul 148, 4.

¹⁰¹ Termenul grecesc πλανήτης înseamnă „corp care rătăcește”. Pentru antici, stelele erau fixe, în timp ce planetele erau în mișcare. (n. D.P.)

¹⁰² Idee pitagoreică, respinsă și combătută de ARISTOTEL în *Despre cer*, 2, 9. (n. D.P.)

a despărțit Dumnezeu apele cele de sub tărie de apele cele de deasupra tăriei.”¹⁰³ Dar, înainte de a ne ocupa de înțelesul celor scrise în Scriptură, să destrămăm cele spuse de alții împotriva acestora. Aceia ne întreabă:

– Dacă este sferic corpul tăriei, așa cum îl vede privirea noastră, iar apa este curgătoare și alunecă în jos împrejurul locurilor înalte, cum poate apa să stea pe suprafața boltită a tăriei?

Ce le vom răspunde la această obiecție? Dacă un lucru se vede înspre noi rotund în partea sa concavă, nu trebuie neapărat ca suprafața lui exterioară să fie sferică și nici ca întregul corp să fie rotund și alunecos, deoarece vedem că bolțile de piatră ale băilor și construcțiile locuințelor în formă de peșteră au în interior o formă semicirculară¹⁰⁴, dar acoperișurile de sus sunt adesea plane. Deci, pentru cele spuse, nici cei care sunt împotriva noastră să nu-și facă griji și nici nouă să nu ne mai facă supărări, spunând că în cele de sus nu se poate ține apa.

În continuare, ar trebui să spun care este natura „tăriei” și pentru care pricină a fost pusă să despartă apele. Cuvântul „tărie” este folosit de obicei în Scriptură pentru cele ce au o tărie covârșitoare. De pildă, când spune: „Domnul este tăria mea și scăparea mea”¹⁰⁵ și: „Eu am întărit stâlpii lui”¹⁰⁶ și: „Lăudați-L pe El întru tăria puterii Lui”¹⁰⁷. Învățații profani numesc „corp tare” corpul care este solid și plin, în opoziție cu corpul matematic; corpul matematic își are existența numai în dimensiuni, adică în lățime, adâncime și înălțime; corpul tare, pe lângă dimensiuni, mai are și rezistența. Scriptura obișnuiește să numească „tărie” ceea ce este tare și rezistent; de multe ori folosește acest cuvânt despre aerul condensat, ca atunci când spune: „Eu sunt Cel care întăresc tunetul”¹⁰⁸. Scriptura a numit „tărie” a tunetului tăria și rezistența vântului care se oprește în cavitățile norilor; și, pentru că se rupe silnic de acolo, dă naștere zgomotului tunetului¹⁰⁹. Așadar, și aici socotim că acest cuvânt a fost pus pentru a arăta o natură tare, în stare să țină apa, care alunecă și se împrăștie ușor.

¹⁰³ *Facerea* 1, 6-7.

¹⁰⁴ Probabil se face aluzie la clădirile rupestre din Capadocia. (n. D.P.)

¹⁰⁵ *Psalmul* 17, 1.

¹⁰⁶ *Psalmul* 74, 3.

¹⁰⁷ *Psalmul* 150, 1.

¹⁰⁸ *Amos* 4, 13 (după *Septuaginta*).

¹⁰⁹ Vezi ARISTOTEL, *Meteorologica*, 2, 9. Părinții Bisericii sunt tributari concepțiilor științifice ale vremii. (n. D.P.)

Dar, pentru că, după concepția comună, se pare că „tăria” își are nașterea din apă, nu trebuie să se creadă că tăria este asemenea cu apa înghețată¹¹⁰ sau cu materia aceea care-și are originea în filtrarea unei materii lichide, cum este piatra de cristal¹¹¹, despre care se spune că ia naștere printr-o presiune foarte mare a apei, sau că tăria este asemenea pietrei străvezii, care se formează în mine; piatra aceasta este luminoasă și de o claritate deosebită; dacă este găsită în starea ei naturală, fără să fie mâncată de vreo rosătură, iar adâncul ei fără să fie străbătut de vinișoare, se pare că are aproape transparența aerului.

Noi nu asemănăm „tăria” cu niciuna dintre aceste materii. Într-adevăr, a avea despre cele cerești niște idei ca acestea înseamnă a fi copil și a avea mintea ușoară. Deci, nici dacă toate elementele sunt în toate cele din lume: focul în pământ, aerul în apă și așa mai departe, nici dacă niciunul dintre elementele acestea care ne cad sub simțuri nu este curat și neamestecat fie cu un element intermediar, fie cu unul contrar, totuși noi nu acceptăm să se spună că „tăria” este făcută din una dintre aceste substanțe simple sau din amestecul lor, pentru că suntem învățați de Scriptură să nu lăsăm mintea noastră să-și închipuie ceva dincolo de cele ce ne sunt îngăduite.

Să nu ne scape nici aceea că Scriptura, după ce a spus că Dumnezeu a poruncit: „Să se facă tărie”¹¹², n-a spus simplu: „Și s-a făcut tărie”, ci: „Și a făcut Dumnezeu tăria”¹¹³ și iarăși: „A despărțit Dumnezeu”¹¹⁴.

Surzilor, auziți! Orbilor, vedeți! Și cine este surd, dacă nu acela care nu aude când Duhul Sfânt strigă cu glas atât de mare? Și cine este orb, dacă nu acela care nu vede dovezile atât de lămurite despre Unul-Născut? „Să se facă tărie”¹¹⁵ este glasul Cauzei primare. „A făcut Dumnezeu tăria”¹¹⁶ este mărturia Puterii făcătoare și creatoare.

¹¹⁰ Concepția din sistemul cosmologic al lui Empedocle. (n. D.P.)

¹¹¹ Pentru antici, cristalele erau apă congelată de fulger sau de un frig extrem. Vezi PLINIUS CEL BĂTRÂN, *Istoria naturală*, 27, 2. (n. D.P.)

¹¹² *Facerea* 1, 6.

¹¹³ *Facerea* 1, 7.

¹¹⁴ *Facerea* 1, 7.

¹¹⁵ *Facerea* 1, 6.

¹¹⁶ *Facerea* 1, 7.

5. Dar să ne întoarcem, spre a continua tâlcuirea. „Să se despartă ape de ape.”¹⁷ După cât se pare, revărsarea apelor este fără de hotar; acoperea din toate părțile, cu valurile ei, pământul și era suspendată deasupra lui; astfel, apa le depășea în volum pe toate celelalte elemente. De aceea Scriptura a numit-o mai înainte „adânc”¹⁸, pentru că apa înconjură din toate părțile pământul. Pricina unei mulțimi atât de mari de ape o vom arăta mai târziu. Negreșit, nimeni dintre voi, dintre cei foarte ascuțiți la minte, dintre cei care privesc cu pătrundere această substanță care trece și curge, nu va osândi spusele mele, că aș fi formulat ipoteze imposibile și false, și nici nu-mi va cere să arăt ce punct de sprijin a avut firea apelor. Vor fi de acord și cei care sunt împotriva spuselor mele, că pricina care face ca pământul, care este mai greu decât apa, să stea suspendat în mijlocul universului, tot aceea, negreșit, face ca și acea cantitate enormă de apă, care prin firea ei are tendința de a curge în jos și a se răspândi în chip egal în toate părțile, deci aceeași pricină face ca apa să rămână imobilă în jurul pământului.

Așadar, apa, care este fără de hotar, era revărsată de jur-împrejurul pământului; și apa nu era pe măsura pământului, ci îl întrecea de multe ori, pentru că Marele Meșter, prevăzând dintru început cele ce aveau să fie, a rânduit cele dintâi pentru trebuința celor care vor veni pe urmă.

– Dar pentru ce era nevoie să fie atât de multă apă?

– Focul este de neapărată trebuință universului, nu numai pentru buna rânduială a celor de pe pământ, ci și pentru desăvârșirea universului. Și asta pentru că universul ar fi fost mutilat dacă i-ar fi lipsit unul dintre cele mai mari și mai însemnate elemente. Dar aceste două elemente – apa și focul – sunt potrivnice între ele, unul îl distruge pe celălalt¹⁹; focul distruge apa, când o întrece în putere; apa distruge focul, când îl acoperă cu mulțimea ei. Trebuia deci să nu fie luptă între ele, dar nici lipsa lor completă să fie pricină pentru pieirea universului. Dumnezeu, purtând grijă de univers, a rânduit ca apa să fie într-o cantitate atât de mare, încât, deși mistuită de puterea focului, să se poată întinde până la marginile rânduite ei la facerea lumii. Așadar, Cel care le-a așezat pe toate

¹⁷ Facerea 1, 6.

¹⁸ Facerea 1, 2.

¹⁹ Vezi PLATON, *Timaios*, 56e. (n. D.P.)

cu cumpănă și cu măsură – căci, după cum spune Iov: „La El sunt numărate și picăturile de ploaie”¹²⁰ – știa cât timp i-a rânduit lumii spre dăinuire și cât de multă hrană să-i fie dată focului. Aceasta-i pricina belșugului de ape la facerea lumii.

Cât privește necesitatea focului, nimeni nu-i atât de străin de toate cele ce se petrec în lume, încât să mai aibă nevoie să-l învâță rațiunea sa. Că nu numai toate meseriile care întrețin viața au nevoie de lucrarea focului, adică țesătoria, cizmăria, zidăria și plugăria, dar nici odrăslirea pomilor, nici coacerea roadelor, nici nașterea vietăților celor de pe pământ și celor din apă, nici hrana acestora n-ar fi fost cu putință să se facă la început și nici n-ar fi durat cu vremea dacă n-ar fi fost căldura. Așadar, crearea focului este de neapărată trebuință atât pentru alcătuirea, cât și pentru dăinuirea celor ce au fost făcute; de asemenea, este nevoie și de multă apă, pentru că focul o consumă neîncetat.

6. Uită-te de jur-împrejur peste toată făptura și vei vedea că puterea căldurii domnește în toate cele ce se nasc și pier. De aceea este multă apă revărsată pe pământ, întinsă dincolo de țărmurile care se văd, ba încă însămânțată și în adâncurile pământului. Pentru că din pământ este belșugul de izvoare, scurgerile de ape din mai multe locuri în puțuri, curgerea râurilor, a puhoaielor și a celor ce sunt pururea curgătoare; toate, ca să fie păstrată apa în multe și felurite vistierii.

Din părțile de răsărit și miazănoapte, curge râul Indus, cel mai mare dintre toate fluviile, după cum scriu geografii; din părțile de mijloc ale Anatoliei, fluviile Bactros¹²¹, Hoaspe¹²² și Araxes¹²³, din care se desprinde Tanais¹²⁴, care se varsă în Lacul Meotis¹²⁵; pe lângă aceste râuri, mai e și Fasis¹²⁶, care izvorăște din Munții Caucazului, și nenumărate alte râuri dinspre părțile de nord, care se varsă în Pontul Euxin¹²⁷. În părțile dinspre miazăzi și apus, de sub Munții

¹²⁰ Iov 36, 27.

¹²¹ Râu în Asia.

¹²² Râu în Elam, vechi stat, la apus de Tigru.

¹²³ Numele mai multor fluvii din Asia.

¹²⁴ Râul Don.

¹²⁵ Marea de Azov.

¹²⁶ Râu în Transcauzia.

¹²⁷ Marea Neagră.

Pirinei¹²⁸, râurile Tartes¹²⁹ și Istru¹³⁰, dintre care primul se varsă în marea cea de dincolo de coloane¹³¹, iar Istru curge prin Europa și se varsă în Pont. Dar pentru ce mai e nevoie să enumăr râurile care izvorăsc din Munții Ripe¹³², care sunt dincolo de cele mai adânci părți ale Sciției? Dintre acestea ar fi Ron și nenumărate alte râuri, pe care merg corăbii; acestea udă părțile apusene ale galiilor, celților și ale barbarilor din vecinătatea lor; toate se varsă în oceanul de apus¹³³. Alte râuri dinspre miazăzi, prin Etiopia; unele vin spre Marea noastră¹³⁴, altele își varsă apele în marea care este în afara mării navigabile: Egon și Nise, cel numit Hremete¹³⁵; în afară de acestea, Nilul, care nici nu seamănă cu celelalte râuri atunci când acoperă Egiptul ca o mare. Astfel, pământul locuit de noi este înconjurat de apă, îmbrăcat cu oceane mari și udat de nenumărate râuri pururea curgătoare, datorită înțelepciunii Celui care a rânduit ca apa, vrăjmașa focului, să fie greu de nimicit.

Va fi însă un timp când toate vor fi arse prin foc¹³⁶, după cum zice Isaia în cele pe care le spune către Dumnezeu universului: „Cel ce spune adâncului: «Pustii-te-vei și toate râurile tale le voi usca»”¹³⁷.

Deci, aruncând înțelepciunea cea nebună, primește împreună cu noi învățătura cea adevărată, simplă la cuvânt, dar fără de greșeală în ceea ce privește cunoașterea!

7. Pentru aceasta, „să se facă tărie în mijlocul apei și să se despartă ape de ape”¹³⁸. Am spus ce înseamnă în Scriptură cuvântul „tărie”. Scriptura nu numește „tărie” substanța rezistentă și tare, care are greutate și este solidă; căci pământul ar fi meritat mai potrivit o astfel de numire; dar, din pricină că substanța celor care

¹²⁸ O confuzie, aici este vorba despre Munții Alpi. (n. D.P.)

¹²⁹ Guadalquivir.

¹³⁰ Dunărea.

¹³¹ Oceanul Atlantic.

¹³² S-a spus că acești munți ar fi Carpații.

¹³³ Oceanul Atlantic.

¹³⁴ Marea Mediterană.

¹³⁵ Aceste râuri n-au fost identificate.

¹³⁶ Aluzie la focul eshatologic de la sfârșitul lumii sau la doctrina conflagrației universale stoice (ἐκπύρωσις), cea care va nimici întreg universul, care va reîncepe apoi; eterna reînnoiere, potrivit concepției ciclice asupra istoriei. (n. D.P.)

¹³⁷ Isaia 44, 27 (după *Septuaginta*).

¹³⁸ *Facerea* 1, 6.

stau deasupra pământului este fină și rarefiată și nu-i percepută de niciunul dintre simțurile noastre, substanța aceasta s-a numit „tărie”, în comparație cu substanțele foarte fine care nu pot fi sesizate de simțirea noastră.

Gândește-te la un loc care desparte umezeala! Acest loc duce în sus tot ce este fin și purificat și decantează tot ce este dens și pământesc; iar acest lucru se întâmplă ca să se păstreze de la început până la sfârșit aceeași bună întocmire a văzduhului, micșorându-se în parte umezeala.

Tu nu crezi în mulțimea apei de la începutul lumii, dar nu te uiți la mulțimea căldurii, care, chiar când este mică, are mare putere de a nimici umezeala. Căldura atrage la sine umezeala, așa cum face ventuza, apoi face să dispară umezeala pe care a atras-o, după chipul flăcării lumânării; flacăra, prin feștila lumânării, trage spre ea hrana ce-i este pusă înainte și o preface iute în fum.

Cine se îndoiește că eterul nu este fierbinte și arzător? Dacă focul n-ar fi fost ținut de harul constrângător al Creatorului lui, ce l-ar fi oprit să nu aprindă toate lucrurile și să le ardă în continuare, nimicind, totodată, și umezeala din toate cele ce există?

De aceea este apă în văzduh; căci se preface în nori locul cel de sus din ridicarea vaporilor, pe care îi trimit în sus râurile, izvoarele, văile, lacurile și toate mările; dacă nu s-ar face asta, eterul le-ar cuprinde pe toate și le-ar arde. Dar nu vedem oare că și soarele acesta, în timp de vară, într-o scurtă clipită de vreme, lasă zvântate și uscate locurile pline de apă și umede?

– Dar unde este apa aceea de la începutul lumii?

– Să ne-o arate cei care se laudă că le știu pe toate¹³⁹! Nu sare în ochi orișicui că prin căldura soarelui aceasta s-a pierdut, prefăcându-se în vapori?

– Dar nu-i atât de cald soarele, spun aceia.

– Da, doar atât le-a mai rămas să spună! Uitați-vă pe ce fel de argumente se sprijină pentru a combate evidența! Pentru că soarele, spun ei, este alb la culoare și nu-i roșu, nici galben, de aceea nici nu este foc prin natura lui; dar mai spun și aceea că fierbințeala pe care o trimite soarele se datorează rotirii sale rapide¹⁴⁰. Ce câștigă ei din asta? Faptul că soarele pare să nu distrugă umezeala? Eu însă,

¹³⁹ Filozofii peripateticieni. (n. D.P.)

¹⁴⁰ Pasajele de față sunt inspirate din ARISTOTEL, *Meteorologica*, I, 3, 341a, 16-20. (n. D.P.)

chiar dacă nu sunt adevărate spusese lor, nu le resping, pentru că îmi confirmă cuvântul meu. Spuneam mai sus că este necesară mulțimea de ape din pricină că apa se evaporă de la căldură. Dar n-are nicio importanță dacă fierbințeala este naturală sau se naște în alt chip, odată ce are aceleași urmări asupra acelorași materii. Lemnele, fie că se aprind și ard frecându-se unele de altele, fie că ard de la o flacără exterioară, rezultatul în amândouă cazurile este la fel și asemănător. Cu toate acestea, noi vedem înțelepciunea Celui care cârmuiește universul că mută soarele din unele părți ale lumii în alte părți, pentru ca nu cumva, rămânând deasupra acelorași părți, să distrugă frumusețea lumii de prea multă căldură; când îl duce în părțile de miazăzi la solstițiul de iarnă, când îl mută spre constelațiile echinoctiului; și de aici îl mută iarăși spre părțile de nord la solstițiul de vară, încât, prin mutarea lui încetul cu încetul în jurul pământului, se păstrează buna întocmire a văzduhului. Să se uite acești învățați dacă nu se contrazic ei înșiși! Spun că marea nu crește, cu toate că se varsă în ea râurile, din pricină că o parte de apă se evaporă sub acțiunea soarelui; soarele lasă în mare sarea și amărăciunea apei mării și ridică apa curată și bună de băut; aceasta se face datorită descompunerii apei mării sub influența soarelui; partea ușoară din apă o ridică, iar partea groasă și pământescă, asemănătoare noroiului și drojdiei, o lasă acolo; din această pricină apa mării este amară, sărată și are puterea de a usca. Dar aceștia care grăiesc așa despre mare se schimbă iarăși și spun că soarele nu micșorează cu nimic umiditatea.

8. „Și a numit Dumnezeu tăria «cer».”¹⁴¹ Propriu vorbind, numirea de „cer” se potrivește altcuiva, dar, prin asemănare, are parte și „tăria” de această numire. Am văzut că în multe locuri Scriptura numește „cer” locul care se vede deasupra noastră – din cauză că văzduhul, fiind dens și continuu, se află mereu în raza privirilor noastre, așa că, din pricină că este văzut, merită să fie numit „cer”, ca în aceste locuri unde se spune: „Păsările cerului”¹⁴²; și iarăși: „Cele zburătoare sub tăria cerului”¹⁴³. La fel și cuvintele: „Se suie până la ceruri”¹⁴⁴; iar când Moise a binecuvântat seminția lui Iosif,

¹⁴¹ *Facerea* 1, 8.

¹⁴² *Psalmul* 8, 8.

¹⁴³ *Facerea* 1, 20.

¹⁴⁴ *Psalmul* 106, 26.

i-a dat binecuvântarea din roadele cerului, din rouă, din mișcările soarelui, din conjuncțiile lunii, din vârful munților și al dealurilor celor veșnice¹⁴⁵, pentru că locul acesta din jurul pământului, prin buna lui întocmire cu aceste bunuri, îndestulează seminția lui Iosif. Dar, și când îl blestemă pe Israel, zice: „Să fie cerul de deasupra capului vostru de aramă”¹⁴⁶.

– Ce vor să spună aceste cuvinte?

– Completa uscăciune și lipsa apei celei din văzduh, prin care face neroditor pământul.

Așadar, când Scriptura zice că se pogoară rouă și ploaie din cer, înțelegem că e vorba de apele care au fost rânduite să ocupe locul cel de sus¹⁴⁷. Când se adună vaporii de apă în înălțime și aerul ajunge des din pricina apăsării vânturilor, umiditatea, care până atunci era în nori sub formă de aburi, se condensează și se preface în picături care cad spre pământ, din cauza greutateii lor; și așa ia naștere ploaia; iar când umiditatea este izbită de violența vânturilor, se preface în spumă și apoi, dacă se răcește tare și îngheață cu totul, sparge norul și se coboară spre pământ ca zăpadă. Pe scurt, potrivit aceleiași rațiuni, poți vedea că toată umezeala din văzduh se alcătuieste deasupra capului nostru. Nimeni să nu compare duhovniceasca noastră învățătură, care este simplă și nesofisticată, cu neliniștita curiozitate a celor care au filozofat despre cer. Pe cât de splendidă este frumusețea femeilor cinstite față de cea a curtezanelor, pe atât este de mare și deosebirea dintre învățăturile noastre și învățăturile filozofilor profani. Aceștia prezintă în învățăturile lor un adevăr abil formulat; aici, în Scriptură, adevărul stă de față, lipsit de cuvinte sofisticate. Și pentru ce să ne ostenim noi să combatem minciuna lor, când e destul să le punem cărțile lor în față și să privim liniștiți la războiul dintre ei?

Acești filozofi despre care am vorbit nu-s nici cu numărul mai puțini, nici cu vrednicia inferiori, dar cu vorbăria cu mult mai deosebiți decât cei care au o învățătură potrivnică lor și care spun că lumea va pieri într-adevăr prin foc, dar va renaște prin rațiunile seminale, care au rămas în cele arse. Pornind de la acest principiu, filozofii vorbesc de nenumărate pieiri ale lumii și de nenumărate

¹⁴⁵ Cf. *Deuteronomul* 33, 13-15.

¹⁴⁶ *Deuteronomul* 28, 23.

¹⁴⁷ Sfântul Vasile se delimitează de concepțiile antice stoice, care vedeau elementul foc ca fiind preponderent în univers. (n. D.P.)

renașteri. Filozofii aceștia se depărtează însă de adevăr și nu fac altceva decât să deschidă drumuri greșite, care-i duc la rătăcire¹⁴⁸.

9. Trebuie să spunem un cuvânt și despre învățații noștri din Biserică¹⁴⁹; aceștia vorbesc despre despărțirea apelor; și, sub prețutul unei învățături duhovnicești și al unor gânduri mai înalte, au recurs la alegorie, zicând că prin ape se înțeleg, în chip figurat, puterile spirituale și netrupești; sus, deasupra tăriei, au rămas puterile cele mai bune, iar jos, în locurile din jurul pământului și în cele materiale, au rămas puterile cele rele. Din pricina asta, spun ei, apele care sunt deasupra cerurilor Îl laudă pe Dumnezeu¹⁵⁰, cu alte cuvinte, puterile cele de sus sunt vrednice, din pricina curățeniei minții lor, să dea Ziditorului lauda cuvenită; apele de sub ceruri însă sunt duhurile răutății, care au căzut din înălțimea lor firească în adâncul răutății. Aceste duhuri sunt numite „mări”, pentru că ele fac tulburare și revoltă, pentru că sunt învălurate de furia patimilor, pentru că firea lor este lesne schimbătoare, iar voința, nestatornică.

Să respingem cuvintele acestea ca pe niște interpretări făcute în vis și ca pe niște basme băbești! Să înțelegem prin apă, apa; iar despărțirea făcută de tărie s-o interpretăm potrivit cauzei date de Scriptură. Iar dacă apele cele mai presus de ceruri iau și ele parte la slăvirea Stăpânului obștesc al universului, noi pe acelea nu le socotim naturi înzestrate cu rațiune. Nici „cerurile” nu sunt însuflețite pentru că „spun slava lui Dumnezeu”¹⁵¹; nici „tăria” nu este o ființă înzestrată cu simțuri pentru că „vestește facerea mâinilor Lui”¹⁵². Iar dacă cineva va spune că cerurile sunt puteri contemplative, iar tăria, puterea care rânduiește fiecărei stihii lucrarea pe care o are de îndeplinit, să privim cuvintele lui ca pe niște cuvinte plăcute, dar nu vom spune că sunt adevărate. Tot așa nici roua, bruma, frigul și arșița nu sunt firi spirituale și nevăzute pentru că în prorocia

¹⁴⁸ Doctrina stoică despre conflagrația universală și resetarea universului la starea inițială. (n. D.P.)

¹⁴⁹ Aluzie la Origen și la exegeza sa alegorică, nelipsită de exagerări și idei controversate. Împăratul Iustinian a înțeles expresia τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ca însemnând „dintre cei excluși din Biserică”, însă, în contextul de aici, sensul este cel din traducere, „cei ce fac parte din Biserică”. (n. D.P.)

¹⁵⁰ Cf. *Psalmul* 148, 4.

¹⁵¹ *Psalmul* 18, 1.

¹⁵² *Psalmul* 18, 1.

lui Daniel sunt puse să-L laude pe Creatorul universului¹⁵³; iar cei cu mintea sănătoasă socotesc cuvintele lui Daniel, interpretate în chip spiritual¹⁵⁴, ca niște cuvinte care completează slava adusă Ziditorului. Că nu numai apele de deasupra cerurilor împlinesc lauda lui Dumnezeu¹⁵⁵, pentru că sunt cele dintâi în cinste, din pricina calității lor superioare, ci și altele, căci spune Scriptura: „Lăudați-L pe Domnul toți cei de pe pământ, balaurii și toate adâncurile”¹⁵⁶. Deci chiar adâncul, pe care cei care interpretează alegoric Scriptura l-au aruncat în partea cea mai rea a lumii, n-a fost socotit de psalmist vrednic de aruncat, ci l-a cuprins și pe el în corul obștesc al creației; și, potrivit glasurilor puse în el, împlinește în chip armonios cântarea de laudă în cinstea Creatorului.

10. „Și a văzut Dumnezeu că este frumos.”¹⁵⁷ Prin aceste cuvinte, Scriptura nu vrea să spună că cele făcute de Dumnezeu l-au încântat ochii lui Dumnezeu, nici că Dumnezeu privește frumusețile fapturilor așa cum le privim noi; ci frumosul, în înțelesul dat aici de Scriptură, este ceea ce-i făcut în chip desăvârșit și servește bine scopului pentru care a fost făcut¹⁵⁸. Deci Dumnezeu, punând mai dinainte un scop precis creației Sale, le-a examinat cu rațiunile Sale de Creator pe cele create, parte cu parte, și le-a laudat pentru că împlinesc scopul pentru care au fost create. La o statuie, dacă se pune o mână într-o parte, un ochi în altă parte, și, în sfârșit, toate părțile ei așezate în diferite locuri, statuia nu va părea frumoasă celui care ar privi-o; dar, dacă toate mădularele sunt așezate la locul lor, chiar un nepriceput în artă va vedea frumusețea mădularelor statuii. Artistul însă vede frumusețea fiecărei părți din opera sa înainte de terminarea ei și laudă fiecare parte, pentru că se duce cu gândul la sfârșitul operei lui. Un astfel de artist ni-L arată Scriptura acum pe Dumnezeu, Care cu pricepere Își laudă operele Sale. Dar lauda cuvenită o va aduce și când va sfârși de creat întreaga lume.

¹⁵³ *Cântarea celor trei tineri* 41, 48-49.

¹⁵⁴ Sfântul Vasile cel Mare preferă interpretarea literală a primelor capitole din *Cartea Facerii*, pentru a nu ajunge la erezii și doctrine controversate, cum s-a întâmplat în exegeza origeniană sau gnostică. (n. D.P.)

¹⁵⁵ Cf. *Psalmul* 148, 4.

¹⁵⁶ *Psalmul* 148, 7.

¹⁵⁷ *Facerea* 1, 8.

¹⁵⁸ Frumosul aparține intrinsec naturii create, dar nu poate fi separat de bine. Izvorul binelui și al frumosului este Dumnezeu. (n. D.P.)

Să punem însă și noi aici sfârșit cuvintelor noastre despre cea de-a doua zi a facerii lumii, ca să dăm timp ascultătorilor celor sânguitori să se gândească la cele auzite, pentru ca, dacă au găsit în ele ceva de folos, să le țină minte și să le cerceteze cu stăruință, ca și cum le-ar mistui, și să aștepte apoi să răsară în sufletul lor folosul; iar pe cei care muncesc pentru a-și agonisi cele pentru trai să-i slobozesc, ca să se ocupe de meseriile lor, spre a veni cu sufletul lipsit de griji la ospățul cuvintelor pe care le voi rosti diseară.

Iar Dumnezeu, Cel care a creat operele Sale mari, dar rânduiește să fie rostite și aceste mici cuvinte ale mele, să vă dea vouă în tot lucrul înțelegerea adevărului Lui, ca să ajungeți prin cele văzute la Cel nevăzut, iar din frumusețea și măreția zidirilor să vă faceți o idee potrivită despre Cel care ne-a zidit – „pentru că cele nevăzute de la zidirea lumii se văd, înțelegându-se din făpturi, adică veșnica Lui putere și dumnezeire”¹⁵⁹ –, încât și de pe pământ, și din văzduh, și din cer, și din apă, și din noapte, și din zi, și din toate cele văzute să luăm evidente dovezi despre Binefăcătorul nostru. Nici păcatelor să nu le dăm timp, nici dușmanului să nu-i lăsăm loc în inimile noastre, ca Dumnezeu să locuiască în noi, printr-o neconținută aducere-aminte de El, Căruia [I se cuvine] toată slava și închinăciunea, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

¹⁵⁹ Romani 1, 20.

OMILIA A IV-A

Despre adunarea apelor

1. Sunt orașe care de dis-de-dimineată până seara ospătează privirile oamenilor cu fel de fel de spectacole date de cei ce fac minunății¹⁶⁰, cu teatre unde se cântă cântece dezmațate și rușinoase, care nasc în sufletele oamenilor mare desfrânare; iar oamenii le ascultă vreme îndelungată de nu se mai satură de ele. Mulți îi fericesc pe cei care-și părăsesc prăvăliile din piață și lucrul din ateliere, de pe urma căruia trăiesc, și de dragul trândăviei și plăcerii își irosesc acolo viața ce le este rânduită; nu-și dau seama că aceste spectacole desfrânate sunt o școală obștească a desfrâului¹⁶¹ pentru cei care stau și le privesc, iar melodiile armonioase ale flautelor și cântecelor de rușine se înrădăcinează în sufletele ascultătorilor și nu fac altceva decât să-i convingă să se destrăbăleze și să joace după ritmul chitarelor și flautelor. Alți oameni, înnebuniți după cursele de cai, se luptă pentru cai și în vis; schimbă, în visele lor, carele de luptă, schimbă vizitiii; pe scurt, nu scapă nici în închipuirile din somn de nebunia după cursele de cai din timpul zilei.

Iar noi, pe care Domnul, Marele Făcător de minuni și Făurar, ne-a chemat să ne arate operele Sale, să pregetăm oare să le primim sau să șovăim să ascultăm cuvintele Duhului? Să nu vedem oare frumusețea universului? Să nu stăm în fața acestui mare și variat atelier al creației dumnezeiești? Să nu ne întoarcem fiecare cu mintea la vremurile cele de mai înainte, când ele au fost create? De vei face așa, vei vedea cerul așezat, după cuvântul prorocului, ca o boltă¹⁶²; pământul nemărginit; nemărginit în mărime și greutate, întemeiat pe el însuși; aerul, revărsat pretutindeni, moale și flexibil prin natura lui, dând continuu celor care-l respiră hrana proprie, iar din pricina simplității lui se dă la o parte

¹⁶⁰ Adică de scamatori și saltimbanci.

¹⁶¹ Sfinții Părinți nu sunt împotriva artei, a teatrului, a divertismentului. Aici sunt criticate spectacolele cu gladiatori sau cele numite „mimi”, unde abundau crimele, destrăbălarea, limbajul vulgar etc. Teatrul și industria de divertisment greco-romană decăzuseră mult în Antichitatea târzie. De aici și critica acerbă a teologilor creștini. Se ajunsese chiar să fie utilizate prostituate sau condamnați la moarte ca actori, pentru acte sexuale reale sau crime (reale) din cadrul pieselor de teatru. (n. D.P.)

¹⁶² *Isaia* 40, 22.

înaintea celor ce se mișcă; și-i înconjoară din toate părțile, ca să nu fie nicio piedică celor ce merg; vine în urma celor ce îl taie și se așază cu ușurință în jurul lor. Vei vedea apoi apa, cea bună de băut și hrănitore, pusă în slujba noastră și pentru alte trebuințe, adunată cu bună rânduială în locurile rânduite ei, potrivit cuvintelor din Scriptură, de curând citite.

2. „Și a zis Dumnezeu: «Să se adune apa cea de sub cer într-o adunare și să se arate uscatul». Și s-a făcut așa și s-a adunat apa cea de sub cer întru adunările sale și s-a arătat uscatul. Și a numit Dumnezeu uscatul «pământ» și adunările apelor le-a numit «mări».”¹⁶³

Câte supărări nu mi-ai făcut, învățatule, când în cuvântările de mai înainte mă întrebai cum se face că pământul era nevăzut, când orice corp, în chip natural, este colorat și orice culoare este văzută de ochi? Poate nu ți se păreau îndestulătoare cele ce-ți spuneam! Scriptura doar spusese că pământul era nevăzut de noi, nu nevăzut prin natura lui; era nevăzut de noi din pricina apei care era peste el și acoperea atunci tot pământul. Iată că, acum, însăși Scriptura își lămurește spusele sale! Căci zice: „Să se adune apele și să se arate uscatul!” Sunt date la o parte perdelele, ca să se vadă ceea ce nu se vedea mai înainte.

Poate însă că cineva va căuta să afle pe lângă cele spuse și aceasta: mai întâi, apa, în chip firesc, se revarsă spre locurile cele de jos. Pentru ce atunci Scriptura spune că face asta la porunca Creatorului? Atâta vreme cât apa stă pe loc drept, rămâne nemișcată, neavând unde să curgă; dar, pe un loc înclinat, o ia la vale; apa din frunte se pornește îndată; cea din urma ei se mișcă și ea, luându-i locul, iar pe al aceia, următoarea; și așa fuge mereu apa care a luat-o înainte, iar apa care o urmează o împinge; și mersul apei este cu atât mai iute, cu cât apa care curge în jos este mai grea și locul spre care se îndreaptă este mai adânc. Deci, dacă așa este firea apei, atunci este de prisos porunca lui Dumnezeu ca să se adune apele într-o adunare, pentru că apele, potrivit tendinței lor firești de a curge în jos, s-ar fi adunat de la sine la locul cel mai adânc din toate locurile și nu s-ar fi oprit înainte de a se netezi suprafața apelor. Pentru că niciun loc nu este atât de neted ca suprafața apei.

¹⁶³ *Facerea 1, 9-10.*

Apoi, mi se mai pune o altă întrebare: cum de s-a poruncit apelor să se adune într-o singură masă, când se vede că sunt multe mări, despărțite, prin așezarea lor, foarte mult unele de altele?

La prima întrebare răspund așa: tu cunoști mișcările apei, că apa curge în jos, că nu stă într-un loc și că în chip firesc o pornește spre locurile aplecate și adânci, după ce Stăpânul a dat apei această poruncă. Dar ce putere avea apa înainte de a i se fi poruncit să urmeze această cale, nici tu n-o știi și nici n-ai auzit pe altul care să fi văzut. Gândește-te că glasul lui Dumnezeu, prin natura lui, are putere creatoare și că porunca dată atunci zidirii a arătat celor zidite de Creator calea pe care trebuia să o urmeze în viitor. Ziua și noaptea au fost create în același timp; și, de atunci până acum, ele urmează una după alta și nu încetează să împartă timpul în mod egal.

3. „Să se adune apele!” Natura apelor a primit poruncă să curgă și apele niciodată nu obolesc, pentru că sunt silite neconținut de porunca aceea. Aceasta o spun cu privire la natura curgătoare a apei, pentru că sunt ape care curg de la sine, de pildă izvoarele și râurile; mai sunt și alte ape adunate la un loc, care nu curg; dar acum vorbesc de apele care se mișcă.

„Să se adune apele într-o singură adunare.” Dacă tu vreodată, stând lângă un izvor care dă multă apă, ai să te întrebi: „Cine este cel care împinge apa aceasta din sânul pământului? Cine o silește să meargă înainte? Ce fel sunt vistieriile din care pornește? Care este locul spre care se grăbește? Cum se face că izvoarele acestea nu încetează să curgă, iar locurile spre care se duc nu se umplu?”, la toate aceste întrebări este un singur răspuns: „Datorită aceluși dintâi glas! Porunca aceea face ca apa să alerge”. Așa că, atunci când vorbești de ape, adu-ți aminte de acel prim glas: „Să se adune apele!” Trebuia ca apele să alerge, ca să-și ocupe propriul lor loc; apoi, ajunse în locurile hotărâte lor, să rămână pe loc și să nu se ducă mai departe. De aceea, după cuvântul Ecclesiastului, „toate pâraiele se duc în mare și marea nu se umple”¹⁶⁴. Căci și apele curg datorită poruncii dumnezeiești, iar marea rămâne împrejmuată de hotarele ei, datorită legii celei dintâi, care a spus: „Să se adune apele într-o adunare”. Dar, pentru ca apa, care este instabilă, să

¹⁶⁴ Ecclesiastul 1, 7.

nu se reverse în afara locurilor care au primit-o, mutându-se totdeauna dintr-un loc în altul, și în continuare să înece tot pământul, Dumnezeu a poruncit apelor „să se adune într-o adunare”. De aceea, de multe ori se înfurie marea din pricina vânturilor și-și ridică valurile la mare înălțime; dar când ajunge la țarm se întoarce înapoi, prefăcând în spumă furia ei. „Oare de Mine nu vă veți teme”, zice Domnul, „Care am pus nisipul hotar mării?”¹⁶⁵ Așadar, nisipul, cel mai slab dintre toate lucrurile, pune frâu furiilor cumplite ale mării. Ce oprea Marea Roșie să inunde tot Egiptul, care este mai jos decât Marea Roșie, și să se unească cu marea de lângă Egipt, dacă nu porunca Ziditorului, care a legat-o? Că nivelul Egiptului e mai jos decât nivelul Mării Roșii¹⁶⁶, ne-au convins cu fapta cei care au voit să unească una cu alta cele două mări, cea egipteană¹⁶⁷ și cea indiană, între care este Marea Roșie. Dar lucrarea nu s-a mai făcut. Primul care a început a fost Sesostris, regele Egiptului¹⁶⁸, iar mai târziu Darius, regele mezilor¹⁶⁹, a voit să reia lucrarea. Am spus acestea ca să înțelegem puterea poruncii: „Să se adune apele într-o adunare”, adică: să nu se facă altă adunare de ape din aceasta, ci ceea ce s-a adunat să rămână la cea dintâi adunare.

4. Apoi, Cel care a spus: „Să se adune apele într-o adunare” ți-a arătat că apele erau multe, împărțite în multe locuri. Că și văile munților, deschise de prăpăstii adânci, aveau adunare de ape; apoi câmpiile multe și șesuri, întru nimic mai mici decât cele mai mari oceane, nenumărate văgăuni cu fel de fel de forme; toate erau atunci pline cu apă; dar la porunca dumnezeiască s-au golit, pentru că apa a fost împinsă din toate părțile într-o singură adunare.

Nimeni să nu spună: „Dacă era apă pe fața pământului, atunci negreșit toate văgăunile, care acum au apele mării, erau pline de apă. Unde aveau să fie adunări de ape, când toate adânciturile pământului erau mai dinainte ocupate?”

¹⁶⁵ *Ieremia* 5, 22.

¹⁶⁶ Eroarea provine de la ARISTOTEL (*Meteorologica*, I, 14), opinie împărtășită de toți anticii. (n. D.P.)

¹⁶⁷ Adică Marea Mediterană.

¹⁶⁸ Trei faraoni din dinastia a XII-a egipteană, secolele XX-XIX î.Hr., au purtat numele Sesostris.

¹⁶⁹ Darius I, fiul lui Histaspe (521-486 î.Hr.), a refăcut unitatea împărăției persane, recucerind Babilonul, Susa și Media; a supus Tracia și Macedonia; a luptat împotriva sciților la Dunărea de Jos (514 î.Hr.); a fost înfrânt de greci la Maraton (490 î.Hr.).

La această întrebare, vom răspunde așa: când trebuia ca apa să se separe într-o adunare, atunci au fost făcute și vasele. Nu era atunci marea cea de dincolo de Gadira¹⁷⁰, nici oceanul acela mare, în care nu îndrăznesc corăbierii să intre, care se află de jur-împrejurul insulei britanice și al Iberiei occidentale¹⁷¹; atunci, la porunca lui Dumnezeu, s-a creat această mare întindere de ape, prin adunarea multor ape.

La spusa unora că învățătura noastră despre facerea lumii este contrazisă de experiență – că nu se vede toată apa strânsă într-o adunare de ape –, se pot spune multe; de altfel, lucruri cunoscute de toată lumea. Dar n-ar fi oare de răs să mă lupt cu niște oameni ca aceștia? N-ar trebui oare să ne pună înaintea și băltoacele și apele care se adună în urma ploilor mari și să creadă că prin aceasta combat învățătura noastră? Scriptura însă a numit „o adunare” cea mai mare și cea mai desăvârșită adunare de ape. Căci și fântânile sunt adunări de apă în puțurile făcute în pământ de mâna omului, în care curge apa aflată în umezeala pământului. Deci nu orice masă de ape poartă numele de „adunare de ape”, ci adunarea aceea covârșitoare și foarte mare, în care se arată dintr-odată întregul element al apei. După cum focul este împărțit în mici părți pentru trebuințele de aici de pe pământ, dar în eter el este răspândit peste tot, iar aerul se împarte și el în mici părți, dar în întregime cuprinde și învăluie cu totul pământul, tot așa și cu apa; chiar dacă sunt mici adunări izolate, totuși una este adunarea lor, cea care deosebește întreg elementul de toate celelalte. Căci și lacurile care sunt în părțile de miazănoapte și cele care sunt pe pământul grecesc, în Macedonia, în Bitinia și în Palestina, sunt negreșit adunări de ape; dar acum este vorba de cea mai mare dintre toate, asemănătoare în greutate cu pământul. Nimeni nu mă va contrazice că și lacurile au mulțime de apă, dar nu pot fi numite, după dreapta socoteală, „mări”, chiar dacă unele au apa sărată ca marea cea mare; au însă pământ în ele, cum sunt: Lacul Asfaltitis¹⁷² din Iudeea și Lacul Servonitis¹⁷³, care se întinde în pustiul arabic dintre Egipt și Palestina. Acestea sunt lacuri, dar este o singură mare, după cum istorisesc cei care au

¹⁷⁰ Astăzi Cadix (Cadiz).

¹⁷¹ Poate Irlanda.

¹⁷² Marea Moartă.

¹⁷³ Un lac mlăștinos în Egipt, pe coasta Mediteranei, aproape de Pelusa.

făcut înconjurul lumii⁷⁴. Chiar dacă Marea Hircaniană⁷⁵ și Marea Caspică sunt mări închise, după cum socotesc unii⁷⁶, totuși trebuie să luăm aminte și la cele ce spun geografii, că ele comunică între ele și se leagă cu marea cea mare, după cum și Marea Roșie se unește, după spusele unora, cu marea de dincolo de Gadira⁷⁷.

Dar sunt întrebat:

– Pentru ce a numit Dumnezeu „mări” adunările apelor?

– Pentru că apele s-au strâns într-o adunare, dar întinderile de apă, adică golfurile, cuprinse de pământul ce stă în jurul lor, cu formele lor, le-a numit Dumnezeu „mări”: marea de la miazănoapte, marea de la miazăzi, marea de la răsărit și iarăși marea de la apus; întinderile de apă au nume speciale: Pontul Euxin, Propontida⁷⁸, Helespontul⁷⁹, Marea Egee, Marea Ionică, Marea Sardiniei, Marea Siciliei, Marea Tireniană și nenumărate alte numiri de mări, pe care a le înșira aici ar cere și mult timp, și n-ar fi nici plăcut. Acesta e motivul pentru care Dumnezeu a numit întinderile de ape „mări”. Șirul cuvintelor ne-a dus să vorbim despre acestea. Să ne întoarcem însă la ceea ce ne-am propus de la început.

5. „Și a zis Dumnezeu: «Să se adune apele într-o adunare și să se arate uscatul».”⁸⁰ Dumnezeu n-a spus: „Să se arate pământul”, ca să nu-l arate iarăși netocmit – pentru că era cu mult mâl și plin de apă; nu luase propria lui formă și putere. În același timp, ca să nu spunem că soarele este pricina uscării pământului, Creatorul a pregătit uscarea pământului înainte de facerea soarelui. Ațintește-ți mintea la cele scrise în Scriptură! N-a curs de pe fața pământului numai apa, care îl acoperea, ci și apa câtă era amestecată cu pământul în adânc; a ieșit și aceasta, ascultând de porunca de neînlăturat a Stăpânului.

„Și s-a făcut așa.” Au fost de ajuns cuvintele acestea, ca să se arate înfăptuit glasul Creatorului.

În multe copii ale Scripturii este adăugat acest text: „Și s-au adunat apele cele de sub cer în adunările lor”. Aceste cuvinte nu

⁷⁴ Negreșit, lumea cunoscută pe acea vreme.

⁷⁵ Probabil Lacul Aral.

⁷⁶ HERODOT (Istorie, I, 203) era de această părere. (n. D.P.)

⁷⁷ Marea Roșie e confundată cu Oceanul Indian. (n. D.P.)

⁷⁸ Marea de Marmara.

⁷⁹ Strâmtoarea Dardanele.

⁸⁰ Facerea 1, 9.

le au nici ceilalți tălmăcitori¹⁸¹ ai Scripturii și se pare că nici textul ebraic nu le are. Într-adevăr, pare de prisos ca, după ce Scriptura a spus: „Și s-a făcut așa”, să se mai istorisească aceleași fapte. Cele mai bune copii ale Scripturii au lângă acest text un obel¹⁸²; iar obelul arată că textul acela este neautentic.

„Și a numit Dumnezeu uscatul «pământ»; iar adunările apelor le-a numit «mări».”¹⁸³

– Dar pentru ce s-a spus mai înainte: „Să se adune apele într-o adunare și să se arate uscatul”, și nu s-a scris: „Să se arate pământul”? Și iarăși, pentru ce s-a spus: „S-a arătat uscatul și a numit Dumnezeu uscatul «pământ»”?

– Pentru că uscatul este o însușire care caracterizează natura obiectului, iar pământul este numirea simplă a obiectului. După cum vorbirea este o însușire a omului, iar cuvântul „om” arată ființa în care se găsește această însușire, tot așa și caracterul uscat este o însușire proprie și specială a pământului. Obiectului care are ca însușire uscatul i s-a spus pământ, după cum celui care are însușirea de a necheza i se spune cal. Acest lucru se vede nu numai la pământ, ci și la celelalte elemente; fiecare element are o însușire proprie, care îl deosebește de celelalte, și fiecare element se cunoaște după însușirea aceea. Apa are ca însușire proprie răceala; aerul, umiditatea; focul, căldura. Aceste elemente, gândite în minte în chipul în care s-a spus mai înainte, sunt elementele primare ale corpurilor compuse; ele, când sunt ordonate într-un corp și cad sub simțurile noastre, prezintă însușirile lor unite între ele. Niciunul dintre obiectele care se văd și cad sub simțuri nu este simplu și neamestecat; pământul este uscat și rece; apa este umedă și rece; aerul este cald și umed, iar focul este cald și uscat. Astfel, datorită însușirii care îi este asociată, fiecare element are puterea de a se uni unul cu altul; prin însușirea comună, se amestecă cu elementul învecinat, iar prin comuniunea cu cel înrudit, se unește cu elementul contrar. De pildă, pământul, care este uscat și rece, se unește cu apa datorită înrudirii cu răceala, dar prin apă se unește și cu aerul; apa, așezată între cele două, cuprinde cu cele două calități ale sale, ca prin două mâini, elementele înrudite: răceala pământului

¹⁸¹ Aquila, Simah și Teodotion.

¹⁸² Obelul este o linie între două puncte +, menită să marcheze greșelile unui manuscris.

¹⁸³ *Facerea* 1, 10.

și umiditatea aerului; aerul, la rândul său, prin poziția sa de la mijloc, face pace între elementele în luptă – între apă și foc –, fiind unit cu apa prin umezeală, iar cu focul prin căldură. Focul, care prin natura sa este cald și uscat, se unește prin căldură cu aerul, iar prin uscăciune se întoarce iarăși la comuniunea cu pământul. Și așa se fac un cerc și o horă armonioasă, toate de acord și în înțelegere unele cu altele. Mai ales acestei armonii i se potrivește de minune și numirea de element.

Am spus acestea pentru a arăta pricina pentru care Dumnezeu a numit uscatul „pământ”, și nu pământul „uscat”. Pentru că uscatul n-a fost adăugat mai pe urmă pământului, ci era dintru început o însușire constitutivă a sa. Cele care sunt pricina unui obiect sunt anterioare și mai de preț decât cele care sunt adăugate pe urmă naturii obiectului, încât este firesc să se recunoască pământul după caracteristicile sale anterioare și mai vechi.

6. „Și a văzut Dumnezeu că este frumos.”¹⁸⁴ Aceste cuvinte ale Scripturii nu vor să arate că marea avea o înfățișare plăcută în ochii lui Dumnezeu. Că nu cu ochii vede Creatorul frumusețile zidirii, ci privește pe cele făcute cu nespusa Sa înțelepciune.

Plăcută priveliște este marea înspumată, atunci când este stăpânită de o liniște adâncă! Dar plăcută este și atunci când i se ondulează suprafața la suflările ușoare de vânt și arată celor care o privesc culori albastre și purpurii, atunci când nu lovește cu furie uscatul învecinat, ci îl cuprinde cu pașnice îmbrățișări!

Nu trebuie să gândim așa când Scriptura spune că marea I s-a arătat lui Dumnezeu frumoasă și plăcută, ci frumusețea ei se judecă aici după rațiunea potrivit căreia a fost creată. Mai întâi, apa mării este izvorul întregii umidități de pe pământ; trece prin porii nevăzuți ai pământului, așa cum o arată pământurile spongioase sub care se infiltrează marea furioasă; și, împinsă de vântul care o mișcă, apa iese afară spărgând scoarța pământului, iar din pricina filtrării pierde amărăciunea și ajunge apă bună de băut. Dacă apa, la ieșirea din pământ, ia de la zăcămintele de sub pământ mai multă căldură, atunci ea, datorită aceluiași cauze care o mișcă, de cele mai multe ori, fierbe sau ajunge ca focul; lucrul acesta poți să-l vezi și pe insule, și pe coastele mării. Uneori,

¹⁸⁴ *Facerea* 1, 10.

chiar departe de mare, pe pământ – ca să asemănăm pe cele mici cu cele mari –, locurile care sunt vecine cu apele fluviilor manifestă aceleași fenomene.

Pentru ce am spus toate acestea? Ca să arăt că tot pământul este găurit pe dedesubt și că apa se reîntoarce din mare în pământ prin canale nevăzute.

7. Așadar, Dumnezeu a văzut că marea este frumoasă și pentru căile ascunse ale apei din adâncul pământului; că este frumoasă și pentru că este un mare vas în care curg râurile; că este frumoasă și pentru că primește de pretutindeni toată apa lor, dar rămâne în hotarele ei; dar este frumoasă și pentru că este începutul și izvorul apelor din aer. Apa cea fină a mării, încălzită de razele soarelui, se preface în vapori, care sunt atrași spre înălțime; apoi, când se răcesc, din pricină că ajung mai sus decât răsfângerea de pe pământ a razelor soarelui, unde și umbra norului face mai mare răceala, se prefac în ploaie și îngrașă pământul. Nimeni nu va pune la îndoială cuvintele mele dacă se duce cu gândul la căldările sub care arde focul; sunt pline cu apă, dar adeseori rămân goale, pentru că toată apa fiartă s-a prefăcut în aburi. Același lucru poți să-l vezi și din cele ce fac corăbierii; aceia, în împrejurări grele, ca să-și potolească oarecum setea, fierb apa mării și strâng în bureți vaporii de apă.

Frumoasă este marea în ochii lui Dumnezeu și pentru alte pricini; e frumoasă pentru că îmbrățișează de jur-împrejur insulele, dându-le în același timp și frumusețe, și siguranță. Mai mult, marea apropie pământurile care sunt la mari depărtări unele de altele și, pentru cei care călătoresc pe mare, face neîmpiedicate legăturile dintre aceste pământuri; prin aceste legături, marea ne dăruiește cunoașterea faptelor necunoscute; negustorilor le dă prilej de îmbogățire și ajută cu ușurință nevoilor vieții; celor bogați le ajută să exporte surplusul lor de produse, iar celor lipsiți le ajută să-și împlinească lipsurile. Dar oare pot vedea ochii mei cu atâta amănunțime frumusețea mării, câtă s-a arătat ochilor Celui care a făcut-o?

Dacă marea este frumoasă și de laudă în ochii lui Dumnezeu, cum să nu-I fie mai frumoasă adunarea unei astfel de Biserici, în care sunetul armonios, asemănător valului care atinge țărmul mării, pornit din glasul bărbaților, femeilor și copiilor se înalță către

Dumnezeu în timp ce ne rugăm? O liniște adâncă păstrează neclătinată Biserica aceasta. pentru că duhurile răutății nu pot să o tulbure cu învățături eretice. Fiți deci vrednici de lauda Domnului, păstrând în cel mai potrivit chip această bună rânduială, în Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia [fie] slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

OMILIA A V-A

Despre odrăslirea pământului

1. „Și a zis Dumnezeu: «Să răsară pământul iarbă verde, care să semene sămânță după fel, și pom roditor, care să facă rod după fel, a cărui sămânță să fie în el».”¹⁸⁵ Era firesc ca, după ce pământul s-a odihnit, despovărat de greutatea apei, să primească porunca de a odrăslii mai întâi iarbă, apoi pomi, așa cum vedem că se întâmplă și acum. Căci glasul acela de atunci, acea primă poruncă, a ajuns o lege a naturii și a rămas lege a pământului, dându-i pe viitor puterea de a naște și rodi.

„Să răsară pământul.” La nașterea celor ce ies din pământ, are loc mai întâi odrăslirea; apoi, când cele odrăslite ies puțin din pământ, ajung iarbă; iarba, după ce a crescut puțin, devine plantă; și, pe măsură ce crește, capătă articulații noi până ce ajunge la desăvârșire și dă semințe. Căci iarba și creșterea sunt la fel în toate plantele.

„Să răsară pământul iarbă verde.” Să odrăslească de la sine pământul, fără să aibă nevoie de ajutorul cuiva! Pentru că unii socotesc că soarele este cauza celor ce răsar din pământ, că adică prin atracția căldurii lui scoate la suprafața pământului puterea de germinație, care este în adâncul lui, de aceea Dumnezeu a dat pământului această podoabă înainte de facerea soarelui, ca să înceteze cei rătăciți să se mai închine soarelui, ca unuia care ar fi cauza vieții. Dacă vor ajunge să creadă că toate cele care fac podoaba pământului sunt înainte de facerea soarelui, atunci vor părăsi nemăsurata lor admirație ce o au pentru soare, gândindu-se că soarele este creat după iarbă și plante.

– Oare dobitoacelor le-a fost pregătită mai dinainte hrana, iar neamul nostru omenesc nu s-a arătat vrednic de nicio purtare de grijă?

– Dar, tocmai pentru că Dumnezeu a dat mai înainte boilor și cailor nutreț, ți-a pregătit ție bogăție și desfătare. Cel care hrănește dobitoacele sporește astfel și bunăstarea vieții tale. Căci ce este oare facerea semințelor, dacă nu o pregătire pentru viețuirea ta? Dar, în

¹⁸⁵ *Facerea* 1, 11.

afară de asta, multe dintre verdețuri și legume sunt și pentru hrana noastră.

2. „Să răsără pământul iarba verde, care să semene sămânță după fel.” Deci, chiar dacă iarba este de folos animalelor, totuși folosul acelor verdețuri se întoarce tot spre noi; și nouă ne sunt de folos semințele. Dar textul acesta al Scripturii trebuie citit așa: „Să răsără pământul iarba verde și sămânță, care să semene după fel”¹⁸⁶. Cuvintele Scripturii puse în această ordine vor putea restabili șirul firesc al cuvintelor; căci textul vechi dat de Scriptură nu este de acord cu cele ce se petrec în natură: o plantă mai întâi răsare; apoi apare verdeța; apoi crește iarba și, în sfârșit, ajung la desăvârșire cele ce au crescut, dând naștere seminței.

Dar poate că sunt întrebat:

– Cum se face că Scriptura ne arată că toate câte au răsărit din pământ au semințe? Noi însă vedem că nici trestia, nici pirul, nici menta, nici șofranul, nici usturoiul, nici papura și nici alte mii de plante n-au semințe.

La această întrebare, răspundem așa: multe dintre plantele de pe pământ au puterea semințelor în tulpină sau în rădăcină. De pildă, trestia, după nașterea sa anuală, scoate din rădăcină un colțisor care ține loc de sămânță pentru viitor. Așa și cu alte multe plante câte sunt răspândite pe pământ; au în rădăcini puterea de a lăsa urmași. Deci decât orice altă spusă este mai adevărată spusa aceasta: sau este sămânță în plante, sau au în ele o putere seminală. Acest lucru vrea să-l spună Scriptura prin cuvintele: „După fel”. Colțisorul trestiei nu odrăsleşte măslinul, ci din trestie iese altă trestie, iar din semințe răsar plante înrudite cu semințele aruncate în pământ. Și, astfel, ceea ce a ieșit din pământ la cea dintâi naștere a plantei, aceea se păstrează și până acum; iar prin răsărirea în continuare se păstrează „felul”.

„Să răsără pământul.” Gândește-te că aceste puține cuvinte și această poruncă scurtă au făcut ca pământul cel neroditor să odrăsleşcă dintr-odată și să se pornească spre nașterea de roade. Pământul și-a aruncat haina lui tristă și de doliu; a îmbrăcat o altă

¹⁸⁶ Sfântul Vasile cel Mare face următoarea corectură textului Scripturii, fără să schimbe vreun cuvânt; în loc de: σπείρον σπέρμα, „care să semene sămânță”, pune: σπέρμα σπείρον, „sămânță care să semene”.

haină, strălucitoare; se veseleşte de podoabele pe care le-a primit; arată mii și mii de felurite plante.

Vreau să rămână la tine și mai puternică minunea creației, pentru ca, oriunde te-ai găsi și lângă orice fel de plantă te-ai afla, să-ți aduci aminte cu tărie de Creator. Când vezi un fir de iarbă verde și o floare, să te duci cu mintea la firea omenească, aducându-ți aminte de imaginea înțeleptului Isaia, care a spus că „tot trupul este ca iarba și toată slava omului, ca floarea ierbii”¹⁸⁷. Puținii ani ai vieții, bucuria cea scurtă și fericirea prosperității omenești au găsit în cuvintele prorocului o preafrumoasă icoană. Astăzi trupul îți este înfloritor și plin de carne din pricina desfătărilor; fața ți-i rumenă că ești în floarea vârstei; ești zdravăn și puternic, iar când te pornești, nimeni nu ți se poate împotrivi; mâine, tot tu ești vrednic de milă, fie veșejit de vreme, fie istovit de boală. Cutare este vestit cu mulțimea banilor săi; are în jurul lui mulțime de lingușitori; suită de prieteni fățarnici, care caută să-i fie pe plac; nenumărate rude, dar și acestea fățarnice; roi de servitori, care stau lângă el fie pentru a-l servi la masă, fie pentru alte trebuințe; pe aceștia îi târăște după el și când iese din casă, și când se întoarce, ca să stârnească invidia celor care-l întâlnesc. Adaugă-i acestui bogătaş și oarecare putere politică, sau dregătorii primite de la împărați, sau conducere de popoare, sau conducere de oști; adaugă-i crainicului, care strigă cu glas puternic, mergând înaintea lui, lictori de o parte și de alta, care bagă spaima în supuși – că de la ei vin loviturile, confiscările de averi, arestările, închisorile. Da, nesuferită este frica pe care o are de aceștia poporul de sub mâna lor! Iar după acestea ce-i? Într-o singură noapte, sau temperatura mare, sau pleurezia, sau pneumonia îl răpesc pe om, îl duc dintre oameni și-l dezgolesc dintr-odată de toată înșelăciunea care-l înconjura, iar slava lui se dovedește a nu fi decât un vis¹⁸⁸. Dreptate a avut deci prorocul când a asemănat slava omului cu fragilitatea florii.

3. „Să răsară pământul iarbă verde, care să semene sămânță”¹⁸⁹ după fel și după asemănare.” Însă și acum ordinea creșterii plantelor dă mărturie de cea dintâi împodobire a pământului. Într-adevăr,

¹⁸⁷ Isaia 40, 6.

¹⁸⁸ PINDAR, în *Pythica*, VIII, 136-137, spusese că omul este „visul unei umbre”. (n. D.P.)

¹⁸⁹ Probabil că revenirea la lectura textului Scripturii se datorează copistului.

odrăslirea face începutul oricărui fel de iarbă și verdeață. Dacă odrăslirea se dezvoltă din rădăcină, dintr-un colțișor de jos, ca la pir și la șofran, planta trebuie să odrăsească și să iasă afară; dacă dă din sămânță, întâi trebuie neapărat să fie odrăslirea, după aceea vine colțul plantei, apoi iarba verde, apoi rodul, care se coace pe paiul uscat acum și gras.

„Să răsără pământul iarbă verde.” Când sămânța a căzut în pământ și are umezeală și căldură potrivită, se face moale și poroasă; apoi pune stăpânire pe pământul din jurul ei și absoarbe din el tot ce-i este propriu și înrudit; mai pe urmă, acele părți foarte fine din pământ intră în porii seminței și-i măresc volumul, încât se înrădăcinează în partea de jos, iar din partea de sus ies la suprafață firele de iarbă la fel de numeroase ca și firele rădăcinii. Firul de iarbă, încălzit mereu, își soarbe prin rădăcină umezeala; odată cu căldura, ia din pământ și hrana care-i trebuie, pe care o distribuie în pai, în coajă, în tecile grâului, în bobul de grâu și în mustățile spicului. Și așa, crescând încetul cu încetul, fiecare plantă ajunge la măsura sa proprie, fie grâu, fie legume, fie ierburi, fie mărăcini.

Un singur fir de iarbă, o singură plantă sunt de ajuns să-ți faci mintea să contemple măiestria cu care s-au făcut toate! Cum este, de pildă, paiul de grâu încins cu noduri, ca și cum l-ar lega spre a putea suporta greutatea spicului, ca să nu cadă la pământ când este plin de rod! Ovăzul sălbatic are paiul gol, pentru că vârful nu-i cu nimic îngreuiat, pe când paiul de grâu este întărit cu acele legături. Bobul de grâu este pus apoi într-o învelitoare, ca să nu fie cu ușurință răpit de păsările care mănâncă semințe; bobul mai este apărat încă și de vârful ascuțite ale mustăților spicului, care, ca niște bolduri, nu-l lasă să fie vătămat de micile vietăți.

4. Ce să spun? Ce să trec sub tăcere? În vistieriile cele bogate ale naturii este greu de găsit ceea ce-i de mare preț, dar este cumplită pagubă să lași ceva la o parte.

„Să răsără pământul iarbă verde.” Și îndată pământul a răsărit, împreună cu ierburile hrănitore, și pe cele otrăvitoare; cu grâul, și cucuta; cu celelalte ierburi bune de hrană, și spânzul, mărul lupului, mătrăguna și socolul macului. Ce, dar? Să nu mai mulțumim Creatorului pentru plantele cele folositoare, ci să-L învinuim pentru cele vătămătoare vieții noastre? Să nu ne gândim oare la aceea că nu toate plantele au fost create pentru stomacul nostru? Plantele

rânduite pentru hrana noastră sunt la îndemâna noastră și cunoscute de toți. Într-adevăr, fiecare dintre creaturi își împlinește rolul său în creație. Oare Dumnezeu nu trebuia să creeze taurul, a cărui putere este atât de trebuincioasă vieții noastre, pentru că sângele de taur este otrăvitor, sau, dacă l-a creat, să-l fi făcut fără sânge? Rațiunea care locuiește în tine este îndestulătoare să te apere de cele vătămătoare. Nu știi oare oile și caprele să fugă de ierburile care le primejduiesc viața numai datorită simțului lor, care deosebește pe cele vătămătoare? Iar tu, care ești înzestrat cu rațiune, tu, pe care te ajută știința medicală, pe care experiența celor care au fost vătâmați mai înainte te învață să le eviți, spune-mi, îți este greu să te depărtezi de plantele otrăvitoare? Niciuna dintre ierburile făcute de Dumnezeu nu-i de prisos, nu-i nefolositoare: sau dau hrană uneia dintre cele lipsite de rațiune, sau sunt descoperite de știința medicală pentru vindecarea bolilor noastre. Graurii mănâncă cucută, pentru că datorită alcătuirii trupului lor nu-i vatămă otrava cucutei; au fini porii de deasupra inimii și mistuie ceea ce au înghițit înainte ca răceala lăsată de cucută să le vatăme părțile principale ale trupului lor. Spânzul este hrana prepelițelor, care evită vătămarea prin modul lor specific de mestecare. Chiar aceste plante otrăvitoare ne sunt și nouă folositoare în unele ocazii. Cu mătrăguna, doctorii vindecă insomniile, iar cu sucul de mac, potolesc durerile cumplite ale trupurilor. Unii, cu ajutorul cucutei, au îndepărtat furia poftelor trupești, iar cu spânzul au vindecat boli învechite. Deci lucrurile pentru care voiai să-I ceri socoteală Creatorului, tocmai acelea te fac să-I aduci mulțumire.

5. „Să răsară pământul iarbă verde.” Scriptura ne vorbește de hrana cea multă pe care ne-o dau de la sine aceste plante din rădăcinile lor, din tulpini și din roade. Și, apoi, câtă hrană nu ni se mai adaugă de pe urma cultivării lor și a agriculturii?

Dumnezeu n-a poruncit ca pământul să facă îndată și sămânță, și rod, ci ca pământul să răsară, să înverzească și să ajungă la desăvârșire în semințe, pentru ca acea primă poruncă să-i fie naturii o școală pentru continuarea mai departe a poruncii.

Pot fi însă întrebat:

– Cum produce pământul semințe „după fel”, când adeseori semănăm grâu curat și culegem grâu negru¹⁰⁰?

¹⁰⁰ Aluzie la diverse maladii ale cerealelor (n. D.P.).

– Dar grâul acesta nu-i o schimbare într-un alt fel de grâu, ci este ca o boală și slăbiciune a seminței. N-a încetat de a fi grâu, ci s-a înnegrit din pricina arderii, după cum o poți vedea și din numele lui. Căci grâul, ars tare din pricina unui ger prea puternic, a căpătat altă culoare și alt gust. Se spune chiar că, dacă un grâu ca acesta găsește iarăși un pământ potrivit și bună întocmire a văzduhului, își recapătă vechiul lui chip. Deci nu vei găsi că între plante se petrece ceva împotriva poruncii Creatorului. Iar așa-numita „zâzanie” și toate celelalte semințe străine, care sunt amestecate cu semințele cele bune de mâncare, pe care de obicei Scriptura le numește „neghină”¹⁹¹, nu se produc printr-o transformare a bobului de grâu, ci au fost dintru început în felul lor propriu.

Neghinele sunt o imagine a celor care strică învățăturile Domnului, care nu învață o învățătură curată, ci sunt stricați de învățătura celui rău; aceștia se amestecă în trupul sănătos al Bisericii, ca, pe furis, să azvârle în sufletele celor simpli învățăturile lor vătămătoare. Domnul chiar aseamănă desăvârșirea celor ce cred în El cu creșterea semințelor, zicând: „Ca atunci când omul aruncă sămânța în pământ; și el doarme și se scoală, noaptea și ziua, iar sămânța răsare și crește, cum el nu știe. Căci pământul rodește de la sine: mai întâi pai, apoi spic, după aceea grâu deplin în spic”¹⁹².

„Să răsară pământul iarbă.” Și, într-o clipită de vreme, pământul, ca să păzească legile Creatorului, începând cu odrăslirea, a trecut plantele prin toate fazele lor de creștere și le-a adus îndată la desăvârșire. Livezile erau încărcate cu belșugul ierbii; câmpiile, bine roditoare, acoperite cu semănături, care prin mișcarea spicelor lor dădeau imaginea valurilor mării. Orice fel de iarbă și orice fel de verdeață, fie dintre păioase, fie dintre legume, umpleau atunci din belșug întreg pământul. Căci nu aveau nicio lipsă cele ce au răsărit atunci din pământ: nici nepriceperea plugarilor, nici vremuirile văzduhului, nici vreo oarecare altă pricină care să le vătăme. Și nici osânda¹⁹³ nu împiedica belșugul pământului; pentru că acestea au fost mai înainte decât păcatul pentru care am fost osândiți să mâncăm pâinea noastră întru sudoarea feței¹⁹⁴.

¹⁹¹ Matei 13, 25.

¹⁹² Marcu 4, 26-28.

¹⁹³ Facerea 3, 17-18.

¹⁹⁴ Facerea 3, 19.

6. Și Dumnezeu a zis: „Și pom roditor, care să facă rod, a cărui sămânță să fie în el după fel și asemănare, pe pământ”. La acest cuvânt, toate pădurile s-au îndesit, toți arborii s-au ridicat iute în sus, cei care în chip firesc se ridică la mare înălțime: brazii, cedrii, chiparoșii, pinii; toate crângurile s-au acoperit îndată de tufani deși; și așa-numiții arbuști, care slujesc la facerea coroanelor: trandafirul, mirtul și dafinul, care nu erau mai înainte pe pământ; toți, într-o clipită de vreme, au apărut, fiecare cu mirosul său propriu, deosebiți prin însușiri foarte precise de alți arbuști, fiecare cunoscut prin caracterul său propriu¹⁹⁵. Numai că atunci trandafirul era fără spini; mai târziu a fost adăugat spinul frumuseții florii, ca să avem durerea aproape de veselia desfătării, spre a ne aduce aminte de păcat, din pricina căruia pământul a fost osândit să răsară spini¹⁹⁶.

Dar mi se poate spune:

– Pământul a primit poruncă să dea din el „pom roditor, ca să facă rod pe pământ, a cărui sămânță să fie în el”; dar vedem că mulți arbori nu au nici roade, nici semințe. Ce vom spune?

– Vom spune că arborii mai de preț prin natura lor au avut parte de o mențiune specială. Vom spune apoi că un observator atent va vedea că toți arborii au sau semințe, sau o putere de același fel cu semințele. Plopilor negri, sălciile, ulmii, plopilor albi și toți copacii la fel cu aceștia, la prima vedere, par că nu au niciun rod, dar, dacă sunt cercetați cu de-amănuntul, vei descoperi că fiecare dintre ei are sămânță. Căci grăuntele care se află sub frunză – pe care cei care se ocupă cu facerea de cuvinte îl numesc *mishos*¹⁹⁷ – are putere de sămânță. Și sunt arbori care răsar în mod natural din mlădițe; din ele, de cele mai multe ori, ies la iveală rădăcinile. Poate că țin loc de sămânță și lăstarii rădăcinilor, pe care grădinarii îi smulg, îi plantează în alt loc și fac să crească un pom de același fel. Dar, după cum am spus, au fost învredniciți de pomenire mai întâi arborii aceia care contribuie mai mult la menținerea vieții noastre, toți arborii câți aveau să primească pe om cu roadele lor proprii, ca să-i pregătească hrană din belșug. Vița-de-vie, care dă vinul, avea să veselească inima omului¹⁹⁸, iar

¹⁹⁵ Vezi TEOFRAS, *Istoria plantelor*, 6, 6. (n. D.P.)

¹⁹⁶ Cf. *Facerea* 3, 18.

¹⁹⁷ Cuvântul acesta înseamnă „coadă”, cu toate sensurile sale.

¹⁹⁸ Cf. *Psalmul* 103, 16.

măslinul, dând rod, poate bucura fața omului cu uleiul său. Câte din cele date la iveală de natură nu aleargă cu grăbire spre același scop? Rădăcina viței-de-vie, mlădițele de jur-împrejur, pline de verdeată, se întind mult pe pământ; lăstarul, cârceii, agurida, strugurii. Ți-e de ajuns să te uiți la vița-de-vie – numai să te uiți cu pricepere la ea – ca să-ți aducă aminte de firea ta. Îți amintești negreșit de comparația făcută de Domnul! Domnul S-a numit pe Sine „viță”, pe Tatăl L-a numit „lucrătorul”¹⁹⁹, iar pe cei sădiți prin credință în Biserică – pe fiecare dintre noi – i-a numit „mlădițe”²⁰⁰; pe toți ne cheamă să aducem rod bogat, ca nu cumva, osândiți fiind ca nefolositori, să fim dați focului²⁰¹. Și Scriptura nu contenește a asemena pretutendeni sufletele oamenilor cu vița-de-vie: „Vie s-a făcut iubitului, în pisc, în loc gras”²⁰²; și: „Vie a sădit și a împrejmuit-o cu gard”²⁰³. E lămurit că numește „vie” sufletele oamenilor, în jurul cărora a pus gard, adică siguranța dată de porunci și paza îngerilor. Căci spune Scriptura: „Străjui-va îngerul Domnului împrejurul celor ce se tem de El”²⁰⁴. Apoi Dumnezeu a înfipt în jurul nostru, ca niște araci, și a pus în Biserică „întâi apostoli, al doilea proroci, al treilea învățători”²⁰⁵, iar prin pildele vechilor și fericiților bărbați, Dumnezeu ridică la înălțime gândurile noastre și nu le lasă aruncate la pământ și vrednice de a fi călcate în picioare. Apoi, ca prin niște cârcei, prin legăturile dragostei ne ține strâns uniți de semenii noștri; și, rezemați pe ei, să tindem mereu spre înălțime; și, asemenea viței-de-vie agățătoare, să ne urcăm spre culmile celor mai înalte virtuți. Dumnezeu cere apoi de la noi să primim a fi lucrați ca un ogor; iar sufletul este săpat atunci când leapădă grijile lumești, care sunt poveri așezate pe inimile noastre. Deci cel care leapădă dragostea trupească și dragostea de bani sau socotește vrednică de scuipat și de disprețuit admirația pentru această ticăloasă slavă deșartă, acela, ca și cum și-ar fi scăpat sufletul, ca și cum ar fi răsuflet, descarcă de pe el povara deșartă a gândului pământesc. Și, după cum spune proverbul, nu trebuie nici să te fălești, să faci adică totul de ochii lumii, nici

¹⁹⁹ Ioan 15, 1.

²⁰⁰ Ioan 15, 5.

²⁰¹ Cf. Ioan 15, 2, 6.

²⁰² Isaia 5, 1 (după Septuaginta).

²⁰³ Matei 21, 33.

²⁰⁴ Psalmul 33, 7.

²⁰⁵ 1 Corinteni 12, 28.

să cauți lauda celor din afară, ci să fii cu rod, strângând pentru Bunul Lucrător²⁰⁶ arătarea faptelor tale²⁰⁷. Să fii „ca un măslin roditor în casa lui Dumnezeu”²⁰⁸. Să nu-ți pierzi niciodată nădejdea, ci să ai totdeauna, prin credință înfloritoare, mântuirea. Așa vei imita acest pom care e totdeauna verde și te vei lua la întrecere cu el în facerea de roade, dând din belșug milostenie în orice vreme.

7. Dar să ne întoarcem cu cercetarea la cele rânduite de Dumnezeu cu atâta măiestrie! Câte feluri de arbori n-au răsărit atunci? Unii pentru fructe, alții pentru acoperitul caselor, alții pentru facerea corăbiilor, alții pentru foc. Și iarăși între acești copaci, în fiecare dintre ei, podoaba deosebită a părților lor. Este foarte greu să descoperi însușirea fiecăruia și greu de văzut deosebirea unuia față de soiurile celorlalți copaci! Unii dintre ei au rădăcinile înfipte adânc în pământ, iar alții le au la suprafață; unii cresc drept în sus și au un singur trunchi; altora le place să se lungească pe pământ și se împart chiar din rădăcină în multe ramuri. Cum se face că arborii care au ramurile lungi și întinse mult în aer au și rădăcinile adânci, răspândite în cerc cât mai mult, ca și cum natura le-ar fi pus niște temelii pe măsura greutateii ramurilor de sus? Cât de deosebită este coaja lor? Unii au coaja netedă, alții au coaja crăpată; unii n-au decât o coajă, alții au coaja formată din mai multe membrane. Și lucrul minunat este că vei găsi în copaci semne asemănătoare tinereții și bătrâneții omului. La copacii tineri și cu bogat frunziș, coaja le e întinsă, dar, la cei bătrâni, se zbârcește oarecum și se înăsprește. Copacii tineri, dacă sunt tăiați, odrăslesc din nou; cei bătrâni însă rămân fără moștenitori; tăierea le este ca un fel de moarte. Unii au observat că pinii tăiați sau chiar arși se prefac în pădure de stejari. Știm apoi că unor arbori, prin îngrijirea grădinarilor, li se corijează defectiunile naturale; de pildă, rodiile acre și migdalii mai amari, când li se găurește tulpina de lângă rădăcină și primesc un altoi gras de pin, care ajunge până în inima lor, își schimbă gustul lor neplăcut într-un gust plăcut. Așadar, nimeni care trăiește în păcat să nu-și piardă nădejdea! De vreme ce știe că grădăritul schimbă însușirile arborilor, cu atât mai mult trebuie să știe că sufletul care se îngrijește de virtute poate birui tot felul de boli. Atât este de

²⁰⁶ Cf. Ioan 15, 1.

²⁰⁷ Cf. Matei 6, 4, 6, 18.

²⁰⁸ Psalmul 51, 7.

mare deosebirea pomilor fructiferi în ceea ce privește rodul lor, încât nici nu poate spune în cuvinte. Pentru că deosebirea dintre fructe nu diferă numai de la soi de pom la soi de pom, ci este mare deosebire chiar între fructele aceluiași soi; alta este înfățișarea rodului de parte bărbătească, și alta a celor de parte femeiască; grădinarii știu a-i deosebi; ei împart palmierii în palmieri-bărbați și palmieri-femei. Și poți vedea palmierul numit de ei „femeie” că-și lasă ramurile în jos, ca și cum ar dori și ar pofti să se împreuneze cu palmierul-bărbat; iar cei care îngrijesc de palmieri introduc în ramurile palmierilor-femei un fel de semințe ale palmierilor-bărbați, așa-numitele *psen*²⁰⁹; și astfel, ca și cum ar avea o senzație de plăcere, își ridică iarăși ramurile și-și recapătă forma lor proprie²¹⁰. Același lucru se spune și despre smochin. De aceea unii sădesc smochinii sălbatici lângă cei domestici; iar alții leagă smochinii cei sălbatici de smochinii cu rod bun și domestici, ca să le vindece slăbiciunea acestora și să le întărească rodul care cădea jos și se risipea.

Ce vrea să-ți spună această enigmă a naturii? Că de multe ori trebuie să primim întărire de la cei străini de credința noastră, spre arătarea faptelor noastre bune. Dacă vei vedea pe vreun păgân sau pe altcineva care s-a despărțit de Biserică din pricina vreunei erezii stricate că duce o viață castă și se străduiește și în alte privințe să aibă purtări bune, îndreaptă-ți și mai mult luarea-aminte asupra ta, ca să te asemeni smochinului celui roditor, care prin prezența smochinilor sălbatici își adună putere, ca să nu-i mai cadă roadele și să-și hrănească cu și mai multă grijă rodul său.

8. Acestea sunt, ca să spun puține din cele multe, deosebirile dintre arbori în ceea ce privește nașterea lor. Dar, despre fructele lor, cine ar putea vorbi de varietatea lor, de formele lor, de culoarea lor, de însușirea gustului lor, de folosul fiecărui fruct? Cum se coc unele goale la soare, iar altele ajung la maturitate fiind acoperite cu coji? Pomii al căror fruct este moale au frunzele groase, ca să acopere rodul, ca la smochini; iar pomii al căror fruct este tare au ușoară acoperirea cu frunze, ca la nuc. Căci fructele cele dintâi au nevoie de mai mult ajutor din pricina slăbiciunii lor, pe când pe celelalte le-ar vătăma acoperișul mai gros al umbrei. Nu vezi

²⁰⁹ Fructul palmierului. (n. D.P.)

²¹⁰ Pentru ARISTOTEL (*Istoria animalelor*, 5, 32), ca și pentru alți antici, *psen* este o insectă care trăiește în smochinul sălbatic. (n. D.P.)

cum e spintecată frunza viței-de-vie, tocmai pentru ca strugurele să reziste și la vătămările aerului, dar să primească din belșug și raza soarelui prin despicările frunzelor? Nimic fără pricină; nimic la întâmplare; toate sunt făcute cu înțelepciune negrăită. Care cuvânt ar putea să o explice? Ar putea oare mintea omenească să le cerceteze cu de-amănuntul pe toate, încât să le vadă însușirile, să deosebească bine diferențele dintre ele și să înfățișeze fără vreo lipsă cauzele ascunse ale lor?

Una este apa absorbită prin rădăcină; dar aceeași apă într-un fel hrănește rădăcina însăși, într-alt fel coaja tulpinii, într-alt fel lemnul și într-alt fel inima copacului. Aceeași apă ajunge frunză și se împarte în ramurile mari și în crenguțe; face să crească fructele; lacrima plantei și suculei ei vin din aceeași cauză. Atât de mare este deosebirea dintre ele, încât niciun cuvânt nu o poate arăta. Alta este lacrima papurii, și altul este suculei arborelui balsam; iar unele mlădițe din Egipt și Libia lăcrimează alt fel de sucuri. Se spune că și chihlimbarul este tot suculea unor plante; și suculea acesta capătă natura pietrei; mărturie pentru cele spuse sunt firisoarele de pai și ființele mici de tot care se văd prin ele, prinse și rămase în el când suculea era moale. Pe scurt, cel care nu cunoaște din experiență deosebirile dintre sucuri după însușirile lor nu va găsi cuvinte ca să arate lucrarea lor. Și iarăși, cum aceeași umezeală în vița-de-vie se preface în vin, iar în măslin în ulei? Și lucru minunat nu este numai aceea că în vița-de-vie umezeala se îndulcește, iar în măslin ajunge grasă, ci și aceea că în fructele dulci este foarte felurită schimbarea dulcelui; un dulce este în strugure, altul în smochină și altul în curmală.

Vreau încă să cercetezi cum aceeași apă este plăcută simțului atunci când, ajungând în unii pomi, se îndulcește, dar înțepă gustul atunci când, ajungând în alți pomi, se înăcrește; și iarăși este aspră la gust, schimbându-se într-o foarte mare amărăciune când apa ajunge în pelin sau în scamonie²¹¹. În ghindă sau în fructul cornului, apa ajunge aspră; în terebint²¹² și în nuc, ajunge moale și uleioasă.

9. Dar pentru ce să vorbim de arborii de departe, când, în același smochin, apa capătă însușiri contrarii? În suculea tulpinii este

²¹¹ Plantă purgativă.

²¹² Arbore rășinos, cu tulpina înaltă și frunze mari, care crește pe coastele Mediteranei, din a cărui scoarță se extrage terebentină.

foarte amară, pe când în fruct, foarte dulce. La vița-de-vie la fel; în mlădițe este foarte acră, iar în struguri foarte plăcută. Dar câtă deosebire și în culori! Dacă te uiți în livezi, aceeași apă se înroșește în această floare, iar în alta se face purpurie; în una e albastră, în alta, albă. Și, tot în flori, apa dă mai multă diversitate în mirosuri decât în varietatea culorilor.

Văd însă că, din pricina nesațului meu de a privi toată varietatea din arbori și plante, cuvântul mi s-a întins peste măsură de mult; dacă nu-l voi trage cu sila de la contemplarea creației și nu-l voi lega, o zi întregă nu mi-ar ajunge spre a vă înfățișa, din aceste foarte mici lucruri ale creației, marea înțelepciune a Creatorului.

„Să răsară pământul pom roditor, care să facă rod pe pământ.” Și îndată culmile munților s-au umplut, grădinile s-au întocmit cu multă artă, malurile râurilor s-au înfrumusețat cu nenumărate feluri de plante. Unele erau gata să împodobească masa omului, altele să dea hrană dobitoacelor cu frunzele și cu roadele lor, iar altele ca să ne fie de folos în știința medicinei cu seva, suc, acele și fructul lor. Și, ca să spun pe scurt, pe toate câte ni le-a descoperit o îndelungată experiență, care a adunat ceea ce este folositor din cazurile particulare, pe toate acestea le-a adus la ființă marea purtare de grijă a Creatorului, Care a prevăzut totul dintru început.

Deci, când vezi plantele cele de pe lângă casă, cele sălbatice, cele care cresc în apă, cele care cresc pe pământ, cele care au flori sau cele care n-au flori, cunoaște-le din acestea mici pe Cel Mare, adaugă-I mereu admirația ta și mărește-ți dragostea pentru Creator! Cercetează cum a făcut pe unii arbori plini de verdeață, iar pe alții goi; din cei plini de verdeață, pe unii cu frunzele căzătoare, iar pe alții totdeauna cu frunze; că își pierd frunzele și măslinii, și pinii, chiar dacă nu se vede cum își schimbă frunzele, încât pare că niciodată nu sunt lipsiți de frunzișul lor. Palmierul este totdeauna cu frunze; păstrează frunzele de la cea dintâi lăstărire până la sfârșit. Ia seama apoi și la faptul că tamarinul este un arbore amfibi; se numără și între cei care trăiesc în apă, dar se înmulțește și în pustiuri. De aceea, și Ieremia, pe bună dreptate, compară cu un arbore ca acesta pe cei cu purtări rele, care înclină când într-o parte, când într-alta²¹³.

²¹³ Ieremia 17, 6.

10. „Să răsară pământul.” Această mică poruncă s-a prefăcut îndată într-o puternică lege a naturii și într-o rațiune măiastră²¹⁴. Porunca aceasta a creat miile și miile de însușiri ale plantelor și ale arborilor mai iute decât un gând de-al nostru. Pământul are în el și acum această poruncă și-l silește, în fiecare anotimp al anului, să dea la iveală puterea pe care o are pentru răsărirea plantelor, semințelor și arborilor. După cum titirezul, după ce a fost fixat în vârf, se învârtește în continuare de la cea dintâi lovitură ce i se dă, tot așa și natura, luând început de la cea dintâi poruncă, se continuă în tot timpul care urmează până ce se va ajunge la sfârșitul obștesc al universului.

Spre acest sfârșit să ne grăbim și noi toți, plini de rod și fapte bune, ca, fiind sădiți în casa Domnului, să înflorim în curțile Dumnezeului nostru, în Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia [fie] slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

²¹⁴ De remarcat identitatea dintre Legea naturii și porunca lui Dumnezeu. De aici se poate vedea în ce lumină se află credința și știința în gândirea Sfântului Vasile cel Mare: Revelația dumnezeiască nu poate contrazice știința, nici invers. Revelația dumnezeiască nu își propune să facă știință, ci doar ne arată originea fapturilor din lume. Când ea intră în contradicție cu știința vremii, Sfântul Vasile este de partea credinței, dar fără să facă mare caz din asta. (n. D.P.)

OMILIA A VI-A

Despre facerea luminătorilor

1. Se cuvine ca cel care-i privește pe atleți luptând să aibă și el oarecare părtașie la aceste lupte. Lucrul acesta îl poți vedea în legile serbărilor publice, care poruncesc celor care stau în amfiteatrul stadionului să stea cu capetele descoperite. Și mi se pare că fiecare trebuie să fie, la rândul său, nu numai privitor al celor care luptă, ci și luptător. La fel se cuvine ca și cel care cercetează priveliștile cele mari și minunate ale creației, ca și acela care aude vorbindu-se de înțelepciunea cea covârșitoare și nespusă a lui Dumnezeu, să aibă în el însuși pricinile pentru care dorește să contemple cele ce-i stau înaintea și să participe împreună cu mine, după puterea lui, la această luptă, nu atât ca judecător, cât ca împreună-luptător, pentru ca nu cumva să-mi scape mie găsirea adevărului și greșeala mea să ajungă pagubă comună pentru cei care mă ascultă.

Pentru ce vă spun acestea? Pentru că e vorba să cercetez alcătuirea lumii și să contemplan universul, nu pe temeiul principiilor filozofiei lumii, ci pe temeiul învățăturilor pe care Dumnezeu le-a dat lui Moise, slujitorul Lui, Care i-a vorbit lui Moise aieva, nu prin enigme²¹⁵. De aceea trebuie neapărat ca cei care doresc să vadă aceste mărețe lucruri să aibă exercitată mintea lor pentru înțelegerea învățăturilor ce ne stau în față.

Dacă vreodată, într-o noapte senină, privind frumusețea cea nespusă a stelelor, ți-ai făcut o idee despre Arhitectul universului și te-ai întreat cine a brodat cerul cu aceste flori și te-ai gândit că în cele pe care le vezi pe cer plăcerea este mai mare decât trebuința; și, iarăși, dacă ziua, cu mintea trează, ai cunoscut minunățiile zilei și prin cele văzute te gândești la Cel nevăzut, atunci ești pregătit să asculți cele ce se vor grăi și ești potrivit să faci parte din mulțimea care se găsește în această biserică²¹⁶ sfântă și fericită.

²¹⁵ Sfântul Vasile se delimitează acum și de filozofie. După ce s-a delimitat de știință (de științe) ca de o tentativă precară a omului de a înțelege tainele creației, acum se delimitează și de filozofie, care, la fel, este un impuls omenesc de a înțelege sensul și finalitatea universului și ale vieții omenesci. Sfântul Vasile nu respinge nici filozofia, nici știința, dar le subliniază limitele, și nu le așază mai presus de Revelație, subliniind contradicțiile acolo unde apar. (n. D.P.)

²¹⁶ Textual: „teatru”.

Haide, dar, așa precum ghizii îți conduc prin cetăți pe cei care nu cunosc cetățile, haide, ca tot așa și eu să vă conduc, pentru a vă arăta minunile ascunse ale acestei mari cetăți²¹⁷! Cetatea aceasta era vechea noastră patrie; din ea ne-a izgonit demonul, ucigașul omului, când a luat în robie pe om cu momelile sale. Vei vedea în această cetate facerea cea dintâi a omului, dar și moartea, care îndată ne-a cuprins pe noi; moartea pe care a născut-o păcatul, primul născut al demonului, cauza răului. Te vei cunoaște atunci pe tine însuși; te vei cunoaște că ești din pământ cu firea, dar operă a mâinilor lui Dumnezeu; prin puterea pe care o ai, ești cu mult în urma celor lipsite de rațiune, dar ești rânduitor al celor lipsite de rațiune și neînsuflețite; ești inferior prin construcția trupului tău, dar, prin bogăția rațiunii, puternic să te înalți până la cer.

Dacă știm acestea, ne vom cunoaște pe noi înșine, Îl vom cunoaște pe Dumnezeu, ne vom închina Creatorului, vom sluji Stăpânului, vom slăvi pe Tatăl, vom iubi pe Hrănitorul nostru, vom fi cucernici față de Binefăcătorul nostru, nu vom înceta de a ne închina Începătorului vieții noastre – și al celei de aici, și al celei viitoare –, Care, prin bogăția pe care ne-a dat-o, ne dă temeinică încredere în bunătățile făgăduite, iar prin trăirea celor prezente, ne convinge de cele pe care le așteptăm.

Dacă cele trecătoare sunt așa, cum vor fi cele veșnice? Dacă cele văzute sunt atât de frumoase, cât de frumoase vor fi cele nevăzute? Dacă măreția cerului depășește măsura minții omenești, ce minte omenească va putea descoperi natura celor veșnice? Dacă soarele, care este supus stricăciunii, este atât de frumos și atât de mare, dacă este iute în mișcare și-și face cu atâta regularitate mișcările sale de revoluție, dacă are o mărime cu dreaptă măsură în univers, încât nu depășește măsura față de întregul univers, iar prin frumusețea lui este ca un ochi strălucitor așa cum se cuvine creației, dacă nu te mai poți sătura de a-l privi, cât de strălucitor în frumusețe trebuie să fie Soarele dreptății²¹⁸? Dacă pentru un orb este o pagubă să nu vadă soarele acesta, cât de mare va fi paguba celui păcătos, lipsit de Lumina cea adevărată²¹⁹?

²¹⁷ Idee comună filozofiei stoice. Universul e o cetate, iar omul, un cetățean al universului. (n. D.P.)

²¹⁸ Cf. *Maleahi* 3, 20.

²¹⁹ Cf. *Ioan* 1, 9.

2. „Și a zis Dumnezeu: «Să fie luminători pe tăria cerului, ca să lumineze pe pământ, ca să despartă ziua de noapte».”²²⁰ Cerul și pământul fuseseră făcute mai înainte²²¹; după facerea lor, a fost creată lumina²²²; apoi a fost despărțită ziua de noapte²²³; apoi iarăși s-a făcut tăria²²⁴ și arătarea uscatului²²⁵; apa s-a adunat într-o adunare cu margini fixe și determinate²²⁶; pământul s-a umplut cu cele ce au răsărit din el; a odrăslit mii și mii de feluri de plante și s-a umplut cu toate soiurile de arbori²²⁷. Nu erau încă nici soarele, nici luna, ca să nu spună oamenii că soarele este cauza și tatăl luminii și nici ca cei care nu-L cunosc pe Dumnezeu să socotească soarele drept creator al celor răsărite din pământ. De aceea a fost făcut soarele în a patra zi; atunci a spus Dumnezeu: „Să se facă luminători pe tăria cerului”²²⁸. Când L-ai aflat pe Cel care a spus aceste cuvinte, atunci fă legătura în mintea ta și cu Cel care le-a auzit!

„A zis Dumnezeu: «Să se facă luminători!»” „Și a făcut Dumnezeu pe cei doi luminători.”²²⁹

– Cine a spus și cine a făcut?

– Nu înțelegi că în aceste cuvinte este vorba de două Persoane²³⁰? Căci pretutindeni în istoria creației este semănată în chip tainic dogma teologiei.

Scriptura spune apoi și pentru ce nevoie au fost făcuți luminătorii. „Ca să lumineze pe pământ”²³¹, spune Scriptura.

Dar aş putea fi întrebat:

– Dacă lumina a fost făcută mai înainte, pentru ce se spune acum iarăși că soarele a fost făcut ca să lumineze (εἰς φᾶσιν)²³²?

²²⁰ *Facerea* 1, 14.

²²¹ *Facerea* 1, 1.

²²² *Facerea* 1, 3.

²²³ *Facerea* 1, 4-5.

²²⁴ *Facerea* 1, 6.

²²⁵ *Facerea* 1, 9.

²²⁶ *Facerea* 1, 10.

²²⁷ *Facerea* 1, 11-12.

²²⁸ *Facerea* 1, 14.

²²⁹ *Facerea* 1, 16.

²³⁰ Este folosit termenul πρόσωπον – despre a cărui evoluție semantică vezi introducerea la tratatul *Despre Sfântul Duh*. (n. D.P.)

²³¹ *Facerea* 1, 14: εἰς φᾶσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

²³² Cuvântul φᾶσις provoca râsul grecilor culți, pentru că acest cuvânt era necunoscut în limba greacă clasică; a fost folosit pentru prima dată în *Septuaginta: Facerea* 1, 14, 15; *Psalmul* 73, 16; *Iudita* 13, 13.

– Mai întâi, nimeni să nu râdă de singularitatea cuvântului φᾶσις²³³, pentru că noi, creștinii, nu alegem ca voi cuvintele pe care le folosim, nici nu urmărim așezarea lor armonioasă²³⁴. La noi

²³³ Termenul era, potrivit cercetărilor mai noi, existent și în greaca clasică, dar era un arhaism. (n. D.P.)

²³⁴ Loc comun în literatura patristică și cea greco-romană. Nu trebuie luat în serios, fiind o simplă formulă de modestie retorică: „O limbă frumoasă și o frază bine întocmită fac plăcere și aduc laudă, spre slavă deșartă, oamenilor netrebnici, care au mîntea coruptă; dar omul care iubește adevărul nu se uită la cuvintele înflorate, ci cercetează temeiul cuvântului: care este și cum este” (SFÂNTUL TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Către Autolic*, I, 1, în: *Apologeti de limbă greacă*, col. PSB 2, serie veche, trad., introd., note și indice de Pr. Teodor Bodogae, Pr. Olimp Căciulă, Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 282). La Părinții Bisericii însă are și o parte de adevăr, în sensul că ei nu au căutat cu orice preț finalitatea estetică în operă, ci cea dogmatică, morală, spirituală. Cu toate acestea, operele patristice au un înalt nivel literar. Părinții voiau să sublinieze că scopul principal al operelor teologice este mântuirea cititorului, ferirea de erezii, edificarea spirituală etc., dar desfătarea estetică nu era total exclusă: „Cuvintele câștigă sufletul și-l îndreaptă spre frumusețea morală. Fericit este deci cel care-i dibaci în amândouă! Cel care face bine, însă, nu trebuie hulit de cel care poate vorbi bine; și nici nu trebuie ținut de rău cel care vorbește bine de cel care-i destoinic să facă bine. Că și unul, și altul lucrează potrivit însușirilor lui. Ceea ce arată unul cu fapta, aceea o arată celălalt cu cuvântul, pregătind și unul, și altul drumul spre fapta cea bună și ducând pe ascultători spre facerea de bine. Există și cuvânt mântuitor, după cum există faptă mântuitoare. Dreptatea, însă, nu se împlinește fără a folosi cuvântul [...]. O spune *Înțelepciunea lui Isus*: «Nu este înțelepciune știința răutății». Isus al lui Sirah vorbește aici de înțelepciunea pe care au născocit-o retorica și dialectica. «Căuta-vei înțelepciune la cei răi și nu vei găsi». Dar dacă mă întrebi iarăși: «Care este atunci înțelepciunea?», îți răspunde Scriptura: «Gura dreptului picură înțelepciune». În chip echivoc sofistica se numește înțelepciune așa cum e numit și adevărul. Socot că eu trebuie negreșit să trăiesc după învățătura Cuvântului și să înțeleg poruncile Lui. Nu râvnesc cumva să fiu elocvent; mi-i de ajuns dacă fac înțelese gândurile mele. Nu mă interesează ce nume au să poarte cele pe care vreau să le scriu. Știu bine că lucrul cel mai de seamă este să mă mântuiesc și să ajut pe cei care doresc cu tărie să se mântuiască, nu să pun unele lângă altele cuvinte mici, ca niște podoabe. În lucrarea *Statul* a lui Platon, pitagorianul spune: «Dacă nu vei căuta să te dai în vânt după cuvinte, vei fi la bătrânețe o comoară de înțelepciune». Iar în *Teetet* vei găsi iarăși aceste cuvinte: «Neglijența în folosirea cuvintelor și a expresiilor, ca și în prezentarea lipsită de exactitate, nu este de cele mai multe ori vulgară; mai degrabă contrarul este un lucru nepotrivit, uneori este chiar de neapărată trebuință să nu te îngrijești de stil». Același gând l-a spus Scriptura în cât mai puține cuvinte cu puțință: «Să nu fii mult în cuvinte». Cuvintele sunt ca haina pe trup, iar faptele sunt trupul și nervii. Nu trebuie, dar, să punem grija de haină mai presus de mântuirea trupului. Cel care a ales viața cea adevărată nu trebuie să ducă numai o viață simplă, ci trebuie ca și cuvântul lui să fie simplu și necăutat; că noi îndepărtăm din viața noastră luxul și desfătarea ca înșelătoare și nebunești, așa precum îndepărtau din viața lor vechii lacedemonieni parfumul și porfira, numind pe bună dreptate înșelătoare și hainele, înșelătoare și parfumurile. Nici nu e mai bună mâncarea pregătită cu mai multe dresuri decât mâncarea pregătită numai cu alimente nutritive; și nici nu e folositor cuvântul care poate să încante mai mult pe

nu sunt cizelări de cuvinte, nici nu căutăm cuvinte care să sune frumos la ureche, ci, în orice împrejurare, preferăm cuvintele cu înțeles exact. Ia aminte, așadar, dacă Scriptura n-a arătat prin cuvântul φᾶσις ceea ce voia să spună; în loc de: φωτισμός, a spus: φᾶσις. Cuvintele acestea nu sunt contrare celor ce s-au spus despre lumină. Atunci, la început, s-a adus la existență natura luminii; acum, corpul acesta ceresc a fost făcut ca să fie vehicul al acelei lumini născute anterior. După cum altceva este focul și altceva lampa – focul are puterea să lumineze, iar lampa este făcută să lumineze pe cei care au nevoie de lumină –, tot așa și acum au fost creați luminătorii, ca să fie vehicule ale acelei lumini precurate, adevărate și necorporale. După cum Apostolul spune că unii sunt luminători în lume²³⁵, dar alta este Lumina cea adevărată²³⁶ a lumii, la care participând sfinții au ajuns luminători ai sufletelor pe care le-au instruit, izbăvindu-le de întunericul neștiinței, tot așa, și acum, Creatorul universului, încărcând soarele acesta cu lumina cea tare strălucitoare, l-a atârnat în apropierea lumii.

3. Nimănui să nu i se pară de necrezut spusele acestea! Altceva este strălucirea luminii, și altceva corpul încărcat de lumină.

Mai întâi, la toate lucrurile compuse deosebim esența celui care primește și însușirea care se adaugă. Așadar, după cum altceva este un corp prin natura sa, și altceva este corpul înălbît, tot așa și cele de care vorbim acum – lumina și corpul încărcat de lumină – sunt deosebite prin fire, dar unite prin puterea Creatorului. Să nu-mi spui mie că este cu neputință ca acestea să stea despărțite! Nici eu nu spun că-mi este cu puțință – și mie, și ție – să despărțim lumina de corpul soarelui, ci spunem că cele care pentru mintea noastră nu sunt despărțite, acelea pot fi despărțite în realitate de Creatorul naturii. Ție ți-e cu neputință să despărți puterea arzătoare a focului de strălucirea focului, dar Dumnezeu, vrînd, printr-o minune nemaîntîlnită, să-i atragă luarea-aminte a lui Moise, slujitorul Său,

ascultători decât să le folosească. Pitagora ne sfătuiește să socotim mai agreabile muzele decât sirenele; ne învață să practicăm înțelepciunea fără să urmărim plăcerea și demonstrează că orice fel de distracție este înșelătoare” (CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromata*, I, 10, în: CLEMENT ALEXANDRINUL, *Scrieri*, partea a II-a, *Stromatele*, col. PSB 5, serie veche, trad., cuvânt înainte, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 36-38). (n. D.P.)

²³⁵ Filipeni 2, 15.

²³⁶ Ioan 1, 9.

a pus în rug foc, care nu lucra decât prin strălucirea lui, dar din care era eliminată puterea arzătoare²³⁷. Așa precum mărturisește și psalmistul, zicând: „Glasul Domnului, care taie para focului”²³⁸. De aceea și pe noi un cuvânt ne învață în taină că, atunci când vom da răspuns de faptele săvârșite în viață, natura focului se va împărți, pe de o parte, în lumină, spre desfătarea celor drepecți, iar pe de altă parte, în durere arzătoare, rânduită celor osândiți.

În al doilea rând, și din fazele lunii ne putem încredința de cele pe care dorim să le dovedim. Când luna descrește și se împuținează, nu se mistuie tot corpul ei, ci avem iluzia de creștere și de micșorare, pentru că lumina care stă în jurul ei se îndepărtează și se apropie iarăși. Că nu se mistuie corpul lunii când aceasta se micșorează, ne stau mărturie puternică cele pe care le vedem la lună. Când văzduhul este curat și nu-i încetoșat, mai ales când luna este ca secera, poți vedea, dacă te uiți cu atenție, că partea ei nestrălucită și neluminată este înconjurată de o linie care împlinește rotundul ei din timpul lunii pline, încât se vede clar un cerc desăvârșit, dacă privirea noastră unește partea umbrată și întunecată a lunii cu partea luminoasă, care o înconjoară. Să nu-mi spui mie că lumina lunii este de împrumut, că lumina ei se micșorează când se apropie de soare și că iarăși crește când se depărtează. Nici nu caut să cercetez acest lucru acum, ci să arăt că altul este corpul ei, și altul este cel care o luminează. Același lucru gândește-l și despre soare, cu singura deosebire că soarele, odată ce a primit lumina în el, o are amestecată cu el și nu o leapădă; iar luna, care îmbracă și dezbracă oarecum lumina, ea însăși ne încredințează de adevărul celor pe care le-am spus despre soare.

Acești luminători au fost rânduiți să despartă ziua de noapte. Mai înainte, Dumnezeu a despărțit lumina de întuneric²³⁹; atunci Dumnezeu a făcut naturile lor potrivnice una alteia, încât nu era niciun amestec între ele și nu era nicio părtășie între întuneric și lumină. Ceea ce este umbra în timpul zilei, aceea trebuie socotit întunericul în timpul nopții. Umbra, atunci când strălucește o lumină, cade lângă un corp și se opune luminii, iar dimineața întunericul se întinde spre apus, iar seara se pleacă spre răsărit. La

²³⁷ *Ieșirea* 3, 2.

²³⁸ *Psalmul* 28, 7.

²³⁹ *Facerea* 1, 4.

amiază, umbra se trage spre miazănoapte, iar noaptea, la rîndul ei, se îndreaptă spre partea opusă razelor soarelui; atunci urmează că noaptea nu-i altceva, potrivit naturii ei, decât umbra pămîntului. Căci, după cum în timpul zilei umbra se face în spatele unui corp care stă în fața luminii, tot așa și noaptea vine când văzduhul, care înconjură pămîntul, este umbrat. Acest înțeles îl au cuvintele Scripturii, când spune că Dumnezeu a despărțit lumina de întuneric; că întunericul fuge la apropierea grabnică a luminii, pentru că, atunci când ele au fost create la început, au fost create prin natura lor străine una de alta. Acum însă Dumnezeu a rînduit ca soarele să măsoare ziua, iar luna a făcut-o stăpâna nopții, când este lună plină; că atunci cei doi luminători stau aproape drept față în față. Când răsare soarele, luna, la vreme de lună plină, se coboară și dispare, iar la răsăritul soarelui apare iarăși la răsărit. Dacă în celelalte faze ale lunii, lumina lunară nu este egală cu noaptea, aceasta nu are nicio legătură cu cele cercetate acum de noi. Afară doar atât că, atunci când este lună plină, luna stăpânește noaptea cu lumina ei, este mai strălucitoare decât stelele și luminează pămîntul; dar împarte deopotrivă cu soarele măsura timpului.

4. „Și să fie spre semne și spre vremi și spre zile și spre ani.”²⁴⁰ Aceste semne ale luminătorilor sunt de neapărată trebuință pentru viața omenească. Dacă nu vei iscodi peste măsură „semnele” date de acești luminători, vei afla, pe temeiul observațiilor unei îndelungate experiențe, folosul lor. Datorită lor poți afla multe despre ploile cele mari, multe despre secetă și mișcarea vînturilor, care suflă în unele locuri, sau peste tot, care suflă cu putere, sau potolit. Despre unul dintre „semnele” date de soare ne-a vorbit și Domnul, spunând că va fi furtună, pentru că cerul era posomorât și roșu²⁴¹. Când soarele se ridică prin ceață, razele lui se înnegresc, iar culoarea lui se vede ca sângele și cărbunii aprinși; desimea văzduhului dă această imagine privirilor noastre. Este clar că văzduhul des și strâns, nefiind împrăștiat de razele soarelui, nu mai poate fi stăpînit din pricina năvalei aburilor ieșiți din pămînt; și, atunci, marea umiditate aduce furtună peste ținuturile peste care s-au adunat²⁴².

²⁴⁰ *Facerea* 1, 14.

²⁴¹ *Matei* 16, 3.

²⁴² Din nou sursa de inspirație este *Meteorologica* lui Aristotel. (n. D.P.)

La fel, când luna este înconjurată ca de niște ape stătătoare și când soarele este înconjurat de așa-numitele „halouri”²⁴³, înseamnă sau că văzduhul este plin de apă, sau că au să vină vânturi puternice; așa-numitele „antelii”²⁴⁴, care merg împreună cu mișcarea soarelui, sunt semne ale unor fenomene petrecute în văzduh; tot așa și coloanele²⁴⁵ care apar în nori, în linie dreaptă, de culorile curcubeului, arată ploi sau furtuni mari sau, pe scurt, de cele mai multe ori, schimbări ale văzduhului. Cu privire la creșterea și descreșterea lunii, cei care se ocupă cu aceste fenomene au observat multe semne, pentru că văzduhul din jurul pământului se schimbă neapărat odată cu aceste forme ale lunii. Dacă luna este limpede și curată în a treia zi, atunci arată că va fi vreme senină statornică; dacă se arată groasă și roșiatică la cornuri, amenință că are să vină sau ploaie violentă, sau vânt puternic de la miazăzi. Cine nu știe cât folos aduc aceste semne vieții omenești? Dau puțință corăbierului să stea cu corabia în port, pentru că vede mai dinainte primejdia vânturilor; dau puțință călătorului să îndepărteze de la el cu multe zile înainte necazurile unei călătorii, pentru că posomorârea văzduhului îl face să se aștepte la o schimbare a vremii. Plugarii, care se ostenesc cu semnăturile și cu cultivarea pomilor, de la aceste semne află care este timpul bun de lucru. De altfel, Domnul a prezis că la pieirea lumii se vor arăta „semne” în soare și lună și stele: soarele se va preface în sânge, iar luna nu-și va mai da lumina ei²⁴⁶. Acestea sunt semnele sfârșitului lumii.

5. Dar cei care sar peste șanțuri²⁴⁷ folosesc cuvintele acestea ale Scripturii pentru apărarea horoscopului și spun că viața noastră depinde de mișcarea cerurilor; de aceea, și caldeii²⁴⁸ citesc în stele semne ale întâmplărilor din viața noastră. Cuvântul Scripturii este simplu: „Să fie spre semne”; dar ei spun că aici nu e vorba de schimbările văzduhului, nici de schimbările anotimpurilor, ci de soarta pe care o avem în viață.

²⁴³ Cerc luminos în jurul soarelui.

²⁴⁴ Fenomen de reflecție luminoasă, care dublează imaginea soarelui.

²⁴⁵ Linii transversale care brăzdează orizontul când ploaia cade în depărtare sau când soarele absoarbe umiditatea solului.

²⁴⁶ Matei 24, 29.

²⁴⁷ Manuscrisul *Parisinus graecus* 476 are pe margine în dreptul acestui text: „Proverb despre cei care încearcă cele imposibile”.

²⁴⁸ Nume generic dat astrologilor și ghicitorilor din Antichitatea greco-romană. (n. D.P.)

Ce spun ei? Spun că întâlnirea stelelor mișcătoare, adică a planetelor, cu stelele din zodiac, după forma pe care o au când se întâlnesc unele cu altele, determină cutare și cutare naștere; iar alte raporturi ale acelorasi stele determină o soartă contrară.

Poate că nu-i fără de folos pentru lămurirea acestor lucruri să grăiesc câteva lucruri despre asta. Nu voi spune nimic de la mine, ci voi folosi chiar cuvintele astrologilor pentru a-i combate, ca pe cei cuprinși mai demult de această rătăcire să-i tămăduiesc, iar pe ceilalți să-i întăresc, ca să nu cadă în rătăcirea aceasta.

Cei care au descoperit horoscopul, văzând că în lungimea timpului le scapă multe din pozițiile stelelor, au luat o măsură de timp foarte mică, ca și cum într-un timp foarte scurt – „ca într-o clipă și într-o clipită de ochi”²⁴⁹, după cum zice Apostolul – ar fi o mare deosebire între nașterea unui om și nașterea altui om; și spun: cel care s-a născut în această clipită de vreme va fi stăpân peste orașe, domn peste popoare, foarte bogat și prea puternic; iar altul, care s-a născut în altă clipită de vreme, va ajunge un cerșetor, un om fără căpătâi, va merge din ușă în ușă ca să-și câștige pâinea cea de toate zilele. De aceea astrologii au împărțit așa-numitul „ciclu zodiacal” în douăsprezece părți; și, pentru că soarele străbate în treizeci de zile a douăsprezecea parte a acestei sfere, pe care ei o numesc fixă, au împărțit în treizeci de părți fiecare dintre cele douăsprezece părți; apoi pe fiecare parte din aceste ultime părți le-au împărțit iarăși în șaiszeci de părți, apoi iarăși pe fiecare din aceste șaiszeci le-au tăiat în alte șaiszeci de părți.

Să luăm deci nașterile celor care se ivesc pe lume și să vedem dacă astrologii vor putea păzi cu precizie această împărțire a timpului.

Îndată ce se naște copilul, moașa se uită dacă e băiat sau fată; apoi așteaptă strigătul, semn că cel născut este viu. Câte clipite din cele șaiszeci vrei să treacă în această vreme? Moașa îi spune caldeului despre noul-născut. Vrei să-mi spui câte clipite de vreme au trecut până a ajuns glasul moașei la urechea caldeului, mai ales dacă acel caldeu, care însemnează ora, se află în afara camerei unde s-a născut copilul? Fiindcă cel care face horoscopul trebuie să noteze foarte exact ora nașterii copilului, fie de se întâmplă ziua, fie noaptea. Câtă mulțime de clipite din cele șaiszeci vrei să punem că

²⁴⁹ 1 Corinteni 15, 52.

au trecut în acest timp? Trebuie neapărat apoi să fie găsită steaua horoscopului, nu numai în care parte din cele douăsprezece părți ale zodiacului se găsește, ci și în care parte din această a douăsprezecea parte și în care din cele șaiszeci de părți în care am spus că este împărțită; sau, ca să fie găsierea cât se poate mai exactă, în care dintre cele șaiszeci de părți din primele șaiszeci de părți se găsește steaua. Și această cercetare amănunțită și neînțeleasă a timpului trebuie neapărat făcută, spun ei, cu fiecare planetă, pentru a găsi în ce legătură stă ea cu stelele fixe și ce figură formau între ele atunci când s-a născut copilul.

Deci, dacă este cu neputință să cunoști exact clipa în care s-a născut copilul, iar cea mai mică greșeală a stricat totul, se fac de râs și cei care se ocupă cu această știință, care nu e știință, dar și cei care se uită cu uimire la ei, ca la unii care ar putea să le cunoască destinul lor²⁵⁰.

6. Dar ce concluzie trag ei din toate aceste cercetări? Cutare, spun ei, va fi cu părul creț și cu privirea strălucitoare, pentru că s-a născut în zodia berbecului, căci așa arată acest animal; dar va fi și mare la suflet, pentru că berbecul are în el fire de conducător;

²⁵⁰ Remarcabil este faptul că astrologia a fost deconspirată ca o pseudostiință încă din Antichitate, promovată de șarlatani ahtiați după câștiguri oneroase. Dacă ar fi fost adevărate preceptele ei, avertizau Părinții Bisericii, asta ar fi anulat liberul arbitru al omului: „Nu se naște faptă decât dintr-o dorință și nici dorința nu se naște fără o nevoie; dar natura divină nu are nevoie de nimic și, prin urmare, ignoră ceea ce este rău. Or, dacă natura stelelor este mai aproape de Dumnezeu și dacă acestea întrec în virtute pe cei mai buni dintre oameni, ele ar trebui să ignore orice răutate și orice gând răutăcios. Altfel spus, oricare dintre cei convingși că soarele, luna și stelele sunt divine va trebui să spună că ele sunt în afară de orice răutate și de orice fapt trecător, că nu cunosc plăcerea și durerea; pentru că naturile divine n-au astfel de porniri care inspiră scârbă. Dacă sunt așa, cum se face că pregătesc pentru oameni ceea ce ele nu doresc și urzesc planuri de care ar trebui să fie străine? Cei care afirmă că omul nu este liber și zic că este condus de legile implacabile ale destinului, se fac vinovați față de Dumnezeu Înșuși, pe Care-L consideră autorul relexlor venite peste oameni. Căci dacă El conduce mișcarea stelelor și cârmuiește întreg universul, iar stelele – în virtutea unei puteri deosebite – antrenează pe oameni atât la bine, cât și la rău, înseamnă că Dumnezeu este autorul și cauza relexlor. Dar Dumnezeu nu poate fi cauza răului nimănu. Prin urmare, nu există destin. Oricine își dă seama, chiar și unul mai puținel la minte, că Divinitatea este dreaptă, bună, înțeleaptă, că țintește adevărul, că este dispusă să ajute, că este departe de a cauza rău, că nu este stăpânită de patimi și de tot ceea ce este asemenea acestora” (METODIU DE OLIMP, *Banchetul*, 8, 16, în: SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, METODIU DE OLIMP, *Scrieri*, col. PSB 10, serie veche, studiu introductiv, trad., note și indici Pr. Constantin Cornițescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 99). (n. D.P.)

va fi și darnic, dar și strângător, pentru că animalul acesta leapădă lâna fără părere de rău și și-o dobândește ușor datorită firii sale. Cel născut în zodia taurului va fi răbdător în nenorociri și muncitor, pentru că taurul trage la jug. Cel născut în zodia scorpionului va fi bătăuș prin asemănarea cu acest animal. Cel născut în zodia balanței va fi drept, din pricina egalității talerelor cântarelor pe care le folosim. Ce poate fi mai de răs decât acestea? Berbecul, de care tu legi nașterea omului, este a douăsprezecea parte a cercului, în care soarele atinge semnele de primăvară; balanța și taurul la fel; fiecare dintre aceste zodii sunt câte a douăsprezecea parte din așa-numitul „ciclu zodiacal”. Deci, dacă spui că în ciclul zodiacal stau cauzele principale care determină viața oamenilor, pentru ce atunci caracterizezi firea oamenilor care se nasc după dobitoacele care trăiesc printre noi? Cel născut în zodia berbecului este darnic, nu pentru că acea parte a cercului îl face să aibă un astfel de caracter, ci pentru că oaia are o fire ca aceasta! Pentru ce ne faci să punem la îndoială vrednicia de credință a stelelor, dar încerci să ne convingi cu behăitul oilor? Dacă cerul are aceste însușiri morale, pe care le ia de la animale, atunci și cerul se supune unor principii străine, și deci cerul depinde de dobitoace. Iar dacă este de răs să spui aceasta, cu mult mai de răs este ca din lucruri care nu au nicio legătură unele cu altele să încerci să construiești probabilități. Dar aceste iscusințe sunt asemănătoare pânzelor de păianjen, în care, de cade un țânțar sau o muscă sau vreo altă gănganie slabă, este legată și prinsă; dar, dacă se apropie o vietate mai puternică, aceea trece ușor prin țesăturile acelea slabe, le rupe și le distruge.

7. Și astrologii nu se mărginesc numai la atâta! Ci chiar voia noastră liberă, care este stăpâna fiecăruia dintre noi – adică săvârșirea virtuții și a viciului –, precum și cauzele faptelor noastre sunt făcute de astrologi tot dependente de cele de pe cer. A-i combate este de-a dreptul ridicol; dar, pentru că mulți sunt stăpâniți de această rătăcire, poate că e bine să n-o trecem sub tăcere.

Mai întâi să-i întrebăm pe aceștia: se schimbă oare pozițiile stelelor de nenumărate ori în fiecare zi? Pentru că sunt stele care se mișcă neconținut, așa-numitele „planete”; unele dintre ele se ajung mai repede unele pe altele; altele își fac mai încet mișcărilor lor de revoluție, așa că de multe ori în același ceas se și privesc unele pe altele și se și ascund; iar cei care fac horoscopul spun că în timpul

nașterilor are foarte mare însemnătate dacă cel care se naște este privit de o planetă făcătoare de bine sau de o planetă făcătoare de rău. Adeseori, aceia, neizbutind să afle timpul exact când se arată planeta cea făcătoare de bine, din pricina necunoașterii uneia din acele foarte mici secțiuni a zodiacului, așază acel moment într-o parte a zodiacului în care se află destinul cel rău. Eu mă silesesc să folosesc chiar cuvintele lor. În spusele lor însă este multă prostie și încă și mai multă necredință. Căci stelele care fac rău mută cauza răutății lor asupra Creatorului stelelor. Dacă răul vine datorită naturii stelelor, atunci Creatorul este autorul răului; iar dacă fac răul cu voința lor cea liberă, urmează că ele sunt ființe care știu să facă alegerea între fapte și că folosesc mișcările lor în chip liber și cu de la sine putere²⁵¹. Dar este mai mult decât o nebunie să-ți imaginezi așa ceva despre cele neînsuflețite! Apoi ce mare nesocotință este să nu împarți binele și răul fiecăruia după meritul lui, ci cutare să fie făcător de bine pentru că planeta s-a aflat în cutare loc, iar cutare să fie făcător de rele pentru că a fost văzut de cutare planetă și iarăși să-și piardă răutatea dacă planeta își schimbă puțin poziția!

Dar destul despre acestea! Dacă în fiecare clipită de vreme stelele trec de la o poziție la alta, iar între aceste nenumărate schimbări, adeseori într-o zi, figurile lor formează nașteri împărătești, pentru ce nu se nasc în fiecare zi împărați? Sau, altfel vorbind, pentru ce se mai moștenește atunci demnitatea de împărat? Că nu se poate crede că fiecare împărat este atât de grijuliu, încât să pună de acord nașterea fiului său cu poziția stelelor care arată nașterea de împărați! Dar cine dintre oameni este stăpân peste un lucru ca acesta! Cum se face că Ozia a născut pe Ioatam, Ioatam a născut pe Ahaz, iar Ahaz a născut pe Ezechia²⁵² și nașterea niciunuia dintre ei n-a căzut într-un timp în care stelele arătau o stare de robie? În afară de asta, dacă nu suntem noi autorii faptelor noastre bune și rele, ci le săvârșim în chip constrângător, datorită nașterii noastre, atunci de prisos sunt legiurile care au hotărât care fapte trebuie făcute și care evitate, de prisos sunt judecătorii care laudă virtutea și osândesc răutatea! Nu-i de vină hoțul că fură, nici ucigașul că ucide; chiar dacă n-ar fi voit-o, i-ar fi fost cu neputință să-și stăpânească

²⁵¹ Pentru antici, stelele erau divinități, ființe însuflețite. Anaxagoras, înainte de autorii creștini, afirmase că stelele nu sunt vii, nu sunt zei, ci simple corpuri cerești, animate de forțe mecanice. (n. D.P.)

²⁵² Matei 1, 9.

mâna, pentru că soarta îl silea să o facă. În acest caz, cei mai proști dintre toți ar fi cei care se ostenesc cu meseriile. Căci atunci plugarul ar avea de toate din belșug, fără să mai arunce semințe și fără să-și mai ascută secera; negustorul ar fi peste măsură de bogat, fie de vrea, fie de nu vrea, fiindcă soarta îi adună banii; atunci nădejtile cele mari ale creștinilor ar zbura ca vântul. Nici dreptatea n-ar mai fi lăudată, nici păcatul osândit, pentru că omul nu săvârșește nimic cu libera sa voie. Da, acolo unde stăpânește necesitatea și destinul, meritul nu are loc, așa cum cere dreapta judecată.

Dar voi nu aveți trebuință să vă vorbesc mai mult despre aceste lucruri, pentru că sunteți sănătoși la suflet și nici timpul nu-mi îngăduie să-mi întind peste măsură cuvântul adresat acelora.

8. Să ne întoarcem la șirul cuvintelor Scripturii! Scriptura spune: „Să fie spre semne și spre vremi și spre zile și spre ani”. Despre semne am vorbit. Când Scriptura spune „spre vremi”, socotesc că vorbește despre schimbările anotimpurilor: de iarnă, de primăvară, de vară și de toamnă, a căror revenire regulată ne-o dă mișcarea pe care Dumnezeu a rânduit-o acestor luminători. Se face iarnă, când soarele stă mai mult în părțile de miazăzi și prelungește îndelung umbra nopții peste locurile pe care noi le locuim, încât se răcește cerul din jurul pământului, iar toți aburii umezi strânși în jurul nostru dau naștere la ploi mari, înghețuri și multă zăpadă. Când soarele se întoarce iarăși din ținuturile de la miazăzi și ajunge pe la mijloc, încât să împartă egal timpul între noapte și zi, atunci, cu cât stă mai mult în locurile cele de deasupra pământului, cu atât mai mult readuce vremea cea bună și se face primăvară, începătoarea înfrunzirii tuturor plantelor, face să reînvie cea mai mare parte dintre arbori și tuturor vietăților de pe uscat și din apă le păstrează neamul prin înmulțire. De acolo soarele o ia la goană spre solstițiul de vară și spre părțile de miazănoapte, când se fac cele mai lungi zile. Și, din pricină că stă cea mai multă vreme în văzduh, înfierbântă aerul de deasupra capetelor noastre, usucă tot pământul și prin asta ajută la creșterea semințelor și grăbește coacerea fructelor pomilor; iar când soarele este foarte arzător, face la amiază puțină umbră, pentru că luminează din înălțime tot locul din jurul nostru. Cele mai lungi zile sunt acelea în care umbrele sunt cele mai scurte; și iarăși cele mai scurte zile sunt acelea în care umbrele sunt cele mai lungi. Aceasta se întâmplă la noi, așa-numiții

„eteroscioți”²⁵³, la toți câți locuim în părțile de miazănoapte ale pământului; pentru că sunt unii oameni care, timp de două zile pe an, la amiază, sunt cu totul fără umbră; pe aceștia îi bate soarele drept în creștet și-i luminează de jur-împrejur în chip egal, încât este luminată chiar apa din fântânile adânci, care sunt strâmte la gură; de aceea unii îi numesc pe acești oameni și „ascioți”²⁵⁴, iar cei care locuiesc dincolo de țara cu mirodenii²⁵⁵ aruncă umbrele când într-o parte, când în cealaltă; pentru că ei singuri, pe pământul locuit de noi, trimit la amiază umbrele spre miazăzi și de aceea unii îi numesc pe aceștia „amfiscioți”²⁵⁶. Toate acestea se întâmplă când soarele se îndreaptă spre partea de miazănoapte. Din toate acestea putem presupune cât este de mare căldura lăsată de razele soarelui în aer și ce rezultate dă.

După vară ne vine anotimpul toamnei, care micșorează covârșitoarea nădușeală, scade puțin câte puțin căldura și ne apropie de iarnă nevătămați, cu ajutorul unei temperaturi moderate; atunci soarele se întoarce din părțile de miazănoapte iarăși spre părțile de miazăzi.

Acestea sunt rotațiile anotimpurilor, care, fiind o urmare a mișcărilor soarelui, ne rânduiesc viața noastră.

„Să fie spre semne și spre zile”, spune Scriptura. Nu ca să facă zilele, ci ca să stăpânească zilele. Căci ziua și noaptea au fost făcute înainte de facerea luminătorilor. Aceasta ne-o arată și psalmistul, când spune: Dumnezeu a pus „soarele spre stăpânirea zilei, iar luna și stelele spre stăpânirea nopții”²⁵⁷.

– Dar cum are soarele stăpânire asupra zilei?

– Soarele poartă în el lumină; atunci când trece de orizont, aduce ziua, împrăștiind întunericul. N-ai greși dacă ai defini ziua așa: văzduhul luminat de soare; sau: ziua este măsura de timp în care soarele stă în emisfera de deasupra pământului.

Dar soarele și luna au fost rânduiți să fie semne și „spre ani”. Luna, după ce îndeplinește de douăsprezece ori drumul său, săvârșește durata unui an; numai că adeseori este nevoie de

²⁵³ În emisfera nordică, umbra este proiectată spre nord; ἑτερόσκιος: „Acolo unde umbra se proiectează totdeauna din aceeași parte (nord sau sud), ca în zonele temperate”.

²⁵⁴ Adică fără umbră.

²⁵⁵ Arabia.

²⁵⁶ Ἀμφίσκιος: „Care proiectează umbra în două părți sau de jur-împrejur”.

²⁵⁷ Psalmul 135, 8-9.

adăugarea unei luni pentru a se ajunge la o completare exactă a anotimpurilor, așa cum calculau anual în timpurile vechi evreii și grecii. Anul solar, la rândul lui, este timpul cât îl face soarele prin mișcarea sa, întorcându-se la același semn de la care a plecat.

9. „Și a făcut Dumnezeu doi luminători mari.”²⁵⁸ Cuvântul „mare” are când un înțeles absolut – ca atunci când spunem: mare este cerul, mare este pământul, mare este marea –, când un înțeles relativ sau comparativ, și aceasta în cele mai multe cazuri – ca atunci când spunem: calul este mare, boul este mare; mărirea lor nu stă în volumul mare al trupului lor, ci în raport cu animalele de același fel, de la care iau mărturie pentru mărirea lor. Cum să înțelegem această noțiune de „mare”? În care din cele două sensuri: cel absolut, sau cel relativ? Să spunem despre acești luminători ca despre furnică sau despre alte vietăți mici că sunt mari, pentru a arăta mărirea trupului lor în comparație cu a altor viețuitoare de același fel cu ele, sau că acești luminători sunt mari prin ei înșiși, așa cum se arată ei prin constituția proprie a măreției lor? Sunt de părere că sunt mari potrivit acestui din urmă înțeles. Nu sunt mari pentru că sunt mai mari decât stelele mai mici, ci pentru că lumina revărsată din ei se întinde pe o atât de mare suprafață, încât e îndestulătoare să lumineze și cerul, și văzduhul, împreună cu tot pământul și marea. În orice parte a cerului s-ar găsi acești luminători – și când răsar, și când apun, și când sunt la mijlocul cerului –, se arată la fel oamenilor de pretutindeni; aceasta e dovada clară a covârșitoarei lor mărimi, pentru că din niciun loc de pe întinsul pământului nu par mai mari sau mai mici. Obiectele care stau departe de noi le vedem mai mici; și, cu cât ne apropiem de ele, cu atât descoperim mai bine mărirea lor. Față de soare, nimeni nu este nici mai aproape, nici mai departe, ci distanța este la fel pentru cei care locuiesc pământul în orice parte s-ar găsi. Dovadă este că și indienii, și britanicii văd soarele la fel; nici celor care locuiesc în părțile de răsărit nu li se arată că soarele își micșorează mărirea lui când apune, și nici celor care locuiesc în părțile de apus nu li se arată mai mic atunci când răsare; și nici când este la mijlocul cerului nu-și schimbă înfățișarea în mai mare sau mai mic.

²⁵⁸ *Facerea* 1, 16.

Să nu te înșele însă ceea ce vezi! Să nu socotești că soarele este de un cot, pentru că atât pare celor ce îl privesc! E firesc ca volumul obiectelor care sunt la foarte mari depărtări de vederea noastră să se micșoreze, pentru că puterea noastră vizuală este neputincioasă să străbată locul care este între noi și ele; se pierde oarecum din pricina acelei distanțe și nu percepe decât puțin din cele pe care le vede. Mică fiind deci privirea noastră, face ca și obiectele pe care le vedem să le socotim mici; căci slăbiciunea noastră proprie o trecem la obiectele pe care le vedem. Vederea deci ne minte, iar pe criteriul ei de judecată nu poți pune temei.

Adu-ți aminte de cele ce ți se întâmplă ție! Singur te vei încredința de cele ce spun! Dacă vreodată, din vârful unui munte, ai privit o câmpie mare și netedă, cât de mari ți s-au arătat perechile de boi? Cât de mari plugarii? Nu ți s-au părut ca niște furnici? Dacă dintr-un turn înalt, așezat lângă un mare noian de ape, ți-ai arunca privirile spre mare, cât de mari îți vor părea cele mai mari insule? Cât de mare ți se va arăta una dintre corăbiile încărcate cu mii de poveri, purtată de pânzele albe pe albastra mare? Nu ți se va părea mai mică decât o porumbiță? Pentru că, așa după cum ți-am spus, vederea, pierdută în văzduh și cu puterea stinsă, nu-i îndestulătoare să perceapă exact obiectele văzute. Apoi, vederea ne spune despre cei mai mari munți, brăzdați de văi adânci, că sunt netezi și rotunzi, pentru că vederea percepe numai înălțimile lor, neputând ajunge, din pricina slăbiciunii ei, până la văgăunile lor adânci. Privirea nu ne poate arăta formele corpurilor așa cum sunt ele, ci socotește rotunde chiar turnurile pătrate. Deci totul ne arată că privirea, atunci când este vorba de distanțe foarte mari, nu ne dă o imagine precisă a lucrurilor, ci una ștearsă.

Deci, așa cum ne spune Scriptura, luminătorul acesta este mare, de nenumărate ori mai mare decât se vede.

10. Și cele ce-am să-ți spun să-ți fie semn vădit de măreție! Pe cer sunt o mulțime nenumărată de stele, dar toată lumina lor, adunată la un loc, nu ajunge să risipească întunecimea nopții. Dar numai ce se arată la orizont soarele, acest luminător, dar, mai bine spus, chiar când este așteptat, înainte de a se ridica cu totul deasupra pământului, a pus pe fugă întunericul, a eclipsat stelele cu lumina lui, iar aerul din jurul pământului, care până atunci era înghețat și dens, l-a topit și l-a împrăștiat. De aici vin vânturile cele

de dimineață și roua care cade pe pământ când vremea e senină. Când pământul este atât de întins și mare, cum ar fi putut soarele să-l lumineze în întregime, într-o clipită de vreme, dacă luminătorul acesta n-ar slobozi lumina din rotocolul său cel mare? Aici uită-mi-te la înțelepciunea Marelui Meșter, Care, deși aflat la atâta distanță de noi, i-a dat soarelui căldura măsurată! Are atâta căldură încât să nu ardă nici peste măsură pământul, dar nici din lipsa de căldură să-l înghețe și să-l lase fără rod.

La fel cum am vorbit despre soare, voi vorbi și despre lună. Mare este și corpul lunii! După soare, este cel mai luminos astru. Dar mărimea lunii nu rămâne văzută totdeauna, pentru că uneori cercul ei este întreg, iar alteori se vede cu lipsuri și împuținat; arată lipsă în cealaltă parte a ei; pentru că o parte a ei se umbrește când crește, iar o altă parte a ei se ascunde când descrește.

O pricină nespusă a înțeleptului Creator a făcut ca luna să aibă această felurită schimbare a formelor ei. Sau poate că înțeleptul Creator a vrut să ne dea o pildă vădită de cum este firea noastră omenească. Pentru că nimic din cele omenești nu este statornic; ci unele ies din neființă și merg spre desăvârșire, iar altele, după ce au ajuns la dezvoltarea lor și au crescut la cea mai de sus măsură a lor, iarăși, prin pierderi treptate, se mistuie și se distrug; și, împuținându-se, pier. Creatorul a vrut să ne dea învățături despre cele cu privire la noi prin fazele lunii; iar noi, luând cunoștință de grabnica schimbare a celor omenești, să nu ne îngâmfăm când ne merge bine în viață, nici să ne lăudăm cu puterea, nici să ne mândrim cu bogăția cea nestatornică, ci să disprețuim trupul care suferă schimbări și să ne îngrijim de suflet, de bunul cel nemișcător. Iar dacă te întristează luna, că-și pierde lumina prin scăderile ei treptate, să ți se întristeze mai mult sufletul, care are strânsă în el virtutea, dar din pricina neluării-aminte își pierde frumusețea sa și nu rămâne niciodată în aceeași stare sufletească, ci adeseori se schimbă și ajunge altul din pricină că n-are temelie tare. Cu adevărat, așa cum spune Scriptura, „cel nebun se schimbă ca luna”²⁵⁹.

Socotesc apoi că fazele lunii contribuie nu puțin la starea corpurilor viețuitoarelor și a celorlalte vegetale care răsar din pământ²⁶⁰. Că altfel este starea corpurilor când se micșorează luna,

²⁵⁹ *Înțelepciunea lui Isus Sirah 27, 11.*

²⁶⁰ Este vorba de teoria simpatiei universale a lui Posidonius stoicul. Dar și știința modernă a demonstrat că luna are o influență reală asupra vieții și materiei de pe pământ. (n. D.P.)

și altfel când crește. Când se micșorează, corpurile se ușurează și se golesc; când crește și se grăbește să ajungă plină, și corpurile își capătă și ele plinătatea lor, pentru că umezeala, amestecată cu căldura, pătrunde pe nesimțite în ele, ajungând până în adâncul lor. Lucrul acesta îl arată cei care dorm afară când e lună plină; li se umplu cavitățile capului cu multă umezeală; apoi carnea, de curând tăiată, se schimbă iute în contactul cu razele lunii; la fel se întâmplă și cu creierul viețuitoarelor, cu părțile moi ale vietăților din mare, cu măduva plantelor. Luna n-ar putea face ca toate acestea să participe la schimbările ei dacă n-ar avea o putere mai presus de fire, o putere extraordinară, așa cum dă Scriptura mărturie.

11. Și schimbările atmosferice sunt în legătură cu fazele lunii, așa cum ne dau mărturie tulburările atmosferice neașteptate care, la vreme de lună nouă, vin după o vreme senină și liniștită; atunci norii se împing și se izbesc unii de alții, atunci sunt frământările apelor din strâmtoarele mărilor, atunci are loc fluxul și refluxul mării, care se numește ocean; iar cei care locuiesc în apropierea oceanului au descoperit că de regulă fluxul și refluxul sunt o urmare a fazelor lunii. Pentru că apa din strâmtoarele mărilor își schimbă mersul într-o parte și în alta după fazele lunii; când luna se înnoiește, marea nu stă liniștită deloc, ci se frământă și se clatină neconținut până ce se face iarăși lună plină; atunci își continuă fluxul și refluxul ei regulat. Marea de apus are flux și reflux; când se depărtează de țarm, când îl inundă iarăși, ca și cum luna, cu aspirațiile ei, ar trage-o îndărăt, iar cu expirațiile ei, ar împinge-o spre hotarele ei²⁶¹.

Am spus acestea pentru a dovedi mărimea celor doi luminători și pentru a vă arăta că nici chiar o silabă nu este de prisos din cuvintele cele insuflete de Dumnezeu. Și totuși cuvântul nostru n-a vorbit de niciuna dintre problemele mari ale acestor luminători. Căci despre mărimea și depărtările soarelui și ale lunii se mai pot descoperi multe cu ajutorul gândirii dacă cugeți cu mare luare-aminte asupra energiilor și puterilor lor.

Dar, cu gând de mulțumire către Dumnezeu, trebuie să mărturisim neputința noastră, ca să nu se creadă că măsurăm cu

²⁶¹ O teorie foarte interesantă, neatestată în alte surse din Antichitate, preluată apoi de Sfântul Ambrozie de Mediolanum, Isidor de Sevilla etc. (n. D.P.)

mintea noastră mărețele creații ale Creatorului, ci din puținele noastre cuvinte să se conchidă cât de multe și cât de mari sunt cele ce au fost lăsate la o parte. Să nu măsoari luna cu ochiul, ci cu mintea, care este cu mult mai precisă decât ochii pentru descoperirea adevărului.

Basme vrednice de răs au fost răspândite de babele cărora le place băutura și care pălăvrăgesc pretutindeni că luna, prin puterea unor vrăji, își părăsește locul și se pogoară spre pământ. Cum poate oare un descântec al vrăjitoarelor să miște luna, pe care Însuși Cel Preaînalt a întemeiat-o? Care loc ar primi-o, după ce ar fi fost trasă în jos? Vrei să-ți fac dovada măreției ei cu câteva exemple? Orașele din întreaga lume, oricât ar fi de departe unele de altele, toate primesc în chip egal lumina lunii pe străzile îndreptate către răsărit. Dacă luna nu s-ar afla în fața tuturor străzilor, atunci ar lumina negreșit doar străzile strâmte, care sunt îndreptate direct spre ea, iar peste străzile care depășesc lățimea lunii, luna ar lăsa să cadă razele sale pieziș și dintr-o parte. Acest lucru se poate observa și cu lămpile din casele noastre. Când stau mai mulți oameni în jurul lămpii, umbra celui care stă chiar în fața ei se întinde în linie dreaptă, dar umbrele celorlalți se pleacă și într-o parte, și în alta. Dacă n-ar fi corpul lunar foarte mare, lumina lunii nu s-ar întinde la fel în toate părțile pământului. Când luna răsare în regiunile echinoctiului, se împărtășesc la fel de lumina ei atât cei care locuiesc în părțile friguroase și se găsesc sub rotațiile constelației Ursei Mari, cât și cei din părțile de miazăzi, care sunt vecini cu regiunile arzătoare. Deci, întinzându-se lumina ei peste toți pe o atât de mare lățime, luna ne dă o foarte limpede mărturie de mărimea ei. Cine va nega că nu-i foarte mare corpul lunii, când luna se arată egală pe întinderi atât de mari și în același timp atât de numeroase?

Dar destule sunt cele spuse despre mărimea soarelui și a lunii! Iar Cel care ne-a dăruit minte să cunoaștem marea înțelepciune a Creatorului din cele mai mici creații ale zidirii Lui să ne dea putere să dobândim idei mai înalte despre Ziditorul din creațiile Lui mari, deși, în comparație cu Făcătorul lor, soarele și luna sunt ca țânțarul și furnica. Pentru că de la niciuna dintre creaturi nu putem dobândi o idee vrednică de măreția Dumnezeuului universului; ne dau doar mici și slabe imagini, așa precum ne dă și fiecare din cele mai mici vietăți și plante.

Să ne mulțumim deci cu cele ce am spus! Eu să mulțumesc Celui care mi-a dăruit această mică slujire a cuvântului, iar voi să mulțumiți Celui care vă hrănește cu aceste duhovnicești bucate, Celui care și acum, cu nimicnicia glasului meu, v-a hrănit oarecum cu pâine de orz²⁶². Să vă hrănească Dumnezeu totdeauna pe măsura credinței voastre, dăruindu-vă arătarea Duhului²⁶³, în Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia [fie] slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

²⁶² Cf. Ioan 6, 9.

²⁶³ Cf. 1 Corinteni 12, 7.

OMILIA A VII-A

Despre târâtoare

1. „Și a zis Dumnezeu: «Să scoată apele târâtoare cu suflete vii după fel și păsări zburătoare sub tăria cerului după fel».”²⁶⁴ După crearea luminătorilor, se umplură și apele cu vietăți, ca să se împodobască și această parte a firii. Pământul și-a primit podoaba lui de la cele ce au răsărit din el; cerul a primit drept podoabă florile stelelor și a fost înfrumusețat și cu perechea celor doi luminători care, ca niște ochi gemeni, se uită spre pământ. Rămăsese să se dea și apelor podoaba lor.

A venit porunca și îndată râurile au început să lucreze: lacurile au ajuns roditoare, dând naștere la viețuitoare, fiecare după felul lor propriu și după natura apelor; marea a născut tot felul de specii de animale înotătoare; nici apa din bălți și din mlaștini n-a fost nelucrătoare, nici n-a rămas lipsită de participarea ei la desăvârșirea creației; se vede doar că din apa bălților și a mlaștinilor ies broaștele, musculițele, țânțarii. Cele ce se văd încă și acum sunt o dovadă a celor ce au fost atunci.

Astfel, apa a fost silită să slujească poruncii Creatorului. Neputa și marea putere a lui Dumnezeu a arătat vii, lucrătoare și mișcătoare tot felul de viețuitoare ale apelor; și este cu neputință să numeri speciile lor. Odată cu porunca, apele au și primit capacitatea de a naște.

„Să scoată apele târâtoare cu suflete vii.” Acum, pentru întâia oară, a fost creată o ființă vie, înzestrată cu simțire. Căci plantele și arborii, chiar dacă se zice că trăiesc, pentru că participă la facultatea de hrănire și de creștere, totuși nu sunt nici vietăți, nici ființe însuflețite. De aceea s-a zis: „Să scoată apele târâtoare”. Orice viețuitoare înotătoare, fie de înoată la suprafața apei, fie de taie apa în adânc, este prin firea ei târâtoare, pentru că își târâște trupul prin apă. Chiar dacă unele dintre viețuitoarele din apă au picioare și merg – mai ales că multe dintre ele sunt amfibii, de pildă: focile, crocodilii, hipopotamii, broaștele, crabii –, totuși au înotul înaintea mersului.

²⁶⁴ *Facerea* 1, 20.

De aceea s-a zis: „Să scoată apele târâtoare”. În aceste puține cuvinte, care neam de târâtoare a fost lăsat la o parte? Care neam n-a fost cuprins în porunca creației? Nu și cele care nasc ființe vii, de pildă: focile, delfinii, torpilele²⁶⁵ și cele asemenea acestora, așa-numiții pești cartilagiноși? Nu și cele care se nasc din ouă, așa cum se nasc aproape toate felurile de pești? Nu și cele ce au solzi? Nu și cele ce sunt din neamul crustaceelor? Nu și cele ce au aripioare și cele ce n-au? Glasul poruncii a fost mic; dar, mai bine spus, nici n-a fost glas, ci numai un impuls, o mișcare a voinței; însă în această poruncă sunt tot atâtea idei cât de diferiți sunt peștii și grupurile de pești, pe care a-i descrie pe toți cu de-amănuntul este la fel cu a număra valurile mării sau a măsura cu pumnii apa mării²⁶⁶.

„Să scoată apele târâtoare.” Între acestea sunt cele care trăiesc în noiane de ape, lângă țărmuri, în adânc de ape, printre pietre; cele care trăiesc în grupuri, cele care trăiesc singuratice, balenele, peștii cei foarte mari și cei foarte mici. Prin aceeași putere și printr-o unică poruncă au venit la existență și viețuitoarele mici, și cele mari.

„Să scoată apele.” Porunca aceasta îți arată înrudirea firească dintre înotătoare și apă; pentru că peștii mor dacă îi desparti puțin de apă; peștii nu pot respira aerul acesta; căci ceea ce este aerul pentru pământeni, aceea este apa pentru înotătoare. Cauza este limpede. Noi avem plămâni, un organ moale și cu mulți pori; plămânii, primind aerul prin dilatarea toracelui, risipesc și răcesc căldura dinăuntrul nostru; la pești, dilatarea și contractarea bronhiilor, care primesc și scot afară apa, îndeplinesc funcția respirației. Peștii au parte proprie de moștenire, fire proprie, hrană proprie și un fel propriu de viață. De aceea, niciunul dintre animalele înotătoare nu primește să fie domesticit și nici nu suferă atingerea mâinii omenești.

2. „Să scoată apele târâtoare cu suflete vii după fel.” Acum este pârga fiecărui fel de viețuitoare din apă, care, ca și semințele din natură, primesc porunca de a se arăta. Multitudinea lor este rezervată în cadrul succesiunii lor ulterioare, când fiecare va trebui să crească și să se înmulțească. Alte specii aparțin acele viețuitoare despre care spunem că au carapace, de pildă: scoicile, midiile,

²⁶⁵ Pește marin putând atinge lungimea de un metru; are de fiecare parte a capului un organ electric, care la descărcare este în stare să paralizeze prada și să răstoarne un om.

²⁶⁶ Vezi ARISTOTEL, *Istoria animalelor*, I, 1. (n. D.P.)

melcii marini, stridiile și alte nenumărate vietăți cu carapace. Pe lângă acestea, altă specie, despre care spunem că au cochilia moale: racii, creveții și cele asemănătoare acestora. Pe lângă acestea, altă specie, vietățile așa-numite moi, a căror carne este moale și spongioasă: caracatițele, sepiile și cele asemenea lor. Iar între acestea sunt nenumărate deosebiri: dragoni, murene, anghile, care trăiesc în mълul râurilor și lacurilor, care, după forma lor, se apropie mai mult de târătoare decât de pești. Alta este specia înotătoarelor, care se nasc din ouă, și alta este specia celor care nasc pui vii. Nasc pui vii: câinii de mare și, pe scurt, toate câte au pielea cartilaginoasă²⁶⁷. Cele mai multe viețuitoare din neamul balenelor nasc pui vii: delfinii și focile; despre aceștia se spune că, atunci când puii lor sunt mici, îi bagă iarăși în pânțecă dacă văd vreo primejdie oarecare.

„Să scoată apele după fel.” Altul este felul înotătoarelor din neamul balenelor, și altul este acela al peștilor mici. Și iarăși, între pești, nenumărate sunt deosebirile dintre ei, împărțiți pe speciile lor. Au nume speciale, hrană deosebită; forma, mărimea, însușirile trupești, toate despărțite unele de altele, cu foarte mari deosebiri; sunt rânduiți în fel de fel de specii. Câți dintre cei care vânează peștii din familia tonilor pot să numere soiurile lor? Totuși se spune că aceștia pot să indice și numărul peștilor, când sunt în mari grupuri. Cine dintre cei care au îmbătrânit la țarmurile mării sau pe malurile râurilor pot să ni-i descrie cu de-amănuntul pe toți peștii? Alte feluri de pești cunosc cei care pescuiesc în Marea Indiană; alte feluri, cei care vânează în golful egiptean; alte feluri, locuitorii insulelor, și altele, mauritanii. Pe toate aceste feluri de pești – și mici, și mari – le-au adus la existență acea poruncă și acea putere nespūsă. Multe sunt particularitățile vieții lor, multe sunt și deosebirile prin care fiecare pește își continuă specia. Cei mai mulți dintre pești nu clocesc ca păsările, nici nu fac cuiburi, nici nu-și hrănesc cu osteneală puii, ci apa primește oul, care cade în ea și-l face vietate. În fiecare neam de pești succesiunea este neschimbată și nu se amestecă un neam de pește cu alt neam de pește; la ei nu se întâmplă la fel ca la animalele de pe pământ, de pildă cu catărul și

²⁶⁷ Cu privire la identificarea animalelor și plantelor din Antichitate, cu excepția celor foarte cunoscute, se cade să manifestăm rezerve, deoarece nu putem afirma cu precizie că am stabilit adevărul în fiecare caz în parte. Explicațiile sunt simple: nu știm foarte bine sensurile tuturor termenilor animal și vegetali, multe specii au dispărut, descrierea lor de către autorii antici este precară etc. (n. D.P.)

cu unele păsări, care prin încrucișare își schimbă specia. Niciunul dintre pești nu-i înarmat cu jumătate dintre dinți, ca boul și oaia; niciunul nu rumegă, afară numai de scar²⁶⁸, după cum spun unii. Toți peștii au dinți deși și foarte ascuțiți, ca să nu se strecoare afară hrana în timpul mestecatului. Căci, dacă hrana n-ar fi tăiată iute și trimisă în stomac, ar fi luată de apă în timp ce o fărâmițează.

3. Fiecare neam de pește are hrana sa deosebită. Unii pești se hrănesc cu mîl, alții cu alge, alții se mulțumesc cu ierburile care cresc în apă. Cei mai mulți pești se mănîncă unii pe alții; cel mai mic dintre ei este hrana celui mai mare. Dacă se întîmplă vreodată ca peștele care a înghițit un pește mai mic să fie prada altuia, atunci ajung împreună în pantecele celui din urmă.

Ce altceva oare facem noi, oamenii, când împilăm pe cei săraci? În ce se deosebește de peștele cel din urmă omul, care, prin lacoma lui iubire de bogăție, îi înghite nesățios și lacom pe cei slabi? Un om a luat acelea pe care le avea săracul; dar tu, înghițindu-l pe acela, ți-ai făcut din bogăția lui bogăția ta. Făcând această nedreptate, mai nedrept te-ai arătat și mai lacom decât lacomul. Vezi să nu te aștepte și pe tine același sfârșit ca și pe pești: undița, sau vârșă, sau mreaja! Căci negreșit și noi, dacă vom face multe nedreptăți, nu vom scăpa de osînda cea din urmă.

Cunoscînd însă că și într-un animal slab este multă viclenie și uneltire, vreau să fugi de imitarea celor răi. Racului de mare îi place carnea stridiei; dar n-o poate vîna pentru că stridia este îmbrăcată cu o cochilie tare. Pentru că natura a întărit trupul ei slab cu o îngrăditură de nesfărîmat. De aceea stridia se numește „ostracoderm”, adică cu pielea țestoasă. Și, pentru că stridia este îmbrăcată de jur-împrejur cu două carapace, care se îmbucă exact una cu alta, cleștii crabului sunt cu totul neputincioși. Și ce face crabul? Când vede că stridia se încălzește cu plăcere în locuri nebătute de vînt și-și desface carapacea la razele soarelui, atunci crabul aruncă pe furiș o pietricică între cele două carapace, împiedică închiderea lor și astfel cu viclenie găsește cu ce să înlocuiască lipsa lui de putere. Atîta răutate au astfel de viețuitoare care nu sunt înzestrate cu rațiune, nici cu glas! Iar eu te vreau pe tine, care imiți crabul în adunarea de averi și viclenii, să te oprești de a-i vătămă pe semenii!

²⁶⁸ Pește de mare din recifurile de corali cu culori variate și strălucitoare, de unde numele obișnuit de pește-papagal.

Ca un crab este cel care se apropie cu viclenie de fratele său, cel care năvălește în vremuri de restriște asupra aproapelui său și se bucură de nenorocirile altora. Nu-i imita pe acești oameni sortiți osândeii! Mulțumește-te cu cele pe care le ai! Pentru cel înțelept este mai bine să fie sărac, să-i fie de ajuns cele pe care le are, decât să trăiască în îmbuibare și desfătare.

N-am să trec cu vederea nici viclenia și prefăcătoria caracatiței²⁶⁹, care de fiecare dată ia culoarea pietrei pe care se așază. Și, astfel, mulți pești, care înoată fără luare-aminte, se așază pe caracatiță, așa-zicând ca pe o piatră; și ajung îndată prada acesteia. Așa este purtarea celor care caută să fie totdeauna pe placul celor care au putere, care-și schimbă firea după nevoile clipei, care nu trăiesc conduși mereu de același fel de a voi, ci se schimbă mereu: cinstesc castitatea față de cei caști, sunt desfrânați când se află împreună cu desfrânații, își schimbă părerea spre plăcerea fiecăruia. Nu-i ușor să scapi de acești oameni și nici să te păzești de vătămarea lor, pentru că sub masca prieteniei au adânc ascunsă răutatea lor. Pe oameni cu astfel de purtări, Domnul îi numește „lupi răpitori”²⁷⁰ îmbrăcați în piele de oaie. Fugi de această purtare cu multe fețe și cu multe chipuri! Urmărește adevărul, sinceritatea, simplitatea! Șarpele este cu multe fețe; de aceea a și fost osândit să se târască²⁷¹. Dreptul este fără vicleșug, ca Iacov²⁷². De aceea „Dumnezeu îi face să locuiască în casă pe cei care au aceleași purtări”²⁷³.

„Marea aceasta este mare și largă; acolo sunt târătoare nenumărate, vietăți mici și mari.”²⁷⁴ Totuși între ele este o întocmire înțeleaptă și cu bună rânduială. Pe pești nu-i putem numai învinui; sunt pești care merită să fie imitați. Cum se face că fiecare neam de pești, după ce i s-a dat locul lui propriu, nu intră peste alte neamuri, ci locuiește în propriile lui hotare? Peștii nu cunosc geometrie, prin care să își împartă locuințele; nu sunt împrejmuți cu ziduri; nu sunt mărginiți cu pietre de hotar, ci singuri și-au luat locul care îi este de folos fiecăruia. Golful acesta hrănește cutare neamuri de pești; celălalt, altele; unele golfuri sunt pline de pești, altele goale. Nici vreun munte cu vârfurile lui ascuțite întinse în

²⁶⁹ Exemplu clasic; vezi ARISTOTEL, *Istoria animalelor*, 9, 37. (n. D.P.)

²⁷⁰ *Matei* 7, 15.

²⁷¹ Cf. *Facerea* 3, 14.

²⁷² *Facerea* 25, 27.

²⁷³ *Psalmul* 67, 6.

²⁷⁴ *Psalmul* 103, 26.

sus nu-i desparte, nici vreun râu care să le taie trecerea, ci o lege a naturii distribuie în chip egal și drept locuința de care are nevoie fiecare neam de pești.

4. Dar noi nu ne purtăm așa!

– De ce?

– Pentru că mutăm hotarele veșnice, pe care ni le-au pus părinții noștri²⁷⁵! Împărțim pământul, lipim casă lângă casă, ogor lângă ogor, ca să luăm ceva de la vecin²⁷⁶. Monștrii marini își știu locuința ce li s-a dat lor de la natură; au primit să locuiască marea, care e în afara ținuturilor locuite de oameni, marea fără insule, dincolo de care nu este uscat. Pe marea aceea nu umblă corăbiile, nu se știe nimic de ea și nicio nevoie nu i-a convins pe corăbieri să îndrăznească să o străbată²⁷⁷. Marea aceasta au luat-o în stăpânire chiții, care în mărime se aseamănă cu cei mai înalți munți, după cum spun cei care i-au văzut; și chiții rămân în hotarele lor și nu vatămă nici insulele și nici orașele de la țărmurile mării. Astfel, fiecare neam de pești locuiește în părțile de mare ce i s-au rânduit, ca în niște orașe și sate și patrii străbune.

Sunt însă și unii pești călători, de parcă ar fi fost trimiși de un senat peste hotare, care la un semnal pleacă cu toții. Când le vine vremea rânduită pentru înmulțire, pleacă, deșteptați de o lege obștească a naturii, unii dintr-un golf, alții din altele, și se zoresc spre marea dinspre miazănoapte. Și pe acești pești îi poți vedea în timpul urcării, uniți ca un puhoi, curgând prin Propontida spre Pontul Euxin. Cine îi îndeamnă la drum? Ce poruncă împărătească? Care edict afișat în piață le arată timpul de plecare? Cine îi conduce spre locul cel străin?

Vezi cum legea lui Dumnezeu împlinește totul și ocârmuiește chiar cele mai mici lucruri? Peștele nu se împotrivesc legii lui Dumnezeu, iar noi, oamenii, nu suferim învățăturile cele mântuitoare! Nu-i disprețui pe pești, pentru că sunt fără de glas și cu totul lipsiți de rațiune, ci teme-te să nu fii mai fără de rațiune decât peștii, împotrivindu-te rânduielii Ziditorului. Ascultă-i pe pești că aproape ne vorbesc prin faptele lor, spunându-ne că pentru continuarea neamului nostru suntem trimiși în această călătorie într-o

²⁷⁵ Cf. *Pildele* 22, 28.

²⁷⁶ Cf. *Isaia* 5, 9.

²⁷⁷ Oceanul Atlantic.

îndepărtată țară străină. Peștii nu sunt înzestrați cu rațiune, dar au puternic întemeiată în ei legea naturii, care le arată ceea ce trebuie să facă. „Să mergem”, spun ei, „în marea cea din miazănoapte! Apa de acolo e mai dulce decât apa altei mări, pentru că soarele rămâne mai puțin deasupra ei și nu scoate din ea, cu razele lui, toată apa bună de băut”. Și peștilor de mare le place apa dulce; de aceea se urcă adeseori din mare în susul râurilor și se duc departe de mare. De aceea preferă ei altor golfuri Pontul Euxin, pentru că este potrivit să-și depună icrele și să-și crească puii. Iar după ce a fost îndeplinit cu îndestulare tot ce-au urmărit, se întorc acasă toți, cu tot poporul lor. Și care este pricina întoarcerii lor? O auzim de la aceste viețuitoare ce tac! „Marea dinspre miazănoapte”, spun acei pești, „nu este adâncă; are suprafața netedă în fața vânturilor violente; are puține coaste și locuri de adăpost; de aceea vânturile o frământă ușor până în adânc, încât nisipul din adâncuri se amestecă cu valurile; dar este și rece în vreme de iarnă și se umple cu apa multor râuri mari”. Asta e pricina că peștii, după ce s-au bucurat într-o măsură potrivită de apele Pontului în timpul verii, iarna se duc cu grabă spre căldura cea din adâncul apei a locurilor celor în-sorite; fugind de vânturile cumplite din părțile de miazănoapte, se adăpostesc în locurile mai puțin bătute de vânturi.

5. Am văzut lucrul acesta și am admirat înțelepciunea lui Dumnezeu cea întru toate. Dacă cele lipsite de rațiune nascocesc și-și găsesc mijloace pentru mântuirea lor, dacă peștele știe ce trebuie să aleagă și de ce trebuie să se ferească, ce vom spune noi, cei înzestrați cu rațiune, cei instruiți de lege, cei îndemnați de făgăduințe și înțelepțiți de Duhul, când rânduim viața noastră mai fără de minte decât peștii? Ei știu să se îngrijească pentru viitor, iar noi, pentru că nu nădăjduim în viitor, ne cheltuim dobitocește viața în plăceri. Peștii străbat atâtea și atâtea noianuri de ape, ca să găsească un oarecare folos; dar tu ce poți spune, tu, care trăiești în trândăvie? Căci trândăvia este început al faptelor rele. Nimeni să nu dea vina pe neștiință! Este sădită în noi o lege naturală, care ne arată să ne apropiem de bine și să ne depărtăm de cele ce ne vatămă.

N-am să mă depărtez de exemplele pe care ni le dau viețuitoarele din mare, pentru că pe ele le studiem acum. Am auzit pe cineva din cei care locuiesc la țarmurile mării că ariciul de mare, această vietate foarte mică și de toți disprețuită, adeseori îi învață

pe corăbieri când va fi vreme bună și când va fi furtună. Ariciul de mare, când prevede o tulburare a vânturilor, se ascunde sub o piatră mare, se agață de ea, ca de o ancoră, și este ținut de piatră, ca să nu fie târât cu ușurință de valuri. Corăbierii, când văd semnul acesta, știu că este de așteptat o mișcare puternică a vânturilor. Niciun astrolog, niciun caldeu, care cunoaște tulburările văzduhului după răsăritul stelelor, nu l-a învățat acestea pe ariciul de mare, ci Domnul mării și al vânturilor a pus în mica vietate urma vădită a mării Lui înțelepciuni. La Dumnezeu nimic nu-i neprevăzut, nimic nu-i neglijat. Pe toate le privește cu ochiul Său neadormit. Este de față lângă toți și lângă toate, dând mântuire fiecăruia. Dacă Dumnezeu nu l-a lăsat pe ariciul de mare în afara privirii Sale, nu va supraveghea oare și pe cele ale tale?

„Bărbați, iubiți-vă femeile voastre”²⁷⁸, chiar dacă erați din alte ținuturi când ați intrat în comuniunea nunții! Jugul primit prin binecuvântare să ajungă legătură a firii, să îi unească pe deplin pe cei care au stat până atunci departe unul de altul! Vipera, cea mai cumplită dintre târâtoare, se împreunează cu murena²⁷⁹. Vipera își face cunoscută prezența prin șuierătură, chemând murena din adâncurile mării pentru împreunarea de nuntă; murena se supune și se împreunează cu vietatea aceea veninoasă. Ce vreau să spun cu acest cuvânt? Chiar dacă soțul ar avea o fire aspră și sălbatică, soția trebuie neapărat să-l suporte și nicio pricină să n-o facă să rupă unirea. Este pornit spre bătaie? Dar îi e bărbat! Este bețiv? Dar este unită cu el potrivit firii! Este aspru și neplăcut? Dar este mădularul tău și cel mai de cinste dintre mădulare!

6. Să asculte și bărbatul îndemnul care și lui i se cuvine! Vipera își varsă afară veninul, respectând nunta; iar tu n-ai să lepezi oare asprimea sufletului și neomenia ta, ca să respecti unirea?

Poate că exemplul viperei ne va fi de folos și în alt chip, pentru că unirea viperei cu murena este un adulter al naturii. Așadar, să afle cei care strică casele străine cu ce fel de târâtoare se aseamănă!

Când vă spun acestea, am un singur scop: să zidesc Biserica. Să se înfrâneze deci patimile celor desfrânați, luând învățatură din exemplele viețuitoarelor de pe pământ și din apă!

²⁷⁸ Efeseni 5, 25.

²⁷⁹ Pește din adâncurile stâncoase ale coastelor mediteraneene, cu corpul lung ca al țiparului, foarte lacom, cu mușcăături dureroase; carnea lui era foarte prețuită de romani.

Slăbiciunea trupului meu însă și ceasul târziu al serii mă silesc să-mi opresc aici cuvântul, deși aveam încă multe de adăugat celor care mă ascultă cu drag, multe și vrednice de admirat, despre viețuitoarele care trăiesc în mare și despre marea însăși. Cum se încheagă în sare apa mării? Cum piatra cea de mare preț, coralul, când stă în apă, este moale ca iarba, iar când este scoasă la aer, se întărește, căpătând tăria pietrei? De unde a pus natura mărgăritarul cel foarte prețios într-o viețuitoare de cea mai joasă valoare, în scoică? Cele pe care le doresc vistieriile împăraților stau aruncate lângă țărături, lângă maluri, lângă pietre aspre, așezate în carapacele scoicilor. De unde hrănesc pinele²⁸⁰ lâna de aur, pe care niciun vopsitor cu culori felurite n-a putut-o imita până acum? De unde până unde scoicile marine în spirală dăruiesc împăraților hainele de purpură, care, prin frumoasele lor culori, lasă în urmă și florile livezilor?

„Să scoată apele.” Și care lucru dintre cele de neapărată trebuință n-a ieșit din apă? Care lucru din cele de mare preț n-a fost dăruit de apă vieții? Unele pentru slujba oamenilor, altele pentru contemplarea minunățiilor creației, iar altele înfricoșătoare, pentru a ne învăța să părăsim nepăsarea și trândăvia.

„A făcut Dumnezeu chiții cei mari.”²⁸¹ Nu s-a spus că sunt mari pentru că sunt mai mari decât crevetele și menida²⁸², ci pentru că, după mărimea trupului lor, se aseamănă cu cei mai înalți mulți; adeseori par a fi niște insule, când înoată la suprafața apei. Balenele, pentru că sunt așa de mari, nu locuiesc pe lângă coaste și țărături, ci în oceanul numit Atlantic. Niște animale ca acestea au fost create ca să ne sperie și să ne înspăimânte. Dacă auzi că cele mai mari corăbii, cu pânzele întinse și cu vânt prielnic, sunt oprite atât de ușor de un pește mic numit *eheneis*²⁸³, încât ține corabia multă vreme nemișcată, ca și cum ar fi înrădăcinată în ocean, oare n-ai și în acest mic pește aceeași dovadă a puterii Ziditorului? Nu numai peștele-sabie²⁸⁴, peștele-ferăstrău, peștele-câine, balenele

²⁸⁰ *Pinna nobilis*, scoică marină care are pe carapace o pilozitate aurie. (n. D.P.)

²⁸¹ *Facerea* 1, 21.

²⁸² Pește osos, destul de comun pe coastele mediteraneene, în lungime de 20 cm.

²⁸³ Este vorba de un pește marin, nu mai lung de 40 cm; are pe cap un disc în formă de ventuză, care îi permite să fie transportat de alți pești, de cetacee sau chiar de corăbii. Cei vechi credeau că peștii aceștia sunt în stare să oprească sau să întârzie corăbiile; de aici și numele lor.

²⁸⁴ Pește în mările calde și temperate, lung de 4 metri, ale cărui fălci superioare sunt prelungite ca lama unei săbii.

și rechinii sunt înfricoșători, ci și acul trigonului marin²⁸⁵ – chiar când animalul este mort – și iepurele de mare nu sunt mai puțin înfricoșători, pentru că vatămă iute și necruțator. Astfel, Ziditorul vrea ca prin toate mijloacele să te facă să fii cu mintea trează, ca, prin nădejdea în Dumnezeu, să scapi de vătămarea lor.

Dorim să ieșim din adâncurile apelor și să ne întoarcem pe uscat. Minunile creației venind peste noi, unele după altele ca niște valuri, au înecat cuvântul nostru cu năvălirile lor repetate și continue. Cu toate că m-aș mira ca mintea mea să nu întâlnească pe uscat minuni și mai mari, încât să o facă să alerge iarăși la mare ca Iona²⁸⁶.

Mi se pare însă că acest cuvânt al meu, dând peste mii și mii de minuni, și-a uitat măsura și a pățit la fel ca acei corăbieri care, dacă nu au un semn fix care să le arate mișcarea corabiei, adeseori nu știu cât drum au parcurs. Același lucru mi se pare că mi s-a întâmplat și mie vorbind despre creație; nu mi-am dat seama de mulțimea celor pe care le-am spus. Dar, chiar dacă această cinstită adunare mă ascultă cu plăcere, chiar dacă istorisirea minunilor Stăpânului e dulce urechilor robilor Săi, totuși îmi ancoroz cuvântul, rămânând ca restul să vi-l dau mâine.

Așadar, să ne sculăm cu toții, să-I mulțumim lui Dumnezeu pentru cele pe care le-am grăit și să-I cerem să ne ajute să completăm cele ce au rămas.

Facă Dumnezeu ca și voi, când veți sta la masă, să povestiți în timpul mesei toate câte cuvântul meu vi le-a spus astă dimineață și toate câte le-a spus astă seară! Iar când vă va cuprinde somnul, gândiți-vă la ele, ca să vă desfățați și în somn de bucuria din această zi și să puteți spune și voi: „Eu dorm, dar inima mea priveghează”²⁸⁷, cugetând ziua și noaptea la legea Domnului²⁸⁸, Căruia [fie] slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

²⁸⁵ Pește cartilagos, plat, în părțile europene, lung de 1,50 metri, care are în coadă un ac veninos.

²⁸⁶ Iona 1, 3.

²⁸⁷ Cântarea Cântărilor 5, 2.

²⁸⁸ Psalmul 1, 2.

OMILIA A VIII-A

Despre cele zburătoare și despre cele din apă

1. „Și a zis Dumnezeu: «Să scoată pământul suflet viu după fel, cu patru picioare, târătoare și fiare după fel».”²⁸⁹ A venit porunca; și, mergând pe drumul ei, pământul a și primit propria lui podoa-bă. Mai înainte spusese: „Să scoată apele târătoare cu suflete vii”²⁹⁰; aici: „Să scoată pământul suflet viu”.

– Este oare însuflețit pământul? Au dreptate oare nesăbuiții de manihei când spun că pământul are suflet?

– Pământul a scos la iveală ceea ce se afla în el, nu pentru că Dumnezeu a spus: „Să scoată”, ci pentru că Dumnezeu, Care i-a dat porunca, i-a dăruit pământului și puterea de a scoate din el. Nici când pământul a auzit: „Să răsară iarbă verde și pom roditor”²⁹¹, pământul n-a scos iarba verde pe care o avea ascunsă în el, nici n-a scos la suprafață palmierul sau stejarul sau chiparosul, care nu stă-teau ascunși undeva jos în sânurile pământului. Nu! Ci Cuvântul dumnezeiesc creează cele ce se fac.

„Să răsară pământul.”²⁹² Nu să răsară ceea ce fusese pus în el mai dinainte, ci să dobândească ceea ce nu are, adică puterea de a lucra, putere dăruită de Dumnezeu prin porunca dată pământului. Tot așa și acum: „Să scoată pământul suflet”, nu sufletul care este în el, ci cel dat lui de Dumnezeu prin poruncă. În afară de asta, învățătura maniheilor se întoarce chiar împotriva lor. Dacă pământul a scos sufletul, atunci a rămas fără suflet. Dar dezgustătoarea lor gândire se dă singură de gol.

– Dar pentru ce s-a poruncit ca apele „să scoată târătoare cu suflete vii”²⁹³, iar pământul „să scoată suflet viu”?

– Să ne gândim însă că firea celor care înoată în apă participă, după cum se pare, mai nedesăvârșit la viață, pentru că acestea trăiesc în apa cea densă; aud greu; vederea le e încetoșată, pentru că văd prin apă; n-au nici ținare de minte, nici imaginație și nici

²⁸⁹ Facerea 1, 24.

²⁹⁰ Facerea 1, 20.

²⁹¹ Facerea 1, 11.

²⁹² Facerea 1, 11.

²⁹³ Facerea 1, 20.

cunoașterea obișnuită. De aceea cuvântul Scripturii ne arată oarecum că la viețuitoarele din apă viața trupească le conduce mișcările sufletești, pe când la vietățile de pe uscat, a căror viață este superioară, sufletul are întreaga conducere. Simțurile le sunt mai pătrunzătoare; iar celor mai multe dintre patrupede le este ascuțită înțelegerea celor din jur și fidelă amintirea celor petrecute în trecut. De aceea, după cum se pare, vietățile cele din apă au fost create cu trupuri însuflețite – pentru că târâtoarele cu suflete vii au fost scoase din ape –, iar vietățile cele de pe uscat au primit porunca aceea ca sufletul să cârmuiască trupurile lor, deoarece viețuitoarele care trăiesc pe pământ participă mai mult la puterea vitală. Lipsite de rațiune sunt și cele de pe uscat; totuși fiecare, prin glasul pe care îl are de la natură, arată multe din simțămintele sufletești. Căci glasul lor exprimă și bucuria, și durerea, și cunoașterea celor de lângă ele, și nevoia de hrană, și tristețea pentru despărțirea de cele cu care pasc, și alte nenumărate simțăminte. Vietățile din apă însă nu sunt numai fără de glas, dar sunt și sălbaticice, incapabile de a fi instruite și folosite de oameni spre a le fi tovarăși de viață. „Cunoscut-a boul pe stăpânul său, iar asinul ieslea domnului său.”²⁹⁴ Peștele nu-l cunoaște pe cel care îl hrănește; asinul însă recunoaște glasul cu care este obișnuit; cunoaște drumul pe care de multe ori a mers, iar uneori îi este conducător omului care rătăcește drumul; și se spune că niciun alt animal de pe pământ nu are auzul atât de ascuțit ca el. Care vietate din mare ar putea imita ranchiuna, mânia și urgia continuă a cămilelor? O cămilă, bătută de mult, păstrează amintirea bătăii vreme îndelungată și se răzbună când găsește prilejul.

Ascultați, voi ranchiunoșilor, voi care socotiți virtute ținerea de minte a răului, cu cine vă asemenați când păstrați supărare pe vecini, ca pe o scânteie ascunsă în cenușă, până când găsiți prilej ca să vă reaprindeți mânia ca pe o flacăra!

2. „Să scoată pământul suflet viu.”

– Pentru ce scoate pământul suflet viu?

– Ca să cunoști deosebirea dintre sufletul animalului și sufletul omului. Puțin mai târziu vei cunoaște cum a fost făcut și sufletul omului. Acum ascultă despre sufletul animalelor! După cum scrie

²⁹⁴ *Isaia* 1, 3.

Scriptura, „sângele este sufletul oricărui animal”²⁹⁵. Sângele, când se încheagă, se preface în carne; iar carnea, când se strică, se desface în pământ; urmează deci că sufletul animalului este pământesc.

„Să scoată pământul suflet viu.” Uită-te câtă legătură are sufletul cu sângele, sângele cu carnea, carnea cu pământul! Acum întoarce-te iarăși de la pământ la carne, de la carne la sânge și de la sânge la suflet și vei găsi că sufletul animalelor este materie! Să nu socotești că sufletul animalelor este mai vechi decât ipostasul trupurilor lor și nici că rămâne mai departe după descompunerea trupului! Fugi de vorbăria prostească a falnicilor filozofi, care nu se rușinează să spună că sufletele lor și sufletele câinilor sunt la fel unele cu altele, care spun că ei au fost cândva femei, arbuști, pești de mare. Dacă filozofii aceia au fost vreodată pești, n-aș putea-o spune; dar, pentru că au scris acestea, sunt mai fără de minte decât peștii. Și eu susțin aceasta cu tărie.

„Să scoată pământul suflet viu.” ...

Dar pentru ce, după ce cuvântul meu a înaintat atâta, am tăcut nu puțină vreme? Poate că mulți se minunează. Dar ascultătorii mai sârguincioși cunosc pricina tăcerii mele. Pentru ce am tăcut? Cei care se uitau unul la altul și-și făceau semne cu capul mi-au atras atenția și mi-au adus aminte de cele de care n-am vorbit. Da, am trecut cu vederea o întregă specie a creației și aceasta nu foarte mică; și, mergând mai departe, cuvântul meu a lăsat-o cu totul necercetată.

„Să scoată apele târătoare cu suflete vii și pasări zburătoare pe pământ sub tăria cerului.”²⁹⁶ Am vorbit aseară despre înotătoare atât cât ne-a îngăduit timpul; să venim astăzi la cercetarea vietăților de pe pământ. Din mijlocul textului Scripturii ne-au scăpat păsările. Trebuie dar neapărat, după cât se pare, să fac și eu iarăși același drum, așa cum fac călătorii uituci, care, lăsând acasă ceva de mare însemnătate, chiar dacă au făcut mult drum, se întorc înapoi, îndurând oboseala călătoriei ca pe o meritată pedeapsă pentru neatenția lor. Da, nu sunt deloc de disprețuit cele pe care le-am lăsat; sunt a treia parte din viețuitoarele creației, dacă trei sunt felurile vietăților: cele de pe pământ, cele zburătoare și cele din apă.

²⁹⁵ *Leviticul* 17, 11.

²⁹⁶ *Facerea* 1, 20.

„Să scoată apele”, spune Scriptura, „târătoare cu suflete vii după fel și pasări zburătoare pe pământ sub tăria cerului.”

– Pentru ce Dumnezeu a rânduit și ca pasările să se nască din ape?

– Pentru că este oarecare înrudire între zburătoare și înotătoare. După cum peștii taie apa și prin mișcarea aripioarelor merg înainte, iar prin schimbarea cozii își dirijează mișcările lor, atât de jur-împrejur, cât și în linie dreaptă, tot așa și la păsări; poți vedea că taie aerul cu aripile în același chip ca și peștii. Deci, pentru că și la unele viețuitoare, și la altele una le este însușirea principală, aceea de a înota, atunci au și în comun calitatea de a se naște din apă. Se deosebesc de înotătoare prin aceea că păsările au picioare; pentru că își caută hrana pe pământ, de aceea au neapărată nevoie să se slujească de picioare. Păsărilor răpitoare li s-a dăruit pentru vânat ascuțitul ghearelor, iar celorlalte, slujirea de picioare pentru procurarea hranei și pentru celelalte nevoi ale vieții. Dintre păsări, câteva au picioarele slabe, cum sunt rândunelele, care nici nu pot merge, nici nu pot vâna, și păsările numite lăstuni, care se hrănesc cu cele ce sunt purtate de aer. Pentru rândunică, zborul ei din apropierea pământului îi servește de picioare.

3. Dar nenumărate sunt deosebirile între păsări și între soiurile lor; dacă cineva ar vorbi despre ele în același chip în care am cercetat peștii, va găsi că unul este numele păsărilor, dar între ele sunt mii și mii de deosebiri în ce privește mărimea, formele și culorile; dar și în ce privește viața lor, faptele lor, obiceiurile lor, este o mare deosebire, încât este cu neputință de înfățișat. Au și încercat unii să creeze cuvinte noi, ca să se determine însușirea fiecărui neam de păsări. Și au numit pe unele păsări shizoptere²⁹⁷, de pildă pe vulturi; pe altele, dermoptere²⁹⁸, care sunt lilieci; pe altele, ptilote²⁹⁹, cum sunt viespile; pe altele, coleoptere³⁰⁰, cum sunt cărăbușii, precum și toate insectele care se nasc în teci și în învelitori, care, după ce sparg gogoșa, sunt eliberate pentru zbor. Dar nouă ne este îndestulător numele lor obștesc pentru a arăta însușirea deosebită a fiecărui neam de pasăre, precum și deosebirile făcute de

²⁹⁷ Care are aripile formate din pene separate.

²⁹⁸ Care are aripile de piele.

²⁹⁹ Încărcat cu pene.

³⁰⁰ Cu aripile învelite într-un fel de teacă.

Scriptură între păsări curate și necurate. Altul este neamul păsărilor care mănâncă carne; aceste păsări au altfel construit trupul lor, potrivit cu felul hranei lor: au unghii ascuțite, ciocul întors, aripile iuți, ca să prindă cu ușurință prada și să o facă bucățele pentru a se hrăni. Într-un fel este construit trupul păsărilor care se hrănesc cu semințe, și în alt fel al pasărilor care se hrănesc cu ce găsec. Iar printre acestea, deosebiriile sunt foarte multe. Unele trăiesc în stoluri, afară de cele răpitoare, care nu au altă întovărășire între ele decât împreunarea perechilor. Nenumărate alte păsări se iubesc și trăiesc mai multe la un loc, cum sunt porumbeii, cocorii, graurii, gaițele; și iarăși, printre acestea, unele nu au conducători, ci am putea spune că se cârmuiesc singure; altele primesc să stea sub un conducător, de pildă cocorii. Dar mai sunt și alte deosebiri între ele: unele rămân pe loc și sunt băștinașe, altele pleacă foarte departe; la apropierea iernii își schimbă locul, așa cum fac multe dintre păsări; dacă sunt hrănite de om, se domesticesc, afară de pasările slabe care, din pricina spaimei lor mari și a lipsei de curaj, nu suferă ca omul să pună mâna pe ele. Dar sunt și păsări cărora le place să stea pe lângă oameni și să locuiască împreună cu noi. Alte păsări trăiesc în munți, iar altele iubesc pustia. O deosebire foarte mare este și între glasurile lor. Unele păsări sunt vorbărețe și limbute, altele tăcute; unele sunt cântărețe și mult glăsuitoare, altele, străine de muze, nu cântă; unele au talentul de a imita, fie din fire, fie prin exercițiu; altele emit același glas, într-un singur fel, neschimbat. Mândru este cocoșul, iubitor de frumusețe păunul, desfrânați sunt porumbeii și găinile, dornice de împreunare în toată vremea. Vicleană și geloasă este prepelița, care cu răutate ajută pe vânători să prindă alte pasări.

4. După cum am spus, nenumărate sunt felurile de viețuire și de lucrare ale pasărilor. Dacă însușirea unui stat este ca fiecare membru al lui să-și îndrepte toată energia sa spre un scop obștesc, atunci unele necuvântătoare formează un soi de stat, așa cum poți vedea la albine. Comună le e locuința albinelor, comun și zborul; toate fac aceeași lucrare; dar cel mai mare lucru la ele este că lucrează sub conducerea unei regine³⁰¹, a unei stăpâne, și nu pornesc în livezi până ce nu văd pe regina lor că a început zborul. Regina

³⁰¹ Textual: unui rege, pentru că cei vechi socoteau că albinele au rege.

nu este aleasă de albine (fiindcă, adeseori, nepriceperea poporului pune la conducere pe cel mai rău), nici nu-și are puterea prin trageri la sorti (pentru că tragerile la sorti sunt fără judecată și, adesea, dau puterea celui care este în urma tuturor), nici nu-i instalată în palatele împărătești prin moștenire părintească (pentru că și aceștia, de cele mai multe ori, ajung din pricina petrecerilor și lingușelilor neinstruiți și lipsiți de orice virtute), ci datorită firii ei are întâietate față de celelalte albine, deosebindu-se și prin mărimea trupului, și prin forma ei, și prin blândețea caracterului ei. Are și regina ac, dar nu se folosește de el pentru a se apăra. Căci albinele au legi firești nescrise, care poruncesc celor care dobândesc cea mai mare putere să fie zăbavnici în a pedepsi; iar albinele, toate câte nu urmează pilda reginei, se căiesc de nesocotința lor, că mor îndată ce-și înfig acul.

Să audă aceasta creștinii, cărora li s-a poruncit să nu răsplătească răul cu rău³⁰², ci să biruiască răul cu binele³⁰³. Imită deci, creștine, purtarea albinei! Albina își face fagurii fără să vatăme pe cineva și fără să strice rodul altora. Se știe că albinele adună ceara din flori, iar mierea – lichidul acesta împrăștiat în flori, în chip de rouă – o adună cu gura și o introduce în faguri. De aceea mierea este la început lichidă, apoi cu timpul se întărește și-și capătă dulceața și însușirile proprii.

Bune și cuvenite laude a dobândit albina de la *Pildele lui Solomon*, numind-o înțeleaptă³⁰⁴ și lucrătoare³⁰⁵. Atât este de harnică atunci când culege hrana („ostenelile albinei”, spun *Pildele*, „sunt întrebuințate de împărați și de oamenii de rând pentru sănătatea lor”³⁰⁶) și atât de înțelept își meșterește depozitele mierii (că întinde ceara în membrane subțiri și construiește celulele fagurelui dese și unele lângă altele), încât strânsa legătură a acestor celule dă rezistență întregului fagure. Fiecare celulă se ține de cealaltă printr-o membrană subțire, care în același timp și desparte, și unește celulele. Celulele apoi sunt zidite unele peste altele în două și trei etaje. Albina se ferește să facă o singură încăpere, ca nu cumva mierea, din cauza greutateii, să se scurgă în afară. Află că descoperirile

³⁰² *Romani* 12, 17.

³⁰³ *Romani* 12, 21.

³⁰⁴ *Pildele* 6, 6.

³⁰⁵ *Pildele* 6, 7.

³⁰⁶ *Pildele* 6, 8.

geometriei sunt o nimica toată pentru preaişteleapta albină. Toate celulele fagurelui sunt hexagonale și cu laturile egale; nu sunt puse de-a dreptul unele peste altele, ca să nu se slăbească temeliile celulelor care sunt goale din pricina celor pline, ci unghiurile hexagonale ale celor de jos sunt temelie și reazem celor de deasupra, ca să poată suporta greutatea și ca fiecare celulă să poată ține mierea pusă în ea.

5. Cum aş putea să-ți spun cu de-amănuntul toate particularitățile din viața păsărilor? Cocorii fac noaptea de strajă cu schimbul; unii dorm, iar alții merg de jur-împrejur și-i ajută pe cei care dorm să fie fără grijă; apoi, când s-a împlinit timpul de strajă, cocorul care a stat de pază scoate un strigăt și se duce la culcare; și vine de stă de strajă acela ce urmează, dându-i, la rândul său, și celui de dinainte liniștea de care el a avut parte. Vei vedea că aceeași ordine o păstrează și la zbor. Șirul de cocori este condus când de un cocor, când de altul; o vreme anumită stă un cocor în fruntea zborului, apoi trece înapoi și dă conducerea drumului celui care vine după el.

Nici berzele nu sunt departe de a avea o înțelegere rațională. Astfel vin toate în același timp în ținuturile de aici și tot așa, ca la un semn, pleacă toate; iar ciorile de la noi le însoțesc și le petrec, dându-le, după cât mi se pare, ajutor împotriva păsărilor războinice. Dovadă, mai întâi, că atunci când pleacă berzele nu se vede nicio cioară; apoi, când se întorc, ciorile sunt pline de răni, aduc pe ele semnele vădite ale apărării și ajutorului dat berzelor în luptă. Cine le-a rânduit lor legile ospitalității? Cine le-a amenințat că vor fi acuzate de dezertare, de nu lipsește niciuna de la această însoțire?

Să audă cei neospitalieri, cei care încuie ușile, cei care nu dau acoperiș în vreme de iarnă și de noapte călătorilor străini! Iar grija pe care o au de berzele bătrâne e îndestulătoare copiilor noștri, dacă ar vrea să vadă, pentru a-i face să-și iubească părinții! Negreșit, nimeni nu-i atât de lipsit de minte încât să nu se socotească vrednic de rușine, văzându-se mai lipsit de virtute decât cele mai fără de minte păsări. Berzele, când văd că tatălui lor i-au căzut penele de bătrânețe, stau în jurul lui și-l încălzesc cu penele; îi pregătesc din belșug hrana, iar la zbor îi dau ajutorul ce-l pot da, ajutându-l și dintr-o parte, și din alta cu aripa. Și atât de cunoscut a ajuns tuturor lucrul acesta, încât unii au numit

răsplătirea facerilor de bine *antipelargosis*³⁰⁷. Nimeni să nu se plângă de sărăcie! Nimeni să nu-și piardă nădejdea în viață, când vede că în casă nu i-a mai rămas nicio avere! Să se uite la dibăcia rândunicii! Rândunica, atunci când își face cuib, aduce paiele cu ciocul; și, pentru că nu poate căra lutul cu picioarele, își moaie în apă vârfulurile aripilor, apoi le tăvălește în praful cel mai fin și așa înlocuiește lipsa lutului; și, încetul cu încetul, leagă între ele cu lut paiele, ca și cum le-ar lipi cu clei; își face cuibul și crește în el puii; dacă ceva le înțeapă ochii puilor, rândunica are din fire o doctorie, cu care face sănătoasă vederea puilor.

Acestea să-ți dea povață, ca să nu te apuci de rele din pricina sărăciei, nici să-ți pierzi toată nădejdea când vin peste tine cumplite necazuri, nici să stai cu mâinile încrucișate și să nu lucrezi! Dimpotrivă, aleargă la Dumnezeu! Dacă Dumnezeu dăruiește unei rândunici unele ca acelea, cu cât mai mult va da celor care Îl strigă din toată inima lor!

Alcionul este o pasăre de mare; ea obișnuiește să scoată pui pe țărmurile mării, depunându-și ouăle chiar în nisip; și scoate pui cam pe la mijlocul iernii, atunci când marea, frământată de multe și puternice vânturi, se izbește de țărmuri. Ei bine, când alcionul clocește ouăle timp de șapte zile, toate vânturile se potolesc, iar valul mării se liniștește. Că numai în atâtea zile alcionul scoate puii din ouă. Dar, pentru că puii au nevoie de hrană, Dumnezeu, marele Dăruitor, mai dăruiește acestei preamici vietăți încă alte șapte zile ca să-și crească puii. Toți corăbierii știu aceasta și au numit zilele acelea „alcionide”, după numele păsării.

Ei bine, purtarea de grijă pe care Dumnezeu a legiuit-o peste cele lipsite de rațiune să te îndemne să-l ceri lui Dumnezeu cele spre mântuire! Ce minune n-ar face oare Dumnezeu pentru tine, care ai fost făcut după chipul Lui, când, pentru o pasăre atât de mică, poruncește mării celei întinse și înfricoșătoare să se stăpânească și să se liniștească în mijlocul iernii?

6. Se spune că turturica, dacă se desparte vreodată de soțul ei, nu mai vrea să trăiască cu altul, ci rămâne singură, pentru că în amintirea soțului de altădată refuză orice altă însoțire. Să audă

³⁰⁷ Anticii au observat că berzele au grijă de reprezentanții speciei lor mai în vârstă și neputincioși. De aceea, recunoștința era considerată calitatea prin excelență a berzei (în grecește: *πελαργός*, de unde și termenul *ἀντιπελαργός*, creat ad-hoc).

femeile cât de cuviincioasă este văduvia chiar la cele lipsite de rațiune! Este de preferat necuviinței pe care o aduce căsătoria de mai multe ori.

Foarte nedrept este vulturul cu creșterea puilor. Dacă scoate doi pui, pe unul din ei îl aruncă la pământ, împingându-l cu lovituri de aripi; își oprește numai unul, pentru că îi este greu să-i hrănească pe amândoi. Dar, după cum se spune, vulturul de mare nu-l lasă să piară pe cel aruncat jos, ci-l ridică și-l crește cu puii lui.

Așa sunt părinții care cu scuza sărăciei își leapădă pruncii; tot așa și cei care nu împart drept între copiii moștenirea. Drept ar fi ca, după cum în chip egal i-au adus la viață, tot așa să le dea la fel și mijloacele de trai.

Să nu imiți pasărilor care au ghearele ca un cârlig! Acestea, când văd că puii îndrăznesc să zboare, îi scot din cuib, lovindu-i cu aripile, și-i împing jos și nu mai au pe viitor nicio grijă de ei.

Vrednică de laudă este iubirea de pui a ciorii. Cioara, chiar după ce puii au zburat din cuib, zboară după ei, le dă de mâncare și-i hrănește vreme îndelungată.

Multe neamuri de păsări n-au nevoie de împreunarea cu bărbătușii ca să nască. La celelalte păsări, ouăle fără bănuț nu scot pui; despre vulturi însă se spune că de multe ori nasc fără să se împreuneze, și încă până la vârstă foarte înaintată; că adesea viața lor li se prelungește până la o sută de ani.

Ia aminte la aceste lucruri din istoria pasărilor, pentru ca, atunci când vei vedea pe cineva că râde de taina noastră, spunând că este cu neputință și peste fire să nască o fecioară, păzindu-și neîntinată fecioria, tu atunci să-ți aduci aminte că Cel care a binevoit „să mântuiască pe cei ce cred prin nebunia propovăduirii”³⁰⁸ a luat-o înainte și ți-a dat în natură nenumărate temeieri de a crede în minuni.

7. „Să scoată apele târâtoare cu suflete vii și păsări zburătoare pe pământ sub tăria cerului.”³⁰⁹ Dumnezeu a poruncit pasărilor să zboare „peste pământ” – pentru că pe pământ este hrana lor – și „sub tăria cerului”. Așa cum am arătat mai înainte³¹⁰, aici văzduhul se numește „cer”, pentru că se vede; și se numește și „tărie”, pentru

³⁰⁸ 1 Corinteni 1, 21.

³⁰⁹ Facerea 1, 24.

³¹⁰ Omilia III, 8.

că aerul de deasupra capetelor noastre, datorită aburilor care se ridică de jos, este mai dens și mai condensat în comparație cu un corp eteric.

Așadar, ai cerul înfrumusețat, pământul împodobit, marea îmbogățită cu viețuitoarele născute în ea, văzduhul plin de păsările care zboară prin el. Toate au fost aduse de la neființă la ființă prin porunca lui Dumnezeu, precum și celelalte toate pe care cuvântul meu le-a lăsat la o parte. Că am căutat să nu stărui mai mult asupra lor, ca să nu par că depășesc măsura; dar tu, om iubitor de cercetare, gândește-te singur la toate acestea; și, cunoscând în toate înțelepciunea lui Dumnezeu, să nu încetezi nicicând a-L admira și nici a-L slăvi pe Creator prin toată creația.

În întuneric ai păsările de noapte; în lumină, pe cele care călătoresc ziua. Liliicii, bufnițele și cucuvelele sunt păsări care își caută noaptea hrana lor. Deci și tu, în vreme de noapte, când nu-ți vine somnul, ți-e de ajuns să te gândești la păsările de noapte, să cercetezi însușirile lor pentru a slăvi pe Cel ce le-a făcut. Să te gândești că privighetoarea stă neadormită când clocește și nu contenește a cânta întreaga noapte. Să te gândești că liliacul are patru picioare și zboară. Să te gândești că, dintre toate păsările, numai el are dinți, că naște ca viețuitoarele cu patru picioare, că zboară prin aer, nu slujindu-se de aripi, ci de o membrană de piele. Să te gândești că liliicii au din fire dragoste între ei, că se țin și se atârnă unul de altul ca un șir, lucru pe care oamenii nu-l fac cu ușurință; că multora le place să stea mai degrabă despărțiți și deosebiți decât împreună și uniți. Să te gândești că cei care se îndeletnicesc cu înțelepciunea cea deșartă se aseamănă cu ochii cucuvelei. Fiindcă privirea cucuvelei este vie în timpul nopții, dar se întunecă la lumina soarelui. Tot așa și mintea acelora este foarte pătrunzătoare când cercetează cele deșarte ale lumii acesteia, dar se întunecă atunci când e vorba de înțelegerea luminii celei adevărate.

Poți aduna și ziua de pretutindeni, cu foarte multă ușurință, multe temeieri, ca să admiri pe Creator. Să te gândești că te deșteaptă la lucru o pasăre din curte, cocoșul, care cu mult înainte de a se lumina de ziuă, cu voce ascuțită, strigă și vestește că are să răsară soarele; se scoală dis-de-diminează împreună cu călătorii, iar pe plugari îi scoate să-și lucreze pământul. Să te gândești că treaz este neamul găștelor și că au un simț foarte ascuțit pentru cele ascunse. Ele au salvat cândva cetatea împărătească, Roma, dând de

veste că dușmanii, prin niște galerii nevăzute de sub pământ, voiau să pună mâna pe cetatea Romei³¹¹.

În care neam de păsări nu arată natura o minune deosebită a lui Dumnezeu? Cine-i vestește mai dinainte pe vulturi de moartea oamenilor, când se războiesc unii cu alții? Poți vedea nenumărați vulturi însoțind oștile; fiindcă din pregătirea armelor au dovada celor ce vor urma. O astfel de comportare nu este departe de felul de a gândi al oamenilor.

Cum să-ți povestesc înfricoșătoarele năvăliri ale lăcustelor? La un semn se ridică toate și se așază pe tot latul ogoarelor; dar nu se ating de roade înainte de a li se da poruncă dumnezeiască. Să te gândești apoi cum sturzii le urmăresc și vindecă rana pe care vor să o facă, pentru că sturzii au o poftă nesfârșită de mâncare. Iubitorul de oameni Dumnezeu l-a făcut pe sturz să nu se mai sature, spre binele oamenilor.

Cum cântă greierul? Să te gândești că la amiază cântecul lui e mai dulce; atunci scoate sunetul prin tragerea aerului, care-i dilată pieptul.

Când vezi zburătoarele numite insecte, de pildă albinele și viespile – aceste insecte s-au numit *entoma*³¹², pentru că par a avea în toate părțile trupului niște tăieturi –, gândește-te că ele n-au respirație, nici plămâni, ci se hrănesc cu aer prin toate părțile trupului lor; de aceea, dacă sunt înmuiate în ulei, mor, pentru că li se astupă porii; dar, dacă sunt băgate iute în oțet, capătă iarăși viață, deschizându-li-se porii.

Dumnezeul nostru n-a creat nimic de prisos și nici n-a lăsat vreo lipsă din cele de neapărată trebuință.

Iarăși, dacă te uiți la vietățile cărora le place apa, vei găsi o altă întocmire a trupului lor; tălpile picioarelor nu le sunt despicate ca la cioară, nici întoarse în formă de cârlig ca la pasările care se hrănesc cu carne, ci le au late și legate cu o pieleț, ca să înoate cu ușurință în apă, împingând apa cu pielețele de la picioare, ca și cum ar avea vâsle.

Iar dacă vezi că lebăda își bagă gâtul în adâncul apei și de acolo își scoate hrana, vei descoperi și atunci înțelepciunea Ziditorului, că de aceea i-a făcut lebedei gâtul mai lung decât picioarele, pentru că, băgându-l în apă, ca pe o sfoară de undiță, își face rost de hrana ascunsă în adânc.

³¹¹ TITUS LIVIUS, *Ab Urbe condita*, V, 47. (n. D.P.)

³¹² În grecește, insectele se numesc έντομα; primul sens al acestui cuvânt este: tăietură.

8. Când citești de mântuială cuvintele Scripturii, ți se par scurte silabele acestea: „Să scoată apele pasări zburătoare pe pământ sub tăria cerului”³¹³; dar, dacă le cauți înțelesul, atunci iese la iveală marea minune a înțelepciunii Ziditorului. Câte deosebiri n-a prevăzut Dumnezeu între pasări? Nu le-a deosebit El pe unele de altele după neam? Cum a însemnat pe fiecare neam de pasări cu însușiri deosebite?

A trecut ziua vorbindu-vă de minunile cele din văzduh. Ne cheamă acum uscatul pentru a ne arăta fiarele, târătoarele și dobitoacele; este gata să ne arate și uscatul, la rândul lui, viețuitoare de aceeași cinste cu vegetalele, cu neamul înotătoarelor și cu toate zburătoarele.

„Să scoată pământul suflet viu de dobitoace, de fiare și de târătoare, după fel.”³¹⁴ Ce spuneți voi, care nu credeți în cele spuse de Pavel despre schimbarea noastră la învierea cea de obște³¹⁵, când vedeți că multe dintre vietățile ce zboară în aer își schimbă formelor? Unele ca acestea se istorisesc despre viermele indian, purtătorul de corn! Acest vierme se schimbă mai întâi în omidă, apoi, cu trecere vremii, se prefacă în bondar; dar nu rămâne nici în această formă, ci se întraripează cu aripi moi și late.

Așadar, când voi, femeilor, vă așezați ca să depănați lucrul acestor vietăți, adică firele pe care vi le trimit serii³¹⁶ pentru facerea hainelor voastre, aduceți-vă aminte de schimbările acestei vietăți și luați o limpede învățătură despre înviere și nu vă mai îndoiiți de schimbarea pe care ne-o vestește tuturor Pavel!

Dar simt că spusele mele au depășit măsura cuvenită. Când mă uit la mulțimea celor spuse, văd că a fost prea lungă cuvântarea mea; dar, când mă uit iarăși la felurile chipuri ale înțelepciunii lui Dumnezeu în creaturi, socotesc că nici n-am început să vorbesc. N-a fost însă fără de folos că v-am ținut atâta vreme. Ce ați fi putut face până la venirea serii? Nu vă silesc cei care vă invită la masă! Ospețele nu vă așteaptă! De aceea, dacă vreți, să ne folosim de acest post trupesc spre veselia sufletelor.

De multe ori ai slujit trupului ca să te desfătezi! Pune-ți azi trupul în slujba sufletului! „Desfătează-te în Domnul și-ți va da ție

³¹³ Facerea 1, 20.

³¹⁴ Facerea 1, 24.

³¹⁵ 1 Corinteni 15, 35-50.

³¹⁶ Nume antic al poporului chinez, de la care derivă și numele grecesc al mătășii (σηρικόν), în latină *sericum* (n. D.P.)

cererile inimii tale.”³⁷ Dacă îți place bogăția, ai aici bogăție duhovnicească! „Judecățile Domnului sunt adevărate, toate îndreptățite, dorite mai mult decât aurul și piatra prețioasă.”³⁸ De cauți desfătare și iubesti plăcerea, ai cuvintele lui Dumnezeu, care, pentru omul care are sănătoasă simțirea cea duhovnicească, „sunt mai dulci decât mierea și fagurele”³⁹.

Dacă vă dau drumul și pun capăt adunării, unii vor alerga să joace zaruri; iar acolo, jurăminte, discuții înfocate și supărări pentru cei ce iubesc banii. Diavolul stă de față prin zarurile însemnate cu puncte și aprinde nebunia în jucători. Aceiași bani trec de la unul la altul; acum îl îngâmfă pe unul că a biruit și-l întristează pe celălalt; dar iarăși îl face pe acesta de se mândrește și pe celălalt îl rușinează.

Care e folosul că postești cu trupul, dar îți încarci sufletul cu mii și mii de păcate? Iar cel care nu joacă zaruri, dar își petrece timpul altfel, câte deșertăciuni nu grăiește? Câte lucruri nesocotite nu aude? Că timpul liber, petrecut fără frica de Dumnezeu, este dascăl de păcate pentru cei care nu știu să folosească timpul.

Poate veți găsi și ceva folositor în cele ce spun eu. Dacă nu găsiți, atunci statul vostru aici v-a făcut cel puțin să nu păcătuiți. Deci, cu cât vă țin mai mult, cu atât mai mult vă depărtez de la păcat.

Pentru un om care judecă înțelepțește, sunt de ajuns cele pe care le-am spus, dacă acesta nu se uită la bogăția creației, ci la slăbiciunea puterii mele și la bucuria deplină a celor de față.

Pământul v-a primit cu cele pe care le-a răsărit din el; marea, cu peștii; văzduhul, cu păsările; gata este uscatul să vă arate, la rândul său, creaturi de aceeași valoare ca și celelalte.

Aceasta să ne fie deci măsura ospățului nostru din această dimineață, ca nu cumva sațul prea mare să vă micșoreze plăcerea ospățului din această seară.

Iar Cel care le-a umplut pe toate cu fapăturile Sale, lăsându-ne în toate cele create amintiri vădite ale minunilor Lui, să vă umple și inimile voastre de bucurie duhovnicească, în Iisus Hristos, Domnul nostru, Căruia slava și puterea [I se cuvin] în vecii vecilor. Amin.

³⁷ Psalmul 36, 4.

³⁸ Psalmul 18, 10-11.

³⁹ Psalmul 18, 11.

OMILIA A IX-A

Despre cele de pe uscat

1. Cum vi s-a părut masa cuvintelor de azi dimineață? Mie mi se pare că cele pe care vi le-am oferit se aseamănă cu bunăvoința unei gazde sărace, care se ambiționează să fie o gazdă care dă mese luxoase și bogate, dar, din lipsa unor bucate scumpe și alese, indis-pune pe oaspeți, pentru că le pune pe masă din belșug mâncăruri sărăcăcioase; și astfel ambiția gazdei se preface în ocară din pricina lipsei de bun-gust. Așa gândesc și eu despre mine, dacă nu cumva voi veți socoti să spuneți altceva. Dar, oricum ar fi, nu trebuie să disprețuiți bucatele cu care eu vă ospățez. Că nici lui Elisei nu i-au întors spatele, ca unei nepricepute gazde, prietenii lui, când i-a ospătat cu verdețuri sălbatic³²⁰.

Cunosc legile alegoriei³²¹; nu le-am descoperit eu, ci le-am găsit în lucrările altora. Cei care nu interpretează cuvintele Scripturii în sensul lor propriu spun că „apa” de care vorbește Scriptura nu este apă, ci altceva de altă natură, și interpretează cuvintele „plantă” și „pește” cum li se pare lor; la fel și „facerea târâtoarelor” și „facerea fiarelor” le interpretează răstălmăcindu-le după propriile lor gânduri, întocmai ca tălmăcitorii de vise, care tălmăcesc în propriul lor interes aparițiile din timpul somnului. Eu, când aud că Scriptura zice: „iarbă”, înțeleg iarbă; când aud: „plantă”, „pește”, „fiară”, „dobitoc”, pe toate le înțeleg așa cum sunt spuse. Nu mă rușinez de Evanghelie³²². Dar nici, pentru că cei care au scris despre pământ au vorbit multe despre formele pământului, spunând că pământul este asemănător unei sfere sau unui cilindru sau unui disc, rotunjit egal din toate părțile, sau de forma unei lopeți adâncite la mijloc³²³ – pentru că aceia care au scris despre lume au ajuns la formularea acestor ipoteze după ce s-au combătut între ei –, da, nici

³²⁰ 4 Regi 4, 39.

³²¹ Exegeza Sfântului Vasile este foarte echilibrată și, cu toate că nu o respinge pe cea alegorică, o respinge în cazul facerii omului, unde exegeza literală ne ferește de multe erori grave. (n. D.P.)

³²² Romani 1, 16.

³²³ Vezi PLATON, *Timaios*, 33b; ARISTOTEL, *Despre cer*, 2, 14 ș.a. Anaximandru vedea lumea ca un cilindru, iar Leucip ca pe o tobă; Democrit o considera un bazin plat, cu un orificiu la mijloc. (n. D.P.)

pentru aceasta nu voi ajunge să spun că facerea lumii, așa cum ne-o relatează Scriptura, este de mai puțin preț, pe motivul că Moise, slujitorul lui Dumnezeu, n-a spus nimic despre forma pe care o are pământul, n-a spus că perimetrul pământului are 180.000³²⁴ de stadii³²⁵, n-a măsurat cât de mult se întinde umbra pe care o lasă pământul când soarele în mișcarea lui se află sub pământ; și nici n-a spus că umbra pământului pe lună dă naștere eclipselor. Și, pentru că Moise a trecut sub tăcere aceste lucruri, care nu ne sunt folositoare, voi socoti eu oare pentru aceasta de mai puțină valoare cuvintele Duhului decât înțelepciunea cea nebună³²⁶ sau, mai bine spus, să nu slăvesc eu pe Cel care nu pune mintea noastră să se îndeletnicească cu cele deșarte, ci a rânduit să fie scrise în Scriptură toate acelea care duc la zidirea și desăvârșirea sufletelor noastre? Mi se pare însă că cei care nu înțeleg lucrul acesta, adică cei care folosesc interpretarea alegorică, au încercat să dea credit Scripturii, punând pe seama ei propriile lor idei, schimbând sensul cuvintelor Scripturii cu folosirea unui limbaj figurat. Înseamnă însă să te faci mai înțelept decât cuvintele Duhului, când, în chip de interpretare a Scripturii, introduci în Scriptură ideile tale. Deci să fie înțeleasă Scriptura așa cum a fost scrisă!

2. „Să scoată pământul suflet viu de dobitoace, de fiare și de târâtoare.”³²⁷ Gândește-te la cuvintele lui Dumnezeu, care străbat creația! Au început de atunci, de la facerea lumii, și lucrează și acum și merg mai departe până la sfârșitul lumii. După cum sfera, dacă este împinsă și se află pe un loc înclinat, alunecă datorită formei sale și a însușirii locului și nu se oprește înainte de a ajunge pe un loc plan, tot așa și existențele, mișcate de o singură poruncă, străbat în chip egal creația, supusă nașterii și pieirii, și păstrează până la sfârșit continuitatea speciilor, prin asemănarea indivizilor ce alcătuiesc specia. Din cal se naște un cal, din leu un leu, din vultur un vultur și fiecare dintre viețuitoare își păstrează specia prin neîncetate nașteri până la sfârșitul lumii. Timpul nu strică, nici nu pierde însușirile viețuitoarelor, ci natura, ca și cum acum ar fi fost edificată în chip statornic, urmează cursul timpului.

³²⁴ Aceasta este măsura dată de Ptolemeu. (n. D.P.)

³²⁵ La greci, o stadiu măsura 600 de pași; lungimea stadii varia între 147 și 192 metri.

³²⁶ 1 Corinteni 3, 19.

³²⁷ *Facerea* 1, 24.

„Să scoată pământul suflet viu.” Această poruncă a rămas statornică în privința pământului și nu încetează să stea în slujba Creatorului. Unele viețuitoare sunt aduse la existență prin naștere din cele care existau mai înainte, iar altele încă și acum se nasc chiar din pământ. Fiindcă pământul scoate afară, în vreme de ploaie, nu numai greieri, nici numai alte nenumărate feluri de zburătoare care străbat aerul, care nici nu au nume, pentru că sunt foarte mici, ci izvorăște din el chiar șoareci și broaște. Pentru că în jurul Tebei din Egipt, când, pe vreme de arșiță mare, plouă mult, se umple îndată țara de șoareci de câmp. Pe țipari nu-i vedem că se nasc altfel decât din nămol; fiindcă nu se nasc nici din ouă, nici în alt chip, ci nașterea lor este din pământ³²⁸.

„Să scoată pământul suflet viu.” Animalele cele de pe pământ privesc spre pământ; dar omul, răsadul cel ceresc³²⁹, se deosebește de animale atât prin forma alcătuirii lui trupesti, cât și prin vrednicia sufletului său. Cum este forma animalelor cu patru picioare? Capul le este plecat spre pământ, privesc spre pânțece și urmăresc să-i facă pântecelui cu orice chip plăcere. Capul tău însă este ridicat spre cer; ochii tăi privesc cele de sus. Astfel că, dacă vreodată te faci de răs prin patimile trupului, slujind trupului și celor de sub pânțece, te-ai alăturat dobitoacelor celor fără de minte și te-ai asemuit lor³³⁰. Altă grijă îți este menită ție! Să cauți cele de sus, unde este Hristos³³¹! Să-ți fie mintea mai presus de cele pământeste! Să-ți rânduiesti viața după forma pe care ți-a dat-o Dumnezeu! În ceruri să-ți fie viețuirea³³²! Patria ta cea adevărată este Ierusalimul cel de sus³³³. Cetățenii și compatrioții tăi sunt cei întâi-născuți înscrisi în ceruri³³⁴.

3. „Să scoată pământul suflet viu.” Sufletul celor lipsite de rațiune nu s-a arătat, fiind ascuns în pământ, ci a luat ființă odată

³²⁸ Nu este vorba aici despre așa-zisa generație spontană, nici despre o putere germinativă intrinsecă a pământului, ci doar despre o precizare că prin voia lui Dumnezeu apar aceste viețuitoare în chip minunat. Din nou intuiția Sântului Vasile, echilibrul și tactul său își spun cuvântul. Teoria generației spontanee era răspândită în toată Antichitatea; vezi PLINIUS CEL BĂTRÂN, *Istoria naturală*, 9, 58; LUCREȚIU, *Poemul naturii*, 2, 869-870. (n. D.P.)

³²⁹ Expresie platonice faimoasă; vezi PLATON, *Timaios*, 90a.

³³⁰ *Psalmul* 48, 12.

³³¹ *Coloseni* 3, 1.

³³² *Filipeni* 3, 20.

³³³ *Evrei* 12, 22.

³³⁴ *Evrei* 12, 23.

cu trupul lor, la porunca Creatorului. Sufletul lor este același în toate și are aceeași caracteristică: nu are darul vorbirii; dar fiecare animal se deosebește printr-o însușire deosebită. Boul este potolit, măgarul, leneș, iar calul, înfierbântat de pofta după partea femeiască; lupul nu poate fi domesticit; vulpea e vicleană, cerbul, fricos, iar furnica, harnică; câinele este recunoscător și ține minte prietenia. Fiecare dintre animale a fost creat în același timp și i s-a dat atunci fiecăruia și însușirea lui firească. Odată cu leul s-a născut și mânia lui, dorința lui de o viață singuratică și lipsa de prietenie cu cei din aceeași familie cu el. Este tiranul animalelor; iar din pricina firii lui mândre, nu acceptă egalitatea de rang cu mulțimea animalelor. Leul nu se apropie de mâncarea de ieri, nici nu se întoarce la rămășițele proprii lui prăzi. Natura a pus în el organele unui asemenea glas, încât multe animale, deși mai rapide decât el, sunt prinse de multe ori numai datorită mugetului său. Lute este pantera și cu mișcări repezi; trupul îi este mlădios ca apa și ușor, în stare să urmeze îndată mișcările sufletului. Leneșă este firea ursului, iar felul lui de a se purta, viclean și ascuns. La fel îi este și trupul: greoi, tare, prost alcătuit, așa cum se potrivește unei vietăți reci, care locuiește în vizuini.

Dacă ne gândim cât de mare este la aceste animale grija pe care, în chip firesc, o au față de viața lor, nu învățată de la cineva, atunci vom fi îndemnați sau să ne păzim pe noi înșine și să purtăm grijă de mântuirea sufletelor noastre, sau să ne osândim și mai mult, când vedem că nu imităm nici măcar animalele lipsite de rațiune. Adeseori, ursul, când are răni adânci, se vindecă singur, astupând, cu toată îndemânarea, rănilor cu o plantă, care în chip natural este uscată, numită lumânărică. Poți vedea că și vulpea se vindecă singură cu rășină de pin. Broasca țestoasă, după ce se satură de carnea de viperă, mănâncă cimbru, care este un antidot și n-o mai vatămă veninul viperei. Șarpele își vindecă boala de ochi, mâncând mărar.

Iar prevestirile pe care le fac animalele despre schimbarea vremii oare nu eclipsează orice pricepere omenească? Oaia, când se apropie iarna, înghite hrana cu lăcomie, ca și cum s-ar aproviziona pentru lipsa ce are să vină. Boii, care stau închiși vreme îndelungată în timpul iernii, când se apropie primăvara, printr-o simțire a firii lor, așteaptă o schimbare a vremii, pentru că din staulele lor privesc spre uși și toți, ca la un semnal, își schimbă înfățișarea. Unii dintre cei care cercetează viața animalelor au observat că ariciul de uscat

își face două ieșiri în ascunzătoarea lui; când suflă crivățul, astupă ieșirea de la miazănoapte; iar când vântul se schimbă și bate de la miazăzi, se mută în partea dinspre miazănoapte.

Ce nu ne arată nouă, oamenilor, cele lipsite de rațiune prin toate acestea? Ne arată nu numai că sunt sub purtarea de grijă a Ziditorului nostru, ci și că au un simț al viitorului. Cu asta ne învață să nu ne îngrijorăm pentru viața de aici, ci toată râvna noastră să ne fie pentru veacul ce va să fie. Luând, omule, pildă de la furnică, oare nu te vei osteni pentru tine și nu-ți vei depozita în viața de aici răsplata veacului ce va să fie? Că furnica își adună vara hrana pentru iarnă; nu-și amână din lenevie timpul pentru că n-au venit încă greutățile iernii; dimpotrivă, muncește cu foarte mare sârguință până ce își pune în cămărilor ei hrană îndestulătoare. Și nu face asta cu trândăvie, ci, cu gând înțelept, meșteșugește ca să se păstreze hrana cât mai multă vreme; taie cu cleștii săi partea din mijloc a boabelor, ca nu cumva să încolțească și să nu fie bune de mâncare; când simte că sunt umede, le usucă; dar nu le întinde în orice vreme, ci când presimte că văzduhul are să fie mai mult timp frumos. Fii liniștit, n-ai să vezi ploaie căzând din nori câtă vreme furnicile au grâul întins afară!

Ce cuvânt va fi îndestulător, ce auz va putea cuprinde, ce timp ne va ajunge să spunem și să istorisim toate minunile Marelui Meșter? Să spunem și noi cu prorocul: „Cât s-au mărit lucrurile Tale, Doamne! Toate într-o înțelepciune le-ai făcut!”³³⁵ Așadar, nu ne putem apăra îndestulător că n-am fost învățați din cărți cele ce ne sunt spre folos, când legea cea nescrisă a naturii ne învață să alegem cele ce ne folosesc.

Știi ce bine să faci aproapelui? Acela pe care vrei să ți-l faci altul ție! Știi ce este răul? Ceea ce nu vrei să suferi de la altul! Nici arta care se ocupă cu strângerea plantelor pentru studii, nici știința despre plante n-au învățat pe cele lipsite de rațiune la ce folosesc plantele; și totuși fiecare viețuitoare are în chip firesc priceperea de a-și procura ce este spre folosul și conservarea ei; are în ea ceva tainic care îi spune ce se potrivește cu firea ei.

4. Și în noi, oamenii, sunt virtuți firești pe care sufletul nostru le săvârșește nu printr-un învățământ omenesc, ci sunt înnăscute

³³⁵ Psalmul 103, 25.

în însăși firea noastră. De pildă, nimeni nu ne învață să urâm boala, dar din fire simțim o repulsie față de ceea ce ne dăunează, după cum și sufletul, fără să-l fi învățat cineva, se ferește de rău. Răul este o boală a sufletului, iar virtutea, sănătatea sufletului. Bine au definit unii sănătatea: echilibru al energiilor naturale³³⁶. Nu te-ai depărta de adevăr dacă ai defini la fel și sănătatea sufletească. Pentru că sufletul, în chip firesc și fără să fie învățat, dorește ce îi este propriu, de aceea toți laudă moderația, aprobă dreptatea, admiră curajul și râvnesc înțelepciunea. Aceste virtuți sunt mai proprii sufletului decât trupului sănătatea.

Copiilor, iubiți pe părinții voștri! „Părinților, nu întărâtați pe copiii voștri!”³³⁷ Nu spune oare același lucru și firea noastră omească? Pavel, așadar, nu dă un sfat nou, ci întărește legăturile firii. Dacă leoaica îi iubește pe cei născuți din ea, iar lupul se luptă pentru puii lui, ce va spune omul care nu ascultă de poruncă și strică și firea, fie atunci când copilul necinstește bătrânețile tatălui, fie atunci când tatăl prin a doua căsătorie uită pe copiii din prima căsătorie? De nebiruit este la cele lipsite de rațiune dragostea dintre părinți și pui, pentru că Dumnezeu, Cel ce le-a creat, a înlocuit în ele lipsa rațiunii cu bogăția simțirilor. De unde, între mii de oi, mielul, care sare din staul, cunoaște culoarea și glasul mamei, se grăbește spre ea și caută izvoarele sale de lapte? Chiar dacă ar avea puțin lapte ugerile mamelor, mielul se mulțumește cu ele, lăsând la o parte mulțime de ugere îngreunate de lapte; iar mama își cunoaște mielul ei între mii și mii de miei. Un singur glas, aceeași culoare, mirosul la fel la toți – atât cât mirosul nostru îl poate percepe – și totuși la oaie simțirea este mai pătrunzătoare decât perceperea noastră, iar datorită ei fiecare oaie își cunoaște mielul. Cățelul nu are încă dinți și totuși se apără cu gura de cei care îl supără. Vițelul nu are încă coarne și știe unde îi vor crește armele lui.

Acestea sunt o dovadă că firea tuturor viețuitoarelor n-a căpătat de la cineva învățătură pentru cele ce le sunt de folos și că nimic nu este în ele fără rânduială și nehotărnicit, ci toate poartă urmele înțelepciunii Celui care le-a făcut, arătând în ele că au fost aduse pe lume gata pregătite pentru paza și conservarea lor.

³³⁶ Termenul εὐστάθεια înseamnă statornicia în faptele conforme cu natura, cu legile firii. Probabil e un termen stoic; vezi CICERO, *Dialogurile tusculane*, 3, 1. (n. D.P.)

³³⁷ *Efeseni* 6, 4.

Câinele este lipsit de rațiune, dar are un simț la fel de puternic ca și rațiunea. Cele pe care înțelepții lumii le-au descoperit abia după îndelungate străduințe depuse în cursul vieții lor – mă gândesc la combinațiile silogistice –, pe acestea le știe din fire câinele, fără să fie învățat. Când câinele caută urma fiarei, dacă descoperă că urmele se împart în multe direcții, cercetează abaterile fiecărei urme și prin ceea ce face aproape că dă drumul unui glas care construiește un silogism; că își spune: fiara a luat-o sau în partea asta, sau în aceea, sau în cealaltă; dar n-a luat-o nici în partea asta, nici în cealaltă; rămâne deci că a luat-o în partea asta; și astfel, prin eliminarea urmelor false, descoperă urma adevărată. Ce fac mai mult cei care stau serioși în fața diagramelor, trăgând linii în praf, ca din trei premise să elimine două, pentru a găsi adevărul în aceea care a mai rămas? Dar ținerea de minte a acestui animal pentru binefacerile primite pe care dintre cei nerecunoscători față de binefăcători nu-i face de rușine? Se spune despre mulți câini că s-au lăsat să moară peste stăpânii lor uciși în pustie. Unii câini, din dragostea lor fierbinte pentru stăpâni, au fost conducătorii celor care îi căutau pe ucigași și au făcut ca răufăcătorii să fie osândiți.

Ce vor spune cei care nu numai că nu-L iubesc pe Domnul, Care i-a făcut și îi hrănește, dar se împrietenesc cu „cei care grăiesc împotriva lui Dumnezeu nedreptate”³³⁸, care se așază la aceeași masă cu ei și chiar în timp ce mănâncă suferă să fie hulit Cel care-i hrănește?

5. Dar să ne întoarcem la cercetarea creației. Animalele care sunt vâdate cu mai mare ușurință nasc mulți pui. De aceea fac mulți pui iepurii, caprele sălbatice și oile sălbatice, care nasc gemeni, ca să nu li se stingă neamul din pricina animalelor mănătoare de carne. Animalele care le mănâncă pe altele însă fac puțini pui. Astfel, leoaica abia dacă este mama unui leu. Pentru că, după cum se spune, puiul de leu se naște sfâșiind cu vârful unghiilor pântecelul maicii sale. Apoi, viperele³³⁹ ies afară după ce mai întâi mănâncă pântecelul mamei, dând cuvenita plată celeia ce le-a născut. Deci nimic din cele ce există nu este în afara proniei lui Dumnezeu și nici lipsit de grija ce i se cuvine.

³³⁸ Psalmul 74, 5.

³³⁹ Vezi HERODOT, *Istoriei*, III, 108-109. Firește, este vorba de o fantezie a anticilor, lucrurile nu stau așa în realitate. (n. D.P.)

Dacă te uiți chiar la mădulele animalelor, vei vedea că Ziditorul nici n-a adăugat ceva de prisos, nici n-a luat ceva din cele ce erau de neapărată trebuință. Animalelor mâncătoare de carne le-a dat dinți ascuțiți, pentru că de niște dinți ca aceia au nevoie pentru felul hranei lor; iar celor care sunt pe jumătate înarmate cu dinți, le-a dat diferite depozite pentru hrană. Pentru că hrana pe care au luat-o întâi n-a fost fărâmițată îndeajuns, li s-a dat să o aducă iarăși înapoi, pentru ca, rumegând-o, s-o facă proprie pentru hrană. Stomacul întâi, stomacul al doilea, stomacul al treilea și stomacul al patrulea nu sunt de prisos animalelor care le au, ci fiecare dintre ele împlinește o funcție de neapărată trebuință.

Lung îi este gâtul cămilei; este lung ca să-i fie deopotrivă cu picioarele și să poată ajunge iarba cu care se hrănește. Scurt și vârat între umeri este gâtul ursului, al leului, al tigrlui și al tuturor animalelor de acest fel, pentru că nu se hrănesc cu iarbă, nici n-au nevoie să se plece la pământ, că se hrănesc cu carne și se îndestulează din vânatul animalelor.

Pentru ce elefantul are trompă? Pentru că elefantul, care este un animal mare, cel mai mare dintre animalele de pe uscat, care îi sperie pe cei pe care-i întâlnește, trebuia să aibă un trup greu și cu multă carne. Dacă i s-ar fi dat gâtul mare și pe măsura picioarelor, s-ar fi mișcat cu greu și, din pricina covârșitoarei lui greutate, ar fi înclinat totdeauna în jos; dar așa capul îi este legat de șira spinării cu câteva vertebre ale gâtului, iar trompa împlinește funcția gâtului; cu ea aduce mâncarea la gură și soarbe apa. Dar și picioarele elefantului sunt nearticulate, unite ca niște coloane, pentru ca să-i susțină greutatea. Dacă i s-ar fi pus picioare slabe și moi, dese i-ar fi fost dislocările articulațiilor, că n-ar fi putut să-i ușureze greutatea când s-ar fi poticnit și ar fi vrut să se ridice. Așa însă elefantul are sub picior o labă mică și nu are articulație nici în legătura piciorului, nici la genunchi. Pentru că alunecarea articulațiilor n-ar fi putut susține carnea cea multă a animalului, care se revarsă de jur-împrejur și tremură peste tot. De aceea elefantul are nevoie de trompă, care se coboară până la picioare. Nu-i vezi pe elefanți că merg în fruntea falangei de ostași ca niște turnuri însuflețite sau ca niște dealuri de carne, care, prin mișcarea lor care nu poate fi oprită în loc, taie șirul strâns al dușmanilor? Dacă părțile de jos ale elefantului n-ar fi fost făcute pe măsura trupului, elefantul n-ar fi putut trăi niciun an; dar așa unii relatează că elefantul trăiește trei

sute de ani și chiar mai mult decât atât. De aceea trebuia să aibă picioarele tari și nearticulate. Iar hrana, după cum am spus, și-o ia elefantul de jos și o ridică în sus cu trompa, care este în formă de șarpe și flexibilă. Așa că adevărat este cuvântul că în cele create nu poți găsi nimic de prisos și nici vreo lipsă. Iar pe acest animal, care este atât de mare prin volumul lui, Dumnezeu ni l-a supus nouă, încât poate fi învățat să ne înțeleagă și să primească loviturile ce i se dau. Prin aceasta ni se arată lămurit că Dumnezeu ne-a supus nouă toate, pentru că ne-a făcut după chipul Său³⁴⁰.

Poți vedea înțelepciunea cea nepătrunsă a lui Dumnezeu nu numai în animalele cele mari, dar și în cele mai mici vietăți poți admira lucruri foarte minunate. După cum nu mă arăt uimit mai mult de vârfurile cele înalte ale munților, care, pentru că sunt aproape de nori și le bat neconținut vânturile, păstrează zăpada pe ei, deci nu mă minunez mai mult de ele decât de văile cele adânci, care scapă nu numai de vânturile care suflă cu tărie, dar au și un aer totdeauna cald, tot așa, și în alcătuirea trupurilor animalelor, nu mă minunez mai mult de mărimea elefantului decât de șoarece, care sperie pe elefant, decât de acul cel foarte fin al scorpionului, pe care Marele Meșter l-a găurit ca pe un fluier, încât prin el introduce veninul în cei pe care îi rănește. Nimeni, din pricina asta, să nu-L învinuiască pe Făcător că a adus pe pământ și animale veninoase care ne vatămă viața și ne sunt dușmani! Atunci ar trebui să-l învinuim și pe acel pedagog care readuce la ordine ușurătatea tinereții, înțeleptind pe cel nestăpânit cu lovituri și bice.

6. Fiarele sunt o dovadă de credință! Ai încredere în Domnul? „Peste aspidă și vasilisc vei păși și vei călca peste leu și peste balauri.”³⁴¹ Prin credință vei avea puterea să calci peste șerpi și scorpioni. Nu știi oare de Pavel? Pe când Pavel aduna găteje, s-a prins o viperă de mâna lui și nu l-a vătămat cu nimic, pentru că sfântul a fost găsit plin de credință³⁴². Dar, dacă ești necredincios, teme-te, nu atât de fiară, cât de necredința ta, prin care ajungi să fii vătămat ușor de orice stricăciune!

Simt însă iarăși că-mi cereți să vă vorbesc despre facerea omului și mi se pare că aproape îi aud pe ascultători strigând în inimile

³⁴⁰ *Facerea* 1, 27.

³⁴¹ *Psalmul* 90, 13.

³⁴² *Faptele Apostolilor* 28, 3-6.

lor: „Ne-ai dat învățături despre firea celor care sunt sub stăpânirea noastră, dar despre noi nu știm nimic!” Trebuie să vorbesc neapărat și despre om, cu toate că mă reține o sfială. Da, într-adevăr, lucrul cel mai greu dintre toate pare a fi să te cunoști pe tine însuși. Pentru că nu numai ochiul, care le vede pe cele din afară de el, nu poate să se vadă pe el însuși, dar chiar și mintea noastră, care vede repede păcatul altuia, este zăbavnică în a-și cunoaște propriile ei păcate. De aceea și acum cuvântul meu le-a înfățișat pe cele străine, dar, când e vorba de cercetarea celor ale mele, este leneș și plin de sfială, cu toate că cel care se cercetează cu pricepere pe sine însuși poate cunoaște pe Dumnezeu, nu atât din alcătuirea cerului și a pământului, cât și din alcătuirea propriei noastre firi, așa precum spune și profetul: „Minunată s-a făcut știința Ta cea din mine”³⁴³, cu alte cuvinte, cunoscându-mă pe mine, am cunoscut covârșitoarea Ta înțelepciune.

„Și a zis Dumnezeu: «Să facem pe om».”³⁴⁴ Unde-mi este acum iudeul care nu cu mult timp în urmă – când lumina teologiei strălucea ca prin niște ferestre, când a doua Persoană era arătată în chip tainic, că nu Se arătase încă vădit – se lupta cu adevărul, spunând că Dumnezeu a vorbit cu El Însuși? Fiindcă zicea: „Dumnezeu a spus și Dumnezeu a făcut. «Să se facă lumină și s-a făcut lumină»”³⁴⁵. Într-adevăr, chiar și atunci era evidentă absurditatea lor în cele ce spuneau! Care fierar sau tâmplar sau cizmar, stând singur în fața uneltelor sale, fără să fie alături de el un ajutor, își spune lui însuși: „Să facem cuțitul” sau: „Să încheiem plugul” sau: „Să lucrăm încălțăminte”? Nu îndeplinește oare în tăcere lucrarea pe care o are de făcut? Într-adevăr, cumplită vorbărie! Să te faci ție însuși stăpân și supraveghetor și să te îndemni pe tine însuși tiranic și silnic! Totuși cei care nu s-au sfiit să-L calomnieze pe Domnul, oare ce nu pot ei să spună când limba le este deprinsă cu minciuna? Cuvintele Scripturii însă le închid desăvârșit gura.

„Și a zis Dumnezeu: «Să facem pe om».” Spune-mi, este oare și acum vorba de o singură Persoană? Nu! Fiindcă nu este scris: „Să se facă om!” Atâta vreme cât nu se arătase omul – omul care avea să fie

³⁴³ Psalmul 138, 5.

³⁴⁴ *Facerea* 1, 26. FILON DIN ALEXANDRIA, în *Despre facerea omului*, 24, vorbește de o conlucrare a forțelor binelui și ale răului în crearea omului, de unde și ambivalența firii omenestii. (n. D.P.)

³⁴⁵ *Facerea* 1, 3.

instruit –, predica teologiei era ascunsă în adânc; dar acum, la face-rea omului, credința se descoperă și dogma adevărului se arată clar.

„Să facem pe om!” Ascultă, tu care lupți împotriva lui Hristos, ascultă că Dumnezeu vorbește cu Cel care a luat parte cu El la face-rea lumii, cu Cel „prin care a făcut și veacurile³⁴⁶, Care ține pe toa-te cu cuvântul puterii Sale”³⁴⁷! Dar luptătorul acesta împotriva lui Hristos nu primește în liniște cuvântul drepte credințe. După cum fiarele acelea care urăsc cumplit pe om, de îndată ce sunt închise în cuștile care sunt închisoarea lor, își dau pe față cruzimea, dar nu pot să-și satisfacă furia, tot așa și neamul acesta, dușman al ade-vărului, iudeii, nemaiavând ce să spună, spun că multe sunt persoanele cărora Dumnezeu le-a adresat cuvânt: „Îngerilor, care stau în jurul lui Dumnezeu, lor le-a spus: „Să facem pe om!” Născocire iudaică! Basm ieșit din ușurătatea minții lor! Ca să nu primească o singură persoană, introduc mii. Îndepărtând pe Fiul, dau slujitorilor vrednicia de sfătuitori. Fac din cei care sunt robi împreună cu noi domni ai creării noastre. Omul când ajunge la desăvârșire este ridicat la vrednicia îngerilor. Dar care creatură poate fi egală Creatorului?

Uită-te și la cuvintele care urmează: „După chipul nostru”³⁴⁸. Ce spui în fața acestor cuvinte? Nu cumva unul și același este chipul lui Dumnezeu și al îngerilor? Că trebuie neapărat ca aceeași formă să aibă și Fiul, și Tatăl. Negreșit înțelegem forma așa cum se cuvine lui Dumnezeu, nu în chip trupesc, ci după însușirea dumnezeirii.

Ascultă și tu, care ești din proaspăta tăiere-împrejur³⁴⁹, care profesezi iudaismul, făcând-o pe creștinul! Cui îi spune Dumnezeu: „După chipul nostru”? Cui altcuiva decât „Celui care este strălucirea slavei și chipul ipostasului”³⁵⁰, Care este „chipul Dumnezeului celui nevăzut”³⁵¹? Deci propriei Sale icoane vii, Celui care a spus: „Eu și Tatăl una suntem”³⁵² și: „Cel care M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl”³⁵³. Acestuia Îi spune: „Să facem pe om după chipul Nostru”. Deci, acolo unde-i un singur chip, unde-i neasemănarea?

³⁴⁶ *Evrei* 1, 2.

³⁴⁷ *Evrei* 1, 3.

³⁴⁸ *Facerea* 1, 26.

³⁴⁹ *Cf. Filipeni* 3, 2.

³⁵⁰ *Evrei* 1, 3.

³⁵¹ *Coloseni* 1, 15.

³⁵² *Ioan* 10, 30.

³⁵³ *Ioan* 14, 9.

„Și a făcut Dumnezeu pe om.”³⁵⁴ Scriptura nu spune: „Au făcut”. A evitat aici pluralul persoanelor. Instruind pe iudei prin primele cuvinte³⁵⁵, iar prin ultimele³⁵⁶ excluzând păgânismul, Scriptura revine cu tărie la monadă, ca să Îl înțelegi pe Fiul împreună cu Tatăl și să fugi de primejdia politeismului.

„După chipul lui Dumnezeu l-a făcut pe el.”³⁵⁷ Iar și Scriptura vorbește de persoana Celui care a lucrat împreună cu El. Că n-a spus: „După chipul Lui”, ci: „După chipul lui Dumnezeu”.

În ce are omul „chipul lui Dumnezeu” și cum participă la „asemănare”³⁵⁸, vă voi spune, dacă va da Dumnezeu, în alte cuvântări.

Acum atâta să fie spus: dacă este un singur chip, de unde ți-a venit nefericita rătăcire de la dreapta credință să spui că Fiul nu este asemenea cu Tatăl? Câtă nerecunoștință! Asemănarea de care te-ai împărtășit n-o dai Binefăcătorului? Socotești că ești stăpân pe cele pe care le-ai primit prin har și nu-l îngădui Fiului să aibă fireasca asemănare cu Cel care L-a născut?

Dar seara, care a trimis de demult soarele spre asfințit, ne poruncește să tăcem. Să lăsăm cuvântul nostru să se odihnească aici, mulțumindu-se cu cele spuse. Acum am spus numai atât ca să vă deștept râvna. O cercetare mai pe larg o vom face, cu ajutorul Duhului, în cuvintele ce vor urma. Plecați-mi, bucurându-vă, adunare iubitoare de Hristos! În locul oricărei mâncări scumpe și a dulciurilor de multe feluri, împodobiți cinstitele voastre mese cu pomenirea celor spuse aici.

Să se rușineze anomeul³⁵⁹, să fie făcut de rușine iudeul, să se bucure de dogmele adevărului cel binecredincios și să fie slăvit Domnul, Căruia [I se cuvin] slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

³⁵⁴ *Facerea* 1, 27.

³⁵⁵ Prin: „Să facem pe om după chipul Nostru”.

³⁵⁶ Prin: „Și a făcut Dumnezeu pe om”.

³⁵⁷ *Facerea* 1, 27.

³⁵⁸ *Facerea* 1, 26.

³⁵⁹ Anomeu, eretic arian extremist, care tăgăduia deoființimea Fiului cu Tatăl, susținând că Fiul nu are nicio asemănare cu Tatăl.

OMILII DESPRE FACEREA OMULUI

INTRODUCERE

„Dar seara, care a trimis de demult soarele spre asfințit, ne poruncește să tăcem. Să lăsăm cuvântul nostru să se odihnească aici, mulțumindu-se cu cele spuse. Acum am spus numai atât cât să vă deștept râvna. O cercetare mai pe larg o vom face, cu ajutorul Duhului, în cuvintele ce vor urma.”¹

Aceste cuvinte erau rostite de Sfântul Vasile cel Mare în finalul cuvântărilor sale la Hexaemeron. Ne putem întreba dacă această promisiune a fost respectată. O lungă perioadă de timp s-a considerat că Sfântul Grigorie de Nyssa ar fi dus la îndeplinire această promisiune, însă cercetarea atentă a tradiției manuscrise a omiliilor *Despre facerea omului* a dus la o altă concluzie². De aceea, locul lor firesc este aici, în continuarea celorlalte omilii.

Cele două omilii privitoare la facerea omului, ca și cea *Despre rai*, se constituie ca un corolar firesc³ al celor nouă *Omilii la Hexaemeron* ale Sfântului Vasile cel Mare: „Căci, precum ne luminează de Dumnezeu insuflata Scriptură⁴, ar fi fost nedrept să nu învățăm și cele despre nașterea noastră, după ce mai înainte am fost învățați despre fiare, despre viețuitoarele care înoată, despre vite și cele zburătoare, despre cer și cele ce se află în cer, despre pământ și despre cele care se află pe pământ”⁵. Însă, de-a lungul timpurilor, manuscrisele acestor două omilii au fost atribuite fie Sfântului Vasile, fie fratelui său, Sfântul Grigorie de Nyssa⁶. Editorii operelor basilieni și patrologii au atribuit opera de față unuia dintre acești

¹ *Omilia a IX-a la Hexaemeron*, 6.

² Astfel înțelegem că afirmația din *Despre facerea omului*, I, 1 nu este o ficțiune literară: „Purced să-mi împlinesc o mai veche datorie, a cărei îndeplinire [am tot amânat-o], nu din pricina unei rele voințe, ci din cauza slăbiciunii trupesti”.

³ De altfel, numărul de douăsprezece omilii privitoare la creație are o semnificație simbolică evidentă.

⁴ 2 *Timotei* 3, 16.

⁵ *Despre facerea omului*, I, 1.

⁶ Este straniu faptul că acesta din urmă nu le menționează în operele sale privind creația lumii și a omului.

doi mari teologi, însă, potrivit celor mai recente cercetări⁷, paternitatea basiliană a operei apare ca foarte probabilă.

Tradiția manuscrisă ne-a păstrat două versiuni ale textului omiliilor *Despre facerea omului*: una lungă, editată în *Patrologia Migne*, și una scurtă⁸, care este considerată a fi opera basiliană originală, cealaltă versiune mai întinsă fiind o amplificare și completare a textului realizate ulterior, în vremea disputelor iconoclaste.

Separția care s-a produs între *Omiliile la Hexaemeron* și *Despre facerea omului* se explică prin faptul că, după rostirea *Omiliilor la Hexaemeron*, Sfântul Vasile s-a îmbolnăvit și și-a întrerupt o vreme activitatea omiletică. Între timp, cele nouă omilii despre facerea lumii au circulat printre contemporani, corpusul celor nouă omilii impunându-se ca o operă de sine stătătoare. Ulterior, Sfântul Vasile a rostit și cele două omilii despre facerea omului⁹. Cele două omilii se constituie de fapt într-un micro-tratat antropologic de o covârșitoare importanță, nu doar datorită conținutului, ci și fiindcă reprezintă ultima operă a Sfântului Vasile cel Mare. Omiliile încep și se sfârșesc prin evocarea minunii reprezentate de ochiul uman și de vedere. Astfel, structura este una chiasmică, simetrică și, totodată, simbolică: alcătuirea și menirea omului sunt așezate în perspectiva vederii spirituale, a contemplației mistice. Structura internă a celor două omilii este constituită de comentariul exegetic al referatului biblic privind creația omului.

Omilia întâi debutează cu afirmarea necesității cunoașterii de sine și cu zugrăvirea minunii care este corpul omenesc. Apoi, Sfântul prezintă modul creării omului: sfatul treimic și plămădirea omului alcătuit din suflet și trup. În continuare, se abordează problematica raportului dintre chipul lui Dumnezeu în om și posibilitatea acestuia de a ajunge la asemănare. Omul, creat bărbat și femeie, este menit a fi stăpânul întregii naturi, dar, din pricina păcatului, ajunge el supus acesteia. În fața Legii divine bărbatul și femeia sunt perfect egali, ei având aceleași drepturi, aceleași daruri și înzestrări raționale și spirituale.

⁷ Cf. Alexis SMET, Michel ESBROECK, „Introduction”, în: BASILE DE CÉSARÉE, *Sur l'origine de l'homme*, col. *Sources Chrétiennes*, 160, Les Éditions du Cerf, Paris, 1970, p. 14 ș.u.

⁸ Această versiune este publicată în ediția citată la nota precedentă, ediție după care a fost realizată și traducerea celor două omilii, studiul introductiv și notele oferindu-ne prețioase detalii utilizate în alcătuirea notelor și comentariilor.

⁹ Și, foarte probabil, pe cea *Despre rai*. Așa se explică faptul că autorii greci și latini contemporani sau posteriori nu amintesc de aceste trei omilii.

Omilia a doua continuă demersul antropologic al arhiepiscopului Cezareei Capadociei, înfățișând admirabil antinomia dintre măreția omului și originea sa umilă, din țărâna pământului. Se discută despre plăsmuirea corpului omenesc, apoi este analizată porunca dată de Dumnezeu neamului omenesc: „*Creșteți și vă înmulțiți...*”, insistându-se asupra dimensiunii duhovnicești a „creșterii”. În final, se discută despre teoriile eshatologice privind Ziua a Opta. Admirând paradoxala condiție umană, Sfântul Vasile concluzionează că atitudinea autentică a omului trebuie să fie smerenia în fața Creatorului, creatura neuitând vreodată originea sa umilă. Totuși tratatul se încheie într-un ton optimist, zugrăvindu-se unul dintre cele mai complexe și mai însemnate organe omenesci, ochiul.

Sfântul Vasile distinge între cele două dimensiuni ale creației divine: cea spirituală (ποίησις) și cea materială (πλάσις): „Psalmistul a învățat diferența dintre creație și plăsmuire zicând: «Măinile Tale m-au făcut și m-au plăsmuit»¹⁰. A creat omul launtric și a modelat omul exterior. Pentru că modelarea se potrivește lutului, iar creația, pentru ceea ce este după chip. Astfel, carnea a fost modelată, iar sufletul creat”¹¹. Universul a fost creat prin simpla rostire a unui cuvânt. În cazul omului, Dumnezeu procedează altfel. Mai întâi, aflăm de un sfat al Sfintei Treimi, în urma căruia Dumnezeu Însuși plămădește trupul omului din țărână și-i creează din nimic sufletul. Omul este creat după imaginea Fiului. Astfel, omul este mai presus de planul animal, dobândind prin creația sa specială o demnitate divină. În plus, afirmă Sfântul Vasile, creația omului nu este definitivată. Dumnezeu i-a lăsat omului posibilitatea să își aducă propria contribuție, dobândind și asemănarea cu Dumnezeu.

În cele două omilii este trasat destinul universal al omului. La început, este abordată problematica aducerii la ființă a omului, structura și menirea lui – creșterea spirituală, înmulțirea și stăpânirea pământului –, iar spre final, restaurarea demnității pierdute și împlinirea umanității în perspectiva eshatologiei: „În acea [zi] marea va fi încremenit, făptura va fi amuțit, natura va fi fost cuprinsă de moarte, orice meșteșug al retoricii va fi ajuns nefolositor

¹⁰ Psalmul 118, 73.

¹¹ *Despre facerea omului*, II, 3.

din cauza cereștii veniri. Atunci dreptii vor fi răpiți, atunci carul dreptilor va fi norul, iar călăuzele lor, îngerii. În acea clipă, dreptii, asemenea stelelor, vor urca de pe pământ către cer. Însă păcătoșii înlănțuiți, ferecați de propriile poveri ale păcatelor, se vor prăvăli în abis, împreună cu conștiința lor chinuită¹².

Omiliile se remarcă printr-o exegeză literală a Scripturii, marile teolog capadocian denunțând indirect excesele alegorizante ale unor teologi contemporani, dar și propensiunea exagerată a altora către disciplinele profane¹³.

Problematica teologică a lucrării se conturează în jurul distincției fundamentale a antropologiei creștine, cea dintre *chip* și *asemănare*. Chipul (εἰκών) constă din partea rațională a omului, prin care stăpânește asupra animalelor, dar și asupra fiarelor lăuntrice, patimile¹⁴. Asemănarea cu Dumnezeu (ὁμοίωσις) este dobândită prin efortul ascetic al voinței libere: „Astfel, istorisirea din cartea *Facerii* este o școală a vieții omenești. «Să facem om după chip»: să aibă prin creație ceea ce este după chip, dar după asemănare să devină. [Domnul] ți-a dat această capacitate. Dacă te-ar fi creat și după asemănare, unde ar mai fi fost slava ta? Pentru ce ai mai fi fost încununat? Și, de ți le-ar fi dăruit pe toate Creatorul, cum ți s-ar mai fi deschis Împărăția cerurilor? În clipa de față însă [o parte] ți-a fost dată, iar [alta] a fost lăsată neîmplinită, ca tu însuși să o duci la desăvârșire, pentru a te învrednici să primești răsplată de la Dumnezeu¹⁵».

Asemănarea cu Dumnezeu reprezintă adevărata împlinire a chipului: „Ai devenit asemănător cu Dumnezeu prin bunătate, prin îndelungă răbdare, prin milostivire, prin dragoste reciprocă și prin iubire de frați, prin ura față de rău și prin stăpânirea patimilor păcatului, astfel încât să ai [cu adevărat] demnitatea de a stăpâni¹⁶». Această distincție fundamentală între *chip* și *asemănare* este specifică teologiei Sfântului Vasile cel Mare și constituie un argument important în vederea stabilirii paternității operei de față.

¹² *Despre facerea omului*, II, 11.

¹³ În câteva pasaje distingem aluzii la doctrina anomeului Eunomie.

¹⁴ „Ai devenit tu, cu adevărat, stăpân al fiarelor sălbatice, dacă le stăpânești pe cele din afară, însă pe cele dinăuntru le lași fără de împărat?” (*Despre facerea omului*, I, 19). Omul este împăratul creației exterioare, iar ostilitatea manifestată de aceasta față de el este explicată prin ostilitatea lăuntrică a patimilor.

¹⁵ *Despre facerea omului*, I, 15.

¹⁶ *Despre facerea omului*, I, 18.

Antropologia omiliilor de față este profund biblică și va deveni normativă pentru teologia ortodoxă. Omul este creat de Dumnezeu, constituit din trup și suflet; sufletul nu este o emanație divină, ci este creat de Dumnezeu în același timp cu trupul¹⁷.

Într-o epocă în care inegalitatea sexelor era un fapt cvasi-unanim acceptat, arhiepiscopul Cezareei Capadociei scrie rânduri ca acestea: „Neîndoielnic, sufletul [femeii] și [sufletul] bărbatului au aceeași demnitate. Deosebirea este în privința acoperămintelor”¹⁸.

Așadar, în fața lui Dumnezeu și în fața vieții spirituale, bărbatul și femeia sunt perfect egali: „Astfel, și femeia are [calitatea] de a fi fost creată după chipul lui Dumnezeu, ca și bărbatul. În același chip, firile lor au aceeași demnitate, virtuțile sunt egale, aceleași cununile și asemănătoare osânde. Să nu zică [femeia]: «Sunt slabă». Slăbiciunea este a cărnii, puterea se află în suflet. Așadar, de vreme ce chipul lui Dumnezeu [presupune existența] unei demnități egale, urmează că [bărbatul și femeia] vor avea aceeași demnitate, atât în privința virtuții, cât și în împlinirea faptelor bune. Nu există nicio dezvinovățire pentru cea care ar dori să se justifice prin slăbiciunea trupului. Și ce dacă aceasta este în primul rând o persoană firavă din fire? Dar, prin milostivire față de alții, este nestrămutată în încercări și înflăcărată în privegheri. Se poate întrece firea bărbatului cu cea a femeii care își petrece viața în răbdare stăruitoare? Oare este bărbatul în stare să imite statornicia femeilor în posturi, în osteneala rugăciunilor, în lacrimi îmbelșugate, în râvna lor pentru milostenie?”¹⁹

În finalul omiliilor, Sfântul Vasile abordează profunda temă a Zilei a Opta. Aici, teologul capadocian nu se lansează în interpretări alegorice sofisticate ori în prezentarea unor aspecte controversate ale antropologiei, deși recunoaște că ar putea realiza acest lucru. Ca un catehet atent la auditoriu, știe să selecteze conținuturile predate și să-și adapteze discursul la nivelul cultural al celor ce îl ascultă: „Însă cel care are o oarecare pricepere cu privire la acestea știe că la noi tezaurul acestor [speculații] este neglijat. Astfel încât, dacă [la ei] știința numerelor este ceva de mare însemnătate, aici există numai semintele aritmeticii. Noi însă, fără a ne lăuda, am furat aici

¹⁷ *Despre facerea omului*, II, 3.

¹⁸ *Despre facerea omului*, I, 18.

¹⁹ *Despre facerea omului*, I, 18.

câteva mărunțișuri din aceste mari tratate, însă nu ne vom preocupa mai mult de acestea, fiindcă ele provin din înțelepciunea lumii sau lucrează prin cele ce provin din înțelepciunea lumii. Prin urmare, ca să dovedim că acelea ce sunt căutate de ei cu cea mai mare sânguință pentru noi sunt de disprețuit, să trecem sub tăcere cele cu privire la aceste probleme; de altfel, cercetarea cu privire la acestea nu este ușor de priceput pentru întreg poporul²⁰. Ca un autentic păstor de suflet, marele capadocian nu pierde din vedere faptul că scopul principal al omiliei nu este parada de erudiție ori hrănirea curiozității, ci folosul duhovnicesc al ascultătorilor: „Biserica, cea care se află aici de față, nu așteaptă să audă cuvântări uimitoare, ci caută dezlegări pentru problemele duhovnicești care privesc edificarea [sufletului]”²¹.

Ultima operă teologică a marelui capadocian²², deși nefinisată, rămâne totuși un pilon fundamental al antropologiei creștine. Geniul teologic și literar al Sfântului a reușit să întocmească o cuvântare directă, într-un stil limpede și vibrant, îmbinând dogma teologică inefabilă cu o profundă și ardentă trăire creștină. Deși zugrăvește în pagini remarcabile demnitatea împărătească a omului, Sfântul Vasile nu uită să tempereze orgoliul uman, reamintind ascultătorilor că smerenia este adevărata cunoaștere de sine și cea mai eficientă armă împotriva păcatului: „Când alergi purtat de poftă, de fapt alergi către pământ. Cugetă de unde ai venit! Dacă te gândești că te vei risipi în pământ, va înceta și nebulia poștei. «Pământ ești și în pământ te vei întoarce»²³. Amintește-ți că aceste mădulare care zvâcnesc acum sau această poftă de o clipă a cărnii peste puțină vreme nu vor mai fi, după ce mădularele se vor fi risipit în pământ. Amintește-ți de propria fire și orice imbold către rău se va topi. Această amintire ne va fi o adevărată filacterie împotriva oricărui păcat. Dumnezeu l-a plâsmuit pe om din țărâna pământului. Frumoasă este smerenia, potrivită în chip firesc cu amintirea [originii noastre umile]. Dacă [Scriptura] ar fi spus: «Dumnezeu l-a plâsmuit pe om luând o parte din cer», nu ar trebui să ne îndreptăm privirea către cer ca să ne amintim de firea noastră? Amintirea nimicului pe care îl reprezentăm se află la îndemâna noastră și sub

²⁰ *Despre facerea omului*, II, 8.

²¹ *Despre facerea omului*, II, 8.

²² Dacă nu luăm în considerare omilia *Despre rai*.

²³ *Facerea* 3, 19.

pașii noștri. Apleacă-te spre pământ și gândește-te că ai fost modelat din ceea ce este înrudit prin fire cu pământul și din ceea ce în tine este vrednic de lepădat. Prin urmare, ce este oare mai demn de disprețuit decât noi? Cine ar fi vrednic să ne ponegrească mai mult decât noi înșine?²⁴

²⁴ *Despre facerea omului*, II, 13.

DESPRE FACEREA' OMULUI

Omilia I

Despre [crearea] „după chip”

1. Purced să-mi împlinesc o mai veche datorie, a cărei înfăptuire [am tot amânat-o], nu din pricina unei rele voințe, ci din cauza slăbiciunii trupești, fiindcă suntem mereu datori [a îndeplini] cele mai necesare pentru cei ce ne ascultă. Căci, precum ne luminează de Dumnezeu insuflata Scriptură², ar fi fost nedrept să nu învățăm și cele despre nașterea noastră³, după ce mai înainte am fost învățați despre fiare, despre viețuitoarele care înoată, despre vite și cele zburătoare, despre cer și cele ce se află în cer, despre pământ și despre cele care se află pe pământ. Precum ochii noștri, atunci când privesc la cele ce se află în afara lor, nu se văd pe ei înșiși până nu ating ceva moale sau tare care să reflecte privirea⁴, astfel încât, grație reflexiei înapoi, să se poată privi pe ei înșiși, în același fel și mintea noastră, privind către alte lucruri, nu se mai poate privi pe sine, precum ne muștră și Scripturile. Căci, când lumina se răsfrânge în aceasta⁵, face să se vadă limpede toate cele ce sunt înăuntru. Dar, de vreme ce nu [dorim să] ne înțelegem pe noi înșine și suntem nepăsători față de propria

¹ În *Patrologia Migne*, titlul lucrării este: *Despre alcătuirea omului* (Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς). În ediția *Sources Chrétiennes*, utilizată pentru traducerea de față, titlul este: *Despre facerea omului* (Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως); γένεσις – „origine, sursă, început, naștere, producere, modul producerii”.

² 2 *Timotei* 3, 16.

³ A oamenilor. După ce omiliile anterioare au avut caracter cosmologic, ultimele două au ca tematică antropologia teologică.

⁴ Cele două omilii, de fapt un micro-tratat antropologic, încep și se sfârșesc cu evocarea minunii reprezentate de ochiul uman și de vedere. Astfel, structura este una chiastică, simetrică.

⁵ În minte.

alcătuire, ne dovedim ignoranți față de ceea ce suntem și față de scopul existenței noastre⁶. Vom rămâne astfel în cea mai [vinovată] lipsă de grijă față de noi înșine, ignoranți față de cunoașterea celor ce ne sunt la îndemână și a celor mai mărunte lucruri care se află întru noi.

2. Au fost dedicate nenumărate lucrări și o mare sânguință pentru ceea ce privește trupul și pentru toate cele care țin de noi. Dacă vei urmări medicina, vei descoperi câte ne povestește despre funcțiile celor ce țin de [trupul] nostru, câte canale tainice a descoperit în alcătuirea noastră lăuntrică, prin mijlocirea disecției: cele ce sunt păstrate înăuntru celor ascunse privirii, încordarea întregului trup pentru a răsufla, canalele respirației, vasele de sânge, inhalarea aerului, așezarea în apropierea inimii a unui foc⁷ care încălzește, mișcarea neconținută a răsuflării în jurul inimii. Și încă mii de acestea filozofează⁸ [acei învățați], lucruri privitor la care noi nu suntem deloc pricepuți, deoarece nu am dedicat niciun răgaz cercetării acestui domeniu [al cunoașterii] și fiindcă nimeni nu înțelege deloc ceea ce este el însuși. Noi însă suntem mulțumiți să cercetăm mai curând cerul decât pe noi înșine. Așadar, nu disprețui minunea care se află întru tine. Neîndoielnic, ești mic, după cum socotești, însă discursul care urmează îți va dezvălui propria măreție. Pentru aceea și înțeleptul David, cunoscându-se în chip deplin pe sine și cercetându-se cu atenție, proclamă: „Minunată este cunoașterea Ta [pe care o dobândesc] dinăuntru meu”⁹, am descoperit cu multă uimire cunoașterea cea despre Tine. Dar de unde dinăuntru meu? „Cunoașterea Ta [pe care o dobândesc] dinăuntru meu este minunată”, pentru că, prin mine, am înțeles arta [cu care am fost plăsmuit], cu câtă înțelepciune a fost trupul meu alcătuit și, plecând de la această smerită capodoperă, am cunoscut măreția Creatorului.

⁶ Precum vor afirma Părinții greci ulteriori, omul nu este un microcosmos (ARISTOTEL, *Fizica*, IX, 2), ci un macrocosmos (SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL), de fapt, întreg universul își află sensul și menirea în om. Pentru a cunoaște lumea, trebuie să ne cunoaștem pe noi înșine.

⁷ Literal: „Altar”.

⁸ În Antichitate, denumirea de „filozofie” nu se aplica exclusiv sferei speculative ca în zilele noastre, ci desemna cultura și știința în general. Filozoful era om de știință și invers (vezi, de pildă, Aristotel).

⁹ *Psalmul* 138, 6.

3. „Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră.”¹⁰ Alaltăieri¹¹, a fost înfățișat îndeajuns, deși în treacăt, ce înseamnă acest cuvânt și pentru cine este [rostit]. Biserica are o explicație pentru aceasta: fiindcă ea deține, în primul rând, credința, mai convingătoare decât demonstrația. „Să facem om.” De aici începe să te cunoști! Această expresie nu a mai fost însemnată în scris pentru niciuna dintre cele plăsmuite [de Dumnezeu]. Lumina a fost creată, dar porunca a fost simplă, [fiindcă] Dumnezeu a spus: „Să se facă lumină!”¹² [La fel s-a făcut] și cerul și nu a existat nicio sfătuire privitoare la [crearea] cerului. [La fel și pentru] luminători nu a existat nicio sfătuire înainte [de crearea lor]. Cât despre mările și oceanele cele fără de margini, au fost și ele aduse la ființă printr-o [simplă] poruncă. Peștii de toate felurile au venit la existență după rostirea unei porunci. În același chip s-a petrecut și cu fiarele sălbatice, cu vitele, cu cele care înoată și cu cele care zboară. A spus și s-a făcut. Dar în clipa de față, când încă nu exista omul, a avut loc o sfătuire privitoare la el. [Dumnezeu] nu a rostit ca și pentru celelalte: „Să se facă omul!” Recunoaște-ți propria demnitate! Nu a purces la crearea ta prin mijlocirea unei porunci, ci a avut loc în Dumnezeu o sfătuire pentru chipul în care urma să fie adus la viață această ființă¹³ demnă de cinste. „Să facem” se sfătuiește Înțeleptul, iar Meșterul cugetă întru Sine. Oare Îi lipsește arta ori dorește să-Și dea osteneala pentru a dăruia capodoperei Sale rotunjime, desăvârșire și precizie? Sau [dorește] să te arate a fi desăvârșit în fața Lui?

4. Ai învățat [deci că sunt] două persoane¹⁴: cel care vorbește și cel către care este [adresat] cuvântul. Pentru ce nu a rostit: „Să faci [acum]”, ci: „Să facem om”¹⁵? Ca să iei cunoștință de autoritatea Sa și ca nu cumva, recunoscându-L pe Tatăl, să-L treci cu vederea pe Fiul. Și ca să cunoști că Tatăl a creat prin Fiul, iar Fiul a zidit

¹⁰ *Facerea* 1, 26.

¹¹ Omilia de față le continuă pe cele anterioare la I Hexaemeron.

¹² *Facerea* 1, 3.

¹³ Literal: ζῷον τίμιον – „animal vrednic de cinste”.

¹⁴ Termenul folosit este cel de πρόσωπον – „ceea ce se află în fața chipului, mască, figură, înfățișare, persoană”.

¹⁵ Pluralul există nu doar în *Septuaginta*, ci și în *Textul masoretic*. Interpretarea iudaică (vezi Filon) afirmă că aici Iahve discută cu îngerii sau că se utilizează un plural al majestății. Interpretarea creștină (Teofil de Antiohia, Sfântul Irineu, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur) oferă o perspectivă treimică asupra acestui pasaj.

[toate] prin voința Tatălui. Și așa să slăvești pe Tatăl în Fiul și pe Fiul în Duhul Sfânt. Așadar, tu ai fost creat ca o lucrare comună, pentru a fi un închinător comun al Amândurora¹⁶, neîmpărțind prin închinare dumnezeirea, ci păstrându-i unitatea. Privește un fapt istoric potrivit formei¹⁷, însă [un adevăr] teologic potrivit sensului [mai adânc]. „Și Dumnezeu a făcut pe om.” „Să facem!”¹⁸ Nu a spus: „Și au făcut”, ca să nu îți iei de aici pretexte pentru politeism. Dacă ar fi introdus pluralul persoanei, oamenii și-ar fi luat libertatea de a-și îngămădi o sumedenie de dumnezei. Acum însă [este spus]: „Să facem!” pentru ca să-I recunoști pe Tatăl și pe Fiul și pe Duhul Sfânt.

[Cuvintele:] „Și a făcut Dumnezeu omul” [sunt rostite] ca să concepi unitatea dumnezeirii, fără să unifici ipostasurile, ci [aceasta se petrece numai] în ceea ce privește lucrarea¹⁹ [acestora], ca să aduci o singură slavă [lui Dumnezeu] fără să împarți închinarea, nici să o risipești în politeism. Nu a spus: „Dumnezeii au făcut omul”, ci: „Dumnezeu a făcut”. Tatăl are un ipostas propriu, Fiul un [ipostas] propriu și Duhul Sfânt un [ipostas] propriu. Deci pentru ce nu sunt trei dumnezei? Fiindcă este o singură dumnezeire. Căci contemplant o singură dumnezeire în Tatăl, pe aceeași și în Fiul și tot pe aceasta și în Duhul Sfânt. Fiindcă [dumnezeirea] are o formă unică în fiecare și, avându-și originea în Tatăl, este aceeași în Fiul. De aceea [primește] și de la noi o închinare și o preamărire unică. Prologul creării noastre este o adevărată teologie.

5. „Să facem om după chipul și asemănarea Noastră.”²⁰ Am fost creați după chipul lui Dumnezeu. Așadar, în ce fel după chipul lui Dumnezeu? Să ne curățim inima întinată cu percepții grosolane și cu noțiuni nesăbuite despre Dumnezeu. Dacă am fost creați după chipul lui Dumnezeu, precum spune [Scriptura], atunci avem aceeași înfățișare²¹ ca Dumnezeu? [Aflăm] despre Dumnezeu că are ochi, urechi, cap, mâini, picioare cu care

¹⁶ Al Tatălui și al Fiului.

¹⁷ Σχήμα – aici cu înțelesul de „sens literal, istoric, al versetului biblic”.

¹⁸ *Facerea* 1, 27, 26.

¹⁹ Sfântul Vasile utilizează aici termenul δύναμις – „putere, forță” –, deși, în general, pentru relațiile dintre Persoanele divine și pentru lucrarea Lor exterioară va utiliza ἐνέργεια.

²⁰ *Facerea* 1, 26.

²¹ Μορφή – „formă exterioară, înfățișare, aspect, aparență”.

pășește, șezut pe care Se așază – căci se spune în Scriptură că Dumnezeu ia loc²². Prin urmare, este Dumnezeu o astfel de [ființă]? Înlătură din inima ta închipuirile necuviincioase! Izgonește de la tine cugetările care nu se potrivesc măreției lui Dumnezeu! Dumnezeu este nereprezentabil și simplu. Nu-ți închipui vreo formă despre El, nici nu-L micșora în chip iudaic²³ pe Cel plin de măreție. Nu-L îngrădi pe Dumnezeu prin cugetări trupești, nici nu-L circumscrie minții tale! El este de necuprins în măreția Sa. Cugetă la ceva grandios, adaugă mult mai mult la ceea ce ai cugetat și acestui „mult mai mult” adaugă-i un și mai mult și fii convins că gândul tău nu va putea niciodată să atingă cele ce sunt nemărginite. Nu te gânde la vreo figură – Dumnezeu trebuie cugetat pornind de la puterea Sa –, fiindcă este simplu cu privire la natură, iar măreția Sa nu poate fi măsurată. El este peste tot și este cu mult mai presus de tot; este de neatins, nevăzut, scăpând înțelegerii tale; măreția Sa nu poate fi cuprinsă cu privirea, nici figura Sa nu poate fi hotărnicită, nici puterea Sa măsurată, nici nu poate fi împrejmuț de timp, nici mărginit de vreun hotar. Nimic nu este cu privire la Dumnezeu așa cum este cu privire la noi²⁴.

6. În ce fel spune atunci Scriptura că am fost creați după chipul lui Dumnezeu? Să învățăm din cele cu privire la Dumnezeu că toate ale noastre care sunt după chipul lui Dumnezeu nu le posedăm în formă trupească. Fiindcă forma trupului este stricăcioasă. Nesticăciunea nu este reprezentabilă prin ceva stricăcios, nici stricăciunea nu este un chip al nesticăciunii. Trupul crește, descrește, îmbătrânește, se schimbă. Unul este la tinerete, și altul la bătrânețe; unul când se simte bine, și altul când este bolnav; unul când se înfricoșează, și altul când se înveselește; unul când este sătul, și altul când este lipsit; unul în vreme de pace, și altul în vreme de război. Una este culoarea pielii celui ce veghează, și alta a celui ce doarme: pe a unuia înflorește o roșeață, de vreme ce căldura iese către exterior, pe a celuilalt căldura se ascunde înăuntru; deoarece trupurile celor care dorm devin palide.

Deci cum poate fi asemănat cel care se schimbă cu Cel care este neschimbător? Cel care nu are niciodată statornice pe cele

²² *Psalmul 46, 8.*

²³ În sensul unui antropomorfism vulgar și al unui monoteism restrictiv monopersonal.

²⁴ *Cf. Împotriva lui Eunomie, I, 9.*

ale sale cu Cel care este mereu [Același]? [Trupul omenesc] ne scapă [înțelegerii] asemenea tuturor celor care curg: mai înainte de a fi perceput, s-a și risipit; trupul omenesc trece de la o înfățișare la alta.

„După chipul Nostru.” Firea cea nemișcată [să fie] chipul celei curgătoare? Cea fără de formă, [chipul] celei care și-a primit formă? Deci cum vom mai cerceta ceea ce este potrivit chipului? Potrivit chiar celor spuse de Domnul. Dacă grăiesc ceva de la mine, nu le primiți; dacă [le grăiesc] din partea Domnului, atunci primiți-le.

„Să facem om după chipul și asemănarea Noastră și să stăpânească peștii...”²⁵ Prin trup, sau prin rațiune? Această autoritate [se află] în suflet, sau în trup? Trupul [nostru] este însă mai neputincios decât al multor animale. Ce deosebire este între trupul omului și al cămilei, între al omului și al bouului, între al omului și al oricărei fiare dorești dintre cele ce există! Trupul omenesc este foarte ușor de vătămat în comparație cu cel al fiarelor sălbatice.

Dar în ce [constă] această autoritate? În superioritatea rațiunii. Cât îi lipsește puterii trupului, atât îi prisosește alcătuirii rațiunii. De unde [faptul] că omul poate muta din loc greutatea imense? Prin rațiune, sau prin vigoarea trupului?

7. „Să facem om după chipul Nostru.”²⁶ Despre omul lăuntric spune: „Să facem om după chipul Nostru”. Însă vei zice tu: „Pentru ce nu ne vorbește despre rațiune?” A spus că omul este după chipul lui Dumnezeu, iar rațiunea [constituie] omul. Ascultă-l pe Apostol grăind: „Chiar dacă omul nostru cel din afară se strică, cel dinăuntru însă se înnoiește din zi în zi”²⁷. În ce fel? Eu recunosc doi oameni: unul care se înfățișează [tuturor] și unul care este tăinuit sub ceea ce se înfățișează, nevăzut, omul cel dinăuntru. Căci „eu” [este rostit] în legătură cu omul lăuntric. Cele din afară nu sunt eul meu, ci „ale mele”. Căci mâna nu este „eu”, ci „eul” îl constituie rațiunea sufletului. Mâna este o parte a omului, astfel încât trupul este un instrument al omului, un instrument al sufletului, însă om este [numit] în primul rând sufletul. „Să facem om după chipul Nostru” – aceasta înseamnă să-i conferim rațiunii superioritatea firească.

²⁵ *Facerea* 1, 26.

²⁶ *Facerea* 1, 26.

²⁷ *2 Corinteni* 4, 16.

8. „Și să stăpânească²⁸ ei ...” Nu a rostit: „Să facem om după chipul Nostru și să se mânîie, să poftească și să se întristeze!”²⁹ Fiindcă afectele³⁰ nu au fost cuprinse în chipul lui Dumnezeu, ci rațiunea, stăpâna patimilor. „Și să stăpânească ei peștii.” De îndată ce ai fost zidit, că ai și fost făcut stăpân. „Și să stăpânească.” Primind pentru un an autoritate de la împărat, un om o primește, de fapt, de la un [simplu] om, un muritor de la un [alt] muritor, așadar o primește de la cel care nu o are [în realitate]. Dar ce putere primește omul în suflet? De bună seamă, tu ai primit-o de la Dumnezeu, nu scrisă pe tăblițe de lemn ori pe file pieritoare care vor fi risipite de moli, ci însăși firea ta poartă în sine înscris glasul dumnezeiesc: „Să stăpânească”. Acestea toate [ne înfățișează] demnitatea de stăpân a omului: „Să stăpânească peștii, fiarele pământului, păsările cerului, vitele și târâtoarele ce se târăsc pe pământ”³¹. Nu a spus: „Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră și să se hrănească din tot pomul roditor care poartă rod într-însul”. Cele ce privesc trupul vin în al doilea rând; cele ce privesc sufletul sunt așezate în primul rând.

Mai înainte de orice ne-a fost încredințată puterea de a stăpâni. Omule, ești o ființă stăpânitoare³²! Pentru ce atunci mai slujești patimilor? Pentru ce îți înjosești demnitatea și devii sclav al păcatului? Pentru ce te faci pe tine însuți prizonierul diavolului? Ai fost ales stăpânitor al creației, și tu calci în picioare majestatea firii tale?

„Ai fost chemat [când erai] sclav?”³³ De ce să te împovărezi cu robia trupului? Pentru ce să nu te mândrești cu demnitatea de stăpân pe care ți-a încredințat-o Dumnezeu ca să ai în rațiune un stăpân al patimilor? Când tu, [care ești sclav], îți vezi stăpânul

²⁸ Verbul „a stăpâni”, utilizat aici, este la persoana a treia plural a imperativului prezent, deși subiectul, „om”, este la singular. De aici se pot extrage interesante concluzii teologice.

²⁹ Așadar, Dumnezeu nu este creatorul răului, care își are originea în libertatea creaturilor.

³⁰ Am tradus τὰ πάθη cu „afectele”, deoarece, de la Sfântul Dumitru Stăniloae, acesta este termenul consacrat: „Afecte: pofta de mâncare, plăcerea de mâncare, frica, întristarea (ajută la conservarea firii noastre, nefiind condamnabile). Nașterea patimilor e legată de existența afectelor, însă afectele nu fac parte din constituția originară a firii, ci au odrăslit după cădere, accentuând iraționalitatea, animalitatea, de unde rezultă și inferioritatea, și nevinovăția lor” (cf. *Ascetica și Mistica Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, pp. 61-62).

³¹ *Facerea* 1, 26.

³² Formulare memorabilă, în manieră aristotelică: ἀρχικὸν ζῷον – „animal stăpânitor, animal înzestrat cu demnitatea stăpânirii, viețuitoare menită stăpânirii”.

³³ *1 Corinteni* 7, 21; vezi și *Manualul* lui Epictet (14, 2).

fiind sclav al desfătării³⁴, atunci să cunoști că tu ești sclav numai cu numele, iar acela are stăpânirea numai cu numele și se află cu adevărat în cea mai trainică sclavie. Îl vezi pe acela târât de femeia desfrânată; tu însă o disprețuiești pe aceasta. Cum oare nu ești tu stăpânul patimii, iar acela sclavul acelor desfătări pe care tu le calci în picioare?

Astfel, [potrivit spusei]: „Să facem om și să stăpânească ei”, acolo este chipul lui Dumnezeu, în locul în care se află puterea stăpânitoare.

9. „Și să stăpânească ei peștii.” Mai întâi ne-a fost dăruită puterea asupra celor ce viețuiesc în alt loc decât al nostru. Nu a grăit: „Să stăpânească ei pe cele ce viețuiesc împreună cu ei”³⁵, ci „peștii”, fiindcă locul lor de viețuire este în apă. Așadar, puterea de stăpânire asupra peștilor ne-a fost dăruită în primul rând.

Și în ce chip să stăpânim asupra peștilor? Poate ai observat cum umbra ta îi ia prin surprindere pe toți aceștia, în clipa în care te apropii de un iaz. Astfel, cine este acel stăpân care, în vreme ce în casă era tulburare, înfățișându-se pe neașteptate, nu s-ar face îndată liniște și toate s-ar întoarce la buna lor rânduială, din pricina prezenței celui ce poruncește? Cum [se explică faptul că] întreaga făptură din apă își schimbă purtarea când apare un singur om? Niciuna nu mai are libertatea sa de mișcare obișnuită, nici nu mai cutează să înoate la suprafața mării ori a lacului.

Delfinul, când vede un om în apropierea lui, se înfricoșează, deși este cel mai regal dintre toate ființele din mare. Astfel, omul a primit stăpânirea asupra tuturor celor care înoată. Iar când vezi cum rațiunea ta le pătrunde și le stăpânește pe toate, cum nu vei stăpâni tu și asupra ființelor din mare? Am observat și eu puterea gândirii³⁶ omenești, care construiește unelte cu cârlige, în care agață momeli potrivite cu mărimea monstrului marin, pe care acesta le înghite. Apoi, în vârful papurii³⁷ de care atâră cârligele, de cealaltă parte, se află niște burdufuri umplute cu aer lipite de acele vârfuluri și care plutesc la suprafața mării. Monștrii sălbatici ai mării

³⁴ Cf. Ioan 8, 36: „Iisus le-a răspuns: «Adevărat, adevărat vă spun: oricine săvârșește păcatul este rob al păcatului»”.

³⁵ Animalele domestice.

³⁶ Ingeniozitatea, inventivitatea.

³⁷ Probabil folosită ca undiță.

se năpustesc asupra momelilor și primesc în sine împreună cu cârligele și acele [burdufuri], care sunt trase astfel înăuntru. Însă firea burdufurilor fiind aceea de a fi purtate în sus, ele ridică [monstrul] la suprafață. Străpuns de propria hrană, târât și rostogolit în sus și în jos, străbate abisurile, cutreieră mare după mare, însă această trudă este zadarnică; în cele din urmă, din pricina aceluși cârlig el este o pradă ușoară. Îmblânzit de trudă, vlăguit de foame, stârv târât de burdufurile [plutitoare]; vânatul este al vânătorului, cel mare al celui mic, cel uriaș al celui neputincios³⁸. De ce? Fiindcă [omul] a primit puterea de a stăpâni, grație superiorității rațiunii; el îi aduce pe cei nesupuși către o severă disciplină, la fel cum face cu sclavii fugari cei răi. Pe cei pe care nu-i poate aduce la sine prin blândețe, îi supune prin constrângere. În acest fel, în orice loc omul posedă puterea de a stăpâni pe care i-a încredințat-o Creatorul. De aici și faptul că peștii spadă, balenele, rechinii ciocan, rechinii ferăstrău, vițeele de mare³⁹ și toate acele înfricoșătoare fiare ale mării au fost supuse omului.

10. „Să stăpânească ei peștii mării și fiarele sălbatice ale pământului.” Oare nu vezi leul cel măreț care rage înfricoșător, al cărui singur nume este de neîndurat, încât răgetul său face pământul să se cutremure? Cine este atât de vânjos încât să îndure năvala acestuia? Niciunul dintre animale nu este într-atât de puternic încât să reziste iureșului acestuia. Și totuși îl vezi și pe acesta ferecat într-o cușcă mică. Cine l-a încarcerat? Cine a născocit această mică temniță pentru acel măreț animal? Cine a socotit distanța dintre acele bare de lemn [ale cuștii] pentru a îngădui aerisirea fiarei, ca să nu se înăbușe din pricina propriei respirații, ci să-i permită o răsuflare liberă și, totodată, să păstreze și siguranța? Cine? Oare nu omul? El își face jucării din cele mai îngrozitoare fiare sălbatice.

Oare nu-și bate el joc de panteră când înalță o păpușă de paie⁴⁰ și, în vreme ce [fiara] sfâșie păpușa, omul stă ascuns într-o groapă și râde de lipsa de minte a fiarei. Oare nu prin superioritatea sa stăpânește omul peste toate? Și ce aș mai putea spune despre cele care zboară? Deși omul nu se înalță în văzduh, zboară

³⁸ Vânătoarea balenelor descrisă aici are ceva din tragismul viitoarei odisee descrise de H. Melville.

³⁹ Cf. *Omiliile la Hexaemeron*, VII, 6.

⁴⁰ Literal: „Un papirus de forma unui om”.

totuși alături de neamul înaripatelor prin puterea rațiunii, fiindcă nimic nu poate opri rațiunea. Ea cercetează ce se află în abisuri, ea vânează cele de pe pământ și cuprinde mai dinainte cele care se află în văzduh. Nu ai văzut vreodată o pasăre șezând pe vârful unei crengi, înveselind oamenii, încrezându-se în iuțimea aripilor sale? Și totuși poți vedea câte un copil amuzându-se să pună una peste alta tulpini de trestie, ungându-le la capete cu clei, ascunzând apoi prezența cleiului printre ramuri și ațintindu-și apoi ochii către înălțimi⁴¹. De îndată ce s-a atins de acesta, pasărea a și fost prinsă. Cea care străbătea aerul și își purta aripile prin eter a fost prinsă cu un strop de clei. Omul stă pe pământ, mâna sa tinde către țărână, însă cugetarea lui se înalță și, datorită iscusinței sale, totul devine cu puțință pentru om. El întinde lațuri zburătoarelor; țintește cu arcul său înaripatele; așezând momeli, [prinde] fiarele cele mai lacome. Nu ai văzut vreodată vulturul năpustindu-se asupra prăzii pentru a o înșfăca, însă apoi se încâlcește în lațuri. Astfel, cel care sălășluiește în înălțime vine jos, ademenit de momelile omenești. [Dumnezeu] a supus toate stăpânirii omului, plinind creația, și nu l-a lăsat pe om fără părtășie la stăpânirea celor pe care le-a creat. Așadar, să nu zici: „Cât de mult se deosebesc de mine cele care străbat aerul!” Din pricina rațiunii tale, și acelea îți sunt supuse.

„Și să [stăpânească] ei târătoarele care se târăsc pe pământ.”⁴² Vezi acum ce înseamnă să fii creat după chipul lui Dumnezeu?

11. „Și l-a făcut Dumnezeu pe om.”⁴³ Așadar, ce este omul? Să-l definim, pornind de la cele pe care le-am citit și le-am auzit. Nu avem nevoie să împrumutăm definiții străine, nici să luăm [idei din științele] cele zadarnice pentru a le introduce printre cuvintele adevărului. Omul este o făptură rațională a lui Dumnezeu, creată după chipul Ziditorului său. Iar dacă lipsește ceva acestei definiții, să o cerceteze cei care de multă vreme se preocupă cu dobândirea înțelepciunii celei pieritoare! Omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu.

⁴¹ Anticii obișnuiau să captureze păsări prin două metode: ungând cu clei rămurelele copacilor sau așezând în cuiburile păsărilor crenguțe îmbibate cu clei. Aici se amintesc ambele metode.

⁴² *Facerea* 1, 26.

⁴³ *Facerea* 1, 27.

12. „Și Dumnezeu l-a binecuvântat pe om și a spus: creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul.”⁴⁴ Aceeași este și binecuvântarea peștilor. „Și a zis Dumnezeu: să scoată apele târâtoare înzestrate cu suflet viu, și s-a petrecut astfel.”⁴⁵ Și apoi a zis Dumnezeu: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți apele”⁴⁶. Ce este, așadar, în plus?

Acestea privesc în mod necesar atât cele pe care [Dumnezeu] ți le-a dăruit în mod propriu, cât și cele care sunt comune [cu viețuitoarele]. Căci tu crești aidoma celorlalte viețuitoare, pornind mai întâi de la o mică [ființă], și mai apoi ajungi, adăugând câte puțin, la [vârsta] maturității. La fel se petrece cu caii și cu câinii, la fel cu vulturii și cu lebedele și cu orice viețuitoare ai vrea să o amintești: micuți la începutul zămislirii, ajung la deplinăta-rea creșterii prin mărunte adăugiri, apoi [spre bătrânețe] iar se micșorează, devenind mai mici. Așadar, cele ce sunt comune firii ni le-a dăruit și nouă [Dumnezeu].

13. „Creșteți”, adică „hrăniți-vă”. V-ați născut mici, deveniți mari și să aveți o limită a creșterii voastre! Căci, de vreme ce în primii șapte ani de viață creștem și suferim schimbarea vârstei, în a doua săptămână de ani rămânem datori față de această [schimbare] și în același chip se întâmplă în fiecare parte a vieții noastre: ne schimbăm vârsta în fiecare săptămână⁴⁷.

Prima săptămână aduce vârsta copilărească. Hotarele vârstei copilărești sunt evidente: schimbarea dinților; unii cad, alții cresc dedesubt. Creșterea a primit un al doilea început, care se sfârșește în jurul vârstei de paisprezece ani. Este a doua [parte] ce ne-a rămas din copilărie: mai întâi pruncul, apoi copilul. După acestea, adolescentul, apoi bărbatul, până la patruzeci de ani. Acolo sunt și hotarele creșterii. „Creșteți”, așadar. Dacă ajungi la o sută de ani, nu crești de la primul an până la ultimul. Însă acest „creșteți” este un cuvânt care a fost rostit cu înțelepciune și care orânduiește [toate] în chip providențial.

⁴⁴ *Facerea* 1, 28.

⁴⁵ *Facerea* 1, 20.

⁴⁶ *Facerea* 1, 22.

⁴⁷ Remarcabil este faptul că și medicina actuală afirmă că, în principiu, odată la șapte ani, corpul omenesc se înnoiește aproape complet. Împărțirea perioadelor de creștere și dezvoltare ale organismului uman în „săptămâni de ani” este comună Antichității încă de la Hipocrate, trecând prin Filon și Origen.

„Creșteți.” Până unde? Dar nu există o măsură a creșterii. Odată cu prima alcătuire⁴⁸ care a fost așezată în pânțele, au fost așezate și rațiunile creșterii. Căci, după aceasta, darurile aduse de vârstă nu aduc ceva mai nou, ci cele care pătrund din afară înlăuntrul mamei conțin în sine tot ce este potrivit pentru creștere. Au căzut dinții și noi cunoaștem astfel că [pruncul] a crescut într-o anumită măsură: tatăl i-a socotit copilului o vârstă de trei ani și mai știe că la sfârșitul [primei săptămâni de ani] copilul va ajunge la o mărime dublă. Căci la vârsta de trei ani va fi de două ori pe atâta, iar la împlinirea creșterii din nou va fi [de două ori mai mare]. Aceasta este măsura firii omenești până la capăt, de la hotarul primei săptămâni până la cel al celei de-a doua. În acea clipă căldura crește, substanța trupului devine mai moale⁴⁹, umezeala se pierde, membrele devin mai puternice, oamenii ajung la începutul unei viguroase adolescențe, fără a atinge însă desăvârșirea. Acum ființa omenească a atins deja ușurința și sprinteneala în mișcări. În a treia săptămână primește desăvârșirea creșterii⁵⁰. Trupul încă se mai mărește și se mai înalță.

După cea de-a treia săptămână, când firea se odihnește de ostenețile creșterii în înălțime, începe să propășească și în lățime, ca să zic astfel, să fortifice de jur-împrejur cele ce au crescut în înălțime, înconjurându-le cu o masă solidă și întărind membrele corpului. Astfel lucrează firea potrivit propriei rânduiei. Acestea se petrec de la început, prin porunca Stăpânului, și ceea ce a rostit atunci străbate toată creația până la sfârșit.

14. „Creșteți și vă înmulțiți.” „Creșteți”, pentru ca făptura să nu fie limitată la o singură [stare]. „Înmulțiți-vă”, pentru ca să nu existe o singură [făptură], ci mai multe. „Și umpleți pământul.” Umpleți-l nu prin locuirea⁵¹ lui, căci am locui îngrămădiți dacă ni s-ar măsura numai atât pământ [cât să ne ajungă pentru a locui], ci umpleți-l prin puterea de stăpânire care ne-a fost dăruită potrivit dreptului de proprietate al pământului.

„Umpleți pământul”, fără îndoială, nu cel ars de soare, necultivat, înghețat și de nestrăbătut. Pe acesta, din pricina nevoii, oamenii nu îl umplu [cu locuințe], ci Dumnezeu ne-a făcut pe deplin

⁴⁸ Embrionul.

⁴⁹ Literal: „Poroasă, afânată”.

⁵⁰ Într-adevăr, creșterea încetează în jurul vârstei de 25 de ani.

⁵¹ Literal: „Prin colonizarea lui”.

stăpâni [în alegerea locului] unde dorim să locuim pe pământ, încât îl umplem pe acesta prin rațiune. Când vedem cât este de mare întinderea pământului celui ars de soare și nelocuit sau a celui nordic, care nu poate fi lucrat și este nefolositor din pricina gerului cumplit, oare nu am umplut noi pământul? Oare, după ce am ales ceea ce este folositor, nu am dat deoparte ceea ce este nefolositor viețuirii oamenilor? Astfel încât [cuvântul] „umpleți pământul” ne-a făcut stăpâni. Și aceasta nu fiindcă îl avem tot în folosință, nici fiindcă îl avem tot în stăpânire. Căci nici tu, când ai cumpărat grâu, nu ești într-o măsură mai mică stăpân dacă grâul are o parte bună de mâncat, iar alta trebuie aruncată. Oare nu azvârli pietrele ca pe unele ce sunt nefolositoare, sau, dacă [găsești] altceva nepotrivit cu mâncarea, dai deoparte pleava și alegi neghina? Și astfel nu alegi tu oare o cantitate curată și potrivită pentru menținerea vieții? Așadar, în același fel este și pământul, din care o parte, cea mai bună, a primit toate cele ce sunt potrivite vieții, alta cele ce sunt necesare lucrării pământului, iar alta a fost rânduită pentru pășunea viețuitoarelor cu patru picioare.

Spune-mi, oare nu îmi este îngăduit să rânduiesc lucrurile precum cred de cuviință, de vreme ce am fost așezat ca stăpân prin darul Domnului, Care m-a creat?

„Și umpleți [pământul] și stăpâniți peștii mării, păsările cerului și fiarele pământului.” Aceasta este, de altfel, binecuvântarea, aceasta porunca, aceasta demnitatea care ne-a fost dăruită de către Dumnezeu.

15. „Și l-a făcut Dumnezeu pe om. După chipul lui Dumnezeu l-a făcut.”⁵² Oare nu ai observat că această afirmație este incompletă? „Să facem om după chipul Nostru și după asemănarea Noastră.” Sfătuirea avea două [elemente]: „După chip” și „după asemănare”. Însă punerea lor în lucrare, numai unul. Să fi plănuit Dumnezeu într-un fel și să-și fi schimbat apoi planul? Să fi apărut vreo părere de rău în timpul creației? Să fie oare neputința Creatorului, Care hotărăște dinainte ceva și face apoi altceva? Sau este o simplă pălăvrăgeală în [aceste] cuvinte? Ori poate [Dumnezeu] spune unul și același lucru prin vorbele: „Să facem om după chip și după asemănare”, căci rostind: „După chip”, nu a mai zis și: „După

⁵² *Facerea* 1, 27.

asemănare”⁵³. Pe oricare [dintre aceste lămuriri] am alege-o, vom considera drept adevărat ceea ce a fost scris. Căci, dacă ceea ce spune [Dumnezeu] are același înțeles, este de prisos să rostească de două ori aceleași lucruri. Iar a spune că în Scriptură se găsește vreun cuvânt zadarnic este o blasfemie înfiorătoare. Însă [Scriptura] nu flectărește niciodată. Prin urmare, este necesar ca omul să fie [creat] după chip și după asemănare.

Din ce pricină nu a fost spus: „Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul și după asemănarea Sa”? A ajuns neputincios Făcătorul? Lipsit de evlavie este cuvântul! Celui ce poruncește i-a părut rău? Și mai lipsită de evlavie este cugetarea! Oare a grăit și apoi s-a răzgândit? Nu! Nici pe aceasta n-o spune Scriptura, nici că a devenit neputincios Creatorul, nici că sfatul Său a devenit zadarnic. Care este însă înțelesul tăcerii?

16. „Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră.”⁵⁴ Pe una o avem prin creație, pe cealaltă o dobândim prin libera noastră voință. În prima propoziție, ne-a fost menit să fim născuți după chipul lui Dumnezeu; prin voință liberă ajungem să fim după asemănarea lui Dumnezeu. Prin voință liberă dobândim noi starea de a fi după asemănarea lui Dumnezeu. Această [stare], potrivit liberei voințe, există în noi ca posibilitate; însă o primim înlăuntrul nostru numai prin lucrare. Dacă Domnul, în vreme ce ne-a creat, spunând: „Să facem” și „după asemănare”, nu ar fi pregătit dinainte și nu ne-ar fi dăruit puterea de a fi după asemănarea Sa, noi nu am fi dobândit prin propria putere asemănarea cu Dumnezeu. Acum deci ne-a creat cu capacitatea de a ne face asemănători cu Dumnezeu. Iar dăruindu-ne capacitatea de a ne asemăna cu Dumnezeu, ne-a îngăduit să fim noi înșine lucrătorii asemănării cu Dumnezeu, pentru ca răsplata osteneții să fie a noastră, și astfel să nu devenim asemenea acelor portrete făcute de pictori care zac fără niciun rost, încât cele ce privesc asemănarea noastră să se prefacă în laudă față de altul⁵⁵. Fiindcă, atunci când privești un portret plăsmuit exact ca prototipul, nu lauzi portretul, ci te minunezi de pictor. Așadar, ca să fiu eu însumi

⁵³ Așadar, asemănarea ar fi implicită chipului.

⁵⁴ *Facerea* 1, 26.

⁵⁵ Dacă am fi cu toții după asemănarea cu Dumnezeu din naștere, nu am putea face decât să ne complimentăm reciproc pentru perfecțiunea fiecăruia dobândită ca un dar arbitrar.

mînunea, și nu un altul, m-a lăsat și pe mine să devin asemenea lui Dumnezeu. Prin [faptul că] sunt [creat] după chip, posed rațiunea, iar după asemănare devin atunci când ajung creștin.

17. „Fiți desăvârșiți, precum și Tatăl vostru cel ceresc este desăvârșit.”⁵⁶ Vezi că Dumnezeu ne dăruiește ceea ce este după asemănare? „Fiindcă El face să răsară soarele Său și peste cei răi și peste cei buni și plouă și peste cei drepți și peste cei nedrepți.”⁵⁷ Dacă urăști răul, dacă nu-ți mai amintești de răutate, nici de dușmăniile de ieri, dacă devii iubitor de frați și ești alături de ei în suferințe, te asemeni lui Dumnezeu. Dacă îl ierți pe dușmanul tău din inimă, te asemeni lui Dumnezeu.

Dacă⁵⁸, așa cum este Dumnezeu față de păcătos, în același chip te arăți și tu față de aproapele care ți-a greșit, prin milostivire te asemeni lui Dumnezeu. Astfel încât tu ai deja ceea ce este după chip din faptul că ești rațional, dar devii după asemănare prin dobândirea bunătății. Primiți „milostivirile⁵⁹ îndurării și ale bunătății”⁶⁰, ca să vă îmbrăcați în Hristos⁶¹. Cele prin care poți dobândi milostivirea față de alții⁶² sunt cele prin care te îmbraci în Hristos, iar înrudeirea cu El te înrudește cu Dumnezeu. Astfel, istorisirea din cartea *Facerii* este o școală a vieții omenești⁶³. „Să facem om după chip”: să aibă prin creație ceea ce este după chip, dar după asemănare să devină. [Domnul] ți-a dat această capacitate. Dacă te-ar fi creat și după asemănare, unde ar mai fi fost harul tău? Pentru ce ai mai fi

⁵⁶ *Matei* 5, 48.

⁵⁷ *Matei* 5, 45.

⁵⁸ Textul următor nu apare în ediția *Sources chrétiennes*, utilizată de noi, ci numai în *Patrologia Migne*. Dincolo de problemele privind autenticitatea, textul este unul patristic, al veacului al IV-lea d.Hr., și foarte prețios pentru teologia creștină. Considerăm necesară traducerea lui.

⁵⁹ Literal: „Măruntaiele” (τὰ σπλάγχνα). În Noul Testament, σπλάγχνα are un sens figurat pe lângă cel de „măruntaie, intestine”. Poezii greci începând cu Eschil au considerat acest loc drept sediul pasiunilor violente, precum mânia și dragostea. În Vechiul Testament, sensul său era acela de „măruntaie ale victimei sacrificate” și apoi, prin sinecdocă, va desemna însuși „sacrificiul, jertfa”. Abia iudaismul târziu și scrierile neotestamentare vor vedea în „măruntaie” sediul sentimentelor tandre, bunătatea, bunăvoința, compasiunea (cf. 2 *Macabei* 9, 5-6; *Testamentul celor doisprezece patriarhi*; *Luca* 1, 78; *Filipeni* 1, 8).

⁶⁰ *Coloseni* 3, 12.

⁶¹ *Galateni* 3, 27.

⁶² Compasiunea.

⁶³ Literal: παιδείσις τοῦ βίου τοῦ ἀνθρωπίνου – „o educație / instruire a vieții omenești”.

fost încununat⁶⁴? Și de ți le-ar fi dăruit pe toate Creatorul, cum ți s-ar mai fi deschis Împărăția cerurilor? În clipa de față însă [o parte] ți-a fost dată, iar [alta] a fost lăsată neîmplinită, ca tu însuși să o duci la desăvârșire, pentru a te învrednici să primești răsplată de la Dumnezeu.

Prin urmare, cum devenim după asemănare? Prin Evanghелиi.

Ce este creștinismul? Asemănarea cu Dumnezeu, atât cât îi este cu putință firii omenești⁶⁵.

Dacă ai primit [darul] de a fi creștin, zorește-te să devii asemănător cu Dumnezeu, îmbracă-te în Hristos. Însă cum te vei îmbrăca fără să fi fost pecetluit? Cum te vei îmbrăca dacă nu ai primit botezul și nu ai luat veșmântul nestricăciunii? Refuzi asemănarea cu Dumnezeu? Dacă îți spunea: „Haide, fă-te asemănător împăratului!”, oare nu m-ai fi socotit un binefăcător? De vreme ce te sfătuiesc să te faci asemănător lui Dumnezeu, tu fugi de cuvântul care te îndumnezeiește⁶⁶ și îți astupi urechile ca să nu mai ascuți cuvintele mântuirii?

18. „Și a făcut Dumnezeu omul după chipul [Său].” [A creat] omul, ne-ar putea spune femeia, cu ce mă privește aceasta? Bărbatul a fost creat, căci nu a spus: „Cea care este om”⁶⁷, ci, prin numirea de „om”, a arătat cu limpezime partea bărbătească. Dar, tocmai pentru ca nu cumva vreunul, din neștiință, să [creadă] că numirea de „om” este folosită numai pentru bărbat, [Scriptura] a adăugat: „Parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut”⁶⁸. Astfel, și femeia are [calitatea] de a fi fost creată după chipul lui Dumnezeu, ca și bărbatul. În același chip, firile lor au aceeași demnitate, virtuțile sunt egale, aceleași cununile și asemănătoare osânde. Să nu zică [femeia]: „Sunt slabă”. Slăbiciunea este a cărnii, puterea se află în suflet. Așadar, de vreme ce chipul lui Dumnezeu [presupune existența] unei demnități egale, urmează că [bărbatul și femeia] vor avea aceeași demnitate, atât în privința virtuții, cât și

⁶⁴ Cf. Psalmul 8, 5.

⁶⁵ O definiție memorabilă.

⁶⁶ Termen fundamental pentru teologia mistică creștină. Verbul utilizat este θεοποιέω – „a face să devină Dumnezeu, a deifica, a diviniza”.

⁶⁷ În limba greacă este utilizat aici, ironic fără îndoială, femininul cuvântului masculin „om”: ἡ ἄνθρωπος.

⁶⁸ Facerea 1, 27.

în împlinirea faptelor bune. Nu există nicio dezvinovățire pentru cea care ar dori să se justifice prin slăbiciunea trupului. Și ce dacă aceasta este, în primul rând, o persoană firavă din fire? Dar, prin milostivire față de alții, este nestrămutată în încercări și înflăcărată în privegheri. Se poate întrece firea bărbatului cu cea a femeii care își petrece viața în răbdare stăruitoare? Oare este bărbatul în stare să imite statornicia femeilor în posturi, în osteneala rugăciunilor, în lacrimi îmbelșugate, în râvna lor pentru milostenie?

Eu însumi am văzut o femeie săvârșind în taină frumoase furturi⁶⁹ și făcând milostenie pentru bărbatul său, fără [știința] acestuia, pentru sporul casei și pentru ocrotirea copiilor. Ea dăruia și ascundea acest fapt științei bărbatului, risipind pentru el și tăinuind lucrul față de el. Căci ea lucra pentru Cel care vede în ascuns⁷⁰ și nu destăinuia nimănui milostenia sa.

Femeia virtuoaasă deține ceea ce este după chip. Nu lua aminte la omul din afară, este doar învelișul aceluia. Sufletul sălășluiește înăuntru, sub acoperământul trupului celui firav. Neîndoielnic, sufletul [femeii] și [sufletul] bărbatului au aceeași demnitate⁷¹. Deosebirea este în privința acoperămintelor⁷².

Prin urmare, ai devenit asemănător cu Dumnezeu prin bunătate, prin îndelungă răbdare, prin milostivire, prin dragoste reciprocă și prin iubire de frați, prin ura față de rău și prin stăpânirea patimilor păcatului, astfel încât să ai [cu adevărat] demnitatea de a stăpâni.

19. „Și să stăpânească peștii.”⁷³ Ți-a fost dăruită demnitatea de a stăpâni peștii cei lipsiți de rațiune, astfel încât ai devenit stăpân peste patimile cele iraționale⁷⁴.

„Și să stăpânească fiarele sălbatice.”⁷⁵ Tu stăpânești orice fiară sălbatică. Prin urmare, vei spune: „Ce, oare sunt fiare sălbatice înăuntrul meu?” Da, mii și nenumărate haite de fiare sălbatice

⁶⁹ Acest pasaj, destul de controversat, i-a determinat pe unii cercetători să conteste autenticitatea cuvântării de față.

⁷⁰ Matei 6, 4.

⁷¹ Principiu fundamental care individualizează echilibrata antropologie creștină.

⁷² Metaforă pentru trupuri.

⁷³ Facerea 1, 26.

⁷⁴ Sfântul Vasile interpretează alegoric peștii și fiarele sălbatice, ca patimi peste care omul trebuie să stăpânească.

⁷⁵ Facerea 1, 26.

porți în tine. Însă nu socoti că cele spuse sunt o insultă. Mânia este o mică fiară care latră în inima ta. Nu este aceasta mai fioroasă decât orice câine? Iar înșelăciunea care se află tăinuită în sufletul viclean oare nu este mai necruțătoare decât orice urs care pândește în peștera sa? Oare fățărnicia nu este și ea o fiară sălbatică? Cel ce [rostește] calomnii mușcatoare nu este oare un scorpion? Cel ce se năpustește pe nesimțite către răzbunare oare nu este mai îngrozitor decât o viperă? Iar cel lacom nu este un lup hrăpăreț⁷⁶? Ce fel de fiară sălbatică n-o întâlnim în noi? Cel înnebunit după femei nu este un armăsar atins de nebunie? Căci spune [Scriptura]: „Au ajuns niște armăsari înnebuniți după femei, fiecare nechează după femeia aproapei lui său”⁷⁷. Nu a zis: „Vorbea despre femeie”, ci: „Necheza”. [Scriptura] l-a coborât până la treapta firilor neraționale, din pricina patimilor cărora li s-a supus. Așadar, în noi se află nenumărate fiare sălbatice.

Ai devenit tu, cu adevărat, stăpân al fiarelor sălbatice, dacă le stăpânești pe cele din afară, însă pe cele dinăuntru le lași fără de împărat? Cum vei ajunge tu să ai stăpânire asupra leului prin rațiune și să-i disprețuiești răgetul, când tu scrâșnești din dinți și scoți sunete nearticulate în clipa în care întreaga ta mânie lăuntrică izbucnește dintr-odată cu sălbăticie? Cine poate fi mai nenorocit decât acela care nu se poate stăpâni pentru a nu-și ieși din fire⁷⁸, când omul este subjugat de patimi, când mânia ia locul rațiunii și uzurpă tronul sufletului?

Tu ai fost zidit pentru a stăpâni, ești stăpânul patimilor, stăpânul fiarelor sălbatice, stăpânul târătoarelor, stăpânul zburătoarelor. Nu-ți purta mintea prin nori, nu fi nesian și nestatornic în cugetare⁷⁹. Ai fost ales să stăpânești zburătoarele. Este absurd ca, de vreme ce prinzi zburătoarele cele din afară, tu însuși să fii nesian și nestatornic. Nu te înfumura, nu te înălța prea sus, nu cugeta cele de peste firea omenească, nu depăși măsura

⁷⁶ Asocierea patimilor cu un animal corespunzător va deveni clasică în literatura filocalică ulterioară (vezi SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Viața Sfântului Antonie*). Fiecare hrănește un bestiar interior mai mult sau mai puțin variat.

⁷⁷ *Jeremia* 5, 8.

⁷⁸ Literal: „Pentru a nu ieși dinăuntru tău”.

⁷⁹ S-a remarcat că cele trei niveluri ale regnului vegetal corespund clasificării „lăuntrice” a compartimentelor afective ale omului, potrivit schemei platonice: viețuitoarele acvatice – nivelul vegetativ (patimi grosiere, ἐπιθυμητικόν); viețuitoarele terestre – nivelul pasiunilor care țin de irascibilitate (θυμός); zburătoarele – pasiunile cugetării (νοῦς).

lăudându-te, nu te mări pe tine însuși, nu socoti că tu însuși ești ceva mare! Căci vei fi astfel ca o pasăre nestatornică, pe care firea sa schimbătoare o poartă de ici colo. Stăpânește gândurile dinăuntrul tău, ca să devii stăpânul tuturor celor ce sunt. Astfel, puterea care ne-a fost încredințată asupra viețuitoarelor ne pregătește să ne stăpânim pe noi înșine. Pentru că este absurd să împărățești peste popoare, în vreme ce în propria casă ești tu stăpânit, ori să fi întâistătorul unei cetăți și să fii sub puterea unei curtezane. Trebuie să chivernisești bine cele care țin de casa ta și să rostuiesti o bună rânduială [a acesteia], și numai în acest fel să primești a te afla în fruntea altora. Fiindcă, atâta vreme cât cele din casa ta sunt nerostuite și neorânduite, cuvântul: „Doctore, vindecă-te pe tine însuși”⁸⁰ îți va fi întors de către cei pe care îi stăpânești. Mai înainte de toate, să ne tămăduim pe noi înșine.

Nimeni nu va fi osândit că nu a vânat un leu; dar va fi batjocura tuturor dacă nu și-a stăpânit mânia. Astfel încât cel care nu își domină propriile patimi va ajunge la osândă, însă cel care nu a fost în stare să ia în stăpânire fiarele sălbatice nu va părea deloc să fi săvârșit ceva demn de mustrare.

20. Domnul, Cel care a orânduit scrierea acestora și Care a îngăduit neînsemnatului și nevolnicului nostru glas să vă grăiască până acum, Care, prin neputincioasele noastre cugetări, v-a înfățișat foarte limpede mărețe comori prin aceste umbre⁸¹ ale adevărului, să vă dăruiască cele mari prin mijlocirea celor mici, să vă dăruiască desăvârșirea cunoașterii prin aceste neînsemnate semințe⁸². Și nouă să ne desăvârșească răsplata scopului propus, iar vouă să vă plinească rodul desfătării de dumnezeieștile cuvinte, fiindcă ale Lui sunt slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

⁸⁰ Luca 4, 23.

⁸¹ Cuvântul ca umbră a adevărului.

⁸² Parcă pentru a tempera afirmația anterioară potrivit căreia cuvântul este o umbră a adevărului, Sfântul Vasile numește, în spirit evanghelic, cuvântul „sămânță”, așadar înzestrat cu o realitate eficientă, mântuitoare. Harul lui Dumnezeu străbate cuvintele omenești și dăruiește „desăvârșirea cunoașterii”.

A aceluiași, Omilia a II-a

1. Înțeleptul Solomon, care „nu era instruit în cuvântările convingătoare ale înțelepciunii [lumești]”⁸³, ci în învățăturile Duhului celui Sfânt, mărink pe om în cele pe care tocmai le-am citit, a strigat, zicând: „Măreț lucru este omul și vrednic de cinstire bărbatul milostiv”⁸⁴. Însă eu în zadar voi contempla în mine însumi cele cu privire la om pe care le am în cuget și cele despre care am fost învățat de Scriptură. Căci eu însumi gândeam: cum poate fi măreț omul, această viețuitoare vremelnică, supusă miilor de patimi și care de la naștere până la bătrânețe îndură puzderie⁸⁵ de rele, despre care s-a spus: „Doamne, ce este omul de vreme ce i Te-ai făcut cunoscut?”⁸⁶ Și, dacă psalmistul îl nesocotește ca pe o viețuitoare fără preț, *Proverbul [lui Solomon]* îl mărește pe om ca pe un lucru măreț.

2. Însă această încurcătură mi s-a dezlegat după ce am citit istorisirea creării omului. Fiindcă auzim acum că Dumnezeu a luat „țărână din pământ” și „a plăsmuit pe om”⁸⁷. În acest cuvânt am descoperit două lucruri: că omul este nimic și că omul este măreț. Dacă privești cu atenție numai către natura sa, [omul nu este] nimic și [nu este] vrednic de nimic. Dacă însă privești către demnitatea cu care a fost cinstit, omul este măreț.

Cu ce fel de [demnitate a fost cinstit]?

*„A spus Dumnezeu: «Să se facă lumină!» Și s-a făcut lumină.”*⁸⁸

Compară modul creării omului și cel al creării luminii! Acolo a grăit: „Să se facă firmamentul!”⁸⁹ Mărețul văzduh care este așezat deasupra noastră a fost creat prin cuvântul lui Dumnezeu. Stelele și soarele și luna, toate cele pe care le contemplăm cu ochiul nostru și toate cele de sus, a căror măreție o cuprindem

⁸³ 1 Corinteni 2, 4.

⁸⁴ *Pildele* 20, 6.

⁸⁵ Literal: „Un roi, un furnicar”.

⁸⁶ *Psalmul* 143, 3.

⁸⁷ *Facerea* 2, 7.

⁸⁸ *Facerea* 1, 3.

⁸⁹ *Facerea* 1, 6.

[numai] cu mintea, au primit existența prin cuvânt. Marea și pământul și toată podoaba⁹⁰ care se află în acestea, neamul feluritelor viețuitoare, puzderia de plante deosebite, toate acestea au fost create prin cuvânt. Însă omul în ce fel? Nu s-a spus: „Să se facă om”, precum [s-a zis mai înainte]: „Să se facă firmament”, ci vezi ceva mai mult în cazul omului. Facerea omului este mai presus de lumină, mai presus de cer, mai presus de luminători, mai presus de toate. „Domnul Dumnezeu a luat.”⁹¹ Trupul nostru s-a învrednicit a fi plăsmuit de propriile Sale mâini. Nu a poruncit [aceasta] unui înger. Nici pământul nu ne-a azvârlit afară de la sine, ca pe greieri⁹². Nici nu a spus puterilor care Îl slujesc⁹³ să facă cutare sau cutare lucru. Ci, ca un meșter iscusit, a luat pământ cu propriile mâini. Dacă te uiți la ceea ce a luat, ce mai este omul? Însă, când îți îndrepti cugetul către Cel care a plăsmuit, omul [devine] plin de măreție! Astfel că [omul] este nimic în privința materiei și plin de măreție în privința demnității.

3. „Și a luat Dumnezeu.”⁹⁴

Dar de ce mai sus [ni se spune]: „Și Dumnezeu l-a făcut pe om”⁹⁵, iar aici [se amintește] din nou despre originea omului? Ca și cum nu am fi învățat nimic despre om, istorisirea grăiește: „Și a luat Dumnezeu țărână din pământ și l-a plăsmuit Dumnezeu pe om”⁹⁶. Deja s-au zis câteva lucruri despre faptul că, pe de o parte, „a plăsmuit”⁹⁷ este spus în legătură cu trupul, iar pe de altă parte, „a făcut”⁹⁸ este spus cu privire la suflet. Fără îndoială, acest

⁹⁰ Termenul grecesc διακόσμησις desemna, în sistemul de gândire pitagoreic, „armonioasa ordine a universului”.

⁹¹ *Facerea* 2, 7.

⁹² Inevitabil, viziunea Sfântului Vasile este tributară concepțiilor științifice ale epocii.

⁹³ Gnosticul Satornil, precum ne înștiințează Sfântul Irineu, considera că oamenii au fost creați de către îngeri. Sfântul Vasile limitează însă competența îngerilor numai la primele șase zile ale creației.

⁹⁴ *Facerea* 2, 7.

⁹⁵ *Facerea* 1, 27.

⁹⁶ *Facerea* 2, 7.

⁹⁷ Ἐπλασσειν (lat. *fecit*) se aplică creației dintr-o materie preexistentă. Astfel, trupul uman este alcătuit din elementele universului, ca o încununare și culme a creației materiale.

⁹⁸ Πεποίησεν (lat. *formavit*). Acest verb se aplică, în context, creației propriu-zise *ex nihilo*. Așadar, sufletul omenesc nu este o scânteie sau o emanație din ființa divină, deși se împărtășește de harul dumnezeiesc, ci este creat din nimic.

raționament nu este în afara adevărului. Fiindcă, într-adevăr, atunci când s-a spus: „Și Dumnezeu l-a făcut pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut”⁹⁹, se vorbește despre „a făcut”. Iar atunci când ni se istorisește despre substanța¹⁰⁰ trupească, vorbește de „a plăsmuit”. Psalmistul a învățat diferența dintre creație și plăsmuire zicând: „Mâinile Tale m-au făcut și m-au plăsmuit”¹⁰¹. A creat omul lăuntric și a modelat omul exterior. Pentru că modelarea se potrivește lutului, iar creația, pentru ceea ce este după chip. Astfel, carnea a fost modelată, iar sufletul, creat.

4. Prin urmare, spunându-ne alte lucruri despre substanța sufletului, [Scriptura] ne istorisește acum despre modelarea corpului. [Povestirea de față] are deci această motivație. Care este însă [motivația] celeilalte [istorisiri]¹⁰²? [Explicația primei istorisiri] este că vorbește despre cele „de la capul”¹⁰³ [creării omului], iar a celeilalte este că ne transmite modul cum a fost creat [omul]. Deci mai sus [ne arată] că omul a fost creat, iar aici, în ce mod a fost creat¹⁰⁴. Căci, în cazul în care ar fi spus în mod simplu numai că „a creat”, ai fi considerat că a creat [omul] asemenea vitelor ori asemenea fiarelor, plantelor sau ierbii. Prin urmare, ca să nu te împărtașești de firea viețuitoarelor sălbatice¹⁰⁵, cuvântul înfățișează arta deosebită pe care a folosit-o Dumnezeu cu privire la tine. „Și a luat Dumnezeu

⁹⁹ *Facerea* 1, 27.

¹⁰⁰ Este folosit termenul ὀπίστας.

¹⁰¹ *Psalmul* 118, 73.

¹⁰² Pentru primul referat al creației, motivul este evident. Pentru cel de-al doilea referat din capitoul al doilea al *Facerii*, motivul nu este însă la fel de limpede.

¹⁰³ Sfântul Vasile utilizează aici expresia: ἐν κεφαλαίῳ („în capul”) în loc de ἐν ἀρχῇ („la început”), urmând faimoasa traducere literală a lui Aquila. Mai multe detalii despre consultarea și utilizarea de către Sfântul Vasile cel Mare ale altor versiuni biblice, chiar necreștine (dovadă indubitabilă a spiritului său de obiectivitate științifică), a se vedea *Omilia la Psalmul XLIV*.

¹⁰⁴ Așadar, al doilea referat al creației dezvoltă și explicitează modul creării omului, în buna tradiție a paralelismului sinonimic specific poeziei veterotestamentare.

¹⁰⁵ În concluzie, omul nu este o specie mai evoluată a regnului animal, ci o ființă cu un statut ontologic net separat și net superior celui al viețuitoarelor. Această distincție fundamentală ne permite să traducem κοινωνία – „părtășie, participare, comuniune” – prin „participare la fire, comuniune de esență”. De altfel, acest sens este atestat în literatura patristică încă de la apologeții greci, precum Atenagora Atenianul sau Sfântul Iustin Martirul, unde este aplicat fie identității de ființă între Tatăl și Fiul, fie diferenței între ființa divină și cea a zeilor.

țărână din pământ.¹⁰⁶ Acolo se spune că a creat, aici, cum a creat. A luat lut din pământ și l-a modelat cu propriile mâini¹⁰⁷.

Cugetă în ce chip ai fost modelat! Gândește-te la atelierul în care ai luat ființă! Însăși mâna lui Dumnezeu te-a primit. Ceea ce a fost plăsmuit de către Dumnezeu să nu fie pângărit prin răutate, să nu fie denaturat prin păcat¹⁰⁸, să nu cadă din mâna lui Dumnezeu. Tu ești un vas modelat de către Dumnezeu, creat de către Dumnezeu, așadar slăvește-L pe Creatorul Tău! Căci nu ai fost creat pentru niciun alt motiv decât acela de a fi un instrument [muzical] potrivit pentru slava lui Dumnezeu. Și această lume întreagă este pentru tine o carte scrisă care înfățișează foarte limpede slava lui Dumnezeu și care îți vestește prin aceasta măreția tainică și nevăzută a lui Dumnezeu, ție, celui care ești înzestrat cu minte pentru înțelegerea adevărului. Prin urmare, amintește-ți toate cele ce au fost rostite.

5. „Și Dumnezeu i-a binecuvântat și a spus: «Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul!»¹⁰⁹

Sunt două feluri de creștere: una a trupului, iar alta a sufletului. Însă creșterea sufletului are loc prin adăugarea cunoștințelor cu scopul desăvârșirii. Creșterea trupului este progresul¹¹⁰ său de la mic la mărimea potrivită.

Așadar, viețuitoarelor lipsite de rațiune [li s-a poruncit]: „Creșteți”, potrivit împlinirii trupului și desăvârșirii firești, iar nouă: „Creșteți”, potrivit omului lăuntric și potrivit progresului care are ca țintă pe Dumnezeu. În acest fel era și Pavel, tinzând către cele dinainte și uitând cele din urmă¹¹¹. Aceasta este creșterea în cele duhovnicești, dobândirea evlaviei, năzuința către mai mult,

¹⁰⁶ *Facerea* 2, 7.

¹⁰⁷ Sfântul Irineu de Lyon, reliefând nedespărțirea ipostasurilor treimice, afirmase că Fiul și Sfântul Duh sunt cele două mâini ale lui Dumnezeu.

¹⁰⁸ Tot Sfântul Vasile, în *Al doilea cuvânt ascetic*, afirmă că păcatul alterează frumusețea chipului divin în om. Prima omilie tratează despre dezvoltarea trupească a omului, a doua, cea de față, abordează problematica progresului spiritual al omului.

¹⁰⁹ *Facerea* 1, 28.

¹¹⁰ Potrivit *Dicționarului patristic grec-englez* al lui Lampe, în pasajul de față am avea singurul loc din literatura patristică greacă unde termenul de ἀποκατάστασις are sensul de „evoluție, progres”.

¹¹¹ *Filipeni* 3, 13.

faptul că suntem mereu purtați de dorul către lucrurile care există cu adevărat¹¹², lăsând mereu în urmă cele ce au trecut¹¹³ și căutând fără încetare, atât cât trebuie, ceea ce-i lipsește evlaviei. În acest fel era Isaac, despre care a fost scrisă acea mărturie: „Propășind, s-a înălțat până ce a devenit mare”¹¹⁴. Nu a încetat, nici nu s-a oprit măcar puțin din creșterea sa, ci mergea înainte cu pași mari. A străbătut toate faptele virtuții. A trecut cu pas mare prin cumpătare, a ajuns la dreptate și de acolo a urcat către bărbăție. Mergând astfel, dreptul atinge culmea cea mai înaltă a binelui. Așadar, „creșteți” potrivit creșterii care este după Dumnezeu, așadar împlinirea omului launtric.

Bindecuvântarea „înmulțiți-vă” [privește] Biserica. Și aceasta spre a nu se mărgini la un singur [om] cuvântul dumnezeiesc, ci ca să fie propovăduită Evanghelia mântuirii în tot pământul. „Înmulțiți-vă!” Cine? Cei care au fost născuți potrivit Evangheliei. „Umpleți pământul.”¹¹⁵ Umpleți de fapte bune trupul care v-a fost dat pentru slujire. Ochiul să fie plin de vederea îndatoririlor. Mâna să fie plină de faptele bune. Picioarele să fie gata pentru vizitarea celor bolnavi, mereu pregătite să alerge către cele ce se cuvin. Și întreaga alcătuire a mădularelor noastre să fie umplută cu faptele despre care vorbesc poruncile. Aceasta înseamnă „umpleți pământul”.

Astfel, aceste vorbe sunt comune și pentru cele lipsite de rațiune; însă dobândesc un înțeles aparte când [trecem] la ceea ce a fost creat după chip¹¹⁶ și prin care am fost cinstiți. Căci acelea cresc în chip trupesc, noi însă în chip spiritual; acelea umplu pământul prin marele lor număr, noi însă umplem prin fapte bune pământul cu care am fost uniți, adică prin activitatea trupestă¹¹⁷.

6. „Iată, v-am dat tot pomul care are rod într-însul, să vă fie spre mâncare.”¹¹⁸

¹¹² Părinții ulteriori (în special Sfântul Maxim Mărturisitorul) vor sublinia că realitățile duhovnicești sunt singurele care au o existență durabilă, veșnică, singurele care există cu adevărat, celelalte fiind efemere.

¹¹³ Se poate identifica în aceste rânduri, în germene, doctrina epectazei. Sfântul Grigorie de Nyssa va alege însă ca paradigmă a urcușului mistic pe Moise. Origen deja îl alesese pe Isaac drept prototip al progresului spiritual al omului (*Omiliile la Facere*, 13, 4).

¹¹⁴ *Facerea* 26, 13.

¹¹⁵ *Facerea* 1, 28.

¹¹⁶ Sfântul Vasile se referă aici la suflet.

¹¹⁷ Sufletul se manifestă prin intermediul trupului.

¹¹⁸ *Facerea* 1, 29.

Biserica să nu treacă nimic cu vederea; toate au caracter de lege. Nu a spus: „V-am dat peștii spre mâncare, v-am dat vitele, cele ce se târăsc, cele cu patru picioare”. „Căci nu pentru aceasta le-am creat”, spune [Scriptura]. Însă prima legislație ne-a îngăduit să ne bucurăm de fructe, fiindcă eram socotiți încă demni de paradis¹¹⁹.

Care este însă pentru tine taina care se găsește ascunsă dedesubt? „Vouă, fiarelor și zburătoarelor [vă dăruiesc]”, spune [Scriptura], „roadele și verdeța ierbii, «spre hrană vouă, păsărilor cerului și tuturor fiarelor sălbatice ale pământului»¹²⁰”. Cu toate acestea, vedem multe fiare sălbatice care nu se hrănesc cu fructe. Cu ce fel de fruct ar primi să se hrănească pantera? Sau ce fruct ar putea să-l hrănească pe leu?

Totuși acestea, supuse legii firii, se hrăneau cu fructe. Dar, când omul și-a schimbat felul de viață și a ieșit din hotarele care i-au fost menite, după potop, văzând [Dumnezeu] că oamenii sunt lipsiți de milă, le-a îngăduit să se bucure de toate. „Mâncați toate, precum roadele câmpului.”¹²¹ Prin această îngăduință, și celelalte viețuitoare au primit libertatea de a mânca [orice].

Din acea vreme leul este mâncător de carne crudă, de atunci vulturii așteaptă stârvurile. Fiindcă vulturii nu scrutau încă pământul în clipa nașterii viețuitoarelor. Căci încă nu murise vreuna dintre cele ce au primit rațiune sau au fost create de către Dumnezeu, ca să hrănească vulturii. Nici firea nu era coruptă, pentru că era pe deplin înfloritoare; vânătorii nu prindeau [animalele], căci vânătoria încă nu era o îndeletnicire a oamenilor. Nici fiarele nu sfâșiau, pentru că nu erau încă mâncătoare de carne crudă. Vulturul are obiceiul să trăiască din cadavre, dar atunci încă nu existau leșuri, nici miasme, încât vulturii nu aveau o astfel de hrană. Ci cu toții trăiau după asemănarea lebedelor și toți pășteau iarbă pe pajiști. Adeseori îi vedem pe câini păscând iarbă, pentru a se tămădui, nu fiindcă aceasta ar fi hrana lor obișnuită, deoarece ființele lipsite de rațiune, printr-o anume neînvățată învățătură¹²² a firii, se îndreaptă către ceea ce le este de folos. Se consideră că atunci și

¹¹⁹ Așadar, omul primordial avea un regim alimentar exclusiv vegetarian.

¹²⁰ *Facerea* 1, 30.

¹²¹ *Facerea* 9, 3.

¹²² Ne-am străduit să echivalăm aici o sintagmă basiliană care conține două rafinate figuri stilistice: oximoron și *figura etymologica*: ἀδιδάκτω τινὶ διδασκαλίᾳ.

viețuitoarele care mănâncă acum carne crudă erau de acest fel¹²³, cugetând că iarba este hrana lor și neuneltind una împotriva alteia.

7. În acest chip era prima creație și tot în acest fel va fi, după cele de acum, și restaurarea ei. Omul se va întoarce la vechea lui alcătuire, lepădând răutatea, această viață cu nenumărate griji și înrobirea sufletului față de cele ale vieții. Când le va fi îndeplinit pe toate acestea, se va fi întors la acea viață paradisiacă liberă și lipsită de robia patimilor cărnii și va trăi o viață în apropierea lui Dumnezeu și în tovărășia îngerilor.

Prin urmare, acestea fiind spuse, nu dorim să înlăturăm lucrurile pe care Dumnezeu ni le-a dăruit pentru mâncare, ci să ferim acea vreme demult apusă. Mai dorim să [înfățișăm] ce fel de viață era aceea, în ce chip era fără lipsuri, cum oamenii aveau nevoie de foarte puține pentru a-și duce viața și cum păcatul este pricina varietății regimului nostru alimentar. Căci, de vreme ce am căzut de la desfătarea cea adevărată, ne-am născocit desfătări denaturate¹²⁴. Și, de vreme ce nu mai privim către pomul vieții, nici nu ne mai slăvim cu frumusețea aceleia, ne-am dăruit pentru desfătare măcelari și brutari, prăjituri variate și miresme, încât prin acestea ne mângâiem pentru izgonirea de acolo.

În acest fel și bolnavilor, când sunt doborâți de o suferință puternică și nu pot lua parte la plăcerile obișnuite, medicii le aduc mângâiere prin mijlocirea aromelor și a unor lucruri asemănătoare.

De vreme ce au căzut [în boală] din pricina exceselor făcute în desfătare, cei care îi linguesc pe aceștia născocesc mijloace potrivite pentru slăbiciunile lor. Însă, de voim și noi să ne conducem [viața] imitând-o pe cea din paradis, să fugim de îmbelșugatele plăceri ale mâncării și să ne rânduim [existența], pe cât este cu putință, după acea viață. Să folosim pentru a ne întreține viața fructe, semințe și poame cu învelișul tare, iar prisosul să-l azvârlim ca pe ceva care nu este necesar. Și aceasta [nu pentru că ar fi] dezgustătoare [prin firea dăruită] de Creator, ci fiindcă nu sunt de dorit pentru [a ne păstra] sănătatea trupului.

¹²³ Adică ierbivore.

¹²⁴ Această profundă idee va fi dezvoltată și exemplificată magistral de Nichifor Crainic în *Nostalgia paradisului*.

8. „Și S-a odihnit Dumnezeu de toate lucrările Sale în ziua a șaptea.”¹²⁵

Să ne spună, așadar, cei iscusiți în știința numerelor¹²⁶ și care cinstesc această înțelepciune ca pe un lucru măreț, că numărul șase este înrudit cu creația lumii, fiindcă este foarte productiv, născând din sine multe figuri și numere, și fiindcă este desăvârșit în părțile sale, și alte astfel de discursuri de școală privind hexada, pe care le ticluiesc cei iscusiți în știința numerelor și pe care le rostesc prin școlile fiecăruia. Să ne cuvânteze și despre hebdomadă, cum că există o anumită sterilitate în numărul șapte¹²⁷, fiindcă niciun număr nu se naște din acesta și niciun alt număr nu îl naște pe șapte. Însă, pentru a nu mă cufunda în această vastă chestiune și a nu trece pe lângă problema noastră, mă voi îndrepta către cele mai lesne de înțeles.

Însă, cel care are o oarecare pricepere cu privire la acestea să știe că la noi tezaurul acestor [speculații] este neglijat. Astfel încât, dacă [la ei] știința numerelor este ceva de mare însemnătate, aici există numai semințele aritmeticii¹²⁸. Noi însă, fără a ne lăuda, am furat aici câteva mărunțișuri din aceste mari tratate, însă nu ne vom preocupa mai mult de acestea, fiindcă ele provin din înțelepciunea lumii sau lucrează prin cele ce provin din înțelepciunea lumii. Prin urmare, ca să dovedim că acelea ce sunt căutate de ei cu cea mai mare sânguință pentru noi sunt de disprețuit, să trecem sub tăcere cele cu privire la aceste probleme; de altfel, cercetarea cu privire la acestea nu este ușor de priceput pentru întreg poporul. Biserica, cea care se află aici de față, nu așteaptă să audă cuvântări uimitoare, ci caută dezlegări pentru problemele duhovnicești care privesc edificarea [sufletului].

9. Așadar, ziua a șaptea – Sabatul – a fost învrednicită de cinstită. Numărul șapte este cinstit de către evrei, în legătură cu acesta [rânduindu-se sărbătoarea] Corturilor, a Trâmbițelor și Ziua

¹²⁵ *Facerea* 2, 2.

¹²⁶ În Antichitate, pitagoricienii treceau drept maeștri ai aritmetologiei.

¹²⁷ Speculațiile ușor fanteziste de felul acesta sunt expuse de FILON DE ALEXANDRIA în *Despre crearea lumii*, 89-100.

¹²⁸ Creștinii se preocupă numai de noțiunile elementare ale aritmeticii.

Ispășirii¹²⁹. Și al șaptelea an era cinstit de către aceștia, fiind numit al iertării [datoriilor]¹³⁰. Într-adevăr, pe când se aflau în pământul făgăduinței, lucrau pământul vreme de șase ani, iar în al șaptelea se mulțumeau cu ce creștea de la sine¹³¹. Un evreu slujea ca sclav șase ani, iar în al șaptelea era eliberat din sclavie¹³². În al șaptezecilea an robia înceta¹³³. Prin urmare, [să revenim] la ale noastre. „De șapte ori”, spune [Scriptura], „va cădea dreptul și se va ridica”¹³⁴. În acest fel ne vom deprinde¹³⁵ cu hebdomada. Enoh, al șaptelea de la facerea [lumii], nu a văzut moartea; [aici este] taina Bisericii. Moise, al șaptelea de la Avraam, a primit Legea, care este schimbarea vieții, izbăvirea de nedreptate, instaurarea dreptății, sălășluirea între noi a lui Dumnezeu, buna orânduire a lumii și legiuirea celor ce trebuie săvârșite. Hristos S-a arătat la al șaptezeci și șaptelea neam de la Adam¹³⁶.

10. Petru a cunoscut taina hebdomadei: „De câte ori va păcătui fratele meu împotriva mea și îl voi ierta? Până la șapte ori?”¹³⁷ A înțeles puțin din taină. Încă nu învățase [deplin], ci era încă ucenic. „Până la șapte ori?” Cel ce învăța nu s-a îndepărtat de șapte, ucenicul însă a vorbit după cât cunoștea. Stăpânul a trecut cu foarte mult [peste șapte]. „De câte ori va păcătui și îl voi ierta?” Pentru ce nu a spus: „Până la șase ori” sau: „Până la opt ori”¹³⁸, ci: „Până la șapte ori”? De ce Domnul nu a spus: „Până la zece mii de ori”, ci a multiplicat numărul șapte? Nici Petru nu a întrebat de un alt [număr], nici Domnul nu a ieșit din regula hebdomadei. Petru a

¹²⁹ Sunt trei dintre cele mai importante sărbători evreiești, în mare cinste și astăzi: Sukkot, Roș Ha-Șannah și Yom Kippur; cf. *Leviticul* 23, 24-36; *Numerii* 29, 1.

¹³⁰ *Deuteronomul* 15, 1-3.

¹³¹ *Leviticul* 25, 2-5.

¹³² *Ieșirea* 21, 2.

¹³³ *Ieremia* 25, 11-12; 29, 10.

¹³⁴ *Pildele* 24, 16.

¹³⁵ Verbul grecesc οἰκεῖόω are sensul de „a se familiariza cu, a se împrieteni cu”, dar și pe cel de „a pretinde ceva, a-și însuși”. Dacă urmăim al doilea sens, atunci se poate afirma că Sfântul Vasile vorbește aici de asumarea creștină a unor simboluri și realități veterotestamentare, care sunt pe deplin înțelese și valorizate abia în perspectiva Evangheliei.

¹³⁶ *Luca* 3, 23-38. Considerații asemănătoare în jurul acestei probleme se regăsesc și la ORIGEN, *Omiliile la Iezechiel*, 4, 1; *Comentariu la Matei*, 383; SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântarea* 41, 429D-433A ș.a.

¹³⁷ *Matei* 18, 21.

¹³⁸ Unele secte gnostice considerau că omul a fost creat în a șasea ori în a opta zi.

observat că regula hebdomadei este străveche și are înțelesul unei anume iertări a păcatelor, unei odihne desăvârșite, care este semnul Sabatului, cea de-a șaptea zi de la creație. Petru [a spus] până la șapte ori; Domnul, până la șaptezeci de ori câte șapte.

Păcatele sunt răzbunate de șapte ori. Oare nu este așa? „Tot cel care-l va ucide pe Cain va suferi o răzbunare de șapte ori.”¹³⁹ Acolo nu este vorba de opt, ci de șapte.

Pentru ce?

Așteaptă puțin, și vei descoperi taina. Primul păcat este răzbunat de șapte ori. Al doilea omor este al lui Lameh: „Dacă a fost răzbunat de șapte ori Cain, atunci Lameh va fi de șaptezeci de ori câte șapte”¹⁴⁰. Dacă Petru [cerea] iertarea de șapte ori, făcând referire la pedeapsa rânduită lui Cain, aici iertarea adusă de Domnul este de șaptezeci de ori câte șapte, precum osânda lui Lameh a fost de șaptezeci de ori câte șapte. Pe cât de mare este căderea, pe atât de mare este și harul. Acolo unde păcatul este mic, mică este și iertarea; cel căruia i s-a iertat puțin va și iubi puțin¹⁴¹. „Unde a prisosit păcatul, acolo a fost foarte îmbelșugat și harul.”¹⁴²

Așadar, care este taina?

A opta zi¹⁴³ este numită era Judecării [universale], în care păcătosul va fi pedepsit de șapte ori, iar [cel care a păcătuț] mai presus de orice măsură va fi pedepsit de șaptezeci de ori câte șapte. Dreptul va fi cinstit de șapte ori, iar [cel care a fost drept] mai presus de măsură va fi cinstit de șaptezeci de ori câte șapte. Iubirea de oameni a lui Dumnezeu, în clipa de față, ne lasă să întrezărim în chip tainic¹⁴⁴ cele viitoare, însă atunci, la A Doua Venire, adevărul va fi deslușit și limpede, fiindcă va arăta fiecăruia de ce este vrednic. Prin urmare, Domnul ne va ierta, plătindu-ne nouă, păcătoșilor, ceea ce ne datorează; aceasta numai dacă a fost îmbunat de către noi în cele de aici, prin mărturisire¹⁴⁵

¹³⁹ *Facerea* 4, 15.

¹⁴⁰ *Facerea* 4, 24.

¹⁴¹ *Luca* 7, 47.

¹⁴² *Romani* 5, 20.

¹⁴³ Discuțiile privind semnificațiile spirituale ale Zilei a Opta sunt un loc comun în literatura patristică; vezi SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh*, 66; *Omilia a doua la Hexaemeron*; SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântarea* 41, 432B.

¹⁴⁴ Literal: δι' αἰνιγματῶν – „prin enigme, prin ghicitori, prin taine de nepătruns”.

¹⁴⁵ Ἐξομολόγησις – „mărturisire a păcatelor, confesiune, pocăință; manifestarea exterioară a celei de a doua pocăințe prin practici obișnuite în Antichitatea creștină, când

și prin pocăință¹⁴⁶. Astfel încât, având cunoștință de acea zi înfricoșătoare, în care este păstrată dreapta răsplată a celor ce au păcătuit, și de îndrituitul prilej¹⁴⁷ pentru pocăință, [dăruiet păcătoșilor] pentru a-și plăti îndreptățița lor datorie după măsura celor săvârșite, să nimicim păcatele noastre, ca să ne izbăvim acolo de înmulțirea dureroasă a datoriei. Prin urmare, să spunem că aceasta este a șaptea zi față de cea de-a opta a împlinirii¹⁴⁸ veșniciei.

II. „Și Dumnezeu S-a odihnit de toate lucrările Sale.”¹⁴⁹

În acea zi nu vor mai fi munci, nici căsătorii, nici tocmeli negustorești, nici lucrări plugărești, întregul pământ va fi încremenit, întreaga făptură va fi cuprinsă de zbucium, sudoarea nu va

ritualul pocăinței putea fi și public, nu numai secret, și anume prin post, rugăciuni, îngenuncheri, acoperirea capului cu sac și cenușă și a trupului cu zdrențe negre etc.” Iată cum o descrie TERTULIAN: „Cât despre îmbrăcăminte și hrană, i se cere păcătosului să se culce pe un sac și în cenușă, să-și îmbrace corpul în zdrențe, să-și lase sufletul pradă întristării, să schimbe prin aspre deprinderi pe cele ale păcatului, să cunoască numai o mâncare simplă, numai cu apă, potrivită sufletului, nu pântecele; adesea postul să însoțească rugăciunile, să geamă, să lăcrimeze, să se jelească zi și noapte către Domnul Dumnezeuul său, să se arunce la picioarele preoților, să îngenuncheze înaintea celor plăcuți lui Dumnezeu, să facă pe toți frații săi mijlocitori ai iertării” (*De paenitentia*, IX, 4).

¹⁴⁶ Μετάνοια – „schimbare a inimii sau a gândirii, pocăință”. Termenul grecesc μετανοέω, specific lexicului neotestamentar, desemna o schimbare a minții, răzgândire, atât în sens bun, cât și în sens rău. În *Textul masoretic*, pocăința este exprimată de doi termeni: *sub* („a se întoarce la punctul de plecare”) și de *niham* („a regreta”). *Septuaginta* îi redă prin ἀποστρέφω („a se întoarce”) și, respectiv, μετανοέω. În iudaism, pocăința însemna întoarcerea la Lege, dar, în creștinism, va desemna întoarcerea de la păcat, căința și botezul pentru iertarea păcatelor și, totodată, o schimbare radicală a modului de gândire și, implicit, a vieții. Latina populară a reținut în special dimensiunea căinței, desemnând acest proces spiritual prin *paenitentia* – „căință” (de la *paenitere* – „a fi nesatisfăcut, nemulțumit, a regreta, a-i părea rău”). Tertulian, în încercarea sa de a echivala cât mai exact termenii fundamentali ai limbajului teologic creștin grecesc, va recomanda cuvântul *res(i)piscentia* (de la *resipisco* – „a-și redobândi judecata, a-și veni în sine” < *re sapio* + sufixul incoativ *sco*), căruia îi propunea o etimologie inexactă lingvistic, dar pertinentă din punct de vedere teologic: *receptio mentis ad se* – „o restaurare a minții în starea inițială” (cf. *Adversus Marcionem*, II, 16). Lactantius va explicita mai limpede sensul acestui neologism, care nu se va impune în latina creștină, fiind surclasat de mai popularul *paenitentia* (cf. LACTANTIUS, *Divinae Institutiones*, VI, 24).

¹⁴⁷ Literal: ἀντιμέτρησης – „măsură compensatorie”. Păcătoșii nu vor putea obiecta că nu li s-au oferit împrejurări favorabile pocăinței.

¹⁴⁸ A opta zi este, în viziunea patristică, un alt nume al eternității. Totuși aici termenul grecesc συντελεία ar putea fi interpretat și ca „achitare a tuturor datoriei”, dat fiind contextul juridic al achitării datoriei spirituale față de Dumnezeu.

¹⁴⁹ *Facerea* 2, 2.

aduce nicio mângâiere, chiar și dreptii vor fi frământați cu privire la ce sorți le vor cădea¹⁵⁰. Și Avraam va fi neliniștit atunci, nu pentru că va fi osândit în gheena, ci fiindcă nu va fi sigur în care rang al dreptilor va fi rânduit, în primul, în al doilea sau în al treilea? Domnul vine din ceruri și acestea sunt sfâșiate, puterea se dezvăluie, întreaga făptură se zbugiumă. Cine este neînfricoșat? Nici măcar îngerii. Și ei se află de față, nu pentru a da socoteală lui Dumnezeu, și, cu toate acestea, preaslăvita arătare a lui Dumnezeu îi umple de cutremur. Nu ascuți ce grăiește Isaia? „Dacă Tu deschizi cerul, munții sunt cuprinși de cutremur în fața Ta.”¹⁵¹ În acea [zi] marea va fi încremenit, făptura va fi amuțit, natura va fi fost cuprinsă de moarte, orice meșteșug al retoricii va fi ajuns nefolositor din cauza cereștii veniri. Atunci dreptii vor fi răpiți, atunci carul dreptilor va fi norul¹⁵², iar călăuzele lor, îngerii. În acea clipă, dreptii, asemenea stelelor, vor urca de pe pământ către cer. Însă păcătoșii înlănțuiți, ferecați de propriile poveri ale păcatelor, se vor prăvăli în abis, împreună cu conștiința lor chinuită.

Prin urmare, acea zi a șaptea este închipuită de această zi a șaptea de aici. „Și Dumnezeu S-a odihnit de toate lucrările Sale.”¹⁵³ În acea zi nu vor mai exista cele ce țin de viața aceasta. Poftele tinerești s-au potolit, nu mai există propunere de căsătorie, nici pofta zămislirii de copii, nici măcar o grijă pentru aur. Tu, zgârcitule, ai uitat de punga ta! Tu, cel cu întinse moșii, ai uitat de pământ! Tu, cel înnebunit după faimă, ai uitat de glorie! Toate acestea au fost alungate din cuget. Înaintea Celui care îl înfricoșează se află sufletul, în așteptarea grozăviilor care îl amenință. Spaima a izgonit orice cugetare pătimasă care se încetățenise în suflete. Acolo unde este frica de Dumnezeu, toate întinările patimilor sunt înlăturate din cugetare. Această zi a șaptea este tipul acelei [veșnice] zile a șaptea.

12. „Dumnezeu a luat țărână din pământ și l-a plăsmuit pe om.”¹⁵⁴ Nu s-a sfârșit încă facerea lumii, nici nu a fost întreruptă înlănțuirea firească [a scrierii] pentru a fi introdusă istorisirea care

¹⁵⁰ Literal: „Ce vot le va ieși [din urnă]”.

¹⁵¹ *Isaia* 64, 2.

¹⁵² Aluzie la răpirea la cer a prorocului Ilie într-un car de foc; cf. *4 Regi* 2, 11.

¹⁵³ *Facerea* 2, 2.

¹⁵⁴ *Facerea* 2, 7.

ne privește¹⁵⁵, ci s-a spus: „Dumnezeu l-a făcut pe om [...] și S-a odihnit de toate lucrările Sale”¹⁵⁶. Însă, după ce S-a odihnit, [Scriptura] ne învață cum a creat: „Dumnezeu a luat țărână din pământ”¹⁵⁷.

Când auzi cuvântul „țărână”¹⁵⁸, învață să nu te temi. Nu judeca omul după înfățișare. De ce cugeți cu trufie despre tine însuți? Când pătrund în tine gândurile care îți strecoară în inimă fierbințeală și cancer, atunci să-ți vină în minte amintirea creării tale, chipul în care ai fost zidit. „Dumnezeu a luat țărână din pământ și l-a plăsmuit pe om.”¹⁵⁹ Cum poți să te uiți pe tine însuți? Atunci te uiți pe tine însuți, când te îndepărtezi de pământ. Dar, dacă nu te îndepărtezi niciodată de pământ, ci ești unit în chip firesc cu pământul, atunci pășești pe pământ, te odihnești pe pământ, ești judecat pe pământ. Orice ai săvârși pe pământ, fie mare, fie mic, ai la îndemână amintirea condiției tale umile.

Ești înfumurat și furios? De unde îți vine mânia? Din lipsa gloriei? Nu ai încuviințat adevărul umilei tale origini? Deja a și început să clocotească în tine? Te sforțezi să grăiești ceva mai urât decât cele pe care le-ai auzit? Pleacă-ți privirea și ți-a încetat mânia! Privește pământul și cugetă: mi-a spus că sunt de origine umilă, eu care m-am ivit din pământ; a spus că sunt ceva mai puțin decât ceea ce sunt în realitate; fiindcă nu a zis că sunt din pământ, ci dintr-un om. Dar cu cât este mai cinstit un om înzestrat cu suflet decât pământul călcat în picioare? Eu însă privesc străvechiul pământ ca pe o mamă, fiindcă a te naște dintr-un sclav nu este o ofensă, ci o onoare, fiindcă este înzestrat cu un suflet. Cel care socotea să mă jignească, fără să-și dea seama, mai mult m-a onorat decât m-a insultat. Căci eu, care am o deplină înțelegere a firii proprii, cunosc cine sunt și de unde sunt.

Așadar, amintirea faptului că provenim din pământ nu îngăduie vreodată mâniei să se trezească. Pământul, prin prezența sa neîncetată și prin neconținută sa amintire, să fie astfel un aliat al rațiunii!

¹⁵⁵ Structura oarecum paradoxală a referatului genezei, în care se află două relatări ale creației omului, este explicată prin rațiuni retorice. Mai întâi este enunțat actul creării omului și demnitatea divină a acestuia, apoi are loc dezvoltarea pe larg a acestei teme.

¹⁵⁶ *Facerea* 1, 27; 2, 2.

¹⁵⁷ *Facerea* 2, 7.

¹⁵⁸ Termenul grecesc χοῦς, utilizat aici, îl echivalează pe ebraicul *aphar*. Ambele au sensul de „pământ uscat, praf”.

¹⁵⁹ *Facerea* 2, 7.

13. Când alergi purtat de poftă, de fapt alergi către pământ. Cugetă de unde ai venit! Dacă te gândești că te vei risipi în pământ¹⁶⁰, va înceta și nebunia poftei. „Pământ ești și în pământ te vei întoarce.”¹⁶¹ Amintește-ți că aceste mădulare care zvâcnesc acum sau această poftă de o clipă a cărnii peste puțină vreme nu vor mai fi, după ce mădulele se vor fi risipit în pământ. Amintește-ți de propria fire și orice imbold către rău se va topi. Această amintire ne va fi o adevărată filacterie¹⁶² împotriva oricărui păcat.

Dumnezeu l-a plăsmuit pe om din țărâna pământului. Frumoașă este smerenia, potrivită în chip firesc cu amintirea [originii noastre umile]. Dacă [Scriptura] ar fi spus: „Dumnezeu l-a plăsmuit pe om luând o parte din cer”¹⁶³, nu ar trebui să ne îndreptăm privirea către cer ca să ne amintim de firea noastră? Amintirea nimicului pe care îl reprezentăm se află la îndemâna noastră și sub pașii noștri. Apleacă-te spre pământ și gândește-te că ai fost modelat din ceea ce este înrudit prin fire cu pământul și din ceea ce în tine este vrednic de lepădat. Prin urmare, ce este oare mai demn de disprețuit decât noi? Cine ar fi vrednic să ne ponegrească mai mult decât noi înșine?

L-ai văzut pe înfumuratul îmbrăcat în veșmânt înflorat¹⁶⁴, purtând la mână un inel strălucitor cu o piatră prețioasă dintre cele mai scumpe și infatuându-se pentru aceasta? Este înveșmântat în țesături de mătase, are clienți¹⁶⁵, poartă plete și șuvițe blonde, se

¹⁶⁰ Tema originii umile a trupului omenesc a mai fost abordată de SFÂNTUL VASILE în *Omiliile la Psalmii* 32 și 48, dar și de ceilalți Părinți capadocieni – SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL (*Cuvântarea* 20 și 32) și SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA (*Despre crearea omului*, 26).

¹⁶¹ *Facerea* 3, 19.

¹⁶² „Cuvintele acestea pe care ți le spun eu astăzi să fie în inima ta și în sufletul tău; să le sporești în ființa fiilor tăi și să le vorbești de ele când șezi acasă, când mergi pe cale, când te culci și când te scoli. Și-ți vor fi ca o panglică-mprejurul frunții tale” (*Deuteronomul* 6, 6-8). Interpretarea literală a acestui verset a condus la practica ebraică a filacteriilor (vezi *Matei* 23, 5), niște punguțe de stofă în care erau cusute texte sacre veterotestamentare scrise pe fâșii de pergament, purtate cu ostentație de farisei, ca și de alți iudei evlavioși, spre a-și dovedi atașamentul față de Lege (cf. și SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Matei*, LXXII, 2).

¹⁶³ Gnosticii valentinieni considerau că sufletul uman este creat dintr-o materie celestă, trupul fiind din pământ. Numai trupul lui Iisus ar fi fost creat și el din aceeași materie celestă.

¹⁶⁴ Asemenea veșminte erau purtate de curtezanele ateniene sau de actorii care interpretau rolul de satiri în comedii.

¹⁶⁵ În Roma antică și ulterior în lumea greco-romană, termenul „client” desemna un plebeu aflat sub protecția morală și materială a unui aristocrat (patronul), căruia i se supunea complet și îi servea mereu interesele, ca de exemplu, prin vot.

leagănă nefiresc de semeț, poartă coliere de aur, șade pe un tron de argint. Împăunându-se, pășește țațoș și vorbește de sus mulțimii de clienți și de lingușitori care îl îmbulzește către masa fastuoasă¹⁶⁶, în urările pe care i le rostesc cu toții în piață, unii ridicându-se de pe bănci, alții alergându-i în întâmpinare, unii însoțindu-l în alai, iar alții străjuindu-l¹⁶⁷. Când privești asemenea demnitari, în fața cărora pășește un crainic cu glas puternic, și când vezi cum îl înfricoșează pe unul sau cum îl osândește pe altul la chinuri, confiscându-i unuia averea sau trimițându-l pe altul la moarte, nu te înspăimânta de cele văzute, nici nu te îngrozi de cel care a poruncit cele petrecute! Și să nu te uluiască nici închipuirea ta. Chibzuieste la faptul că Dumnezeu l-a creat pe om din praful pământului. Dacă omul este altceva, înfricoșează-te de el! Dacă este praf din pământ, disprețuiește-l!

14. Și l-a plăsmuit Dumnezeu pe om.

Termenul „a plăsmuit” nu lasă să se întrevadă imediat lucrarea artistică a lui Dumnezeu asupra omului. Dumnezeu „a plăsmuit”. Oare l-a plăsmuit precum cei care modelează lutul sau asemenea celor ce topesc arama? Însă sculptarea unei statui sau fasonarea unui mulaj înseamnă doar imitarea înfățișării exterioare. Ai observat cum o statuie ni se înfățișează ca având o anumită ținută. Statuia unui ostaș oglindește vitejia, un bronz turnat după un model de femeie, feminitatea, sau o altă [dispoziție], după cum măiestria artistică este în stare să o adauge sculpturii cu ajutorul ținutei și prin mijlocirea imitației.

Plăsmuirea pe care o lucrează Dumnezeu nu este însă în acest fel. Dimpotrivă, El l-a plăsmuit pe om [după un model] din adâncul Său, iar lucrarea sa iscusită a pornit dinăuntru. Dacă îmi va rămâne un răgaz îndestulător ca să-ți înfățișez alcătuirea omului, vei învăța și tu, plecând de la tine însuși, despre înțelepciunea pe care Dumnezeu a desfășurat-o în tine. Căci, într-adevăr, omul este o lume mică¹⁶⁸ și cei care l-au onorat cu acest nume au procedat

¹⁶⁶ Se descrie aici un banchet public oferit de aristocrații romani sau greci cu prilejul unor festivități religioase sau politice de mare însemnătate.

¹⁶⁷ Literal: „Purtându-i fasciile”. Este, fără îndoială, descrierea intrării fastuoase a unui înalt demnitar imperial la un ospăț public.

¹⁶⁸ Expresia deja clasicizată apare la Democrit; *apud* DIOGENE LAERTIOS, *Viețile și doctrinele filozofilor*, 9, 13, și ARISTOTEL, *Fizica*, IX, 2.

bine. Oare câte tratate nu au fost dedicate acestui subiect? Cărțile medicilor care vorbesc despre firea omului, sau cele care conțin observațiile instructorilor de gimnastică cu privire la proporția sau la simetria membrilor una față de alta, sau cele despre mulțimea mușchilor, toate ne conduc înspre [recunoașterea] modelării omului. Și de unde aș putea lua un asemenea limbaj care să-mi poată spune cu exactitate câte sunt cuprinse într-un singur termen, „a plăsmuit”? Dar cu privire la cele ce ne sunt la îndemână, deși nu le mai rostesc, tu le cunoști.

15. Dumnezeu a plăsmuit [omul] cu o ținută dreaptă. Ți-a dăruit această înfățișare privilegiată față de celelalte viețuitoare. Pentru ce? Fiindcă și lucrarea pe care intenționa să ți-o încredințeze era tot privilegiată. Pentru că restul viețuitoarelor pasc în acest astfel, alcătuirea lor este potrivită pentru cele în vederea cărora au fost create. Vita a fost făcută pentru pășunat și astfel are capul aplecat spre pământ, având privirea ațintită către pânțele și către cele de sub pânțele, de vreme ce țelul aceloră este desfătarea pricinuită de umplerea stomacului și de bucuria plăcerii. Omul însă nu privește către stomac, ci are capul înălțat înspre cele de sus, pentru a privi către înălțimea cu care este înrudit. Ochii săi nu sunt aplecați spre pământ. Prin urmare, nu săvârși lucruri care sunt în afara firii tale, nu-ți fixa privirea asupra celor pământeste, ci asupra celor cerești, acolo unde Se află Hristos. Fiindcă, spune [Scriptura], „dacă ați înviat împreună cu Hristos, căutați cele de sus, unde Se află Hristos”¹⁶⁹.

În acest chip ai fost plăsmuit. Însăși alcătuirea ta este o școală pentru țelul în vederea căruia ai fost creat. Ai fost creat ca să-L privești pe Dumnezeu, nu pentru ca viața ta să se târască pe pământ, nici pentru a te bucura de plăcere ca vitele, ci pentru a-ți desăvârși cetățenia cerească. Pentru aceea „ochii înțeleptului [se află] în capul său”¹⁷⁰, precum spune înțeleptul Ecclesiast.

Cine însă nu are ochii în cap?

Dar [înțeleptul are ochii în cap], cu alte cuvinte, pentru a-și îndrepta privirea către cele înalte. Iar cel care nu privește către cele de sus, ci către cele pământeste, își târăște ochii pe pământ.

¹⁶⁹ Coloseni 3, 1.

¹⁷⁰ Ecclesiastul 2, 14.

16. Așadar, ochii au o formă rotunjită. Capul este așezat pe umeri, fără a fi afundat [în corp], ca să nu fie așezat prea jos, ci se sprijină pe gât, care este un reazem vrednic de laudă.

Nu mi-ar fi fost de ajuns un singur [ochi]¹⁷¹? Dar doi ochi se pot înlocui unul pe altul, astfel încât, dacă unul este nimicit, atunci celălalt vine în ajutor. De altminteri, vederea provenită de la un singur ochi este mai slabă, dar, contopindu-se cele două izvoare, șuvoiul [privirii] este mai puternic. În ceea ce privește vederea, aceasta se sprijină pe fortificația nasului și [cele două izvoare] se întâlnesc și se unifică în aceeași clipă. Pentru că, aidoma unui șuvoi, vederea izvorăște din fiecare obârșie a privirii, unul de aici, altul de acolo; mai apoi, contopindu-se, [cele două șuvoaie] se unesc. Și astfel, unificată, [vederea] este mai puternică.

Care este dovada că vederea se unifică?

Nu ai observat că bătrânii nu văd cele aflate în apropiere? Pentru că, de vreme ce vederea dezbinată este slabă, aceasta nu poate vedea ce se află în apropiere. Dar, când privirile se contopesc, ca și cum s-ar petrece o revărsare a vederii, percepția lucrurilor sensibile devine mai puternică.

Și care sunt străjerii din jurul ochiului?

Este un veșmânt¹⁷² lăuntric, dar acesta nu este suficient. Nici nu ar fi în stare, fiind gros. Dacă acesta ar fi o strajă a ochiului, gros fiind, ar așeza un vâl peste vedere. De aceea trebuie să fie străveziu și ușor. Așadar, una este diafană, iar una subțire, una asemănătoare cristalului, iar una asemănătoare cornului¹⁷³. Cea așezată în față este mai puternică, cea dinăuntru este mai fină, pentru a nu împiedica trecerea. A treia are forma cristalului, pentru a purta în sine însăși reflectarea și în fiecare parte limpezimea.

Pleoapa este un străjer, o perdea sau un acoperământ, un fel de sălaș și de refugiu. Și mâna ar fi putut să acopere ochiul, însă, până ce ar fi început mâna [să se miște], ochiul deja ar fi fost orbit. Acum însă pleoapa este așezată în apropierea [ochiului] și deasupra acestuia. Cu toate acestea, acoperământul care este așezat în fața [ochiului] nu este în stare să facă față oricărei primejdii. De

¹⁷¹ Acest portret al omului era deja un loc comun în Antichitatea greco-latină. Se întâlnește la CICERO, *De natura deorum*, II, 140-143, de unde îl preia și SFÂNTUL AMBROZIE DE MEDIOLANUM.

¹⁷² Pleoapa.

¹⁷³ Cristalinul și corneea.

aceea și pupila, așezată ca sub o perdea, nu este ușor de vătămat. Ochiul dorește să fie singurul dintre mădularele noastre care să nu poată fi atins, tănuit sub cortina pleoapei. Fire de păr o împrejmuiesc. Pentru ce?

Pentru ca îngemănarea pleoapei de sus cu cea de jos să aibă loc cât mai exact. Fiindcă genele se întrepătrund una cu alta ca niște mănunchiuri. Apoi, acestea împiedică viețuitoarele mărunte [să intre în ochi], ținându-le la distanță, și nici nu îngăduie prafului să se apropie de acesta, fiindcă pupila își poate pierde vederea din numeroase pricini. Așadar, în jurul [ochilor] noștri se află așezată, mulțumită genelor, o strajă proprie, care, prin forma sa, oferă o înfățișare plăcută și, totodată, aduce și folos.

Sprâncenele, care sunt boltite deasupra ochilor, sunt o proeminență proprie pentru dreapta îndrumare a privirii. Care este dovada?

Când dorești să răzbați cu privirea mai departe și îți încovoii palma așezând-o deasupra sprâncenelor, pentru ce faci aceasta? Pentru ca [razele] privirii care se îndreaptă în sus să nu se împrăstie în zadar, ci să fie împinse înainte și să facă îndreptarea privirii mai exactă și mai puternică¹⁷⁴. Drumul privirii este îndrumat prin boltirea palmei. De aceea sprâncenele îndreaptă privirea și, în același timp, nu îngăduie sudorii izvorâte datorită trudei să se reverse și să stânjenească privirea. Prin urmare, sprâncenele sunt un fel de metereze.

Ce fel de lucrător al viei poate să-și agațe așa de bine via, împrejmuind-o cu o îngrăditură, astfel încât să nu poată fi vătămată, nici ușor de străbătut de puhoaietele dimprejur, precum a făcut Domnul prin cununa sprâncenelor? Din fericire pentru noi, [Domnul] le-a conturat pe acestea împărțindu-le în două jumătăți, fiecare așezată de o parte și de alta a nasului, astfel încât sudoarea care curge aici și colo să nu fie un neajuns pentru lucrător și acesta să nu-și ia mâna de la vie pentru a-și șterge sudoarea, ci aceasta să curgă prin două canale proprii. Astfel, Creatorul din vechime a îndreptat sudoarea prin aceste canale către ceea ce este nefolositor, în vreme ce ochiul poate astfel să-și îndeplinească lucrarea proprie.

¹⁷⁴ Este înfățișată concepția stoică privind vederea, potrivit căreia ochiul emite raze foarte fine care, întâlnind diverse obiecte în cale, sunt reflectate înapoi, formând pe retină imaginea respectivă. Operele patristice reflectă, în general cu fidelitate, nivelul științific al vremii.

17. Dacă vom dori să vorbim doar despre măiestria pe care a folosit-o Dumnezeu cu privire la noi, nu ne va ajunge întreaga zi. Însă, plecând de la această singură [pildă], faceți-vă cu toții o idee despre acest subiect! În ceea ce ne privește, ne grăbim să purcedem la un drum care nu poate fi amânat. Însoțiți-ne cu rugăciunile voastre, astfel încât neîntârziat să fiți păziți sănătoși și ca noi să ne împlinim datoria, prin harul Domnului, Cel care le-a rânduit pe toate cele ce ne privesc și Care ne-a creat prin harul Său, a Căruia fie slava în vecii vecilor. Amin.

INDICE SCRIPTURISTIC

Facerea

- 1, 1 - p. 151, 167, 179, 218
- 1, 2 - p. 164, 168, 173, 184
- 1, 3 - p. 218, 268, 173, 179, 283, 300
- 1, 4 - p. 221, 174, 175
- 1, 4-5 - p. 218
- 1, 5 - p. 128, 175, 178
- 1, 6 - p. 179, 183, 184, 186, 218, 300
- 1, 6-7 - p. 182
- 1, 7 - p. 183
- 1, 8 - p. 188, 191
- 1, 9 - p. 198, 218
- 1, 9-10 - p. 194
- 1, 10 - p. 199, 200, 218
- 1, 11 - p. 203, 246
- 1, 11-12 - p. 218
- 1, 14 - p. 218, 222
- 1, 15 - p. 218
- 1, 16 - p. 218
- 1, 20 - p. 188, 246, 248, 257, 291
- 1, 21 - p. 244
- 1, 22 - p. 291
- 1, 24 - p. 246, 254, 257, 260
- 1, 26 - p. 268, 269, 270, 283, 284, 286, 287, 290, 294, 297
- 1, 20 - p. 236
- 1, 27 - p. 267, 270, 284, 290, 293, 296, 301, 302, 312
- 1, 28 - p. 291, 303, 304
- 1, 29 - p. 304
- 1, 30 - p. 305

- 2, 2 - p. 307, 310, 311, 312
- 2, 7 - p. 300, 301, 303, 311, 312
- 2, 8 - p. 127
- 3, 14 - p. 240
- 3, 17-18 - p. 208
- 3, 18 - p. 209
- 3, 19 - p. 208, 278, 313
- 4, 1 - p. 54
- 4, 15 - p. 309
- 4, 24 - p. 309
- 6, 14 - p. 48
- 9, 3 - p. 305
- 9, 25-27 - p. 108
- 11, 1-9 - p. 138
- 22, 1-14 - p. 82
- 25, 27 - p. 240
- 26, 13 - p. 304
- 27, 29-40 - p. 108
- 28, 16 - p. 123
- 31, 47 - p. 80
- 40, 8 - p. 54
- 47, 9 - p. 176

Ieșirea

- 2, 2 - p. 150
- 2, 10 - p. 150
- 2, 11-25 - p. 150
- 3, 2 - p. 221
- 12, 1-13 - p. 81
- 14, 31 - p. 80, 83
- 17, 6 - p. 81
- 20, 19 - p. 83
- 21, 2 - p. 308

23, 5 - p. 143
 25, 31 - p. 48
 26, 3 - p. 107
 30, 10 - p. 127
 31, 2-3 - p. 156
 31, 3 - p. 104
 33, 11 - p. 150
 33, 21 - p. 123
 34, 34 - p. 111

Leviticul

8, 21 - p. 54
 16 - p. 127
 17, 11 - p. 248
 23, 24-26 - p. 308
 25, 2-5 - p. 308

Numerii

4, 20 - p. 127
 12, 6-8 - p. 150
 29, 1 - p. 308
 21, 6-9 - p. 81, 122

Deuteronomul

4, 26 - p. 79
 6, 6-8 - p. 313
 12, 13-14 - p. 123
 15, 1-3 - p. 308
 19, 14 - p. 141
 19, 15 - p. 134
 28, 23 - p. 189
 32, 1 - p. 79
 33, 13-15 - p. 189

Iosua

24, 26-27 - p. 80
 24, 27 - p. 80

4 Regi

2, 11 - p. 311
 4, 39 - p. 259

Iov

8, 8 - p. 188
 8, 9 - p. 134
 33, 4 - p. 104
 33, 6 - p. 48
 33, 7 - p. 210
 36, 27 - p. 185
 38, 6 - p. 160

Psalmii

1, 2 - p. 245
 6, 5 - p. 94
 8, 5 - p. 115, 296
 17, 1 - p. 182
 18, 1 - p. 190
 18, 10-11 - p. 258
 18, 11 - p. 258
 20, 5 - p. 115
 22, 7 - p. 176
 23, 2 - p. 160
 23, 3 - p. 50
 28, 7 - p. 221
 29, 12 - p. 115
 30, 2 - p. 123
 32, 6 (LXX) - p. 90
 33, 13 - p. 50
 35, 10 - p. 102
 36, 4 - p. 258
 43, 11 - p. 118
 44, 9 - p. 77
 46, 8 - p. 285
 48, 12 - p. 261
 49, 5 - p. 318
 49, 15 - p. 123

50, 8 - p. 86
 50, 11 - p. 70
 50, 12 - p. 71
 50, 13 - p. 70
 51, 7 - p. 211
 65, 12 - p. 118
 67, 6 - p. 240
 70, 7 - p. 54
 73, 16 - p. 218
 74, 3 - p. 160, 182
 74, 5 - p. 265
 76, 19 - p. 106
 77, 53 (LXX) - p. 106
 79, 1 - p. 106
 88, 17 - p. 54
 89, 10 - p. 175
 90, 13 - p. 267
 91, 15 - p. 104
 93, 16 - p. 50
 94, 4 - p. 160
 102, 5 - p. 84
 103, 5 - p. 91
 103, 16 - p. 209
 103, 25 - p. 263
 103, 26 - p. 240
 103, 27 - p. 51
 103, 31 - p. 105
 104, 36 - p. 118
 105, 32 - p. 107
 106, 26 - p. 188
 106, 43 - p. 82
 107, 2 - p. 115
 107, 14 - p. 54
 109, 1 - p. 58, 60
 118, 73 - p. 275, 302
 118, 85 (LXX) - p. 43
 118, 91 - p. 110
 118, 103 - p. 178
 135, 8-9 - p. 229

138, 5 - p. 268
 138, 6 - p. 282
 138, 7 - p. 114
 138, 8 - p. 57
 143, 3 - p. 300
 144, 15 - p. 51
 144, 16 - p. 51
 148, 4 - p. 181, 190, 191
 148, 7 - p. 191
 150, 1 - p. 182

Pildele

1, 7 - p. 155
 6, 6 - p. 251
 6, 7 - p. 251
 6, 8 - p. 251
 13, 5 - p. 107
 13, 9 - p. 172
 16, 7 (LXX) - p. 155
 17, 28 (LXX) - p. 42
 20, 6 - p. 300
 22, 28 - p. 141
 23, 29 - p. 75
 24, 16 - p. 308

Ecclesiastul

1, 2 - p. 47
 1, 7 - p. 195
 2, 14 - p. 315
 3, 7 - p. 139
 9, 17 - p. 142

Cântarea Cântărilor

5, 2 - p. 245

Isaia

1, 2 - p. 80
 1, 3 - p. 247

3, 3 (*LXX*) - p. 42
 5, 1 (*LXX*) - p. 210
 5, 9 - p. 241
 6, 3 - p. 92
 10, 13 - p. 141
 29, 15 (*LXX*) - p. 53
 40, 6 - p. 205
 40, 12-13 - p. 50
 40, 13 - p. 50
 40, 22 (*LXX*) - p. 159, 193
 42, 5 - p. 113
 44, 6 - p. 99
 44, 27 - p. 186
 48, 16 - p. 106
 51, 6 - p. 159
 61, 1 - p. 77
 63, 10 - p. 107
 63, 14 - p. 106
 64, 2 - p. 311

Ieremia

2, 12-13 - p. 80
 5, 8 - p. 298
 5, 22 - p. 196
 17, 6 - p. 214
 20, 2 (*LXX*) - p. 114
 25, 11-12 - p. 308
 29, 10 - p. 308

Iezechiel

1, 1 - p. 114

Daniel

3, 12 - p. 143
 5, 11 - p. 124
 10, 11 - p. 91
 14, 33 - p. 114

Amos

124, 3 (*LXX*) - p. 182

4, 13 - p. 182
 5, 13 - p. 142
 5, 8 - p. 177

Ioil

2, 11 - p. 177

Iona

1, 3 - p. 245
 2, 1 - p. 82

Agheu

2, 4-5 - p. 114

Maleahi

3, 20 - p. 217

Iudita

9, 5 - p. 67
 13, 13 - p. 218

Cântarea celor trei tineri

41, 48-49 - p. 191

Înțelepciunea lui Isus Sirah

27, 11 - p. 232
 43, 34-35 - p. 133

Matei

1, 9 - p. 227
 1, 20 - p. 53
 3, 10 - p. 63
 3, 11 - p. 87
 4, 1 - p. 92
 5, 11 - p. 56
 5, 18 - p. 43

5, 22 - p. 70
 5, 45 - p. 295
 5, 48 - p. 295
 6, 4 - p. 297
 6, 4, 6, 18 - p. 211
 7, 6 - p. 144
 7, 15 - p. 240
 8, 3 - p. 70
 8, 12 - p. 172
 9, 15 - p. 63
 10, 19-20 - p. 116
 10, 20 - p. 122
 11, 27 - p. 102
 12, 28 - p. 93
 12, 29 - p. 65
 12, 31 - p. 102
 12, 32 - p. 133
 12, 40 - p. 82
 13, 25 - p. 208
 14, 33 - p. 62
 16, 3 - p. 222
 18, 10 - p. 91
 18, 21 - p. 308
 21, 33 - p. 210
 21, 42 - p. 63
 23, 5 - p. 313
 24, 29 - p. 223
 24, 35 - p. 153
 24, 51 - p. 94
 25, 21 - p. 93
 28, 19 - p. 97, 98, 103, 131, 139
 28, 29 - p. 73

Marcu

4, 26-28 - p. 208
 4, 39 - p. 70
 8, 38 - p. 58

Luca

1, 11 - p. 114

1, 13 §.u. - p. 91
 1, 78 - p. 295
 2, 10 - p. 41
 2, 14 - p. 91
 3, 16 - p. 77
 3, 22 - p. 92
 3, 23-38 - p. 308
 4, 23 - p. 63, 299
 4, 18 - p. 77
 7, 47 - p. 309
 8, 10 - p. 127
 8, 46 - p. 52
 12, 8-9 - p. 79
 16, 29 - p. 83
 18, 8 - p. 132

Ioan

1, 1 - p. 57, 62
 1, 3 - p. 68, 92
 1, 9 - p. 66, 102, 217, 220
 1, 14 - p. 58
 1, 16 - p. 52
 1, 17 - p. 113
 1, 18 - p. 59, 62, 76
 3, 3 - p. 85
 3, 6 - p. 53
 3, 14 - p. 81
 4, 14 - p. 63
 4, 23 - p. 123
 4, 24 - p. 71, 102, 104
 5, 19 - p. 67
 5, 20 - p. 50, 68
 5, 22 - p. 67
 5, 23 - p. 58, 59
 5, 46 - p. 83
 6, 9 - p. 235
 6, 41 - p. 81
 6, 48 - p. 63
 6, 57 - p. 67
 6, 63 - p. 116

7, 37 - p. 81
 8, 36 - p. 288
 10, 9 - p. 63
 10, 11 - p. 62
 10, 27 - p. 63
 10, 30 - p. 119, 269
 12, 28 - p. 102
 12, 49 - p. 67
 12, 49-50 - p. 68
 14, 2 - p. 93
 14, 6 - p. 63, 66
 14, 9 - p. 58, 69, 269
 14, 10 - p. 100
 14, 16 - p. 104
 14, 17 - p. 113
 14, 19 - p. 113
 14, 23 - p. 119
 14, 24 - p. 68
 14, 26 - p. 106
 14, 31 - p. 68
 15, 1 - p. 210, 211
 15, 2, 6 - p. 210
 15, 3 - p. 113
 15, 5 - p. 210
 15, 15 - p. 107
 15, 26 - p. 70, 90
 16, 13 - p. 106
 16, 14 - p. 52, 101, 102
 17, 4 - p. 102
 17, 10 - p. 68
 17, 25 - p. 112
 18, 37 - p. 62
 20, 22-23 - p. 93
 20, 27-28 - p. 116

Faptele Apostolilor

1, 5 - p. 77
 1, 8 - p. 117
 2, 34 - p. 60

3, 15 - p. 51
 5, 4 - p. 88
 5, 9 - p. 88
 5, 29 - p. 73
 7, 20 - p. 150
 7, 51 - p. 107
 7, 55 - p. 59
 8, 2 - p. 51
 8, 26 - p. 114
 10, 3 - p. 114
 10, 20 - p. 106
 10, 38 - p. 77, 92
 13, 2 - p. 106
 17, 21 - p. 98
 28, 3-6 - p. 167

Romani

1, 5 - p. 62
 1, 8 - p. 61
 1, 10 - p. 54
 1, 16 - p. 259
 1, 20 - p. 156, 192
 1, 21-22 - p. 153
 2, 5 - p. 93
 2, 10 - p. 115
 5, 2 - p. 62
 5, 8 - p. 70
 5, 14 - p. 81
 5, 20 - p. 309
 6, 3 - p. 77
 6, 3-5 - p. 85
 6, 4 - p. 53
 6, 6 - p. 86
 6, 8 - p. 83
 6, 22 - p. 86
 7, 5 - p. 86
 8, 2 - p. 117
 8, 6 - p. 113
 8, 9 - p. 101

8, 10 - p. 116
 8, 11 - p. 116
 8, 13-14 - p. 121
 8, 15 - p. 76
 8, 16 - p. 131
 8, 17 - p. 131, 132
 8, 26-27 - p. 106
 8, 29 - p. 121
 8, 32 - p. 69, 117
 8, 34 - p. 60, 106
 8, 37 - p. 65
 9, 4 - p. 115
 11, 33 - p. 166
 11, 34 - p. 50
 11, 36 - p. 50
 11, 38 - p. 51
 12, 5 - p. 122
 12, 17 - p. 251
 12, 21 - p. 251
 14, 36 - p. 50
 15, 30 - p. 119

1 Corinteni

1, 9 - p. 53
 1, 21 - p. 254
 1, 24 - p. 58, 62, 68
 1, 30 - p. 49
 2, 4 - p. 151, 300
 2, 10 - p. 53, 91
 2, 11 - p. 94, 107
 2, 12 - p. 117
 2, 15 - p. 151
 3, 3 - p. 135
 3, 13 - p. 87
 3, 16 - p. 112
 3, 19 - p. 260
 5, 4 - p. 130
 6, 11 - p. 105, 130
 7, 21 - p. 287

7, 31 - p. 153
 7, 40 - p. 124
 8, 6 - p. 45, 48, 49
 10, 2 - p. 80, 84
 10, 4 - p. 81
 11, 2 - p. 133
 11, 12 - p. 48, 49
 12, 3 - p. 76, 91, 102
 12, 4-6 - p. 89
 12, 6 - p. 90
 12, 7 - p. 235
 12, 8 - p. 53
 12, 11 - p. 89
 12, 13 - p. 77
 12, 21 - p. 122
 12, 26 - p. 122
 12, 28 - p. 93, 210
 14, 24-25 - p. 88
 15, 22 - p. 81
 15, 27-28 - p. 56
 15, 35-50 - p. 257
 15, 41 - p. 115
 15, 41-42 - p. 93
 15, 46 - p. 103
 15, 47 - p. 48, 103
 15, 49 - p. 83
 15, 52 - p. 224

2 Corinteni

2, 17 - p. 123
 3, 8 - p. 115
 3, 9 - p. 115
 3, 14-17 - p. 111
 3, 14-18 - p. 112
 3, 17 - p. 116
 3, 18 - p. 111
 4, 10 - p. 83
 4, 16 - p. 286
 5, 8 - p. 131

5, 17 - p. 105
 12, 2 - p. 181
 13, 3 - p. 123
 13, 13 - p. 119

Galateni

3, 13 - p. 69
 3, 19 - p. 83
 3, 27 - p. 77, 195
 4, 4 - p. 55
 4, 6 - p. 105, 117
 4, 7 - p. 53
 5, 2-3 - p. 76
 6, 8 - p. 52

Efeseni

1, 13-14 - p. 93
 1, 17-18 - p. 121
 1, 22 - p. 52
 2, 5 - p. 82
 2, 12 - p. 75
 3, 9 - p. 54
 3, 10 - p. 62
 3, 27 - p. 64
 4, 15-16 - p. 52
 4, 30 - p. 93, 106
 5, 25 - p. 243
 5, 6 - p. 46
 6, 4 - p. 264

Filipeni

1, 8 - p. 295
 1, 23 - p. 131
 2, 8 - p. 69
 2, 9 - p. 62
 2, 10-11 - p. 63
 2, 15 - p. 220
 3, 2 - p. 269

3, 13 - p. 66, 304
 3, 17 - p. 85
 3, 10-11 - p. 85
 3, 20 - p. 261
 4, 7 - p. 133

Coloseni

1, 12 - p. 65, 173
 1, 15 - p. 58, 102, 269
 1, 16 - p. 89, 155
 1, 16, 17 - p. 51
 1, 29 - p. 137
 2, 3 - p. 69
 2, 8 - p. 46
 2, 10-11 - p. 86
 2, 13 - p. 130
 2, 19 - p. 52
 3, 1 - p. 128, 261, 315
 3, 3-4 - p. 131
 3, 12 - p. 295

1 Tesaloniceni

1, 9 - p. 75
 3, 2 - p. 131
 3, 12-13 - p. 111
 4, 17 - p. 132

2 Tesaloniceni

1, 1 - p. 54
 1, 7 - p. 79
 2, 15 - p. 133
 3, 5 - p. 110

1 Timotei

2, 5 - p. 83
 5, 21 - p. 78
 6, 15 - p. 93
 6, 20 - p. 73

2 Timotei

1, 14 - p. 53, 124

2, 2 - p. 79

3, 16 - p. 112, 273, 281

Tit

2, 13 - p. 92

Evrei

1, 1 - p. 52

1, 2 - p. 269

1, 3 - p. 58, 60, 67, 125, 269

1, 7 - p. 172

1, 14 - p. 111

2, 4 - p. 71

2, 10 - p. 68

3, 6 - p. 84

6, 4 - p. 116

10, 1 - p. 84

10, 29 - p. 132

10, 35-36 - p. 138

11, 25 - p. 150

12, 22 - p. 161

12, 23 - p. 161

1 Petru

3, 21 - p. 75

1 Ioan

1, 5 - p. 168

3, 24 - p. 52

Apocalipsa

17, 11 - p. 128

INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC*

A

- Adam, protopărinte – p. 54, 81, 82, 308
Aetius, eretic arian – p. 44
Ahaz, rege iudeu – p. 227
Amfilohie de Iconium, episcop – p. 41
Anatolia – p. 185
Araxes, fluviu asiatic – p. 185
Asfaltitis, Lacul (Marea Moartă) – p. 197
Athenoghen, mucenic – p. 137
Atlantic, Oceanul – p. 244
Avraam, patriarh iudeu – p. 82, 308, 311

B

- Babilon – p. 114, 139, 143
Bactros, fluviu asiatic – p. 185
Bețaleel, meșter iudeu – p. 104, 156
Bitinia, provincie în Asia Mică – p. 197

C

- Cain – p. 309
Caspică, Marea – p. 198
Caucaz, munții – p. 185
Chobar, fluviu în Babilon – p. 114

- Clement Romanul – p. 134, 135
Corneliu, sutaș roman – p. 114

D

- Daniel, proroc – p. 114, 124, 191
Darius, împărat persan – p. 196
David, psalmistul și împăratul – p. 282
Dionisie al Alexandriei, episcop – p. 134, 135
Dionisie al Romei, episcop – p. 134

E

- Egee, Marea – p. 198
Egipt – p. 81, 186, 196, 197, 213, 261
Egon, râu neidentificat – p. 186
Eldad, bătrân israelit – p. 122
Enoh, personaj biblic – p. 308
Etiopia – p. 150
Europa – p. 186
Eusebiu de Cezareea, istoric al Bisericii – p. 135
Euxin, Pontul – p. 185, 198, 241
Ezechia, rege iudeu – p. 227

F

- Fasis, râu în Caucaz – p. 185
Filip, Sf. Apostol – p. 114

*Termenii au fost selectați exclusiv din traducere.

Firmilian, episcop de Cezareea
- p. 138

G

Gadira, localitate în Spania
- p. 197

Gavriil, arhanghel - p. 91

Grigorie cel Mare, papă al
Romei - p. 137

Grigorie Taumaturgul, Sf., epis-
cop - p. 137

H

Hellespont - p. 198

Hircaniană, Marea (Lacul Aral)
- p. 198

Hoaspe, fluviu asiatic - p. 185

I

Iacov (Israel), patriarh iudeu
- p. 80, 107, 108, 123, 176, 240

Iberia - p. 197

Ieremia, proroc - p. 80, 114, 214

Ierusalim - p. 261

Iezechiel, proroc - p. 114

Iliria - p. 32, 138

Indiană, Marea - p. 196, 232

Indus, fluviu - p. 185

Ioan, Sf. Apostol și Evanghelist
- p. 52, 57, 95

Ioan Botezătorul, Sf. Proroc
- p. 87

Ioatam, rege iudeu - p. 227

Iona, proroc - p. 82, 245

Ionică, Marea - p. 198

Iosif, patriarh iudeu - p. 54, 106,
188, 189

Iov, personaj biblic - p. 134, 160,
185

Irineu, episcop de Lyon - p. 134,
135

Isaac, patriarh iudeu - p. 82, 304

Isaia, proroc - p. 50, 79, 106,
107, 113, 159, 186, 205, 311

Israel, poporul - p. 54, 81, 115,
122, 189

Istru, fluviul (Dunărea) - p. 186

Isus Navi - p. 80

Iudeea - p. 197

Iudita, personaj biblic - p. 67

Iuliu Africanul, istoric - p. 136

L

Lameh, urmaș al lui Cain - p. 309

Libia - p. 213

M

Macedonia - p. 120, 197

Meletie, episcop de Pont - p. 138

Meotis, marea (de Azov) - p. 185

Mesopotamia - p. 138

Modad, bătrân israelit - p. 122

Moise, proroc - p. 54, 66, 79-83,
111, 112, 123, 127, 128, 137, 150,
152, 154-158, 162, 167, 168, 173,
176, 188, 216, 220, 260, 308

N

Nazaret - p. 37, 77, 92

Nise (Hremete), râu neidenti-
ficat - p. 186

O

Onisim, Sf. Apostol - p. 120

Origen – p. 135, 136
 Ozia, rege iudeu – p. 227

P

Palestina – p. 197
 Pavel, Sf. Apostol – p. 50, 53, 54,
 59, 62, 79, 85, 88, 93, 95, 105,
 106, 111, 118-121, 123, 124, 130,
 131, 155, 181, 257, 264, 267, 303
 Petru, Sf. Apostol – p. 77, 88, 95,
 308, 309
 Pirinei, Munții – p. 186
 Propontida – p. 198, 241

R

Ripe, Munții – p. 186
 Roma – p. 255
 Ron, fluviu – p. 186
 Roșie, Marea – p. 196, 198

S

Safira, creștin din Ierusalim
 – p. 88
 Sardiniei, Marea – p. 198
 Sciția – p. 186

Servonitis, lac în Egipt – p. 197
 Sesostris, faraon – p. 196
 Siciliei, Marea – p. 198
 Silvan – p. 54, 118
 Sodoma – p. 57
 Solomon, rege al Israelului
 – p. 139, 172, 300

Ș

Ștefan, Sf. Arhidiacon – p. 59,
 74, 106

T

Tanais, fluviul (Don) – p. 185
 Tartes, fluviul (Guadalquivir)
 – p. 186
 Teba, oraș în Egipt – p. 261
 Tihic, Sf. Apostol – p. 120
 Timotei, Sf. Apostol – p. 54, 78,
 79, 118, 120
 Tireniană, Marea – p. 198

Z

Zaharia, proroc – p. 114

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
----------------------	---

DESPRE SFÂNTUL DUH (traducere, introducere și note de Dionisie-Constantin Pîrvuloiu)

Introducere.....	11
Despre Sfântul Duh	41

OMILII LA HAXAEMERON (traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Fecioru; revizuire de Dionisie-Constantin Pîrvuloiu)

Introducere.....	147
Omilia I.....	149
Omilia a II-a	164
Omilia a III-a	178
Omilia a IV-a	193
Omilia a V-a.....	203
Omilia a VI-a	216
Omilia a VII-a.....	236
Omilia a VIII-a.....	246
Omilia a IX-a	259

OMILII DESPRE FACEREA OMULUI (traducere, introducere și note de Dionisie-Constantin Pîrvuloiu)

Introducere.....	273
------------------	-----

Omilia I.....	281
Omilia a II-a	300
INDICE SCRIPTURISTIC	319
INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC	328

